ROMANUL SECOLULUI XX

AGUSTINA BESSA LUÍS

sibila

UNIVERS

ROMANUL SECOLULUI

AGUSTINA BESSA LUÍS

Traducere de
MIOARA CARAGEA

Cuvînt înainte de
DAN CARAGEA

SIBILA

Editura
UNIVERS
București ● 1986

AGUSTINA BESSA LUÍS

A SIBILA

©Guimarães & Cª Editores

Lisboa, 1954

Toate drepturile
asupra acestei versiuni sînt rezervate
Editurii UNIVERS.

SIBILA — Mister și clarviziune

CONSIDERATĂ ÎNCĂ DE LA APA-riție, în 1954, un miracol, Sibila *Agustinei Bessa Luis*[1] *reprezintă nu numai deplina consacrare a autoarei, ci și un moment de răscruce în literatura portugheză contemporană.*

---

1 *Mundo Fechado (Lume închisă)* nuvelă, 1948 ; *Os Super-Homens (Supraoamenii),* roman, 1950 ; *Contos Impopulares (Povestiri impopulare),* 2 vol., 1951—1953 ; *A Sibila (Sibila)* roman, 1954 ; *Os Incuráveis (Incurabilii)* roman, 1956 ; *A Muralha (Zidul)* roman, 1957 ; *O Susto (Spaima)* roman și *O Inseparável (Inseparabilul)* teatru, 1958 ; *Ternos Guerreiros (Duioșii războinici)* roman, 1960 ; *O Manto (Mantia)* roman și *Embaixada a Caligula (Ambasadă la Caligula)* note de călătorie, 1961 ; *O Sermão do Fogo (Predica focului)* roman, 1962 ; *Os Quatro Rios (Cele patru rîuri)* roman, 1964 ; *A Dança das Espadas (Dansul săbiilor)* roman, 1965 ; *Canção diante de Uma Porta Fechada (Cîntec în fața unei porți închise)* roman, 1966 ; *Homes e Mulheres (Bărbați și femei)* roman, 1967 ; *As Categorias (Categoriile)* roman, 1970 ; *A Brusca (Brusca)* nuvele, 1971 ; *Santo António (Sfîntul Anton)* biografie, 1973 ; *As Pessoas felizes (Oamenii fericiți)* roman, 1975 ; *Crónica do Cruzado Osb. (Cronica cruciatului Osb.)* roman, 1976 ; *As Fúrias (Furiile)* roman, 1977 ; *Florbela Espanca* biografie, *Fanny Owen* roman și *Conversações com Dmitri e Outras Fantasias (Conversații cu Dmitri și alte fantezii)* eseuri, 1979 ; *O Mosteiro (Mînăstirea)* roman 1980 ; *Sebastião José* roman, 1981 ; *Longos Dias tem Cem Anos (Lungile zile au o sută de ani)* roman, 1982 ; *Os Meninos de Ouro (Copiii de aur)* roman, 1983.

Premii literare: Premiul Delfim Guimarães (1953) și Premiul Eça de Queirós (1954) pentru romanul *Sibila;* Premiul Național de Nuvelistică (1967) ; Premiul Ricardo Malheiros al Academiei de Științe din Lisabona (1966) ; același premiu în 1977 pentru romanul *As Fúrias;* Marele Premiu al Societății Scriitorilor Portughezi (1984) pentru romanul *Os Meninos de Ouro.*

Romanul primise în 1953, încă în manuscris, Premiul Delfim Guimarães, acordat în unanimitate de un juriu prestigios din care făceau parte : Vitorino Nemésio, Branquinho da Fonseca, Tomás de Figueiredo și Álvaro Lins. La publicare, în anul următor, Sibila *este încununată cu o a doua distincție literară : Premiul Eça de Queirós. Zece ani mai tirziu, Eduardo Lourenço scria : „Fără a dori să împrumutăm rolul prea puțin confortabil al Casandrei, presupunem că viitorii istorici ai literaturii noastre contemporane vor alege extraordinarul an 1953 ca piatră de hotar între două epoci culturale și literare. La temelia acestei pietre de hotar, cu litere la fel de vii ca și acum zece ani, strălucește încă un nume enigmatic, desăvîrșit de potrivit pentru ceea ce numește :* Sibila. *Dar lumea romanescă a Agustinei Bessa Luis, prin simpla ei apariție, a deplasat centrul atenției literare. Are prea puțină importanță faptul că epidermice curente își continuă cursul, cu mai mult sau mai puțin noroc. Este o literatură nouă cea pe care* Sibila *o inaugurează la noi"* Colóquio — Artes e Letras, *nr. 26/1963).*

Într-adevăr, atît în Sibila *cît și în operele ulterioare, Agustina Bessa Luis nu s-a lăsat influențată de mode sau tendințe autohtone ori străine, nu a cedat teoriilor literare sau experimentelor imediate — într-o epocă dominată de neorealism și de existențialism de sursă franceză, de literatură freudistă creată cu precădere de scriitorii grupați în jurul revistei „Presença" sau de resurecția suprarealismului —, ci și-a durat opera bazîndu-se pe valorile intrinseci ale creativității sale excepționale, precum și pe filonul clasic al literaturii veacului trecut, reprezentată în special de cele două mari modele ale narațiunii lusitane : Camilo Castelo Branco și Eça de Queirós. „Mai ales în ceea ce privește romanul, remarcă Álvaro Manuel Machado, Agustina Bessa Luis rezolvă, mai bine decît oricare romancier portughez al*

secolului nostru, vechea și facila opoziție Camilo—Eça, adică roman național versus *roman universal, opera ei romanescă devenind, în același timp, cea mai adînc înrădăcinată în cultura portugheză, generic vorbind, și cea mai cultural universală dintre toate. Orice mare creator trebuie să fie concomitent un ginditor. Adică, în sinteză, trebuie să pună în chestiune cultura* sa *regîndind cultura universală. Or, Agustina o face, după părerea mea, mai plenar decît oricare alt prozator portughez al secolului nostru." (Álvaro Manuel Machado* — Agustina Bessa Luís — Vida e Obra, *Arcádia, Lisboa, 1979, p. 25).*

Operă de deplină maturitate creatoare, Sibila *nu s-a ivit pe neașteptate, ca și cum nimic din ceea ce scrisese pînă atunci autoarea nu ar fi pregătit-o sau anunțat-o.* Sibila *este mai curînd o continuare firească a primelor sale trei cărți — a pletoricei „lumi închise" revelate de* Mundo Fechado, *a excesului de vitalitate care copleșește condiția umană din* Os Super-Homens *și a complexității fragmentare exprimate cu rigoare simbolistă în* Contos Impopulares. *Astfel, raportat la volumele anterioare, romanul ne apare ca „un fel de catharsis stilistic, o carte—*summa *către care converg toate potențialitățile scrisului Agustinei Bessa Luís" (Álvaro Manuel Machado* — op. cit., *p. 37). În aceeași măsură, adăugăm noi,* Sibila, *este o carte profetică, care sintetizează tendințele ulterioare ale scrisului său, o carte-cheie, indispensabilă pentru înțelegerea edificiului monumental care este opera scriitoarei portugheze.*

Începînd cu Sibila, *Agustina (familiaritate prin care portughezii își omagiază, de fapt, valorile naționale) inițiază crearea unui univers romanesc propriu, laborios construit, cu o viziune extrem de personală asupra mediului cultural și social portughez, încercînd să dezvăluie succesivele straturi cognoscibile ale existenței umane în temporalitate. Or, această pasiune pentru abisurile ființ-*

ței devine la autoare pasiunea pentru scris, reflectată de uimitoarea vastitate a operei.

Simplificînd desigur, Sibila *nu este altceva decît descrierea unei vieți văzută ca portret. Întreaga carte se centrează pe figura Quinei (Joaquina Augusta), modestă proprietăreasă de țară în nordul Portugaliei. Referințele circumstanțiale (timp istoric, politică, elemente de civilizație) sînt relativ rare și întîmplătoare pentru că, de fapt,* Sibila *reprezintă o transpunere a cîmpului de conștiință a protagonistei, cu limitele și mărcile sale particulare. Pentru Quina (numele are în portugheză conotații simbolice —* as quinas *sînt cele cinci scuturi heraldice de pe stema Portugaliei), pămîntul „nu era un glob ușor turtit la poli, ci spațiul limitat în care trăiau și comunicau unii cu alții, prietenii și cunoscuții ei".*

Narațiunea progresează așadar în funcție de mobilitatea privirii Quinei, respectîndu-se doar în aparență suita cronologică, căci neașteptate salturi temporale vin să zdruncine sentimentul liniștitor al unui timp derulat linear. Acțiunile polarizează sau se aglomerează concentric, «„lumi închise" care pentru moment se deschid și se întrepătrund», urmînd traiectele sinuoase ale unor analogii subiective. Cu toate acestea, nu Quina este cea care vorbește în roman.

La prima vedere, naratorul Sibilei *pare a fi Germa (Germana), nepoata Quinei. Numele ei* (germana *înseamnă în portugheză vară primară) nu trebuie considerat o subliniere tautologică a unei înrudiri efective, ci revelarea unei profunde înrudiri spirituale, precum și a unei relații „parazitare" între cele două personaje: Germa există numai în măsura în care poate interpreta „glasul sibilei sale". Ea este artistul, „produsul cel mai gratuit al naturii, cel care se poate defini ca o inutilitate imediată", iar momentul aparent al declanșării actului de resuscitare a memoriei este întîlnirea, după mulți ani, în casa*

din Vessada — casa Quinei — cu Bernardo Sanches, și el un ultim descendent al aceleiași familii, odinioară vitală și originală. Cu Bernardo Sanches, burghezul dandy *și snob, comunicarea nu este posibilă. Astfel, reconstituirea vieții Quinei — întreaga carte — are loc în spațiul abisal al unei secunde de tăcere între cei doi interlocutori. Ar părea, așadar, că Germa este un personaj convențional, împrumutat din rețetele clasice, menit să introducă ficțiunea unei istorii personalizate. Este adevărat că Agustina Bessa Luis propune această convenție, dar pentru a o mina subtil ulterior, căci nici Germei nu îi aparține discursul, în el insinuîndu-se o voce nouă, un narator dotat cu o percepție rațională de rang superior.*

Ca artist, Germa posedă intuiția pentru caracterul deosebit al ființei care a fost Quina, ea este un fel de medium prin care o conștiință intelectuală, *adevăratul narator, poate avea acces la existența personajului. Ființa vie trăiește închisă în sine, nemijlocit. Artistul o percepe, făcînd-o permeabilă intelectului care, meditînd-o, o transpune în pagină. Instanța generatoare a scriiturii se situează, așadar, la un nivel meta-discursiv, acționînd deja în categorial. Opera se înfățișează ca un produs intelectual, rod al unei minți ordonatoare care capturează prin intuiție viața, făcînd-o etern prizonieră în monument.*

În Sibila *se conturează astfel o structură tripartită a instanțelor creației literare și, implicit, a lumii românești: trăirea nereflexivă, intuiția artistică și intelectul ordonator, ceea ce ne amintește de clasica ierarhie: trup, suflet, spirit, pe care însă autoarea nu o valorizează unilateral, în sensul afirmării supremației intelectului, ci o pune sub un tulburător semn de întrebare. Căci, paradoxal,* Sibila, *un roman intelectual, nu face decît să interogheze misterul ființei umane, încercînd neîncetat să răspundă întrebării puse în primul capitol al cărții: cine a fost Quina cu adevărat?, dar lovindu-se tot timpul,*

dincolo de orice demers rațional, de o zonă obscură, indescifrabilă, în fața căreia cuvintele trebuie să se oprească învinse.

Considerînd misterul drept una din categoriile universului romanesc al scriitoarei, Álvaro Manuel Machado distinge, potrivit sugestiilor lui Vladimir Jankelevitch, misterul de secret, ca două concepte antinomice. Dacă secretul poate fi pătruns, disecat, el reprezentînd doar o stare de pre-cunoaștere insuficientă a obiectului, misterul rămîne circumscris și incognoscibil, iar cunoașterea nu face decît să îi revele esența indestructibilă și fecundă. Nu întîmplător Sibila *se concentrează pe dezvăluirea tainei ființe umane, ca și cum autoarea ar fi dorit să dea frîu liber unei creativități raționale după ce a postulat odată pentru totdeauna misterul ca faptul cel mai adînc, inalienabil, al omului.*

Or, dacă misterul există, discursul devine epifania incognoscibilului, întregul eșafodaj baroc, elaborat cu minuție prin acumularea și îmbinarea detaliilor, în virtejuri succesive, servind în fond pentru a comunica — paradoxal — incomunicabilul.

Natură abisală, Quina este o prezență ambiguă, consumîndu-și existența între tentația transcendentului și înclinația spre valorile vieții practice de un materialism adesea meschin. Ea este o sibilă nu pentru că ar face cu adevărat prevestiri semnificative, ci pentru că este populată de o forță a cărei adîncime scapă propriei conștiințe și care conferă un relief simbolic unei vieți altminteri banale. Este o sibilă pentru că — inconștient — îi transmite Germei misterul condiției umane, lăsînd un mesaj și o moștenire spirituală ființei de care s-a considerat întotdeauna străină. Este, în sfîrșit, o sibilă pentru că, datorită ei, putem asculta glasul patetic al unei lumi apuse, prin excelență anonimă, ale cărei personaje ating eternitatea în măsura în care intră sub incidența

privirii Quinei. Dincolo însă de cîmpul acestei priviri, opacitatea este completă.

Din unghiul de vedere al unei retorici imanente, universul romanesc al Sibilei *găsește în sinecdocă figura mentală generativă a textului. Obiectele prezentate parțial, în momente diferite, se constituie treptat în mintea cititorului ca totalitate caleidoscopică. Sînt obiecte succesive, „cinetice", niciodată prezentate ca globalitate, fragmente de percepție, a căror condiție esențială de plenitudine o reprezintă desfășurarea în timp. Numai timpul, și el eliptic, este acela care le poate întregi, devenind astfel condiția* sine qua non *a oricărei spațialități. Niciodată autoarea nu renunță la fragmentar, nu cade pradă tentației de a epuiza, de a da o viziune definitivă și, în cele din urmă, statică a obiectului. Descrierea cea mai tradițională în aparență alunecă într-o întîmplare semnificativă; detaliul proliferează, modificînd direcția narațiunii. Cu toată fantezia faptică prezentă pe parcursul întregii cărți, evenimentul nu este privilegiat în dauna altor elemente ficționale, ceea ce contribuie la crearea unei senzații de lectură egal tensionată, fără momente de pauză, de respirație, prezente în romanul tradițional. Deopotrivă, personajele Agustinei Bessa Luis, compuse din detalii, din amănunte personalizante sau pitorești nu își cîștigă dreptul la individualitate decît printr-o răbdătoare acumulare. Ceea ce ni se impune, așadar, este o scriitură barocă — în tradiția profundă a spiritului lusitan — în care pasiunea pentru detaliu transformă ornamentul dintr-un element superfluu și exterior într-un liant structural, și în care reflecția dezvăluie o gîndire filosofică epurată de clișee aforistice sau moralizatoare. Aleatoriul perspectivei, deliberatul apel la revelarea altor și altor fațete ale ființei, explică, de bună seamă, pasiunea pentru accidental. precum și tentația pentru conceptualizare într-o alter-*

nanță continuă, dialectică. Agustina se slujește de efemer, înțeles deopotrivă ca tehnică a structurii mozaicate, pentru a pune în lumină eternitatea naturii umane.

Printr-o fericită comparație, Álvaro Manuel Machado apropie scriitura barocă a Agustinei Bessa Luis de arta rozasei. „Rozasa este, în catedralele gotice, un ornament — dar un ornament esențial, căci de el depinde întreg echilibrul construcției catedralei, unind lumea exterioară și lumea interioară, mișcarea și chietudinea, acțiunea și contemplarea". Așa cum rozasa este „încercarea de fixare a luminii fugitive într-un centru al viziunii totale, arta romanescă a Agustinei Bessa Luis mi se pare a fi o continuă căutare a cuvîntului care fixează, chiar și pentru un moment, o relație deambulatorie, o relație între corespondențe neașteptate, între fulgurante divagații".

Capodoperă a literaturii portugheze și universale, în care proliferarea barocă a imaginii este domolită de seninătatea ironică a unui spirit clasic, iar clarviziunea anarhică a creativității debordante de luciditatea enigmatică a unei minți ordonatoare, Sibila *este una din acele creații perfecte care fascinează și neliniștește deopotrivă. Iar perfecțiunea, ne spune Agustina Bessa Luis în* O Susto, *„nu place lui Dumnezeu dacă nu e agilă ca fulgerul, creația nu e perfectă dacă nu poartă pecetea momentanului. S-a făcut lumină, nu s-au țesut una cîte una, razele soarelui cu perseverență, cu talent și bun gust".*

DAN CARAGEA

I

— UNDEVA, PE VERANDA ACESTEI încăperi, spuse Germana, se află înscrisă o dată ce amintește de epoca în care casa a fost reconstruită. Pe la 1870, un incendiu a mistuit-o pînă în temelii. Moșia este însă aceeași : aceleași ogoare, aceleași pășuni, luate în arendă de la Coroană acum mai bine de două sute de ani, și care au rămas din tată în fiu în aceeași familie de oameni ai pămîntului.

— Un fel de aristocrație *ab imo*. Și Bernardo rise, cu o ironie afabilă, puțin distrată. Cu un gest mașinal își scoase ochelarii, apoi îi puse la loc, potrivindu-le ramele de aur în șanțurile care păreau urme adînci de unghii. Clipi iute din ochi, ca și cînd l-ar fi orbit lumina, și adăugă : „*Ab imo*, a pămîntului..." căci, pentru el, cultura era un privilegiu personal și nu lăsa niciodată să-i scape ocazia de a o împărtăși și altora, cu generozitate. Bernardo aparținea acelei ramuri a familiei care ajunsese de la capitalism la nivelul imediat superior al intelectualității și aici se fixase ca o adevărată aristocrație. Căci ce altceva este aristocrația, dacă nu treapta cea mai înaltă pe care o societate dorește să o atingă, supremația unei clase asupra celeilalte, impunerea valorilor ei, fie ele ale puterii, ale muncii, ale spiritului, în funcție de epoca care le este favorabilă ? Familia lui Bernardo Sanches dobîndise un statut aristocratic, ceea ce însemna că se mulțumea să-și împlinească o anume moștenire de obiceiuri, fraze, opinii, care, odată desprinse de personalitățile care le dăduseră originalitate, rămăseseră doar niște imitații goale și snoabe. De fapt — gîndea Germana —, talentul imitației ajunge să

fie la fel de caracteristic ca și originalitatea, nu numai pentru anumite familii, ci chiar, în general, pentru anumite popoare. Bernardo Sanches era exponentul unei rase care fusese eroică și magnifică atîta vreme cît istoria ei însemnase o chestiune de supraviețuire, dar care, dobîndind siguranță și confort, căpătase o strălucitoare mediocritate. Germana, vara lui, era la rîndul ei un rezultat al diverselor degenerescențe — artistul, produsul cel mai gratuit al naturii, cel care se poate defini ca o inutilitate imediată. Era o creatură răbdătoare, timidă, care inspira o încredere fără margini. Nu semăna cîtuși de puțin cu artiștii care se fac remarcați, în general, prin banalitatea lor excentrică, distingîndu-se de burghezi prin faptul că își trăiesc extravagențele pe care aceștia și le reprimă. Avea inteligența de a părea o ființă obișnuită. Una din plăcerile ei era de a se analiza ca receptacol al unui lung trecut, loc în care prindeau viață cavalcada generațiilor și contradansul afinităților ; aptitudini, gusturi, forme ce se transmit ca niște solii peste timp, se pierd, se dezbină, răsar din nou, identice cu versiunea de odinioară. Acum Germa se balansa neobosit într-un vechi *rocking-chair* care, la fiecare mișcare mai violentă, sălta pe podeaua pe care se aflau grămezi de mere proptite cu scînduri negeluite. Precum Quina — gîndi. Și, absorbită, începu să murmure un monolog domol, în timp ce privea cadrul ușii deschise spre bucătăria în care se zărea vatra măturată de cenușă.

— Ce spui, Germa ? întrebă Bernardo. O cerceta cu o curiozitate superficială, ușor iritat că altceva în afară de el însuși îl putea neliniști. Cum ea îl privea zîmbind, fără să-i vorbească, se gîndi că era mai comod să continue să se simtă aici un oaspete dorit și să considere chiar tăcerea ei drept un semn de amabilitate. În realitate, Germa nici măcar nu se gîndea la el. Bernardo știa că dacă ar fi lăsat ca această bănuială să prindă rădăcini, nu ar mai fi venit niciodată pe aici și că, în adîncul sufletului său, s-ar fi născut o nevoie permanentă de răzbunare. Preferă așadar să nu bage de seamă că, în acele clipe, Germa era complet înstrăinată și absentă și că încăperea cu tavanul scund, unde plutea o mireasmă de fîn și de mere, se umplu se de o nouă pre-

zență, vie, intensă și familiară, caldă și umană, ca atunci cînd te întorci pe meleagurile unde ai trăit odinioară și sufletul răspîndește în juru-i chemarea puternică a trecutului. Și, dintr-o dată, Germa începu să vorbească despre Quina.

Era în septembrie și casa, ocupată temporar, începuse să-și piardă aerul de părăsire și de ruină, înlocuit acum de căldura glasurilor și de zgomotul pașilor care călcau pe frunzele uscate de porumb risipite pe dușumea. Vremea era blîndă, pătrunsă de liniștea naturii vlăguite, care se deslușește în căderea unduitoare a frunzelor sau în curgerea inutilă a apei printre tulpinile secerate de porumb. De la moartea Quinei nu se mai simțise niciodată în casă emanația aceea de mister grotesc sau ingenuu pe care o aducea prezența ei, iar Germa nu mai regăsea plăcerea de odinioară cînd, seara, lîngă vatră, răscolea cenușa, risipea jeraticul cu vătraiul, desena prin aer cercuri de foc cu cleștele încins sau căuta prin cotloane sfîrleaza de Crăciun, pe care literele erau pictate cu vopsea din fructe otrăvitoare de pădure. Ah, această Quina, atît de ciudată, atît de dificilă, dar de care nu-și putea aduce aminte fără un dor răscolitor, cine fusese ea cu-adevărat ?

Joaquina Augusta se născuse chiar în această casă, cu șaptezeci și șase de ani în urmă. La naștere, fetița nu părea că o să trăiască mult. Era plăpîndă, vineție, și la încheietura mîinii stîngi avea o pată roșiatică, pentru că în primele luni de sarcină, la tăierea porcului, maică-sa fusese împroșcată cu ficat crud. Era a doua fiică care izbutise să se nască într-o căsnicie de șapte ani — ceilalți copii concepuți neajungînd să se împlinească într-un organism subrezit de posturi disperate, de chinuri de femeie tînără al cărei soț era cel mai mare crai din ținut. Căci doamna Maria da Encarnação, aleasă din mulțimea de fete ale casei Freixo, delicată, zveltă, cu părul bine întins peste tîmple, mijlocul subțire strîns cu o centură neagră de saten — așa cum avea să rămînă moda pentru toate femeile din familie — luase un bărbat cu douăzeci de ani mai în vîrstă decît ea, despre care bătrînele din partea locului spuneau, cu un ton binevoitor și ușor complice, „că sucea capul femeilor". Și era ade-

vărat. Se căsătoriseră într-o dimineață, fără știrea nimănui. După ceremonie, mireasa își reluase locul în casa părintească, amăgind astfel încă o vreme cortegiul de femei disprețuite, printre care se numărau chiar propriile ei surori. De fapt, Francisco Teixeira era un fluș-turatic fericit. Avea o casă, pămînt bun și alte averi însemnate pe care însă le administra prost, pentru că era o fire petrecăreață, iubea plăcerile și viața pe picior mare. Îi plăceau gesturile mărețe, generozitatea, însă trufia firii lui ținea mai degrabă de o anume discreție, decît de fanfaronade bătătoare la ochi. Dacă era cineva gata în orice clipă să răzbune o jignire, să pună mîna pe ciomag, să împartă lovituri în dreapta și în stînga, speriind vitele și făcînd să țipe bătrînele care se puneau pe fugă, cocîrjate, încercînd să salveze în poalele șorțului ce le mai rămînea din coșurile cu ouă, acela era Francisco Teixeira. Mic de statură, plin de nerv, prudent și scurt la vorbă, era conștient de farmecul favoriților săi bălai în ochii femeilor, pentru care pielea oacheșă de maur nu făcea doi bani în chestiuni apolinice. Maria da Encarnação se îndrăgostise de el la nouă ani, într-o seară, cînd, trecînd prin sat, nu izbutise să sară peste un șuvoi umflat de zăpezile iernii ; apa spumega prăbușindu-se într-o rîpă peste care se încovoiau sorbii scuturați de vînt.

— Ce faci aici, fetițo ? A cui ești ? întrebă Francisco Teixeira, care tocmai trecea, cu gulerul pestriț al mantalei acoperindu-i pe jumătate obrazul. Maria răspunse cu un glas timid, însă sec și înțepat.

— Sînt a lui Freixo... Și încercă să coboare de pe zidul care, întrerupîndu-se, forma un fel de treaptă ce permitea trecerea pe poteca de la marginea cîmpului. Senin, aproape sever, tînărul zise :

— S-a făcut noapte, te duc acasă. Îl cunosc pe tatăl tău și o să-l întreb cum de lasă o femeie ca tine să umble pe afară la ora asta.

— Ei și ! strigă Maria, ridicînd glasul, pentru ca zgomotul torentului ce spumega peste pietrele albe să nu-i înăbușe cuvintele. Știa firește cine era Francisco Teixeira ; surorile ei, ființe subțirele și vioaie îl lăudau peste măsură, roșind numai cînd îi rosteau numele. Mer-

geau unul lîngă altul în amurgul care devenise lăptos din pricina ploii care se oglindea strălucitoare în băltoace, în noroi, pe frunze. Bărbatul vorbea și glasul lui era plin de o tandrețe ironică ce transmitea inimii fetei o emoție caldă, prietenie și recunoștință. Ajunseră și, în timp ce din ușa luminată de focul căminului fetele îl priveau cu risete șirete, impulsive și nestăpînite, Francisco Teixeira spuse, înainte de a-și lua rămas bun :

— Ei, aveți grijă de fata asta, căci cu ea am să mă-nsor... Pe curînd...

— Pe curînd..., sublinie tatăl care apăruse și el, clătinîndu-se puțin pe saboții ce îl făceau să pară înalt, cu enorme picioare anchilozate ca figurile lui El Greco. Se auziră hohote de rîs și Balbina, cea mai mare dintre surori, se repezi pe neașteptate la Maria și o luă în brațe. O sărută și o dezmierdă, pipăindu-i hainele ude și despletindu-i codițele zburlite ca să-i usuce mai repede părul.

Unsprezece ani mai tîrziu se căsătoriră. Pe atunci, Francisco Teixeira se afla la apogeul carierei sale de seducător și nu avea de gînd să renunțe la libertatea sa de cuceritor galant, la bîlciuri, la nopțile de chef, la ibovnicele sale, aproape toate de familie bună, alese pe sprînceană, chipeșe și îndrăgostite de el pînă peste urechi. Femeile îl urmăreau, îl pîndeau, se bizuiau pe gelozia lor reciprocă, pentru a-l ține cît mai departe de vreo preferință fatală, ce le-ar fi putut zădărnici definitiv speranțele. Idila lui cu Maria trecu neobservată, atît îi era de teamă de scandalul rivalelor, mai mult din pricina lacrimilor decît a amenințărilor căci, la urma urmelor, el avea o fire slabă. S-ar fi însurat cu toate fetele care îl priveau cu frumoșii lor ochi scăldați în lacrimi ; își pierdea cumpătul, promitea, cădea în cele mai naive capcane ale dragostei, dacă femeia făcea pe victima lipsită de apărare și i se dăruia. Cu Maria însă lucrurile s-au petrecut altfel. Se căsătoriseră de două săptămîni și ea mai stătea încă în casa părinților, fără să sufle o vorbă. Între ei nu se întîmplase nimic, schimbaseră doar cîteva complimente rezervate și stînjenite de miri de conveniență. El o iubea, nu s-ar fi însurat cu alta, căci

i se întipărise adînc în suflet promisiunea romantică făcută fetiței ponderate și austere, întîlnită odinioară pe cînd încerca să sară singură peste șuvoi, sfidîndu-și propria spaimă. Maria nu se schimbase deloc, era aceeași copilă care ascundea sub orgoliu o loialitate fără margini, știind să iubească cu acea afecțiune a timizilor care, în mod greșit, este luată drept prefăcătorie. Devenise o femeie frumoasă, iar pe deasupra avea și o zestre atrăgătoare : două mori și cîteva pogoane de viță de vie. Fusese învățată să se supună și să muncească, căci descindea dintr-un neam de oameni prudenți și cași. Fără îndoială, Francisco Teixeira o prețuia ca pe o descoperire rară și, de aceea, se hotărîse, fără șovăială, s-o dobîndească cu toate garanțiile legale. Dar ce să facă cu toate celelalte care-i plîngeau prosternate la picioare, i se agățau de gît, își despleteau ațițătoare cosițele, îi tăiau calea pe la răscruci, răvășite de plîns, și îi dădeau tîrcoale orbite de furie ?

Povestea aceasta se mai prelungi încă o bucată de vreme pînă ce Maria, asaltată, duminicile, ca Penelopa de vînătorii de zestre, chinuită de zeflemeaua surorilor care o găseau năzuroasă și o dădeau băieților drept pildă de trufie bolnăvicioasă, nu mai putu să îndure și, într-o bună zi, fugi de acasă.

— Vai, ce cuminte sîntem ! Crezi că o să te căpătuiești ? O să iei pe vreunul bogat ? îi strigă Balbina cînd o văzu trecînd peste cîmp, îmbrăcată în rochia de toată ziua, cu picioarele goale, purtînd însă la gît un lanț gros de aur de care era prinsă o mică semilună de filigran. Maria își privi sora al cărui păr roșcat îi părea fosforescent ca arama, văzut prin perdeaua de lacrimi care începuseră să-i țîșnească din ochi, dar pe care și le înăbușea cu o apăsare grăbită a pleoapelor.

— Ei și ! zise cu glas sonor și o rupse la fugă. În aceeași noapte, casa din Vessada își primi noua stăpînă.

Nici măcar o singură zi Francisco Teixeira nu renunță la obiceiurile și principiile sale boeme și, dacă își părăsea iubitele, o făcea numai pentru a le înlocui fără întîrziere cu altele noi. Patima și intrigile se întețiră în jurul lui, iar femeile păreau că se răzbună pentru acea căsătorie trădătoare, făcînd-o pe aleasă să plătească tributul

geloziei și să îndure tortura abandonului, neliniștea și înverșunare celor ce iubesc cu orgoliu. Una dintre ele fusese o legătură mai serioasă, era o burgheză cu multe daruri, plină de trufie pentru poziția și averile ei, crescută fără mamă, într-un cămin lăsat în voia sorții, fiindcă maică-sa, unica fiică legitimă a casei Borba, murise de timpuriu și o lăsase pe fetița care abia învăța să umble la cheremul doicilor și guvernantelor bețive, care, rareori, catadicseau să-i spele urdorile de la ochi și să-i calce din cînd în cînd dungile de la pantalonașii de batist, purtați pe sub rochițele scurte de finet zmeuriu. Fata se numea Isidra. Avea o statură maiestuoasă și un păr bogat pe care și-l răsucea pe cap într-o coadă groasă ca un șarpe boa. Maică-sa descindea dintr-una din acele familii de viță nobilă, dar cu moravuri grosolane, în care vlăstarele femeiești sînt menite să sufere disprețul patern. Crescuse mai mult prin cocioabele slugilor laolaltă cu haita de ogari și copii de țărani, în promiscuitatea bucătăriilor cu pămînt pe jos, pline de fum, unde se desfășoară toată viața omului de la țară, unde se mănîncă, se pun la cale treburile, se laudă și se acoperă cu blesteme stăpînii, vremea, vitele, Dumnezeu însuși. Abia cînd a împlinit optsprezece ani, a fost chemată la conac, să locuiască împreună cu frații săi. Era analfabetă, iar distracția ei preferată era să se apropie pe furiș de cîinii care lingeau fiertura de dovleac din blid și să le taie cozile cu un cosor ascuțit. Altfel era frumoasă, albă la față, cu alunițe negre risipite cu drăgălășenie pe obraji. Spunea păpușoi în loc de porumb, se gătea precum chipurile bisericești scoase la procesiuni, era atrasă cu deosebire de mărgelele de sticlă și de mătasea brodată, nu șovăia să taie vechile cuverturi orientale pentru a-și croi o fustă încrețită. Încă nu ajunsese la vîrsta majoratului, cînd se vădi că era însărcinată. Tatăl o bătu cu o vînă de bou, virstîndu-i pielea cu dungi umflate și vinete de la umeri pînă la coapse ; răcnetele ei traversau enormele săli ce dădeau una într-alta, cu draperii de damasc, mînjite de copii. Servitoarele se opreau pe coridoare, înfiorate de spaimă, rugîndu-se în șoaptă, o rupeau apoi la fugă, în panică, cînd se auzeau pe scări cizmele domni-

şorilor care soseau de la vînătoare, cam cherchelíţi, ciorovăindu-se cît îi ţinea gura. Un an mai tîrziu, fata a fost dată după un proprietar bogat care o luă în căsătorie, acceptînd să uite pasul greşit în schimbul zestrei fabuloase ce o însoţea. Lumea îşi mai aducea încă aminte de vasele de argint transportate într-o căruţă cu coviltir, atît de grele încît boii se clătinau sub povară. Nu a fost fericită, sărmana. După şapte ani a născut-o pe Isidra şi puţin mai tîrziu a murit, în singurătatea alcovului său, asistată numai de capelan, un omuleţ onctuos şi trist care mesteca tutun, scuipînd în lighenele în care pluteau comprese murdare de oţet. Izolarea o îmbolnăvise, trăia cufundată în băi de tărîţe, răsuflarea îi căpătase un iz de doctorii şi îi căzuseră dinţii. Bărbatul ei îi spunea „doamnă", prefăcîndu-se că nu ştie că îl batjocorea şi că îi dădea porecle sordide, căci îl urîse tot timpul şi îi plăcea să-l jignească aruncîndu-i în obraz nobleţea ei, prestigiul casei Borba, uriaşă, cu saloane somptuoase, cu chipuri de piatră la colţurile verandei. Se spunea că unul dintre fraţii săi fusese cel care îi răpise fecioria şi că ea îl mai iubea încă, sfidînd pe toată lumea. Cînd îi rostea numele, începea să plîngă, reamintindu-şi curajul, dibăcia lui de a îmboldi caii la galop, făcîndu-i să se cabreze, în timp ce dîre de spumă însîngerată se iveau de sub pintenii de argint.

La douăzeci de ani, bunicu-său spunea despre Isidra că e o „bucăţică bună". Era înaltă, cu ochi întunecaţi, uşor sticloşi, pe care paloarea chipului îi scotea şi mai mult în evidenţă. Se împotrivise întotdeauna educaţiei, vorbea urît, îi plăcea să-i descumpănească pe bărbaţi prin grosolănia limbajului şi izbucnea în rîs cînd aceştia, încremeniţi de mirare, roşeau. Îl cunoscuse pe Francisco Teixeira într-o după-amiază, la hram. Privea din balcon mulţimea care petrecea în piaţă. Îmbrăcată în tafta neagră, fără bijuterii, cu coada alunecîndu-i uşor pe umeri, îşi făcea vînt cu un evantai *moiré*, negru, contemplînd cu o privire nepăsătoare procesiunea care cobora de pe treptele bisericii, chipurile sfinţilor care se clătinau pe umerii purtătorilor, panglicile şi foile de hîrtie fluturînd printre coroanele prăfuite ale salcîmilor. Dintr-o dată, se iscă o învălmăşeală care se întinse curînd în toată

mulțimea, întețită de zbenguielile țincilor care se tîrau printre picioarele oamenilor, și de zarva, la început încă domoală, potolită, a femeilor care își potriveau pe cap basmalele de bumbac, căutînd pe scara vreunei uși o treaptă mai sigură, de unde, la adăpost, să poată vedea mai bine. Bătaia deveni aprigă. Grupuri de bărbați se ciocneau ca niște valuri, năpustindu-se spre mijlocul pieței. Printre țipete, se auzeau loviturile secl ale bîtelor care se ciocneau, se frîngeau, erau azvîrlite cît mai departe, căzînd peste corturile sau peste tarabele vînzătoarelor de oale. Și atunci, într-un loc ce se lărgea tot mai mult, se desluși silueta scundă a lui Francisco Teixeira înaintînd, grav și liniștit, respingînd desișul de ciomege din lemn de gutui din jurul lui și pierzîndu-se în mulțimea ce clocotea ca un trup purtat de valurile mareei.

Cîțiva oameni fuseseră răniți. Sfinții încremeniseră pe povîrnis, iar „îngerii" se puseseră pe plîns, neîndrăznind să plece de la locul lor. Nădușiseră de căldură în hainele tivite cu blană albă de iepure, cizmulițele lor galbene de serj se umpluseră de praf. Adîncit în meditație, sub baldachin, abatele aștepta cu un aer blajin, între pocroavele purpurii, vărgate de raze de lumină liliachie, și rîndurile de credincioși îngenuncheați pe batiste. „Unde sînt jandarmii ?" întrebau îngrijorați membrii administrației. Plecau fără încetare ștafete cu ordine și înștiințări și, printre exclamații de mînie, vînzătoarele sărau semințe de dovleac în lighene de lut și potriveau pe tarabele împodobite cu garofițe pahare aburite în care turnau limonadă și rachiu rece. Explodau artificii, umplînd aerul cu moțuri de fum alburiu care se împrăștia și se dilua încetul cu încetul.

— Cine e ? întrebă Isidra. Își închise evantaiul și își trase mănușile de mătase neagră, cu un singur deget. Se uita la Francisco Teixeira care, după ce își împrăștiase adversarii, stătea acum în mijlocul pieței pustii încercîndu-și ciomagul pe care îl rotea în aer cu șuierături prelungi. După cîteva clipe, se întoarse și plecă liniștit prin mulțime, fără să privească măcar o singură dată înapoi. Mult timp Isidra rămase în balcon, gînditoare, lovind cu evantaiul peste genunchi, fixînd cu pri-

virea lampioanele de hîrtie stacojie care se legănau agățate de sfori și se aprindeau uneori împroșcind cu scîntei piața înțesată de lume. În spatele ei, în salon, doamnele beau ceai, își destăinuiau rețetele bunătăților pe care le gustau, plescăind ușor din limbă, în semn de încuviințare, de înțelegere, de poftă. Erau femei cu mijlocul strîns în corsete de balenă, cumplit de asemănătoare, cu postișe cu miros stătut peste părul pieptănat cu unicul scop de a sta bine întins.

— Vino înăuntru, dragă. E un miros...

Între arcade, scînteiau ciucurii de cristal ai policandrelor în care luminările începuseră să se topească. O oglindă mare, cu ramă de email alb cu vinișoare aurii, reflecta adunarea : bărbați hidoși, cu veste matlasate care vorbeau lenevos despre finanțe și politică, sfintele creaturi care se văicăreau pe șoptite pe seama rudelor sau a servitorilor în timp ce prizau tutun. Isidra intră în salon, mușcă în treacăt dintr-un biscuit zaharisit, apoi se apropie de pian și cîntă cîteva note cu un deget, încercînd o gamă. „— Ce viață fără haz !" spuse. Seniorul din Lago, negricios ca un maur, și care își explica părul bălai al copiilor săi prin obiceiul de a-i spăla la naștere cu bere, o privi pieziș. Îi ura pe Borba, rudele sale, care rivalizau cu el prin bogăția caselor, prin excentricitate, prin istorii fabuloase cu femei și cai. „— Grozav cuibar, n-am ce zice, din care ies asemenea coțofene", spuse el ca pentru sine, cu umorul acela specific care era la el un semn de mînie. Isidra prinse fraza din zbor fără s-o audă. Cînd, după cîteva minute, el o întrebă, cu o tresărire de veche galanterie, cu voce dulcoagă, dacă îi plac versurile, Isidra îi spuse, cu o aroganță rece, fără să-l privească :

— Versuri ? Bagă-ți-le d-ta în c...

De atunci, seniorul din Lago începu să se teamă de ea, ceea ce, spunea Isidra, era mult mai bine decît dacă ar fi respectat-o.

Tînăra se arătă capricioasă în amorurile sale cu Francisco Teixeira. Era focoasă și nesupusă. După primul triumf, ajunse curînd să se satureze de izbucnirile ei de ciudă, de jurămintele de răzbunare, de cursele ei

nocturne peste cîmpuri ca să-l întîlnească în miez de noapte, îmbrobodită într-o mantilă de lînă neagră, cu părul ei bogat revărsat pe spate, plin de frunze uscate și de spini. Ea nu-l iubea. I se dăruise numai pentru a-și compromite numele, iar voluptății căderii îi urma acum grija pentru orgoliul său. Francisco Teixeira se sătură repede de temperamentul ei atît de viril, de glasul sălbatic și rece al acestei femei care îi dădea tot timpul ordine și care, de fapt, își bătea joc de el. Lui îi plăceau femeile blînde și supuse care îl admirau fără să cuteze să-și drămuiască această admirație. Isidra însă era pe cale să devină mamă și el era înspăimîntat. Poate că tocmai pentru a se feri de ispita acestei creaturi imperioase, de înflăcărarea, de privirile ei cumplite, de averea ei ce îl putea îndemna la o viață de dezmăț cu zurbagii și țigănci, s-a căsătorit așa de grabnic cu Maria. Nădăjduia să țină căsătoria secretă pînă cînd povestea cu Isidra ar fi ajuns la un epilog firesc sau, dacă se putea, prefera să nu ia nici o hotărîre definitivă. Faptul că se legase pe viață de Maria reprezenta un gest de apărare care ar fi putut să-l țină departe de multele ispite la care se știa supus. Această trăsătură de caracter s-a transmis apoi aproape tuturor copiilor săi și se putea defini prin „stilul hamletian", adică lașitatea în fața violenței, șocul nehotărîrii care se răscumpără dintr-o dată printr-o faptă care transcende orice rațiune.

Maria grăbi însă deznodămîntul, fugind de acasă pentru a-și pretinde locul cuvenit în noul ei cămin. Nu a fost lăudată pentru aceasta, cu toate că Francisco Teixeira a primit-o, înconjurînd-o cu toate onorurile căsătoriei. O lăsa mult timp singură. Ea străbătea casa, cu pași înceți, ținînd în mînă opaițul care lumina cu flăcăruia lui tremurătoare cotloanele întunecate, scara pivniței unde se aflau chiupurile de ulei pe suporți de răchită. Dacă el nu se întorcea, se culca fără să mănînce; dacă el venea și zicea, cu un glas rușinat: „— Eu am mîncat", Maria își arunca mîncarea pe gura jgheabului, ros de atîta spălat, care dădea în troaca porcilor aflată sub bucătăria în construcție, căci casa arsese pînă în temelii. Nu rămăsese o bucată de scîndură, un petio

de pînză, focul cruțase numai cazanele de fier care, încinse la roșu, se rostogoliseră peste bălțile din ogradă, făcîndu-i să urle de spaimă pe cei ce alergau în ajutor cu oale de apă și pe femeile pe capul cărora ulcioarele părcau că plutesc ținute printr-o vrajă. Se întîmplase curînd după sosirea Mariei. Ea se așezase, frîntă de oboseală, pe vechea piatră a morii de ulei, pe jumătate răsturnată la marginea ogorului ; privea ruinele din care se înălța fumul amestecat cu ceața dimineții. Avea doar o fustă prinsă cu stîngăcie peste cămașă și începuse să dirdîie. Tinerii se agitau în fața ei, mînjiți de cenușa grinzii prăbușite peste care trebuiau să sară, și care mai ardea încă, cu focul șerpuind prin inelele trunchiului uscat. Narcisa Soqueira, o vecină foarte legată de casa din Vessada, plîngea, învîrtindu-se de colo pînă colo, pe jumătate dezgolită, cu un umăr jegos ivindu-i-se prin capotul sfîșiat.

— Ah, femeie, femeie ! Asta a făcut-o ibovnica lui Chico al tău, muiere de care fuge și dracul, spuse, înecată de supărare.

— Ei și ! murmură Maria. Își întoarse privirea de la pereții calcinați lîngă care stogul de fîn se prefăcuse în scrum, rămînînd numai armătura de fier cu vopseaua scorojită topindu-se în picături roșii pe dale. Francisco Teixeira nu se întorsese încă. Tînăra femeie aștepta, chipul ei mîhnit și rece se desena în lumina verzuie a dimineții, refuzînd să arate vreo emoție oamenilor care, într-un du-te-vino continuu, o înconjurau cu fervoarea obositoare a ajutorului, se apropiau intimidați de suferința ei pe care nu știau cum să o ușureze, apoi se îndepărtau fără să fi spus decît niște vorbe grăbite și banale, încîudați de propria lor neputință, dorind să uite năpasta pe care nu o puteau învinge. Maria nu plîngea. Își trecea din cînd în cînd palma prin părul încrețit care îi cădea pe ochi. Inima îi era ferecată și totuși aștepta ceva care să-i readucă fericirea, căci ea aparținea castei rare și invincibile a celor care, în fața celui mai crud pesimism, rămîn fideli speranței, nedîndu-se bătuți nici măcar în fața morții. Atunci apăru Francisco Teixeira, se apropie, fără prea mare grabă, îi vorbi, îi puse mîna pe umăr cu delicatețe, netezindu-i

cutele șalului, ca și cum acest gest umil și repetat ar fi fost o mărturisire de căință.

— Chiar mă gîndeam să fac niște schimbări... spuse.

— Bine că sînt aici să am grijă de toate, răspunse Maria. Tonul ei avea acea notă ironică ce dovedea bunădispoziție și generozitate. Socotelile erau încheiate. Arăta astfel că îl iubea în ciuda tuturor incidentelor și catastrofelor, a tuturor uitărilor și abandonurilor. Avea să moară foarte bătrînă și, cu vîrsta, mintea avea să-i slăbească, redeșteptînd gînduri dezlînate, amintiri fragmentare, o întreagă trăire retrospectivă plină de vedenii ale trecutului, de fapte și oameni dispăruți. Bărbatul ei era însă mereu prezent lîngă ea ; îi simțea în continuare seducția, tremura de grijă și amărăciune, ca pe vremea cînd era tînără și se lăsa în voia bătăliilor sale intime de furie și de iertare. „Ce vină avea el dacă era frumos ?“ spunea, cu o filosofie glumeață și blîndă. Și, zărindu-și de la fereastră fiul care o apucase pe drumul dinspre mlaștini, într-o zi ploioasă de toamnă, se alarmă, crezînd că era Francisco Teixeira. „Se va uda rău de tot Chico al meu. Duceți-i o pelerină, o să se ude.“ El murise însă de patruzeci de ani.

II

DUPĂ INCENDIU, FRANCISCO renunță definitiv la legătura cu Isidra, a cărei înflăcărare și așa slăbise de mult. Nici el nu mai încercă să o întîlnească, nici ea nu îi mai ținu calea. Era însă îngrijorat de soarta copilului care urma să se nască. O cunoștea destul de bine pe Isidra ca să știe că mînia o putea împinge la crimă. Plăti iscoade care o supravegheau în propria ei casă, angajă complici și santinele, fu înștiințat de toate gîndurile și discuțiile ei amănunțite cu prietenele de încredere, și află că vroia să abandoneze copilul. Așteptă multe nopți în locuri ferite să i se pună în brațe trupușorul plăpînd al nou-născutului. Și totul se întîmplă întocmai cum dorise. Băiatul, căci era băiat, fu crescut așa cum se cuvine, iar mai tîrziu

chiar Maria ajunse să îl primească în casă. Era un bărbat dintr-o bucată, care făcea cinste numelui patern, și, de aceea, ea simțea pentru el o afecțiune plină de respect. Isidra se duse să locuiască la Porto, în casa bunicului Borba care murise neîmpăcat cu lumea, blestemîndu-și fiii ale căror căsnicii se dovediseră pînă la urmă sterile. Trăi mai mulți ani în casa cu ferestrele mereu deschise înspre rîu, prin încăperile căreia se plimbau nestingheriți porumbeii. Puținele femei care o vizitau, schimbau priviri uimite în fața creaturii livide a cărei aroganță se vădea pînă și în felul simplu în care se îmbrăca — în rochii negre, fără nici o podoabă. Damascul destrămat al mobilei, marmura trandafirie a meselor erau pătate de găinat uscat. Prin storurile zdrențuite ale ferestrelor înalte pătrundeau în voie razele soarelui care decolorau tapițeria și mătasea de culoarea paiului de pe pereți. Isidra avea snobismul proastei creșteri : nu încerca niciodată să pară cultă sau să adopte anumite forme de eleganță volubilă, pe atunci la modă, și avea un limbaj cu nimic mai îngrijit decît servitorii în preajma cărora copilărise. Cu toate aceastea, exista în ea un gust înnăscut pentru noblețe ce o deosebea de toate celelalte femei. „Are virtuți de bărbat", spunea seniorul din Lago, ajuns acum la o vîrstă foarte înaintată, cu o admirație din care nu lipsea o undă de aversiune. Părul ei bogat începuse să încărunțească cînd, în sfîrșit, se căsători cu un magistrat, un bărbat puhav, lipsit de orice urmă de umor care, curînd după nuntă, fu numit judecător la Tribunalul Suprem. De atunci, Francisco Teixeira îi pierdu urma pentru totdeauna.

El nu se schimbase, continua să aibă nenumărate aventuri. Căminul reprezenta pentru el un loc de popas, cu atît mai plăcut cu cît porțile lui erau tot timpul deschise către lume. Maria însă trăia în iadul disperărilor mute, tăcerea era singurul semn prin care își manifesta dezaprobarea, muncea pînă cădea frîntă de oboseală și refuza să mănînce. Cînd venea acasă și o vedea umblînd de colo-colo, plină de o demnitate distantă, cu ochii arși de lacrimi, Francisco se simțea vinovat și îl cuprindeau remușcările. Atunci tăcea și el, măcinat de atitudinea Mariei, pe care imaginația lui reușea să o preschimbe

în jignire. Își uita propria vină și începea să creadă că el este de fapt victima vrednică de milă. Egoismul îl făcea infantil și, din durerea pe care singur și-o născocise, îi rămînea în conștiință un sentiment de nedreptate în fața celor mai neînsemnate represalii. Astfel, primii ani de căsnicie au fost foarte amari, cu toate că Maria și-i va aminti mai tîrziu, cu o adîncă duioșie, ca pe cei mai fericiți din întreaga ei viață. Pierdu unul după altul trei copii. Pe cel de-al patrulea, care reușise pînă la urmă să se nască, îl datora sfaturilor stăruitoare ale Narcisei.

— Mănîncă întotdeauna înainte să vină bărbatu-tău, îi spunea aceasta. Dacă el nu a luat încă masa, mîncați împreună ; dacă a luat-o, poți să-ți arunci liniștită porția la porci.

Această soluție îi mulțumea pudoarea ingenuă de femeie și, cum prudența putea fi sacrificată numai onoarei, împăcîndu-le pe amîndouă, Maria obținea suprema satisfacție. Un an mai tîrziu se născu Justina, un copil voinic care, de pe atunci, promitea să devină o frumusețe ; urmară apoi Joaquina Augusta, și încă trei băieți, ultimul înregistrat, printr-o eroare obișnuită în acele vremi, cu numele mamei. Familia prinsese din nou rădăcini și începuse să-și întindă ramurile în casa din Vessada care, încetul cu încetul, se reînălța pe vechile-i temelii.

La cinci ani, în timp ce Estina, încălțată cu ciorapii ei de lînă cenușie și albă, alerga către casa învățătoarei, Quina rămînea așezată pe lădița de lîngă ușă, pusă acolo pentru a ajuta pe copii să treacă pragul înalt între bucătăria cea nouă și restul casei. Ținea în brațe pe cel mai mic dintre frățiori și cînta cu glas înecat cîntece necuviincioase despre Patuleia [1] pentru care luptase, în tranșee, bărbatul Narcisei Soqueira, un ins de o prostie de necrezut, erou al multor întîmplări hazlii. De căprioriii de lemn alb de pin, deja afumat pe alocuri, atîrnau funii de ceapă ; pe un raft, lîngă șirul de castraveți ținuți pentru sămînță, se afla o furcă cu suluri bine înfășurate pe brațe. Pe coșul vetrei în formă de piramidă sclipea

---

1 *Patuleia* — nume sub care era cunoscut partidul popular în timpul revoluției din septembrie 1846 din Portugalia (n.t.).

funinginea uleioasă. Ploua. Picăturile făceau un zgomot surd, lovindu-se de ușa îmbrăcată pînă la jumătate cu tablă care avea, mai tîrziu, să fie scrijelită cu briceagul, însemn și prevestire a viitoarei staturi a tuturor copiilor din familie, care se măsurau acolo la doi ani, și a căror înălțime, înmulțită cu doi, va fi, se spunea, cea definitivă. Nodurile colțarului musteau încă de rășină. Aceasta era bucătăria cea nouă care înlocuia vechea încăpere pentru coptul pîinii, cu pămînt pe jos, lipită de grajduri, ce dădea în ograda năpădită de buruieni, unde ploaia și urina vitelor se adunau în băltoace, și unde tufele de iarbă-neagră se acopereau, la căderea brumei, cu ornamente de coral alb. Printr-un fenomen des întîlnit chiar și la cele mai iubitoare mame, dragostea Mariei era dedicată aproape în întregime primei ei fiice, Estina. Poate pentru că de nașterea acesteia se legau vii amănunte sentimentale sau pentru că, crescînd, Estina arăta daruri și afinități ce păreau o replică fidelă a calităților mamei, Maria fusese părtinitoare cu ea încă de la început și îi dăduse Estinei o educație mai îngrijită, scutind-o de muncile cele mai grele ale casei. Deși era încă o fetiță, Quina mîncea din răsputeri sub ochiul vigilent al mamei, care dorea să o știe activă și responsabilă, chiar mai mult decît ar fi fost de dorit la vîrsta ei atît de fragedă. Ea se supunea disciplinei cu inima ușoară, căpătînd o conștiință de adult și un orgoliu pentru propria-i destoinicie care ar fi putut trezi remușcările Mariei, dacă aceasta ar fi avut răgazul necesar să se gîndească la asemenea subtilități.

— Mai las-o și pe ea să se joace, spunea Francisco, mișcat de rîvna copilei care alerga între pivniță și grădină, îndesa rufele în butoiașul cu leșie, așeza bălegarul umed lîngă cuptor, punea inul în covată la muiat sau la albit pe gardul livezii.

— Vara mea din Soito s-a măritat la unsprezece ani. La treisprezece a avut doi gemeni și i-a crescut singură, n-a ajutat-o nimeni, riposta Maria. Fusese o căsătorie aranjată prin intermediari între două case bogate, al cărei fatidic exemplu avea să o urmărească pe Quina întreaga viață. Era una din primele ei amintiri și, la bătrînețe, i se părea că o aude încă pe maică-sa vorbin-

du-i despre verișoara eroină, ori de cîte ori cineva se referea la vîrsta prea fragedă a unei mirese sau neveste, pentru a-i scuza ușurința sau naivitatea. Cu timpul, Quina ajunse să-i poarte pică bietei femei, acum o ființă plingăreață, căreia nenumăratele și prea apropiatele nașteri îi zdruncinaseră sănătatea. Pe atunci doar taică-său îi era aliat, numai el o încuraja, cu un zîmbet tainic sau o vorbă bună, cînd Quina trecea cu ochii în pămînt, mînată de îmboldurile mamei, gata în orice clipă să o ia la ceartă, agitînd mereu cu o agilitate grăitoare, nuiaua și papucul. Între Quina și tată se formă cu timpul un fel de alianță secretă, o complicitate aproape ironică în fața Mariei, luîndu-i în rîs asprimile, de vreme ce nu le puteau stăvili în vreun fel. Și în casa aceea în care stăpînul își făcea apariția numai pentru a se înfrupta cu ce era mai bun pe masă, înconjurat de servitutea fericită a celor împovărați de corvezile monotone ale muncii de zi cu zi, Quina primea cu recunoștință prețuirea pe care i-o oferea tatăl, bărbatul acela atît de admirabil, de straniu, de dificil. Dragostea pentru el deveni devoțiune. El o curta așa cum făcea cu toate femeile, chiar și cu propriile-i fiice, incapabil să fie sever, îmblînzit de vraja prezențelor feminine, de glasurile cîntate, de rîsetele și capriciile lor, de plînsetele nervoase și dulcile tiranii ale instinctului. Quina era prima care ieșea în ușa bucătăriei de cum îl zărea coborînd dealul, reîntors de la petrecerile unde se ducea deseori, în căutare de aventuri. Îi cerea binecuvîntarea cu o exaltare intimă, fericită și nerăbdătoare. El se uita la ea cu o privire șireată pe care nu reușea să o facă întru totul paternă. „Domnul să te aibă în pază", spunea încetișor. Vorbele lui aveau savoarea complicității, erau ca o zeflemea împotriva tuturora, chiar a lui Dumnezeu însuși. Tatăl era adevăratul erou al fetei. El aducea misterul întîmplărilor care dau farmec istoriei unei familii și care, în timp ce adulții abia încep să le deslușească înțelesul, pentru copii sînt deja cea mai originală fabulă. Faima iubirilor lui — cu ce amănunte jalnice uneori! — ajunsese și la urechile Quinei, însoțită de un vag ecou de dispreț ce i se părea fetiței o adevărată jignire adusă tatălui. În realitate, ea admira integritatea

sobră cu care bărbatul își urma propriile-i legi, în fața cărora lacrimile unei femei nu erau decît niște nimicuri sentimentale. Lumea feminină atît de numeroasă în care trăia, la care se adăugau mătușile și familiile lor, îi provoca o vie iritare, căci, încă de mică, îi era nesuferit gîndul de a fi doar un simplu număr în șirul de fete supuse și neputincioase, sortite unor căsătorii plănuite de alții și care, chiar atunci cînd ajungeau să impună matriarhatul, erau de fapt învinse. Toate surorile Mariei se măritaseră. Balbina, naşa Quinei, venea din cînd în cînd să o vadă și o invita în casa ei din Água-Levada, tocmai pe la vremea cînd se prășea sau se depănușa porumbul, obținînd astfel o mînă de lucru gratuită. Quina n-avea de ales, nimeni nu o întreba dacă vroia sau nu să meargă, dar, odată ajunsă în casa mătușii, se lăsa cu voioșie cuprinsă de vîrtejul muncii, îi plăcea să întîlnească lume nouă sau să-și revadă cunoscuții și, pînă la urmă, se simțea cum nu se poate mai bine. Balbina era o fire aparte, care prefera minciuna cînd nu era neapărată nevoie să spună adevărul. Mințea mult, fără să-și plece niciodată frumoșii ei ochi nevinovați, era meschină, fățarnică, avea un gust pronunțat pentru aparențe, onoruri, false cochetării. „A decăzut", spunea Maria, care niciodată nu ar fi fost în stare să pună pe deget un inel de *plaqué*. Quina își iubea însă naşa, cu toate că aceasta nu îi oferea niciodată ospitalitate, fără să-i pretindă ceva în schimb, și îi dăruia de Paști un cozonac prăpădit, care o costase, zicea, ochii din cap, căci avea multe greutăți, pierderi de tot felul, obligații față de familie și față de copii. La masă, cînd vroia să anunțe discret o parcimonie generală, se sprijinea de spătarul scaunului, cu un mic suspin plictisit, zicînd :

— Nu mai pot... Și tort dacă mi-ați da...

Spunea aceasta, deși nu mîncase decît o supă slabă cu cîteva resturi de oase pe fundul farfuriei.

Îi plăceau relațiile sus-puse, fastul. José, singurul lor frate, cel care semăna cel mai mult cu Maria, emigrase și făcuse avere ; altă fină de a ei și rudă îndepărtată se măritase cu un unchi reîntors de curînd din Tucumán, aureolat ca un mic Cresus de bogăția strînsă de pe plantațiile de zahăr. Fata se numea Elisa Aida și in-

trase la vîrsta de paisprezece ani în patul nupțial cu baldachin și pene de struț, copiat după o gravură a lui Moreau le Jeune, din ordinul bătrînului ei unchi amator de idei pantagruelice, burlești. Se spunea, cu un zîmbet de milă, că în noaptea nunții fata își cususe cast cămașa, de teamă să nu se găsească într-o ținută nepotrivită în fața bărbatului care o cumpărase grație unei semnături mîzgălite cu mîna strînsă într-o mănușă cu cincisprezece nășturași, pe care ea nu reușise să o scoată.

— S-a așezat la casa ei, spunea Balbina, după obicei, punînd o găină mare la fiert. E vîrsta cea mai potrivită ca să devină o doamnă.

Într-adevăr, deveni o doamnă. La un an după nuntă, soțul ei obținu un titlu de noblețe — conte de Monteros, reușind să impună ca patronimic numele de Fattoni, după ce își puricase cu bunăvoință genealogia. Elisa Aida Fattoni, contesă de Monteros, avea pe atunci o guvernantă englezoaică și lua lecții de pian cu un compozitor care venea tocmai de la Porto pentru cîte un mic concert pe pianul *Pleyel* din salonul său boltit, împodobit cu ghirlande de ghips și cu fresce după fabulele lui La Fontaine. Micul palat era un monument pe jumătate baroc, protejat de paratrăsnete din platină care costaseră cît un teren suficient pentru întreținerea unei familii. Balbina asistase din culise la căsătorie, ajutase la împodobirea miresei slăbuțe și negricioase pe al cărei cap coroana de flori de portocal stătea ca un dop. Splendoarea alcovului, pe tavanul căruia zburătăceau cupidoni și fluturași, covorul Savonnerie furnizat de un muzeu, deveniseră legendare. Seniorul din Lago, bălai și înfumurat, iubitor de vorbe de duh ca și taică-său, obișnuia să spună că perechea îi amintea de niște gîndaci într-un magazin de vechituri. Cu toate acestea, el fu primul care începu să-i facă curte contesei Monteros cînd, cinci ani mai tîrziu, întoarsă dintr-o călătorie la Constantinopol și în Italia, își deschise salonul lumii bune din partea locului. Devenise frumoasă, dar frumusețea ei provenea mai mult din potrivirea desăvîrșită cu ceea ce este la modă, neașteptat, actual, decît dintr-un adevărat farmec fizic. Avea aerul unei adolescente din Proust, cu rochiile ei de poplin roz, cu tunica *panier* în dungi albe

și pălăriile de amazoană cu voaluri filfiind în aerul cenușiu. Estina, care învățase la vechea școală caligrafia și croșetatul împreună cu ea, nu o recunoscu cînd o întîlni.

— E Lisa, o informă mătușa Balbina, mîndră, îmbujorată, fericită, căci, chiar dacă nu îi mai cerea supusă binecuvîntarea ca odinioară, contesa își păstra totuși, cu grijă, vechile legături, îi plăcea să se plimbe pe jos și să-și viziteze, ca din întîmplare, prietenele de la Água-Levada. Cu rochia scurtă cu volan încrețit, care lăsa la vedere cizmulițele verzi sau de culoarea mierii, adăpostindu-se sub o minusculă umbrelă de soare, ea atrăgea toate privirile pe drumurile pe care le străbătea agale. Se oprea sub umbrarele de viță de vie, privea în extaz strugurii parfumați care făceau să-i lase gura apă și plătea pe cîte un copilandru ca să se cațere pe spaliere și să culeagă pentru ea cîțiva ciorchini prăfuiți. Bărbatului ei îi plăcea să o vadă doamnă, luxoasă și plină de haruri, primind o mulțime de creaturi bogate sau de viță nobilă care se înghesuiau la mesele ei și pentru care peștele, cumpărat pe lire, era adus de departe, cu diligența, în recipiente îmbrăcate în rafie. Elisa însă rămînea nepăsătoare în fața atîtor splendori. Se obișnuise într-atîta cu lucrurile de valoare, încît nu le mai deosebea de celelalte, și își purta cu perfectă naturalețe haina de jder, ca și cum ar fi fost croită din piei de pisoi abia născuți. Mai tîrziu, a renunțat chiar la un enorm Rolls Royce cu faruri de argint, ca să fie folosit drept coteț pentru găini. Cît era încă tînără, o distra grozav să se îmbrace în țărancă și se ducea pe la șezători, cu fața acoperită de o mantilă de dantelă, savurînd senzațiile neobișnuite și bucurîndu-se de încîntarea și iluziile cu gust dulce-amărui ale flăcăilor care încercau să afle cine este.

— Ce *china pueblana* a ieșit din tine! o mustra contele. Se credea copleșit de tot felul de nenorociri însă, în realitate, faptul că avea o nevastă tînără care nu-i pretindea eleganțe nebunești, călătorii, acel nomadism împătimit după plăceri și paradă, i se părea un noroc providențial. De altfel, doar cu trecerea timpului, Elisa

a devenit cochetă și dornică de a fi curtată ; numai că atunci ea era deja văduvă, scutindu-și astfel bătrînul unchi de zeflemeaua psihologilor predestinați.

Figura acestei femei a dominat întreaga copilărie a Quinei. Îi auzea pe ceilalți vorbind tot timpul despre ea și se umplea de ciudă, căci o considera pe Elisa Aida un fel de mit născocit de o adulație demnă de tot disprețul. Nu o văzuse niciodată, dar numele ei era de ajuns să o facă să pălească ; în ochii ei, înfrumusețați de pliul pleoapelor, apărea atunci o scînteie de ranchiună, domolită de ironie.

— Ce-mi pasă mie de oamenii ăștia ? spunea. Poate doar lui José do Telhado i-o fi păsînd.

Maria se încrunta întotdeauna cînd se pomenea numele acestui vestit tîlhar, prieten bun pe vremuri cu Francisco Teixeira, mare meșter la învîrtitul ciomagului. Chiar și în timpul scurtei sale cariere de bandit, cei doi păstraseră o prietenie discretă, un fel de toleranță reciprocă, înțelegîndu-se bine, fără să se bage vreunul în treburile celuilalt. Quina își amintea de el foarte bine.

Pe atunci dormea în patul mare de fier, împreună cu frații ei, la vîrsta cînd căldura și somnul mai sînt încă o prelungire a vieții de la sînul mamei. Se auzea șfichiuitul vîntului în mlădițele de portocal plantate de curînd de Narcisa Soqueira în jurul curții sale. Corpul principal al casei era format dintr-o verandă deschisă spre curtea interioară, de-a lungul căreia se înșirau camerele care dădeau toate spre țarină. Veranda avea un acoperiș susținut de cîțiva căpriori scunzi, iar la un capăt, o ușă cu zăbrele, rareori folosită, ce dădea către o scară acoperită de mușchi. Maria dormea cu copiii lipiți de trupul ei, în casa aceea care, ca toate celelalte, nu avea niciodată ușile zăvorîte. Această mărturie fatalistă de încredere în fața primejdiei e caracteristică oamenilor din popor. Frica provine dintr-o anumită cultivare a imaginației, dintr-un respect extrem pentru viață, care nu e tot una cu dragostea pentru ea ; respecți ceea ce te temi că poți pierde, dar a iubi presupune întotdeauna o mare îndrăzneală, un fel de extaz precum cel al jucătorului care aruncă zarul.

Cînd ploaia se abătu cu putere asupra casei, răpăind, uşa de la capătul verandei scîrţîi prelung şi se trînti cu zgomot. Răsunară paşi, încălţările ude pleoscăiau pe duşumea, Maria se ridică în capul oaselor şi rămase un timp nemişcată. Era înfofolită cu o cămaşă tivită cu o fîşie de catifea albastră şi avea o basma groasă legată cu un nod la spate.

— Sînt eu, Zé, doamnă Encarnação... spuse el gîfîind, cu o voce şuierătoare. Bărbatul dumitale e acasă ?

— N-a venit încă, spuse ea cu asprime. Ce vrei de la el ? Şi cum intrusul nu răspunse pe dată, Maria se dădu jos din pat, plimbîndu-şi prin cameră, peste chipul copiilor, privirea dîrză şi hotărîtă. Vîntul şuiera prin crăpături, lumina verzuie a lunii se revărsa printr-o ferestruică, care nu se închidea niciodată, deasupra scrinului. După cîteva clipe spuse : — Alături e o cameră cu un pat, dacă vrei să-l aştepţi pe Chico...

Paşii lui aproape neauziţi se îndepărtară de uşă. Se auzi cum omul atingea în treacăt sipetul din piele de viţel, cu iniţialele lui Francisco bătute în cuie pe capac. Apoi, zăvorul încăperii vecine alunecă încet şi liniştea se înstăpîni din nou. Maria se băgă sub pled, tremurînd de frig, atentă la toate zgomotele, examinînd perplexă situaţia. Nu îi era teamă. Îl cunoştea de mult timp pe José do Telhado — un bărbat plin de dîrzenie, dacă nu chiar de onoare, pe care vocaţia, mai mult decît o soartă potrivnică, îl împinsese să devină tîlhar, ca Richard al III-lea. Îi cunoştea şi nevasta, pe Aninhas, o femeie înaltă, bălaie, care venea din cînd în cînd să ceară cîte o livră de făină şi întîrzia vorbind de una şi de alta, potrivindu-şi cu degetele şuviţele părului neîngrijit. Mariei nu-i plăcuse niciodată de ea, o simţea cam falsă şi fără caracter, se văicărea prea mult şi se grăbea să ia drept cadou ceea ce nu era decît un împrumut. Pe bărbat îl respecta însă sub influenţa lui Francisco Teixeira care îl primea în casă, la fel ca înainte, cu aceeaşi cinstire, şi nu se lepădase de vechiul dascăl, tovarăş de năzdrăvănii. Acesta era discret şi nu-şi punea în primejdie prietenii, decît dacă se afla la mare ananghie. Odată dăduse buzna în odaia Mariei, deschisese uşa de la verandă, sărise cu agilitate şi se făcuse nevăzut în desişul

din fața casei, după ce străbătuse în fugă curtea. Maria apucă numai să strige : „Cine e acolo ?“ Banditul îi răspunse alergînd, „Scuzați, doamnă Encarnação...“ Auzi apoi împușcături la marginea satului, dar nu ieși din casă, iar cînd Narcisa Soqueira îi vorbi despre ultima fugă spectaculoasă a lui José do Telhado, Maria spuse : „Ah, Chico al meu nu mi-a povestit încă nimic...“

Adevărul e că la oamenii din popor noțiunea de proprietate este prea adînc înrădăcinată pentru ca un hoț, oricît de eroic sau altruist ar fi el, să nu fie considerat un netrebnic. Ucigașul este tolerat, are dreptul să se înfrupte din bucatele vecinului, își poate face uitată crima. Urmașii hoțului sînt însă înfierați pentru totdeauna căci, dacă asasinul se lasă de cele mai multe ori purtat de patimă, de o pornire ce poate fi la urma urmelor iertată și care nu se repetă aproape niciodată, hoțul are în sînge și transmite focul ispitei pe care împrejurările doar îl domolesc sau, dimpotrivă, îl atiță. În ochii consătenilor lor, vestiții căpitani de tîlhari, din care viciul romantic face martiri sau glorii naționale, nu sînt decît niște inși ale căror virtuți au devenit instrumente ale pierzaniei și crimei. Îl admirau pe José do Telhado și se minunau de fugile lui insolite, de eroismul sîngeros cu care își cosea singur pîntecele sfîșiat de pumnal ; îi lăudau mărinimia, obișnuită printre oamenii de soiul lui, care cu timpul încep să se pretindă reformatori sociali și devin dușmani fanatici ai legilor. Poporul însă nu îl putea ierta pentru lipsa de încredere semănată între oameni sau pentru trădarea reciprocă ce decurgea de aici. Niciodată Maria nu ar fi mărturisit vecinei sau surorilor sale că banditul înnopta cîteodată sub acoperișul ei, ca să mai prindă puteri, după fugi și urmăriri, dormind aproape de patul unde se cuibăreau, gemînd și suspinînd în somn, propriii ei copii. Doar mai tîrziu, și în mare secret, se vor afla toate astea, atunci cînd în casă va pătrunde un suflu de valori noi, cultura, filosofia și bineînțeles o anumită descumpănire a spiritului care, dacă uneori e favorabilă artelor, e întotdeauna fatală datinilor împămîntenite.

— Mamă, spuse Quina, ridicînd capul de pe umărul sorei sale care-i slujea drept pernă, cine e omul ăsta ?

Maria răspunse cu ton grăbit și iritat: „Taci, hai dormi!" Apoi începu să o legene, să o alinte, cu o duioșie neașteptată care o surprinse pe Quina, trezind-o de-a binelea. După cîtăva vreme, simți că taică-său intrase în casă. Îl auzi ducîndu-se în camera de alături, făcu apoi mult timp zgomot prin bucătărie, trecu iarăși pe verandă, acoperind cu palma făcută scoică pîlpîirea opaițului, pentru că vîntul părea că bate din toate părțile. Într-un tîrziu, Francisco veni să se culce, atîrnă cîrligul opaițului de cheia de la ușă, rămase un timp pe marginea patului frecîndu-și tălpile una de cealaltă, fără să-și scoată ciorapii, vorbind în șoaptă cu Maria. Foloseau în vorbire un fel de cod și Quina nu putea înțelege nimic din ce-și spuneau. Înainte să se culce, Francisco duse opaițul pe verandă pentru ca mirosul fitilului ars să nu strice aerul. Pînă reuși din nou să adoarmă, Quina îl auzi murmurînd, cu glas surd și monoton. Cei doi se sfătuiau în taină, profitînd de ceasul în care casa era cufundată în liniște și toți dormeau, pentru a-și împărtăși, în pacea nopții, toate planurile și secretele ce constituie legătura cea mai puternică a vieții în comun.

În zori, pe cînd Maria aținea focul în cămin și striga servitorii care dormeau lîngă bucătăria cea veche, folosită acum numai pentru coptul pîinii, Quina se strecură ușor pe lîngă frații care nu se treziseră încă și ieși din cameră. O puzderie de stele străluceau deasupra așezării, se auzea trosnetul înăbușit al conurilor de pin aruncate în flăcări și zgomotul făcut de Maria care scormonea cu cleștele jarul păstrat din ajun sub cenușa stinsă. Glasul Narcisei Soqueira se auzea foarte limpede prin zidul de piatră care separa cele două curți. Deșteptîndu-se din somn, întregul sat părea contopit într-o singură casă, strigătele și înjurăturile urcau în aerul străveziu și înghețat, cu o limpezime aspră și familiară. Foșnetul saltelelor de paie, bocănitul saboților pe prag, apa azvîrlită în bălțile mîloase din curte începuseră să se deosebească de la un vecin la altul. Quina împinse încetișor ușa camerei vecine. Văzu patul desfăcut lîngă lada cea nouă de albituri, pe jumătate goală, căci zestrea nu putuse fi încă refăcută după incendiu. Omul nu mai era acolo. Privi în întuneric cuierele de pe pereți

în care hainele se îngrămădeau ca niște cocoașe. Pe fereastră, vedea în lumina zorilor vîrful stogului legat în cruce și aureolat cu paie strălucitoare de secară. Patul era stropit cu picături întunecate iar pe pernă se vedea o pată mare de sînge. Omul însă plecase. Quina ridică marginea cuverturii care atîrna pe jos, pregătindu-se să se uite dedesubt, cînd o lovitură puternică o azvîrli înainte. Pe dată, o mînă noduroasă și agilă o înhață cu putere și începu s-o lovească. Țipă îngrozită și nici cînd maică-sa îi vorbi cu glas mînios și rece, nu o recunoscu. Țipă din nou, cuprinsă de o panică nebună care o sperie, la rîndul ei, pe Maria.

— Hai, zise ea, șoväind. Eu sînt, potolește-te !...

Tatăl veni în grabă, cu favoriții zburliți pe fața-i albă, pătată din pricina mîncărurilor prea picante. Doar în brațele lui Quina se liniști puțin, tremurînd toată și înecată de plîns.

— Așa te porți cu copilul ? se mînie Francisco. Era pentru prima dată cînd își acuza soția fiindcă se arăta părtinitoare în sentimentele ei. Își ieșise cu totul din fire. Ea îl privi în ochi, cu un dispreț înghețat, plină de ciudă.

— O să iasă o mironosiță din ea ! spuse Maria, cu necaz. Simțind ocara, copila izbucni în plîns și, cu toate că tatăl încerca să o liniștească jucîndu-se cu ea, prefăcîndu-se că îi mănîncă degetele, unul cîte unul, și mîngîindu-i încet părul cu mîna lui moale, cu unghii ușor pătrate, mai trecu încă destul pînă reuși să se liniștească.

— Unde s-a dus omul ăla ? întrebă cu vioiciune, pe neașteptate. I-a curs sînge, era rănit.

— L-ai văzut ? zise îngrijorat Francisco.

— Nu, dar știu.

El își privi pe furiș nevasta, văzu că ea se făcuse palidă și începuse să se roage. Afară se luminase de ziuă. Razele intrau în cameră aidoma unor ghemuri de abur scînteietor, iar căruțele se întorceau în sat de la pădure, scîrțiind, pe cărările de munte.

III

ESTINA PRIMISE O EDUCAȚIE îngrijită, era plină de daruri și avea un cufăraș plin ochi cu modele croșetate pe care oricînd le-ar fi putut aplica pe cuverturi sau pe șervețele tivite cu franjuri. O vestită țesătoare fusese găzduită în casa lor timp de o lună ca s-o învețe pe Estina să țeasă. Pe deasupra era și frumoasă. Gura îi era delicată, puțin cărnoasă, iar nasul atît de perfect încît părea impersonal; în plus, avea picioarele grațioase și bine făcute. Cu vîrsta, ajunsese confidenta Mariei care o prefera întotdeauna, căci, crescînd, căpătase grație, o prudență discretă și un admirabil bun-simț. Ca și maică-sa, avea aceeași atitudine puțin aridă față de valorile sentimentale. Avea totuși umor, în felul ei, și arăta uneori o ironie necuviincioasă datorată unei fundamentale nevoi de onestitate a spiritului. Amîndouă disprețuiau femeile care plîng, care își deschid sufletul, încredințînd tuturor sentimentele lor cele mai intime, care sînt sincere cînd mint, care se zbuciumă într-o stare de beție vitală, de candoare, de iresponsabilitate și capriciu.

Cu un temperament incoruptibil, la fel de puțin dispusă să învinuiască în general, ca și să ierte în particular, Estina nu cîștiga ușor simpatia celorlalți. Era și foarte indolentă. În timp ce ea prefera treburile care îi permiteau să rămînă așezată pe vreun scaun din bucătărie, alegînd fasolea sau ațițînd focul cu o surcică, ceea ce devenise cu timpul aproape o manie, pe seama Quinei rămînea tot ceea ce cerea mai multă activitate și energie.

— Vezi să nu te obosești! spunea Quina cînd intra cu brațele încărcate de vreascuri sau cu un coș de coceni pentru foc. Izbucneau amîndouă în rîs, pentru că țineau mult una la cealaltă și între ele nu existau înțepături sau neînțelegeri. Desele toane ale mamei o afectau mai mult pe Quina, cînd cealaltă era dojenită. Pe Maria o nemulțumea firea certăreață a Quinei, prostul ei obicei de a se strădui să aibă întotdeauna ultimul cuvînt. Agerimea minții ei îi provoca o vie iritare, iar șireteniile la care recurgea i se păreau nedemne și profund opuse caracterului său. Cu toate acestea, nici unul

dintre cei trei băieți pe care îi născuse nu avea trufia masculină a Quinei, acea conștiință de a fi propriul său judecător, de a se sacrifica pentru împlinirea dreptății, chiar dacă pentru aceasta ar fi trebuit să renunțe la inimă și la viață, la patimi dureroase, la interese devoratoare. Unul dintre ei, Abílio a murit pe cînd abia trecuse pragul adolescenței, după ce încercase să facă avere în Brazilia. João și Abel au reușit să dobîndească poziții care îi situau în rîndurile burgheziei. Toți însă semănau mult cu tatăl : volubili, slabi de înger în fața lingușitorilor și a femeilor, cu o lașitate morală în fața răspunderilor, dar plini de subtilitate cînd era vorba să înșele buna-credință a celorlalți. Maria, cea care veghea casa, cea care era flacăra ascunsă sub cenușa căminului, izvorul de continuitate și de căldură, primi de la soartă o compensație ironică ; numele ei avea să fie cel care se va perpetua prin singurul dintre băieți care va lăsa urmași. Prin numele ei casa din Vessada va dăinui. Chiar dacă Maria ar fi înțeles posibila semnificație romantică a acestui fapt, ea tot nu i-ar fi dat atenție pentru că aceasta nu era, în ochii ei, decît o simplă întîmplare circumscrisă lucrurilor pe care le disprețuia sau pe care nici măcar nu le presimțea.

Începeau să se vadă rezultatele fanfaronadelor risipitoare ale lui Francisco Teixeira. Cu timpul, dezechilibrul domestic deveni îngrijorător. Cheltuielile stăpînului, totala lui nepăsare față de starea pămîntului sileau acum familia la o severă cumpătare. Cîteodată lipseau banii pentru a plăti simbriile sau pentru a cumpăra vite de muncă. Maria nu putea să nu privească cu amărăciune și indignare rochiile fetelor cu cordoane destrămate, cearșafurile vechi și decolorate sau tălpile găurite ale papucilor. În casa aceea, unde bărbatul era absent zile întregi și unde brațul lui părea nehotărît sau lipsit de voință, Maria se simțea apăsată de o copleșitoare povară, pe care nu se credea în stare să o poarte o viață întreagă. Prezența lui Francisco nu îi făcea mai puțin rău decît absența lui, pentru că el, bătrîn armăsar devotat cu ingenuitate prospețimilor tinereții, subțire și ager, se dădea în vînt după fetele în casă, luîndu-le mințile cu vorbe alese și fel de fel de promisiuni. Una dintre ele,

o fetișcană negricioasă și zveltă, a fost pricina unui episod burlesc pe care, mulți ani mai tîrziu, Estina obișnuia să-l povestească, rîzînd cu plăcere la amintirea expresiei încurcate a tatălui său.

— Vezi că bărbatul tău trăiește cu fata asta, îi dăduse de veste Mariei, Narcisa Soqueira, bună cunoscătoare a intrigilor provinciale de harem. Stătea în mijlocul drumului, rezemată de coada hîrletului cu care îndrepta albia pîriului ce separa cele două proprietăți și care îi aparținea două dimineți pe săptămînă.

— Ei și! spuse Maria, cu obișnuita ei concizie. Și îi arse una lui Abel pe furiș, pentru că acesta se apucase să fărîmițeze pîinea pe care trebuia să o mănînce. O înmuia în salivă și o făcea cocoloașe pentru un fel de joc cu bile.

— Vezi-ți de viața ta..., stărui din nou Narcisa Soqueira, înainte să plece. Murdăria dădea chipului ei culoarea oacheșă a pielii de țigancă. Purta în picioare niște saboți scofîlciți, cu tocurile roase, pe care pînă și o cerșetoare i-ar fi aruncat poate cu scîrbă. Era însă o femeie mărinimoasă și plină de bunătate. Chiar dacă adesea se prefăcea că nu ține seama de sfaturile ei, Maria se gîndea întotdeauna temeinic la ele și le urma de cele mai multe ori.

Într-o după-amiază, după ce fata pusese masa și se pregătea să facă paturile, care uneori nu se strîngeau pînă seara, Maria o trimise cu o treabă la cîmp. Era foarte cald. Încăperea unde mîncaseră, care era în același timp dormitor, avea ușile dinspre verandă larg deschise. Din grădină, se ridicau tulpinile noduroase de viță de vie, încolăcite pe araci. Pe unul dintre butuci, a cărui scoarță bătrînă începuse să se desfacă în fibre, se cățără în cameră Francisco, hotărît să reprezinte cu fidelitate scena balconului. Maria care, întinsă pe pat, ținea cuvertura trasă peste ea, spre perete, se simți luată în brațe, iar niște favoriți bălai îi atinseră obrazul. Se ridică fără grabă și spuse cu o indiferență care părea o lovitură de bici.

— Ce tare te-ai înșelat!

Buzele îi tremurau. Cincisprezece zile nu și-au vorbit.

În aceste certuri care nu depășeau niciodată o anumită reținere orgolioasă între soț și soție, copiii nu aveau voie să se bage. Maria îi ardea imediat o palmă celui care ar fi îndrăznit să spună vreun cuvînt împotriva tatălui. Cu toate acestea, toți știau că din pricina vieții lui boeme, a darurilor făcute prietenilor, a slăbiciunii sale de a-și plăti lingușitorii și paraziții, casa lor se ducea de rîpă. În ultimii săi ani de viață, destul de bătrîn, începuse să piardă în fața familiei ceva din decența cu care pînă atunci știuse să-și acopere greșelile. Stăruia să țină în propria-i casă o servitoare tînără și nerușinată pe care și-o făcuse amantă. Fata se fălea cu aceste favoruri în fața stăpînei, înfruntînd-o ca pe o rivală. Se spunea că ea îi dăduse lui Francisco să mănînce o plăcintă cu fire de păr și că îi făcuse farmece. Maria suferea mult, fetele plîngeau pe ascuns de durere și rușine. Doi ani de zile dură această situație jignitoare pe care toată familia o comenta cu un aer de înmormîntare. Pînă la urmă servitoarea a fost dată afară, fără ca totuși povestea să se încheie aici. Instalată în apropiere, tînăra fu în continuare copleșită cu răsfățuri și cadouri de bătrînul Francisco. Într-o bună zi, o părăsi. Cu acel instinct pentru plăcere și bunăstare, ea deveni însă prostituată. Încercă să-i atribuie lui Francisco Teixeira un băiat pe care l-a născut ceva mai tîrziu, dar acesta o respinse cu multă cruzime, căci femeile care, profitînd de dragoste, încercau să se atingă de averea lui, îi deveneau odioase. De altfel, ea ajunsese în mizerie. Maria a fost cea care a ajutat-o și care, însoțită de fete, ferindu-se să nu fie văzută, o vizita în vizuina în care își ducea zilele sfîrșită de suferință. Aproape muribundă, nu avu puterea să se gîndească la vina de odinioară și o privi pe Maria cu nepăsare. Maria o prețui pentru aceasta. Dacă i-ar fi cerut iertare, s-ar fi simțit cu siguranță stingherită. Detesta impudoarea umilinței și, de multe ori, le spunea fetelor că păcatul trebuie să fie la fel de plictisitor ca și penitența. În sinea ei, Quina o dezaproba.

Quina nu era frumoasă. Moștenise de la tatăl său statura scundă, vorbirea ușor șireată și firea profund echilibrată. Avea virtutea de a fi frivolă numai cu lucrurile frivole și, mai mult, înțelegea exact unde se afla, de fapt,

frivolitatea. Defectele ei erau toate cele ale mătușii Balbina, naşa sa. Ca şi aceasta, era mincinoasă şi căuta tot timpul nod în papură celorlalți, îi plăceau relațiile supuse şi nu suporta ceea ce nu reuşea să obțină. Îi lipsea educația aleasă cu care fusese crescută Estina, dar Quina se străduia să dovedească că ar putea fi întotdeauna mai presus de orice educație. Maică-sa se obişnuise să o vadă punînd umărul la treabă, la arat, la semănat, la udatul cîmpului şi, în casa care intrase în declin, se simțea cu adevărat nevoia mîinilor active şi a firii înfocate a fetei. Uneori însă, se gîndea că Quina devenise femeie — începuse să fie curtată de băieții de însurat —, şi că ea nu făcea prea multă cinste casei din Vessada ale cărei fete se evidențiau prin talentul lor de țesătoare, cu destule cunoştințe de caligrafie pentru a putea broda cuvinte precum, „dor", „fericire", „amintire", cu efecte deosebit de artistice, în relief, pe marginile feţelor de masă. Or, ca învățătură, Quina nu era cu nimic mai presus de fetele angajate pentru o simbrie anuală şi „cele de trebuință", adică un anumit număr de schimburi de etamină şi de in. „Trebuie s-o dau la învățătură", îşi zicea Maria. Între timp, familia se pomeni amestecată într-un proces din pricina unei ape, o poveste foarte încurcată, din acelea pe care poporul pare să le considere ca pe un leac pentru viciul jocului. Maria şi, curînd după ea, Quina se judecau cu patimă. Prima ajunsese ca o cîrpă, era orbită, chinuită de ambiție, murea şi reînvia la fiecare contestație şi la fiecare minută. Îşi pierdea mințile şi se ruina cu o anume bucurie parcă, pînă la ultima centimă ; pînă în ultima clipă spera să învingă şi să recupereze totul, şi chiar dacă i se explica de-a fir a păr că acest lucru era imposibil, tot nu putea să priceapă. Quina era însă altfel. Avea mare încredere în şiretlicurile avocaților. Credea că întotdeauna, fără nici o excepție, legea poate fi ocolită. Căuta să învețe cum merg treburile la tribunal, devenea inoportună, alerga de la un judecător la o persoană cu influență şi de la aceasta la un comisar, acționa după capul ei, dorea să grăbească lenta măcinare a birocrației judecătoreşti, cumpăra martorii, îşi impunea părerile, îi disprețuia pe oamenii legii care nu o părtineau şi considera articolele lor literă moartă. În sfîrşit, era păgu-

boasă și insuportabilă. Pînă la urmă, pierdură procesul. Casa din Vessada se prăbușea definitiv.

Băiatul cel mare al Narcisei Soqueira — mai avea, din a doua căsătorie, o fiică vitregă și un alt fecior — se întorsese din Brazilia bogat, cu diamantele sclipindu-i pe degete și pe toți nasturii, cu o încîlceală de broderii pe veste, un adevărat pașă care cerea cafea — moca, zicea el — pe stomacul gol și care făcea ochi mari văzînd cu cîtă trudă se muncește pămîntul. Era un fiu grijuliu. Mizeria slinoasă a Narcisei Soqueira îi provocase o impresie funestă ; luă hotărîrea să răscumpere lipsurile și osteneala atîtor ani, plimbînd-o prin stațiuni de lux, oferindu-i plăceri tihnite, mîncăruri scumpe, veșminte de damasc, gulerașe înalte și panglici de mătase la jachetă. O duse la Buçaco, unde biata femeie se pierdu în pădure și rătăci pînă la căderea nopții, părîndu-i-se că vede ochi de lup în licuricii care, așezați pe pietre, răspîndeau o lumină verde pe frunzișul umezit de rouă. O duse la Batalha. Capelele Imperfecte o umplură de milă, crezîndu-le în ruină ; mormintele infanților i se părură inferioare cavoului pe care contele Monteros îl construise în cimitirul din Água-Levada. În timp ce mînca plăcinței de Tentúgal, din care îi cădeau firimituri pe rochie, bătrîna Narcisa Soqueira își asculta fiul ținîndu-i o lecție înfricoșătoare despre eroi și despre locurile care le păstrează memoria.

— Da' ce tot vrei de la mine ? spunea ea, dintr-o dată. Mi-ar trebui încă zece vieți să cunosc toate astea la fel de bine cum îmi cunosc vecinii. Ce importanță are să știi multe lucruri dacă, la urma urmei, pretutindeni sînt tot șapte culori și șapte vînturi, iar omul este peste tot același. Fiul însă nu se dădu bătut. O tîrî pînă în capitală, o puse în legătură cu diverse persoane, o duse la distracții, o însoți la animatograf, strașnica invenție a fraților Lumière, cu *L'Arroseur arrosé* și tot felul de drame medievale cu îndrăgostiți zăvorîți sau cu orfeline urmărite de tutori lipsiți de scrupule. Narcisa Soqueira dormea, cu desăvîrșire nepăsătoare la pandemoniul de pe pînză. Din cînd în cînd, era trezită de fiu-său sau de vreun însoțitor al acestuia.

— Fii atentă, privește, dona Narcisa... Uite acum, ce frumos e!

— Vai, uite că se întorc!... exclama ea buimacă, prefăcîndu-se totuși că nu scăpase nici o peripeție și că urmărea firul farsei à la Max Linder. „Uite că se întorc" al Narcisei Soqueira rămase proverbial în casa din Vessada, pentru a defini situația cuiva care se străduiește să comenteze ceva din care nu înțelege nimic și de care nici nu-i pasă.

În sfîrșit, după o lună, se reîntoarse în sat. Își vărsă amarul în fața Mariei, îi povesti despre viața ei de cîine pe la hoteluri, unde ajunsese să se ofere să dea o mînă de ajutor servitoarelor, înfricoșată de a nu rămîne inactivă, încorsetată în rochiile ei albastre, de plimbare, ale căror tivuri plisate se apucase să le tighelească neîndemînatică și căscînd de plictiseală.

— Păcatele mele, femeie! suspina. Ce necăjită am fost!

Fiul se întoarse în Pará și, cu toate că îi lăsase destui bani ca să ducă un trai îndestulat, ea își luă din nou zdrențele, grebla cu care scormonea paiele putrede din cocinile porcilor și, în scurt timp, redeveni la fel de sordidă ca mai înainte. Exemplul averii fiului Narcisei hotărî plecarea lui Abilio în Brazilia. Abia trecuse de treisprezece ani, era bălai și frumos. Se reîntoarse cu puțin timp înainte de moartea tatălui, ca să se sfîrșească, istovit de transpirații abundente, dînd pe gît sticluțe cu tot felul de siropuri de hreniță, de melci și de morcovi. Maică-sa îl îngropă în costumul său de flanel crem care îi dădea o înfățișare de *dandy* din Baden sau din Ostende. Nu avea bani pentru o înscenare mai puțin macabră, creditorii dădeau năvală, toate veniturile erau înghițite de tribunalele unde fatidicul proces se mai tărăgăna încă. Curînd după aceea, muri și Francisco Teixeira. Copiii îl plîngeau, iar Maria înțelese că viața ei spirituală primise una din acele lovituri pe care nimic nu le mai poate îndrepta. Cu toate acestea, s-ar fi zis că toți respirau adînc ușurați, ca și cum un zid care astupa orizontul se prăbușise, iar dincolo de el se vedea cîmpul deschis, un drum defrișat și liber. Tatăl, preschimbat într-o amintire a trecutului, le era parcă mai drag, faptele sale erau nim-

bate de un curaj mai înfocat, greşelile lui păreau acum doar nişte aventuri cam poznaşe şi, în fond, eroice. Memoriei lui îi dedicau zilnic un gînd pios, un cult perpetuu, o admiraţie supusă şi fericită. Unul îşi amintea de binecuvîntarea lui ironică şi blîndă, de cutezanţa căreia i se dusese vestea, de lupta cu jandarmii veniţi să înăbuşe revolta oamenilor care nu vroiseră să predea recolta în vremea revoluţiei şi a luptelor de gherilă ; altul vorbea de darul lui de diplomat, ales să stingă vrajba dintre oameni, să dea verdicte, să propună învoieli, să povăţuiască. Spuneau poveşti despre firea lui şugubeaţă şi tandră, despre furiile lui cumplite ca nişte vijelii, despre timpurile cînd, alături de el, străbăteau pe jos o provincie întreagă, ca să ia parte la cîte o şezătoare, la vreo petrecere sau la o serbare cîmpenească. Îşi aminteau cît de mult îl iubeau fetele pe care ştia atît de bine să le subjuge, cît de neînduplecat era chiar şi atunci cînd se arăta mărinimos, cît de mult îi plăcea ca ceilalţi să depindă de puterea sa, sau cît îi era de drag să ocrotească, fie şi cu preţul unor sacrificii, pe cei din jur, numai pentru a-i simţi dependenţi şi vasali. Bastardul lui, fiul Isidrei, era primit cu onoruri, într-un fel de alianţă gravă, profundă, în faţa făcliei patriarhale ce continua să vegheze generaţiile care se ramificau. Doar Estina, în străfundul inimii, îi adresa un gînd de reproş. El o lăsase fără zestre — fată de măritat într-o casă ruinată. Bărbatul pe care îl iubea renunţase la căsătorie, lucru considerat firesc de oamenii de la ţară pentru care căsătoria nu înseamnă numai împlinirea poruncii speciei, ci şi unirea a două patrimonii.

— Femeilor le plac numai haimanalele, spunea ea, ca şi cum ar fi enunţat o teoremă de geometrie.

El se numea Luís Romão, era învăţător, un flăcău frumos, cuceritor prin felul lui de a-şi musca buzele strengăreşte şi de a-şi netezi mustaţa. Ştia să mintă cu eleganţă. Deşi fusese prevenit de sărăcia iremediabilă a Estinei, îi mai făcu totuşi curte un timp, cu sinceritate, cu emoţie, fără să-i piară zîmbetul fermecător, continuînd să-i spună „la revedere" cu o privire caldă şi plină de înţeles, pe care i-o arunca încă o dată, înainte de a se face nevăzut în umbra smochinului care constituia

singura podoabă a micii piețe din mijlocul satului. Într-o duminică însă nu mai veni. Estina se prefăcu că nu-l așteaptă, rămase toată după-amiaza despletindu-și părul, înnodînd încet șuvițele căzute, cu o expresie luminoasă și fericită. Știa că Luís Romão nu se va mai întoarce.

Aceeași nefericire se abătu și asupra Quinei. Din cortegiul de pretendenți căci avea mai mulți, toți foarte iscusiți în conversații și catrene joviale, cu care stătea de vorbă duminica după slujba de dimineață — îl aprecia îndeosebi pe unul dintre ei, un moștenitor bogat, a cărui dibăcie, perspicacitate și simț financiar îi plăceau în mod deosebit. Judecînd după preceptele cu valoare de lege și filosofia domestică deprinsă încă din copilărie, Quina nutrea un adînc respect pentru valorile economice și oamenii capabili să le dezvolte. Flăcăul acela cu trăsături cam rapace, căzut într-un fel de misticism în fața treburilor bănești, al misterului pasionat al vînzării și cumpărării, îi plăcea cu adevărat. Cum se întîmplase să fie al șaptelea băiat în familie, fusese botezat Adão, de frică să nu se împlinească vechiul blestem, adică să fie condamnat să bîntuie noaptea pe coclauri, preschimbat în porc, cal, țap sau taur. Ah, și atunci numai o vîlvătaie aprinsă în miez de noapte, arzînd hainele pe care le-a lepădat, un spin sau o țepușă rănind vietatea care aleargă nebunește pe cărări, ar mai putea rupe vraja! De aceea, e mai bine s-o botezi Eva pe a cincea sau pe a șaptea fată și Adão pe toți băieții care se întîmplă să cadă pe aceste numere fatidice. În ciuda exorcismului botezului, Adão nu-și pierduse cu totul natura infernală, amintirea lutului, a mîlului, a haosului ce fusese vîrsta lui de aur. Era un cumplit și gălăgios cămătar. Se povestea că bunicul său, unul din acei zarafi îngrozitori care put de mizeria tuturor celor care le-au lăsat în gheare o uncie de aur sau de piele, avea o grămadă de lire pe care obișnuia să le expună la soare, bucurîndu-se de sclipirile lor în zilele însorite.

— Duceți-vă să vă cîștigați existența, spunea mîngîindu-le, respirîndu-le, sorbindu-le în extaz, cînd le dădea cu camătă. Și plîngea ori de cîte ori se despărțea de ele. „Sînt ca fiicele mele pe care le mărit — compara

—, numai că acestea se întorc și, cu ele, nepoții." Acest tip de bătrîn Grandet lăsa o moștenire serioasă în monede din acelea „de pe vremurile cînd banul avea valoare". Fiii s-au amenințat cu moartea cînd au făcut împărțeala și niciodată nu s-au liniștit de tot, nici nu s-au considerat mulțumiți. Adão moștenise ranchiuna, foarte sublimată, a acestor oameni, ca și patima strîngătoare a bunicului pe care dorea să-l depășească. Moartea lui Francisco Teixeira, care lăsase datorii grele și necazul cu procesul la tribunal, îi provocă un anumit șoc, pentru că-i plăcea Quina, firea ei perspicace, ușoara ei înclinare către șiretenie și plăcerea pentru intrigi ce îi păreau un *plus ultra* al virtuților. Cu toate acestea, se hotărî să se însoare, renegînd umbra poruncitoare a bunicului. Quina se opuse însă acestei nebunii.

Se întîlniră într-un amurg de vară. Ea urca din vale unde curățase de mîl stăvilarul și culesese un braț de creson. La ceasurile acelea, casa cu cele trei verande, stropite cu sulfat, și cu temelia de ardezie, ieșea în evidență, albă, cu țiglele atinse deja de platina lichenilor. Adão aștepta pe arie, așezat pe piatra de moară și nu prea părea în apele lui.

— Bună ! — spuse el. Quina îi răspunse cu aceeași parcimonie. Vreau să-ți spun ceva..., începu deprimat, morocănos. Mi s-a vorbit de o căsătorie... E o fată cu avere. M-am tot gîndit !...

O privi pe Quina care stătea nemișcată, circumspectă, asemeni cuiva care cîntărește un sfat, deveni mai îndrăzneț și continuă :

— Tatăl meu o să moară într-o bună zi și va fi ca la Sfîntul Bartolomeu cu haita întreagă asmuțită asupra moștenirii. Îi cunosc. Se tîrguiesc aici, lovesc dincolo. Dacă aș fi însurat, le-aș da despăgubiri și hălci întregi mi-ar reveni mie... Dar fără părerea ta... Tu știi că eu...

O privi abătut, chinuit de îndoieli și de păreri de rău. Ea stătea în fața lui cu mănunchiul de creson umezindu-i pieptul, chipul cărnos și luminos era pus mai bine în evidență de doliul pe care îl purta. Ochii ei isteți, care își ascundeau parcă expresia sub pleoapele răsfrînte pieziș, erau ai lui Francisco Teixeira.

— Cred că e bine, spuse ea. Lucrurile sînt cum sînt și nu trebuie scăpată ocazia. Iar noi doi, după biserică, flori, bucuria nunții, ne-am sufla nasul cu mîna ca să nu stricăm batista. Îi făcu semn Estinei care apăruse pe una din verande și, fără să o vadă, o striga.

— Să fii tu sănătos și sînt sigură că am să-i văd pe cei care ți-au pus ipotecă pe moșie cum o să-și scoată pălăria în fața ta.

— Bine, spuse el umil și suspină. O afecțiune de patru ani! Nu sînt pe aici multe femei dintr-o bucată, ca tine.

Se văicări apoi, învinuindu-și frații care aveau firi viclene, se căsătoriseră deja și erau foarte întăriți de turma de vietăți lacome și nesătule care le căzuseră pe cap. Îl înfruntau, vroiau să-l jupoaie, să-l aducă la sapă de lemn. Pînă la urmă, Quina îl trimise acasă după ce îl consolă, îi sugeră soluții, încercă să-l sugestioneze prin forța rațiunii sale, dezamăgirea ei de mireasă părăsită fiind întrecută de pasiunea de a corecta, de a conduce, de a învinge care, în sufletul ei, căpătase proporțiile unui viciu. Avea douăzeci de ani. Poate că nu-l iubea pe flăcău sau poate era pur și simplu capabilă de devotament decît de pasiune. Fără îndoială, prefera să fie admirată decît dorită. Admirația supusă și gravă pe care o nutrea Adão față de ea pentru sagacitatea și prudența ei, pentru strania ei putere de consilieră, îi era mai agreabilă decît toată dragostea pe care el cu ardoare i-ar fi putut-o mărturisi. Quina știa că între ei doi nu va exista niciodată o rivală; de aceea îl îndemnă să se însoare, cu un fel de satanism binevoitor.

— Ei atunci, felicitări! spuse, cînd se despărțiră. Și rîse, clipind din ochi, foarte nervoasă. El povesti mai tîrziu că plînsese pînă acasă și își jupuise, lovind cu necaz în pietrelele de pe drum, cele mai bune cizme cu elastic pe care le avea.

După izbucnirea de mîndrie de la început, Estina păru că își pierde treptat vlaga. Cînd își văzu fata întinsă pe pat, tăcută, cu ochii secați, urmărind cu degetul, cu o mișcare lentă și continuă, modelele cuverturii, Maria se simți cuprinsă de compătimire.

— Dacă vrei, îi spuse, facem rost de zestre, o să te măriți. Unchiul José din Folgozinho...

— Nu, răspunse ea, nu. Să nu mai vorbim despre asta.

Se întoarse cu fața la perete, ca să doarmă. Dar mult timp, respirația ei agitată dovedi că de fapt era trează. În patul de alături, mama își auzea inima bătînd în același ritm cu respirația fetei ; simțea o durere apăsătoare, fără lacrimi, o destrămare înceată a tuturor fibrelor sufletului. Quina începu să se roage în șoaptă așa cum obișnuia să facă în nopțile de griji și de nesomn, cînd se temea de vreo nenorocire, cînd sufletul, dintr-o dată neliniștit, își concentra toată puterea în rugăciune. Nu era o închinare liturgică. Era mai mult. Era o chemare blîndă, imperativă și caldă, un suflu de credință atît de plin de spiritualitate pură, cum se întîlnește numai la triburile primitive pentru care singurătatea și natura reprezintă forme supreme de gîndire și îndemnuri la unirea cu misterul protector și teribil.

„Binecuvîntează cîmpurile noastre, ca ele să aibă apă și să ne dea pîine. Binecuvîntează casa noastră, animalele noastre, slugile noastre. Binecuvîntează fructele noastre, ca totul să fie bine. Îndepărtează foametea, ciuma, războiul și prietenii care mint. Fă-ne umili în bogăție, orgolioși în năpastă, înțelepți în dorință, curajoși în fața ocării, viteji, ca să ne împlinim viața și moartea. Binecuvîntează, de asemenea, morile noastre și pe morarii care nu plătesc arenda de atîta vreme"...

Acesta era ciudatul har magic a Quinei. Ruga ei, plină de o verbozitate genuină, era ca o melodie improvizată, mereu vie și tulburătoare, în care naivitatea dispărea sub forța tragică a insistenței, a impulsului mistic, a unui soi de poruncă pătimașă, violentă și totuși, în adînc, resemnată și tristă „Binecuvîntează plăcerile noastre, ca ele să ne fie jucării, iar nu lanțuri. Binecuvîntează durerile noastre, ca ele să ne fie de învățătură, iar nu pedepse..."

Se auzeau bufnițele pe muntele din față asemeni unui zid de care se spărgeau toate sunetele. Prin ușile de sticlă,

de pe verandă, se vedeau norii ca niște valuri argintii și luna verzuie ce părea că se mișcă pe firmament repede, din ce în ce mai repede.

IV

ÎN CASĂ, SITUAȚIA QUINEI SUferise o schimbare profundă. Și aceasta încă înainte de moartea tatălui. Abia trecuse de cincisprezece ani — era înălțuță, palidă, avea momente de slăbiciune, leșinuri din care nu-și venea în fire decît cu fierturi de virnanț — cînd, odată, a fost lovită de o sincopă mai gravă. Era într-o zi de august. Fusese la stăvilar să se spele după munca la cîmp, cînd, ieșind din apă, căzu pe o parte, fără simțire, rece, și cu buzele vinete. Aceasta a fost preludiul unei boli îndelungate. Timp de un an nu se dădu jos din pat. Toți se obișnuiră să o considere invalidă. Avea scurte leșinuri pe care le numeau atacuri. Era albă la față, cu sîngele pierit din obraji, vorbea în șoaptă, zîmbind, deodată, în gol, și ținea în mîini, după-amieze întregi, un șirag de mătănii ale căror mărgele le prefira febril pe degete. Credeau că o să moară. O căinau mult, ascunși pe după uși, iar tatăl îi aducea mereu cîte un dar : un batic de mătase sau un pachețel cu fleacuri. Se așeza lîngă ea și îi spunea că într-o bună zi vor merge amîndoi la Sărbătoarea Leacurilor din Lamego, ducînd, așa cum se obișnuia, un coș cu chifteluțe de moruă, pe care Maria știa să le pregătească ca nimeni alta, zdrobind peștele uscat cu lovituri de ciocan pe piatra vetrei. Quina surîdea fără entuziasm.

— Se sfîrșește, spuneau vecinele, în frunte cu Narcisa Soqueira care venea să dea sfaturi, tare amărîtă, căci o vroia pe Quina pentru feciorul ei Augusto, un bețivan spurcat la gură, priceput însă la alegerea purcelușilor de lapte și la altoitul livezilor. Totuși, boala Quinei staționa. La început delira, părea că agonizează, bolborosea cuvinte de rămas bun și de consolare sau își mișca buzele într-un murmur nesfîrșit, suav. Aceasta le îngrozea pe femei,

apoi fură cuprinse de o devoțiune tăcută, crezînd că fata era posedată de supranatural, victimă sau aleasă, nu știau. Mama, îndeosebi, își schimbă purtarea, renunță la dojeni, la acreala ei obișnuită, începu s-o îngrijească cu o atenție care ar fi putut fi considerată ca entuziastă și plină de mîndrie, dacă s-ar fi putut înțelege ceva din concizia ei de vorbe și gesturi. Bolnava era înconjurată de dezmierdări, de venerații abia ascunse. În privința Mariei, poate că era vorba doar de acea tresărire de duioșie pe care o simțim de obicei pentru un copil a cărui suferință ne face să cunoaștem intensitatea dragostei noastre. Dar, pentru Quina, această atitudine căpătă un sens ce se va dovedi hotărîtor pentru întreaga ei viață. Ea, cea atît de puțin obișnuită cu mîngîierile, încît se simțea vexată de ele, ținută departe de confidențele și intimitatea inimii materne și exilată pe o treaptă aproape de slujnică, considerată doar un număr în plus în familie, ea, care ascundea în adîncuri o personalitate cutremurătoare, reacționă în unicul mod care ar fi fost de așteptat, încercînd să nu piardă ocazia și să profite de tot ce i se oferea, gata pentru aceasta să pună la bătaie întregul ei talent de convingere, chiar și șarlatania dacă ar fi fost necesar. Pasiunea neînfrîntă de a fi mereu în primul plan, chiar și numai în mediul familial, ieși atunci la iveală. Ea, care pînă atunci crezuse că se poate lipsi de respect, de atenții, de dragoste, ea, care fusese numai o fetiță ascultătoare și ștearsă, tocmai pentru că își vedea de treabă, pentru că se temea să iasă în evidență, să facă greșeli, să suscite vreo critică, vreo remarcă, chiar și o laudă, înțelese cît de mult vibra natura ei la afecțiune, la admirație, și că sufletul ei se putea umple de o energie pasionată, revărsînd în jur un val de simpatie, de forță, de poruncă imperioasă care nu se poate refuza. Înțelese aceasta nu cu rațiunea, ci cu sentimentul. Simți că nu va putea niciciînd renunța la acest privilegiu care o revela dintr-o dată ca pe ceva distinct și aparte de toți ceilalți. Boala deveni invaliditate, piedică pentru întoarcerea la viața normală care ar fi redat-o mediocrității și umbrei. Quina adoptă un fel de a se exprima sibilinic și

delicat, care îi lăsa pe ascultători cu sufletul la gură, tremurînd cu o voluptate neliniștită de curiozitate și speranță. Veneau să o vadă doar prietenii apropiați ; foarte puțini fuseseră încunoștințați de starea ei, de teamă să nu se iște cleveteli, interpretări răuvoitoare. Cu toții simțeau o anume nemulțumire față de ei înșiși, o dorință de uitare, de frugalitate, de pace, intrînd în camera ce mirosea a măr și a mătase de porumb, unde Quina stătea întinsă pe pat privind ceasul cu greutăți al cărui pendul de aramă oscila încet, în cutia verde-aurită. Se gîndeau că n-o să se mai scoale niciodată.

Unchiul ei José, născut în casa din Freixo, dar care îmbogățindu-se, reușise să cumpere proprietatea din Folgozinho, o casă ca un palat, cu turnulețe, o alee de tei, o grotă cu imitații de stalactite din ciment și douăzeci și doi de arendași răspîndiți pe pămînturile bune, grase și mănoase, veni în septembrie cu fiicele sale. Locuiau la Porto și escapadele lor în provincie nu erau prea dese. De astă dată, rămaseră totuși mai mult pentru că Adriana, fata cea mai mare, suferea de anemie, cu simptome îngrijorătoare : temperatură, oboseală. Erau patru fete, două dintre ele purtînd încă părul despletit, ciorapi scurți, talia foarte joasă, marcată cu bentițe de *liberty*. Veneau adesea la Vessada. Apăreau în grup, foarte zglobii, cu tunicile lor de voal și cu dantele de Irlanda și de Cluny, cu umbreluțe de soare cu volănașe și *ruches* și a căror mătase foșnea cînd se deschideau. Quina le primea cu răceală, le privea ametită foindu-se cu un fîșîit de *foulard*, ridicîndu-și puțin fusta pentru a cobori treapta de la bucătărie, lăsînd să se vadă albeața batistului brodat cu macrameuri, broderii aplicate în V și etamine cu cute subliniate de fundițe din saten roz. Erau cochete, vorbărețe, pline de acel farmec ușuratic, inocent, care se dezvoltă cu bunăstarea și averea. Quina le invidia. Și cum erau mînate de adorația romantică pentru viața la țară, de curiozitatea pentru obiceiurile rustice, de dorința de simplitate, pline de entuziasmul burghezelor care își înșală plictisul încercînd să accepte noutatea, tot ceea ce este diferit, fără să se poată adapta, recrutau pe oricine le ieșea în cale, pretindeau mereu cîte ceva, încurcau pe

toată lumea, pindind tăierea animalelor, oferind dulciuri băieților zdrențăroși din sat și „limba vacii" iepurilor care, din această pricină, se umflau și plesneau. O luau pe Estina la Folgozinho, o țineau acolo zile întregi, manifestîndu-și cu exuberanță prietenia, încercînd să o învețe să poarte rochii de interior, de culoare *princesse*, și garnituri de *babette*, cu fireturi, pieptănînd-o după moda frigiană, cu mulți cîrlionți moi aureolîndu-i fruntea. Estina se împotrivea, sătulă de atîtea fleacuri, de toate acele izbucniri de frivolități, de rîsete complice și prietenești. Dorea cu înverșunare să se întoarcă la lavița ei roasă de vechime, să aleagă gîngăniile de pe verze și să asculte untura sfîrîind în oalele de fier de pe foc. Unchiul, bogat și de o generozitate solemnă „ca pe vremuri", protejase întotdeauna casa din Vessada, chiar și înainte de moartea lui Francisco Teixeira. Maria era sora lui preferată. Ca și ea, avea un caracter sec și incoruptibil, principii autoritare, inflexibile, care, de multe ori, îi atrăgeau antipatii. Entuziast al ideilor efervescente ale republicii, primea în casă politicieni, oameni de viitor, paladini ai mișcărilor revoluționare, somități ale literelor, într-o epocă în care arta era destul de circumscrisă bunelor sentimente și profețiilor falansterelor. Estina suferea în această ambianță în care se respira un aer îndestulat de burghezie solidă, onestă, în care fetele erau inițiate în muncile casnice ca într-un sport, și-și făceau paturile punîndu-și șorțuri de batist roz, cu efecte de rodie pe dantelă valenciană. Mîncarea îi făcea rău, se înfiora de greață în fața cărnurilor mustind de sosuri, a ouălor prăjite, al căror gălbenuș crud tremura ca un abces moale, dezgustător. Contactul prematur cu problemele radicale ale vieții o modelase încă din copilărie, o maturizase, făcînd-o incapabilă să se bucure alături de fetele acelea candide cărora confortul le prelungise vîrsta copilăriei.

— Asta merge la domnișoare, spunea, referindu-se la o panglică, la un termen al limbii, la un gust, la o eleganță, pe care ele încercau să o convingă să le adopte. Și nu renunța la fusta ei în carouri, cu paspoal de mătase neagră, suspinînd după pălăria de pai pe care obișnuia să

o pună peste basmaua ale cărei margini le îndoia sub calota ovală. În cele din urmă, vestea că starea sănătății Quinei se înrăutățea o eliberă de această situație apăsătoare.

— Să vii înapoi, verișoară, o rugară tinerele. Noi te iubim foarte mult. Și Adriana, care era logodită cu unul dintre promițătorii tineri de valoare care făceau parte din scena politică a opoziției, îi dădu în dar o batistuță pe care brodase un buchețel de flori și o inițială.

— Era pentru Eduardo, dar ți se potrivește fiindcă te cheamă Estina, îi spuse. Primi batista și avu discreția delicată de a nu o lămuri că se numea Justina, ca și bunica ei de la Freixo și cum se numeau, de obicei, toate Estinele din partea locului.

O găsi pe Quina trasă la față și atît de slăbită încît simpla mișcare a capului părea că o obosește enorm. Micul ei inel, o împletitură de aur, aluneca, iar ea se distra fixîndu-l pe deget cu franjurile cuverturii. Păru că-și mai revine cînd se întoarse soră-sa, văzînd-o că-și reia treburile, pălăria de pai, ascultînd-o povestind despre nemulțumirile ei din casa unchiului, despre plictiseala de a vedea cum se scurg zilele, cu mîinile în poale, asistînd la defilarea necunoscuților care veneau la masă, care plecau, fără să le rețină numele.

— Mă topeam de dor, mărturisea, încercînd totuși să nu fie auzită de mamă, căci pentru aceasta argumentele sentimentale nu-și aveau locul cînd era vorba de datorie, iar a fi pe placul fratelui era o datorie pentru ea și pentru toți ai casei.

La începutul iernii, familia plecă din Folgozinho. Maria cu fiul ei Abel, își luară rămas bun la gară, transmiseră salutări din partea fetelor dăruind un carton de biscuiți domnișoarelor care mulțumiră cu gravitate, fără să deschidă pachetul. Erau foarte grațioase cu pelerinele lor căptușite cu mătase scoțiană, sub care se vedeau rochițele de flanelă bej, în dungi. Mama, o femeie foarte frumoasă, cu părul auriu, strîns sub vălul de călătorie, se apleca pe fereastra vagonului, rîzînd și făcînd semne cu mîna înmănușată.

— Ne vedem la anul, spuse.

Nu avea însă să se mai întoarcă niciodată, căci, puțin mai tîrziu, muri de leucemie.

În ciuda tuturor previziunilor, sănătatea Quinei se îmbunătăți. Începu să facă cîțiva pași prin cameră, să mănînce singură cîteva linguri de supă din cotoare fragede de varză, așa cum îi plăcea înainte de a se îmbolnăvi. Așezată pe verandă, se lăsa pieptănată de soră-sa, care îi împletea părul lucios și elastic, dîndu-l cu pomadă. Era o iarnă grea, foarte ploioasă, și se vedeau servitorii trecînd pe țarină, adăpostiți sub mantale. În ziua în care Quina se aventură pînă în bucătărie, așezîndu-se comod pe colțul laviței, palidă și pierită, avu loc o mică ceremonie festivă, o mică sărbătoare, la care luară parte și cîțiva prieteni. Veni Narcisa Soqueira, însoțită de fiica sa vitregă, o fată uimitor de frumoasă, cu un chip fenician, și a cărei privire poseda golul anumitor marmore antice. Din a doua căsătorie îl avea numai pe fiu-său Augusto, un băiat slab la minte, imund. Acea operă statuară îi fusese adusă de bărbat împreună cu ceva avere : pîine, vin și nutreț. Fata avea totuși o înțelegere limitată ; era șleampătă, nu-și spăla niciodată urdorile de la colțurile ochilor, iar părul său strălucitor, de un aur mai prețios parcă decît cel al cerceilor, atîrna în șuvițe peste tîmple, în neorînduială. Narcisa Soqueira depunea eforturi supraomenești pentru a o mărita, îi lăuda farmecele și surpriza zestrei, o ținea din scurt, o purta mereu după sine, ca nu cumva fata să se facă singură de rîs, apucîndu-se să înșire pe nerăsuflate neroziile ce-i treceau prin cap. Și, mai ales, o obliga să se prefacă cît de cît că e curată, certînd-o cînd o vedea făcîndu-și apariția cu o figură tîmpă și somnoroasă, cu fusta abia prinsă cu un ac, lăsînd să se vadă poalele murdare ale cămășii.

— Uită-te la tine, dacă ar pica acum un pretendent ! Cînd vrea Dumnezeu, iese apă și din piatră seacă...

— Aha ! făcea fata, cu un căscat sonor, animalic, trist. Și parcă pentru a ilustra aforismul bătrînei, se auzea un „olé" fredonat la poartă, un gîngurit suav de îndrăgostit.

— Ce-ți spuneam ? șoptea Narcisa. Și către vizitator, cu un zîmbet mieros, ospitalier : Hai, vino înăuntru. Chiar

adîneauri vorbeam de domnia ta... Cum se potrivesc lucrurile !

Se înfoia toată, o acoperea cu trupul pe față, căreia îi mormăia încet :

— Hai piaptănă-te în spatele meu și zi-i și tu ceva, femeie...

Acest regim de prim-ajutor dădu pînă la urmă rezultate și fata se mărită bine în Ronfe cu un nătărău dintre aceia care își chibzuiesc orice pas, cîntăresc gram cu gram toate posibilitățile, dar care odată ce au dat peste o năpastă sau peste vreun noroc nu-și mai dau seama de nimic. Iremediabilul nu are nevoie de chibzuință. La două zile după nuntă, fata intră pe poarta dinspre grădină strigînd-o pe Quina care, lîngă cuptor, curăța copaia de frămîntat pîinea, strîngînd într-un colț drojdia.

— Am venit să-ți cer o bucată de pîine. Mi-e poftă de pîine caldă și de două zile sînt însărcinată...

Narcisa Soqueira îi dădu în dar colierul său răsucit de trei ori, într-atît îi ușurase inima această căsătorie.

Quina putu în sfîrșit să-și reia viața trudnică de dinainte, cu mai puțin avînt însă, fiindcă boala o șubrezise. Era capricioasă la mîncare, devenise de o cumpătare ce friza postul, și care, treptat, o făcu să lipsească de la masa comună în jurul căreia se adunau familia și slugile. Ciudățeniile ei erau ținute în secret, le știau numai femeile. Rugăciunile, pudoarea de a-și arăta slăbiciunile în public, latura ei umană, durerile sau chiar foamea ori setea deveniră, încetul cu încetul, obiceiuri atît de bine asimilate, atît de înrădăcinate în propria-i conștiință, încît, mult mai tîrziu, cînd Germa i le dezvălui ca tot atîtea anormalități, Quina se simți copleșită de uimire și indignare. Cu toate acestea, ea era aceea care percepea cea dintîi o purtare ciudată, un gest, un cuvînt care nu fuseseră prevăzute, un pas care se abătea de la echilibru, o hotărîre greșită, o judecată care cunoseuse o bruscă cotitură și, de aici, țîșnise neașteptatul. Imponderabilul din ființe și-l explica prin influența unor spirite favorabile sau maligne, umbre ivite din lumea de dincolo. Grație simțului său ascuțit de a se descurca în hățișul fenomenelor naturii umane sau pur și simplu al mediului vital, cu elementele,

cauzele și efectele sale, Quina dobîndi curînd o înțelepciune profundă în ceea ce privește toate ritmurile conștiinței, instinctului, forțele telurice ce se conjugă în fatalismul continuității. Cunoștea oamenii fără să fi învățat aceasta vreodată. Știa ce reacție va avea un anume tip uman în fața unui anumit fapt. Ghicea gîndurile celorlalți înainte chiar de a le putea judeca. Un surîs o făcea să se pună în gardă, așa cum un păianjen care își țesea pînza între frunzele unei nalbe o hotăra să împrăștie grăunțele pe arie sau cocenii încă umezi după dezghiocat. Aidoma celui ce distinge dacă o umbră, dincolo de munte, e fum, praf sau nor, a celui ce, în pădure, cunoaște după urma animalului dacă e vremea vînatului ori a împerecherii, a celui căruia vîntul îi aduce mirosul primejdiei, sau a celui ce presimte în atmosferă încrederea ori trădarea, astfel trăia Quina, bucurîndu-se de această putere sălbatică de apărare, de viclenie, de previziune, de pre-cunoaștere a vieții și a lucrurilor pe care omul civilizat, unit în turme pacifice, înconjurat de convenții artificiale, o pierde treptat sau nu ajunge niciodată să și-o dezvolte în întregime. Era simplu așadar pentru ea să dobîndească o ascendență spirituală asupra tuturor celor pentru care asemenea calități înnăscute puteau să însemne numai simboluri de magie. Treptat, ea își cîștigă un renume de ghicitoare, de femeie cu har, pe care niciodată nu l-a respins în întregime, cu toate că îi repugna să se știe pusă pe picior de egalitate cu oricare exploatator al naivităților neștiutoare. Quina nu știu niciodată cît de mare era puterea spiritului său. Acționă întotdeauna într-un plan destul de mediocru, de vanitate și pură duioșie față de tot ceea ce i se părea rodul unei creații informe, existînd într-o stare temporară de imperfecțiune. Duioșia îi era la fel de mare ca și disprețul, fiindcă tot ceea ce iubea — toate creaturile, toate formele, misterul, frumusețea însăși — i se părea indiferent și îndepărtat de ceea ce și-ar fi dorit cu adevărat. Iubirea este o stare de luciditate vizionară. Cel ce iubește este implacabil, doar sufletele călduțe și nepăsătoare găsesc la semeni o justificare pentru mizerii fraterne și, iertîndu-i, își pretind propria lor iertare.

V

ECONOMIA FAMILIEI ÎNCEPUSE

să se refacă. Se supuneau cu toții unei discipline foarte severe, lipsindu-se de brațe mercenare și lucrînd, pe cît posibil, fără vreun ajutor din afară. Era o muncă grea și cu rezultate încete. Băieții creșteau, dovedind un gust pronunțat pentru trîndăveală, pentru preocupări frivole ori plăceri. Lăsau pe seama femeilor grija pentru munca cîmpului, în vreme ce ei se prăjeau la soare pe arșiță, în timpul prașilei, sau negociau afaceri cu lemne între toasturi cu vin verde și considerații demne de un Talleyrand, ieșind apoi să hoinărească prin împrejurimi, încercîndu-și norocul în dragoste. Semănau mult cu tatăl. João, cel mai vîrstnic, priceput la dresatul cîinilor și la meșteritul diverselor mecanisme pentru arme era lipsit de ambiție. Se mulțumea cu vechea lui haină căptușită, cu mantaua cu guler de vulpe și bastonul de lemn de gutui cu măciulie de argint. Chiar dacă nu era harnic, nu era nici cheltuitor. Celălalt, Abel, se afla parcă într-o stare permanentă de agitație, umbla după tot felul de chilipiruri, îmboldit de ambiții, veșnic în mișcare, bîntuit de idei de lux, de trai pe picior mare, dorindu-și să se poată măsura de la egal la egal cu cei mai bogați și de un rang social mai înalt decît el. Munca pămîntului îi făcea silă, înfierbîntat cum era de alte planuri și de alte orizonturi mai strălucitoare. Plecă să-și încerce norocul la oraș și de acolo mai departe, trecînd de la o slujbă la alta sau, pur și simplu, ca emigrant. Cunoscu multe locuri, avu parte de o mulțime de greutăți pe care optimismul său tineresc, curajul care ținea, în special, de buna sa formă fizică îl ajutară să nu și le întipărească prea bine în minte.

Femeile rămaseră cu toate grijile pe cap, ceea ce, de altfel, nu era pentru ele ceva nou. Printr-o sistematică economie ce friza avariția, ducînd o viață fără cheltuieli, fără neprevăzut, reușiră să dobîndească o oarecare bunăstare, dar ar fi fost de ajuns prezența unui bărbat fumător sau amator de petreceri pentru a face ca totul

să se ducă de rîpă. Bărbații fuseseră întotdeauna o pacoste pentru casa din Vessada. Francisco Teixeira, risipitor și dezinteresat, povestea cum propriul său tată lăsase toată gospodăria pe mîna uneia din fetele sale — o amazoană musculoasă care, neajutată de nimeni, putea să înjuge o pereche de boi la o căruță cu nutreț, fără să gîfîie de oboseală. Scurta existență a lui Abílio fusese un coșmar. Nu încetase nici în ultimele clipe ale agoniei sale să-i tortureze pe ceilalți cu izbucniri brutale și pretenții absurde de copil pe care boala îl făcuse tiran. Iar acum ceilalți doi frați, unul care fugea de acasă în căutarea unui destin lumesc, altul care venea să se culce urmat de o haită de ciini, cu urechi pleoștite, ce scormonea devoratoare prin resturile din bucătărie, speriind pisicile care dormeau lîngă vatră. Femeile se obișnuiseră să se încreadă numai în propriile lor mîini, să fie singure, fără sprijinul unui umăr bărbătesc sau a vreunei minți care să rezolve în locul lor neînțelegerile, plățile, semănatul, negoțul. De aceea, caracterul lor căpătase accente virile, mîinile li se acoperiseră cu bătături și nodozități, iar spiritul lor învățase să se abțină de la manifestări superflue. O profundă aversiune față de bărbat, ființă inutilă și despotică, egoistă, cedînd cu o ușurință fatalistă viciilor și corupției, se dezvoltă în ele, din ce în ce mai aprigă. Orgoliul le împiedica totuși să judece cu prea multă asprime exemplele masculine din casă, exista mereu o circumstanță atenuantă, un farmec, chiar rod al slăbiciunii lor, pentru care se vedeau îndreptățite să îi îndrăgească.

În ciuda acestei acreli prudente împotriva tuturor bărbaților, a antipatiei care însemna un refuz obosit al poverii pe care ar fi fost mult mai bine să o poată împărți, și pe care nu ar fi trebuit să o poarte singure. Estina se mărită. Fu o căsătorie de conveniență, nepotrivită pentru ea, care trebui să se mulțumească cu o casă modestă și un soț ipohondru și obsedat de presupuse furtișaguri prin hambarele sale. Mama îi spusese :

— Faci cum vrei. Bărbații nu sînt buni la nimic, e adevărat. Însă dacă va fi împărțit, pămîntul nostru nu va putea da fiecăruia mai mult de o baniță de grăunțe

și un pahar de vin. Țiglele nu dau roade, iar voi rămîneți aici și vă uitați la pereți... Acum hotărăște-te.

Estina se hotărî. Se temea că frații, sătui de nenoroc și leneveală hoinară, se vor întoarce într-o bună zi să ceară bucata de pîine ce li se cuvenea, sau, însurindu-se, vor dori să obțină un profit vînzînd ogoarele sau pășunile. Iar o proprietate împărțită, distrusă, era ca un trup sfîrtecat. Căsătorindu-se, își mărea posibilitățile ca într-o zi să poată licita bunurile, să păstreze laolaltă ogoarele legate prin poteci albe, ripa cu stăvilarul peste care rămurișul înfrunzea în tonuri roșcate, reflectînd în apă umbre tremurătoare ce speriau broaștele care săreau de pe mal, cufundîndu-se. Și porumbarul, construcție aproape lacustră, alambic părăsit unde porumbeii gîngureau fără încetare, și de unde își luau zborul înconjurînd proprietatea de la arie pînă spre munte, senini, domestici, cu un fîlfîit vibrant de aripi. Și grădina cu pepeni verzi pe care copiii, în fiecare an, își scriau numele ce rămînea gravat pe coaja fragedă pînă ce fructul se cocea. Și toate haturile pe care creșteau fragi sălbatici, păscuțe liliachii cu care se împodobește masa de Paști, și rozmarinul, „cununa fecioarei", care crește în inflorescențe, printre sorbi. Pămîntul acesta negru, locurile unde au trăit atîția prieteni și unde încă răsună pașii lor, unde atîția tineri au rîs pentru prima dată, unde același pom a fost credincios dăruindu-și atîta vreme fructul, unde atîtea femei au țipat în ceasul nașterii — să-l lași să fie sfîșiat, redus la cîteva resturi informe, să ajungă să nu mai însemne decît un bun care se negociază, care trece în alte mîini, înjosit?! Estina hotărî să se căsătorească.

Se mută la Morouços, loc nu prea îndepărtat de Vessada și, încă din primele zile, viitorul îi apăru înnegurat de multă tristețe. Cum îi plăcea imobilitatea, se deplasa rareori; doar la biserică se ducea regulat să asculte prima slujbă. Acolo se întîlnea cu mama și cu Quina, le povestea despre treburile casei, ferindu-se să vorbească despre soțul pe care nu-l iubea. Pentru cele trei femei, cu profundul lor respect față de spiritul de clan, el avea să rămînă veșnic un intrus. Se născură copiii, nenorocirile vătămară sufletele, rănile se cicatri-

zară, întărindu-le pentru noi lovituri. Nimic însă nu reuși să le unească inimile, bărbat și femeie rămaseră mereu străini și, în clipele grele, în ceasurile de amărăciune, aproape dușmani.

Iată-le pe Quina și Maria, umăr lîngă umăr, și nu față în față, înfruntîndu-se ca odinioară. Un puternic sentiment de colaborare, care era mai mult decît dragostea, le reunea acum. Îndepărtarea Estinei le revelase faptul că fiecare era un complement valoros, necesar pentru cealaltă. Cu prezența ei metodică, calculată, fără șovăieli sau ezitări ale voinței, mama o ajuta pe Quina, asupra căreia avea o profundă influență psihologică, căci dubioasa personalitate a lui Francisco Teixeira, latura lui influențabilă, gata să cedeze din vanitate, preferînd să se lase păcălit decît să fie criticat ca meschin sau judecat drept un om care nu se ține de cuvînt sau de rea credință, se oglindea în fată, era în ea ca un ecou pe care timpul, săpînd meandre și prăpăstii, îl restituie parcă cu și mai multă claritate. La rîndul său, Quina îi era indispensabilă mamei, cu tactul ei politic în relații, afaceri, contracte. Era binecunoscută la tîrg, cu umbrela și geanta ei de mărgele, salutînd aici, alegînd vite mai încolo, oprindu-se, întîrziind la taclale, foarte populară pentru firea ei impetuoasă, pusă pe glume, gata să dea sfaturi, să rezolve toate neînțelegerile, plină mereu de un interes pasionat pentru toate proiectele și toate rezultatele. Avea o nemărginită vanitate și totuși era timidă, cu o candoare mereu proaspătă datorită ignoranței și surprizei, în ciuda cunoașterii lucrurilor sordide, a realităților celor mai crude și cărora nu le opunea nici o fantezie. Pururi ingenuă, era înzestrată cu acea inocență a inimii, înconjurată pînă la sfîrșitul vieții de o aură de tinerețe și de optimism dulce-acrișor, virtuți pe care rațiunea nu le cunoaște — căci rațiunea este veștedă și pîrjolită de furioasele experiențe ale conștiinței.

Treptat, casa din Vessada fusese încredințată Quinei, și ea era acum considerată stăpînă absolută în acel mic regat de ogoare, mori, cîrduri de găini, căței pe care îi salvase de la înec și care lătrau, dîndu-se înapoi, la străinii care treceau pe drumul din mijlocul proprietății. Aceasta a fost o epocă foarte fericită pentru Quina, în

care activitatea ei de moșiereasă o obliga să bată drumurile, să cunoască lume de vază, să ia parte la hramuri ori la nunți, și să primească daruri de la fini. Era acum considerată bogată și începuse să fie salutată la intrarea în biserică de femeile de neam. La aceasta contribuia și prestigiul unchiului său José de la Folgozinho.

Izbucnise revoluția și el venise de la Porto să-și instaleze fiicele la moșie, temîndu-se de răscoale și de tulburări. El se întorsese la oraș, unde își avea postul său, cum zicea, și unde celula lui de prieteni iluminați, sinceri, oportuniști, era în fierbere și începuse să se ramifice prin ascultare și molipsire.

— Avem republică, spuse José cu glas șovăitor și își sărută sora pe frunte.

— Ești mulțumit, frățioare, mă bucur de asta, spuse ea. Și, dintr-un rafinament de politețe, puse să se taie cu fierăstrăul coroanele de deasupra blazoanelor pictate în albastru celest și înconjurate de îngerași care împodobeau tăbliile paturilor de fier, prestigioasă achiziție a Quinei. Iar diligența care trecea hurducăindu-se pe șosea, și care avea pictată cu litere galbene deviza de bun simț „Mă duc, mă întorc", arborâ patrioticul titlu „Sînt Republican strașnic din Marão". Vizitiul era însă același, cu batista în pătrățele legată la gît, cu lipsa lui de ceremonie jovială care transforma pe toți pasagerii în pîrghii pentru a scoate o roată din nămol, ajutoare credincioase pentru repararea hățurilor sau a unei osii rupte. Și aceleași erau și iepele, Rîndunica și Secretara, negre, cu coamele sărace și lipsite de strălucire, țesălate sîrguincios cu peria. Fetele de la Folgozinho, orfane de mamă, rămaseră așadar în provincie, îngrijite cu mult zel de Adriana, care acum era măritată. Portretul ei, în rochie de mireasă, cu voal cu flori de portocal, un guler înalt de *guipure,* fusta împodobită de cuiburi de dantelă și ghirlande de mirt, o făcu să rîdă mult pe Estina, care îl primise prin poștă. Avea uneori inexplicabile accese de ilaritate, îi dădeau lacrimile de rîs în fața celor din familie, care o contemplau ușor umiliți și tulburați. Nu rîdea niciodată pentru că ar fi fost ceva de rîs sau de lucrurile care în mod obișnuit suscită gluma și umorul; rîsul era, mai curînd, un fel de compensație pentru firea

ei severă, un apel la echilibru. Nu era nimic de rîs la fata aceea frumoasă, cu veşmînt de *charmeuse* albă, cu voalul nupţial strîns într-o tocă peste părul adunat în creştetul capului. Dar Estina, privind-o, îşi lăsă puţin capul pe spate şi slobozi un hohot surd, monoton, pînă cînd bărbatul ei îşi întoarse către ea privirile lugubre şi bănuitoare. El se numea Inácio Lucas şi era rău la suflet. Se spunea că asmuţise un ciine de pază împotriva unui individ care intrase în curte fără să dea de veste şi privise cum omul era sfîşiat în faţa lui fără să facă vreun gest, fără să scoată vreo vorbă. Ţinea bani ascunşi în sertare cu fund dublu nu pentru că ar fi fost avar, ci pentru că îi plăcea să-i ispitească pe cei din jur, atîţîndu-le curiozitatea şi instinctele josnice. Îşi învinuia nevasta că îl fură, îşi snopea în bătaie copiii, numai ca să o vadă pe Estina pălind şi frecîndu-şi mîinile pînă cînd i se albeau încheieturile. Cu toate acestea, o iubea. Bănuiala că ea îl dispreţuia îl scotea din minţi, şi, aflînd că avusese odată o idilă cu Luís Romão, frumosul învăţător care fugise pînă la urmă cu o moştenitoare bogată, o urmărise pînă în pivniţă plin de o furie ucigaşă, aruncînd după ea căldările pentru vin. Estina începu să se prefacă supusă, de frica necruţătoarelor lui represalii împotriva copiilor. Nu reuşea totuşi să-l amăgească. După moartea Estinei, avea să spună : „Duşmănia ei era tot ce aveam ; şi îmi umplea viaţa." Se recăsători după aceea cu o femeie muncitoare, încărunţită, uscăţivă, tristă, care se mişca prin casă ca o fantomă, care îi vorbea încet, îi spăla picioarele, îngenuncheată, pe piatra de la vatră, şi care îl îngrijea cu un devotament de doică bătrînă. El însă nu mai arătă niciodată interes pentru vreun lucru. Cînd spunea „nevastă-mea", toţi ştiau că se referă la Estina. După mai puţin de cinci ani, o urmă pe drumul fără întoarcere.

Cît despre Quina, ea nu părea destinată căsătoriei. Avea mereu veşti de la vechiul ei pretendent. Aşa cum atît de bine prevăzute, el se însurase şi, mărindu-şi astfel averea, reuşise, prin împrumuturi, să-şi jupoaie toţi fraţii. Trăia cu sufletul împietrit de ură, dar conştient că îndeplinea o misiune. Există asemenea mistici ai ca-

pitalului care se dedică țelului ales cu aceeași fervoare ca un Loyola, întîlnind în calea lor aceleași compensații și fericire deplină. O vizita regulat pe Quina de Crăciun și în Duminica Floriilor, pe lîngă alte nenumărate ocazii în care venea să-i propună una din încîlcitele lui afaceri financiare, să-i dezvăluie confidențial noul preț al porumbului, invitînd-o ca martor la veșnicele lui procese pentru calomnie, căci cumnatele lui hulpave, sărăcite pe neașteptate printr-o manevră, un calcul, o viclenie a omulețului diabolic, îi bombardau ușa cu pietre și urechile cu un limbaj în care străfulgerau genialități ale imaginației. Quina se obișnuise să-l vadă făcîndu-și apariția, firav, discret, molcom la vorbă, cu vîrfurile mustății aproape împreunîndu-se sub bărbia ascuțită, ceea ce dădea chipului său un aer melancolic, aproape spiritual. Îi spunea doamnă, căci calitățile comune pe care le aveau amîndoi, această declarată fraternitate a țelurilor, imoralitatea în tranzacții sau, mai bine zis, moralitatea bazată pe interes, o făceau în ochii lui demnă de tot respectul. Nu exista intenție pe care el să nu i-o mărturisească, sfat pe care să nu i-l ceară, fie despre un vițel albinos care trebuia omorît pentru că era pe jumătate orb, fie despre un fiu care intra la seminar sau despre nevastă-sa care suferea de bronșită astmatică. Toate acestea o măguleau pe Quina. Întreaga ei viață, confidențele lui asidue, locul aparte pe care îl dobîndise poate nu în inima, ci în mintea lui — și aceasta era cea mai înaltă prețuire pe care o putea acorda unei femei —, îi făceau plăcere, reușind să compenseze oarecum singurătatea vieții fără bărbat, fără sprijinul unui braț mai puternic și chiar al unei minți în care i-ar fi plăcut atît de mult să recunoască o inteligență superioară. Plăcerile feminine, dragostea și pasivitatea spirituală, moftu-rile unui sentiment sau ale unui capriciu zămislite de acea euforie tiranică cu care femeile îl copleșesc pe cel pe care știu că îl domină numai prin simțuri, toate acestea îi fuseseră refuzate. Îi rămăsese numai satisfacția de a-și împlini vanitatea și de a dobîndi, prin forța personalității, tot ceea ce, dacă ar fi fost doar o femeie dominată de temperament, ar fi dat la o parte. Se dărui cu totul ambiției de a evolua, de a se ridica, plăsmuind

intrigi tentaculare menite să o sprijine în hotărîrea ei de a se îmbogăți, ba chiar mai mult, de a fi cineva. Era obsedată de dorința de a-și mări bunurile și prestigiul, la început cu scopul modest de a-și păstra independența, plătind datoriile și corectînd iresponsabilitățile tatălui, pentru a-și reînălța casa la nivelul de odinioară de credit și bunăstare. Mai tîrziu, ambițiile ei au proliferat ca tribul lui Abraham și au cuprins întregul pămînt — care nu era un glob ușor turtit la poli, ci spațiul limitat în care trăiau și comunicau unii cu alții, prietenii și cunoscuții săi.

VI

TRASE O SPAIMĂ CUMPLITĂ cînd João, cel înconjurat mereu de ogari și a cărui cameră, de la capătul verandei, era plină de cartușe și fitile murdare de grăsime, înșirate pe comodă, anunță că urma să se căsătorească.

— Păi ce-ți veni ? spuse, impenetrabilă, mama. Quina, fără să-și întrerupă funcțiile de bucătăreasă, întîrziind să pună niște așchii sub pirostriile de fier, asculta îngrijorată, cuprinsă de temeri, căci nimic nu putea să o sperie mai mult decît apariția altei femei în casa unde acum numai ea comanda și lua hotăriri. Se liniști cînd João îi spuse numele logodnicei. Era o proprietăreasă între două vîrste, cu fumuri de noblețe, care se îmbrăca și se exprima după felul trufaș și burlesc al țărănoilor care, fără ajutorul educației, rîvnesc să pătrundă în rîndurile burgheziei. Era urîtă și aceasta nu păru pe placul mamei. Printr-o contradicție a temperamentului său atît de nepăsător în fața unor lucruri efemere ca grațiile fizice, ea se făIea cu faptul că toate femeile descendente și aliate ale casei Freixo aveau un aspect armonios, deși nu erau întotdeauna frumoase.

— Nu se poate spune că Teodora mai este o fetișcană, e adevărat, spuse Quina, ceva mai tîrziu, cînd, după cina slugilor, se așezară puțin la taifas, după ultimele rînduieli ale zilei. Mama ședea pe o laviță în spa-

tele cazanului în care fierbeau cartofi roșii pentru purcei. Lampa cu gaz ardea cu flacără tremurătoare și sinuoasă.

— Nu asta mă supără. E o nătîngă, nici țărancă, nici cucoană, și care nu știe să fie nici una, nici alta. Nu-mi plac oamenii de soiul ăsta. Îmi plac numai cei care nu pot să fie altceva decît ceea ce sînt sau cei care sînt cu adevărat capabili să se deprindă cu orice ar fi să se întîmple. Sînt pe la noi tot felul de bărbați și de femei cu stare care nu și-au lepădat niciodată saboții din picioare sau care și-au umplut casa cu învățați, ca fratele meu José, și nimeni nu mai știe dacă el s-a născut pe un pat de scînduri sau în casa din Folgozinho, în mijlocul aiurelii ăleia de tablouri și vase de China. Sînt și cei care au fost întotdeauna săraci, nu au slugărit pentru nimeni, sau cei care au muncit la călugări, sau arendașii copleșiți de datorii. Cei cărora nu le-a plăcut să muncească, ca tatăl tău, numai că el, chiar și cînd era vorba de femei, nu umbla decît după cele care nu-i puteau face de rușine. Sau unchiul meu din Freixo, poreclit „lingăul", chit că îi făcea pe ceilalți să rîdă cu meteahna lui de a lua cîte o gustare prin toate casele și de a-și adula rudele spunîndu-le : „Totdeauna te-am iubit, verișoara mea...". Dar niciodată, nimeni dintre ai noștri nu a vrut să imite obiceiuri care nu erau ale lor, iar cînd luau asemenea obiceiuri nu o făceau din imitație, ci fiindcă, de drept, li se cuveneau. Fratele tău a făcut o căsătorie care ne umilește. Chiar dacă femeia ar avea atîtea căruțe de pîine cîte stele sînt pe cer, e mai săracă decît noi. Așa cred eu.

Rostise tot acest exordiu fără să înceteze să răsucească între degete fusul, împingînd și retrăgînd instinctiv fuiorul din calea flăcărilor, cînd năruirea vreunui lemn mistuit de foc făcea să se ridice o jerbă de scîntei livide și albastre. Quina își amesteca conștiincios ceaiul în ceașca de lut ; era toată cina ei.

— Nu pare rea, sărmana ! zise, cu un aer rezervat. Nu-i plăceau aluziile la caracterele slabe, supuse tuturor influențelor, și aspirînd la obligații și onoruri cărora temperamentul lor nu le putea face față. Susceptibilă cum era, i se părea că vorbele mamei conțineau o aluzie,

fiindcă își cumpărase niște pantofi cu găitan, pe care picioarele ei, obișnuite să pășească cu toată talpa, nu îi puteau suporta.

— Nu e rea, desigur. Maria dădu drumul firului și fusul căzu peste grămada de surcele și coceni de porumb de la picioarele ei. Oricum nimic bun nu poate să iasă de-aci...

Aceasta puse capăt discuției între cele două.

João se căsători curînd după aceea, dar cînd venea la Vessada, soția lui era primită cu răceală și dispreț. Maria îi iertă urîțenia, părul creț care i se aduna în smocuri pe creștet ca la hotentoți. Nu și îngîmfarea, ridicolul, pîntecul amplu desenat de rochiile strînse sub piept, pălăriile enorme cu pene trandafirii sau cu buchete de flori înghesuite ca foile de varză.

— Nu pot s-o văd în ochi. Nici una din femeile cu care mă înșela Chico nu mă plictisea și nu-mi făcea atîta silă. La urma urmei, ele mă onorau. Asta îmi face familia de rîs.

Punea în aceste vorbe mult din ironia ei ca o șfichiuire de bici și care o durea mai mult pe ea decît pe cel căruia îi era adresată.

Despre Abel, în schimb, nu știau mare lucru. Ușuratic, înzestrat cu un instinct de cupiditate care îl împingea către marile vîltori umane, unde banii sînt prada, dacă nu a celui mai capabil, atunci a celui mai oportun, se lăsa în voia speculațiilor, aventurilor, nu trimitea vești, și mama își pierdea uneori speranța că o să-l mai vadă vreodată. Sosi într-o zi, prosper, puțin cam bolnav însă, și plin de un mare devotament față de întreaga familie. Din nou Quina fu asaltată de temeri, foarte impresionată de luxul fratelui, de jiletcile de *piqué* cu nasturi de aur și sidef, de relațiile sus-puse și de fervoarea lui subită pentru noutate. Vroia să transforme casa, să ridice noi dependințe, să clădească terase. Mama rîdea cu un umor puțin cam dur și îi spunea tot felul de vorbe pe care dragostea le făcea să pară binevoitoare, zeflemeli de provincială care își bate joc de progres. Pentru ea, Abel continua să fie mezinul frumos cu piele albă, atît de asemănător cu tatăl. Numai că felul lui obositor de a se ocupa cu nimicuri, exagerînd impor-

tanța oricărui fleac, dormitînd în schimb netulburat pe buza prăpastiei, o făcea pur și simplu să rîdă.

Abel nu rămase multă vreme prin părțile lor. Plecă, fără ca măcar să-și ia rămas bun, cu vorbe mari și pline de remușcare, lăsînd în urma lui doar un coș plin de ciorapi rupți, de cosmetice cu care își pomăda părul, care începuse să încărunțească, și cîteva scrisori de invitație în casele de vază din împrejurimi, unde mereu se afla cîte o fată de măritat. Lăsase de asemenea un proiect de portal pentru intrarea pe moșie, conceput într-un stil distins, dacă nu chiar maiestuos. Doi stîlpi de piatră, care chiar după trecerea mai multor ani arăta ca și cum ar fi fost proaspăt cioplită, rămăseseră de-o parte și de alta a drumului. Portalul de fier nu ajunse însă niciodată să fie montat, leii de faianță albastră nu-și ocupară piedestalurile, iar intrarea care dădea spre curte, arie, ogoare rămase pentru totdeauna deschisă și liberă. De pe drum se putea vedea eleșteul înconjurat de ghivece de lalele unde, tot timpul anului, o șuviță de apă cădea cu un zgomot înăbușit și proaspăt, lovindu-se de mușchii de pe margini.

Femeile rămaseră iarăși singure. Încetase în sfîrșit vîrtejul de vizite, invitații, mese, mesaje care sosesc, curieri care pleacă cu alte bilețele, cadouri care se primesc și se răsplătesc cu dărnicie, afecțiunile de moment, oboseala prezentărilor, programelor, zîmbetelor. Abel ținuse morțiș să plătească singur toate cheltuielile, căci era mai degrabă risipitor decît generos, totuși șederea lui la Vessada lăsase o amintire de sclavie apăsătoare, pe care nici îndestularea și nici aurul nu ar fi putut să o răscumpere. Întoarcerea la frugalitate a fost o eliberare.

Totuși Quina obținuse un anume profit din conviețuirea cu fauna pe care nu o frecventase niciodată — societatea. Începuse să fie admisă în cîte o casă distinsă, unde geniul ei pitoresc de sfătuitoare care glumește pe seama gravității propriilor sentințe, îi aducea un relativ succes. Își făcu prietene printre femeile care își arată cu atît mai multă stimă cu cît se disprețuiesc mai mult una pe alta și care își dezvăluie secretele tocmai celei de a cărei rivalitate au motive să se teamă. Quina le de-

veni indispensabilă pentru a prezida din umbră această lume secretă, intimă, lipsită de artificiu, în care trupurile sînt eliberate de strînsoarea corsetului, părul zburlit e plin de agrafe și ace de păr, și de pe obraz alunecă masca plină de sentimente fățarnice, putere de atracție, fluid de minciuni și istovitoare concentrări ale atenției. Era binevenită acolo, în acele budoaruri cenușii, unde asista la înmuierea bătăturilor în apă sărată, la aplicarea rețetelor înrudite îndeaproape cu vechile indicații de magie și fizică primitivă — urina care făcea să dispară crăpăturile de pe piele, lapte de mamă pentru durerile de urechi, amulete de corn, formule, precepte cu iz de harem și de barbarie, pe care ele le urmau în taină cu acea credință în lucrurile în care misterul e o garanție a posibilului. Cu toate că se prefac supuse că optează pentru avangarda obiceiurilor, femeile sînt în realitate rebarbative la inovații. În străfundul ființei lor, există o chemare spre primitiv, spre vechime, trecut, spre ceea ce a fost deja încercat și, în această privință, nu cunosc fantezia. Trăiesc poate integrate mai profund în tiparele generice ale vieții. Bărbatul se lasă influențat în mai mare măsură de ideile lui despre spațiu și timp, circumscriindu-se astfel nu vieții, ci unei anumite epoci.

Quina pătrundea în aceste alcovuri, în aceste saloane unde femei apatice se odihneau după istovitoarea reprezentație a prejudecăților. Era ca și cum în fața ei s-ar fi deschis larg porțile unei case de nebuni. Cîte impudori și cîte pasiuni se dezvăluiau tumultoase, cîte perversiuni și cîte lacrimi incoerente! Nu aveau clasă, nici iege, nici morală, nici timp. Își ridicau în aer brațele pe care le pudrau înainte de a trage peste ele mînecile capoatelor, se tolăneau somnoroase, dormeau, în timp ce servitoarele le căutau de purici sau le scărpinau pe spinare cu mînuțe de fildeș. Cereau mîncarea rămasă de la prînz, în timp ce, așezate pe *sièges-percés* sau pe oale de noapte de porțelan, depănau povești încurcate de gelozii și amor.

— Trăiască ciocîrlia noastră, sibila! spuneau, rîzînd, văzînd-o pe Quina. Avea într-adevăr un pas săltăreț de pasăre, era mică de statură, zveltă, iar cînd

mergea, tîra puțin volanul fustei pe podea, în urma ei. Nu-și pierdu pînă la o vîrstă înaintată prospețimea, aerul tineresc, care la ea era ca o reflectare din interior. Avea să rămînă pînă la moarte sensibilă la elogii, se înroșea toată de plăcere cînd cineva îi lăuda vreo calitate, chiar dacă nu era vorba decît de frumusețea părului ei alb. Întîlnirile cu aceste doamne o călcau pe nervi. Cînd le vedea însă capoatele de saten, cu pete mai vii de culoare acolo unde șireturile începuseră să se descoasă, jupoanele ale căror dantele atîrnau prost apretate, sau bonetele care le acopereau părul nepieptănat, fără postișe, cînd îi făceau loc lîngă cutiile cu jeratic și le vedea ochii înroșiți de lacrimi, cu cearcăne adînci datorate nopților de veghe și ceasurilor petrecute într-o stare de isterie obosită, lugubră, cînd îi cereau sfaturi sau îi citeau scrisori al căror limbaj nu îl înțelegea prea bine, dar asupra cărora vorbea îndelung, dîndu-și cu părerea, Quina exulta. Femeile acestea fără ocupație, nemulțumite și nehotărîte, îi creau treptat obligații morale, iar ea trebuia să-și sporească posibilitățile ca să poată răspunde problemelor care le frămîntau și să găsească o soluție pentru toate tragicomediile inimii, conștiinței sau chiar ale sănătății. Așa cum, în slăbiciunea provocată de boală descoperise pe vremuri un tîlc ce o situa dincolo de limitele omenescului, acum, printr-o înlănțuire de sugestii în care dorința sa de dominare și de onoruri juca un rol principal, Quina se văzu introdusă într-o lume ciudată și tot mai dificilă.

Contesa Monteros deveni adepta sa cea mai asiduă. Rămasă văduvă, era acum o femeie pe deplin conștientă de valorile sale și care atinsese suprema libertate de a nu mai dori nimic și de a nu mai aștepta nimic de la nimeni. Își vopsea părul în tonuri ce variau de la roșu venețian la culoarea pieptănăturilor date cu var. Chipul ei care nu avusese niciodată nimic deosebit, în afară poate de o dulce banalitate în vremea adolescenței, acum, prin acel contrast strălucitor, aproape insolent, al părului, devenise frumos. Seniorul din Lago care, ca unic atestat de paternitate, se arăta amator de vorbe de duh ca și tatăl său, spunea : „La părul acesta roșu nu se potrivesc decît gîndurile verzi...“ Soția lui

era urită, cu picioare strîmbe, foarte veselă și nerușinat de snoabă. Pînă și pentru micile ei recepții de provincie, își comanda rochii la Redfern, folosea *sprits* de pasăre-paradis și de ibis trandafiriu. Trăia într-o permanentă rivalitate cu Elisa Aida, îi denigra fastul, bătîndu-și joc de bibelourile de la Copenhaga, de cutiile cu jeratic pentru încălzitul picioarelor, de jupoanele ei stacojii menite să vindece pojarul. Cei din Lago aveau cai buni, erau risipitori și se ruinau.

— Tu n-ai copii ! spunea doamna, cu un suspin plictisit. Dar nu ai nici nume de lăsat urmașilor, căci titlul tău nu se transmite. Numele e singura avere pe care o voi lăsa alor mei !

— Numele și urmările, ripostă contesa, a cărei minte avea uneori cîte o sclipire uimitoare după cei douăzeci de ani petrecuți alături de soț, un bărbat toropit de consumul de cocaină, ducînd viața apatică și tăcută a celor care în Argentina sînt numiți *opas*. Trecea drept un om bun la suflet, dar se spuneau despre el povești macabre, fărădelegi din acelea care atunci cînd se întîmplă pot fi luate drept virtuți, nelegiuiri care, pentru a deveni dovadă de caracter, de noblețe și de bravură, au nevoie doar de factori de timp și de loc. Contele era o ruină și Elisa Aida rămase văduvă destul de tînără. Pierderea nu o duru prea mult. Contele fu depus în cavoul pe care era figurată Credința legată la ochi. Un portal de gratii căzu în urma sicriului — măsură tîrzie, spuneau cei care aveau bănuieli asupra faptelor lui din Tucumán, unde fusese aproape la fel de cunoscut ca și legendarul căpitan César. Elisa Aida rămase devotată blazonului care, după părerea ei, nu putea fi substituit prin onoruri echivalente. Făcea scurte incursiuni în capitală, unde cîțiva paraziți ai meselor sale, ai ceaiurilor însoțite de tot felul de bunătăți se străduiau să o convingă să rămînă. Dar ea se întorcea mereu în provincie, în locurile unde crescuse și unde alergase, cu picioarele goale, pe toate potecile ce duceau la biserică sau la casa învățătoarei. Rămăsese din copilărie cu o dragoste năvalnică pentru viața la țară, pentru ulițele prăfuite pe care le străbătea acum în caleașca sa verde-închis și care îi minuna pe sătenii care se întorceau de la tîrg,

îmboldind vitele și biciuind porcii îndopați care scurmau la marginea drumului. Cînd Abel, venit odată în trecere pe la Vessada, hoinărise puțin prin tot ținutul, fusese reținut la Água-Levada de către această femeie tînără, părînd încă și mai tînără datorită meșteșugului toaletei, care reușise să-l vrăjească într-atît încît îl făcu să o ceară în căsătorie. Ea îi rise în nas, cu un aer ispititor, balansîndu-și piciorul încălțat în pantofi de lac, fără toc, cu mari funde, odihnindu-se ca niște lilieci pe piele, și cu ciorapi negri, brodați.

— Asta nu depinde de mine... Să-ți dea răspunsul unchiul meu, contele.

Astfel Abel fu respins cu o aluzie macabră și cu un hohot de rîs. Povesti acasă totul, în timpul cinei, pe cînd tăia bucăți din urechea de porc cu fasole, lovind tacîmurile unul de altul, cu îndemînare, ca pe niște florete. Pasiunea îi întețise pofta de mîncăruri substanțiale ; rupea cu dinții ligamentele de gîscă, curățа perele de Morim cu un gest molatic, distrat, cam necuviincios, ca și cum ar fi dezvelit pieptul contesei, dînd la o parte dantelele de Irlanda ale cămășii. Quina îl asculta cu aerul ei de împotrivire îndărătnică, pe care știa totuși să o facă să pară delicată.

— Nu e deloc imposibil, spuse, amestecînd mîncarea în farfurie, fără s-o guste.

— Răspunsul contelui ? Ah, aștept s-o văd și pe asta...

— S-a mai văzut..., insistă Quina. Însă fratele nu o mai asculta, cerea altă farfurie cu mîncare sau gonea pisicile ce se plimbau încolo și încoace pe laviță, atingîndu-i fața cu cozile, cînd el se apleca să ia șervetul. Ea rămase gînditoare, puțin îmbufnată.

La miezul nopții, se așeză pe pat și începu să se roage. Maică-sa dormea, gemînd și sforăind ușor, înfofolită în cearșaful vechi, de mătase. Afară, clarul de lună albăstrea atmosfera ce părea o țesătură subțire de metal, desenînd profilul stogurilor în formă de fus. Quina se rugă îndelung ; la început rostind clar cuvintele, apoi bolborosindu-le, pătrunzînd într-o adîncime a gîndului care o golise de simțuri, lăsînd-o conștientă numai de intensitatea dureroasă a inimii. Suferea. O

sudoare vîscoasă îi curgea pe spinare, pe frunte, mîinile îi erau ca de piatră, atîrnîndu-i grele, în poale. Apoi pînă și senzația de suferință o părăsi, simți cum se pierde într-o dimensiune stranie unde exista numai ea, o conștiință subțire, dar strălucitoare, ca un filament de lumină ce pîlpîie, gata să se frîngă, să se risipească, să se dilueze. Și atunci teama o făcu să se întoarcă. Se cutremură toată de spaimă și se străduí să revină la o percepție normală. Își simți chipul înghețat și inima bătînd nebunește, apoi din nou durerea, o angoasă chinuitoare puse în întregime stăpînire pe ființa ei, torturîndu-i fiecare nerv și fiecare celulă.

— Mamă ! spuse ea, zgîlțîind-o pe Maria care se răsuci în pat încă adormită, dar cu ochii larg deschiși, pironiți asupra ei ca într-un efort de concentrare a atenției. Trezește-te ! Vorbește-mi, nu mai dormi !

Nemișcată și resemnată, Maria începu să vorbească. Glasul ei era mai neliniștitor decît tăcerea, spunea lucruri banale, își amintea de scene din trecut, vorbea despre treburile de a doua zi, comenta hărnicia vreunei slugi sau delăsarea alteia, făcea planuri căscînd și suspinînd, dregîndu-și mereu vocea răgușită de bătrînețe. Quina nu răspundea. Își rezemase capul de tăblia de fier a patului și asculta, străduindu-se să urmărească toate cuvintele, să le priceapă înțelesul, să le simtă realitatea și să se apropie de ele. Cînd glasul mamei începea să scadă și să se stingă, o îndemna să continue, zicîndu-i „vorbește", cu o intonație neliniștită, înspăimîntată. În cele din urmă, fu la rîndul ei răpusă de oboseală și se prăbuși pe pat sub povara somnului, rămînînd liniștită ca un trup părăsit de viață, țeapănă, aproape fără să mai respire. Cînd se trezi, soarele era de mult sus pe cer, în spatele pîlcurilor de pini și pe arie se auzea zgomotul ritmic făcut de argații care băteau fasolea cu îmblăciul. Maria intră în cameră fără să o privească, căută ceva prin sertare, apoi ieși. Mai tîrziu, cînd se duse în bucătărie, Quina se prefăcu că nu se simte prea bine, se văită că e bolnavă, toată ziua fu preocupată să se justifice față de sine însăși. Era într-adevăr foarte amărîtă, orice vorbă i se părea o aluzie dureroasă care o rănea, provocîndu-i remușcări, făcînd-o

să se simtă inferioară. În realitate nimeni nu o băga în seamă, poate doar maică-sa care încerca să o ocrotească, înconjurînd-o însă cu atenții prea subtile ca să pară neobișnuite.

Noul abate, care abia de curînd își luase în primire turma de credincioși, veni la Vessada într-o vizită de prezentare. Era un bărbat spătos, jovial, suferind de ficat. Se așeză lîngă cămin, își întinse picioarele, cu tălpile cizmelor de vînătoare întoarse spre foc, și vorbi despre enoriașii săi, cu toții oameni nevoiași care aveau mai multă nevoie de înțelegere în viața pămîntească decît de rugăciuni latinești pentru viața de apoi. Cum începuse să plouă, luă masa împreună cu Abel în camera de primire care se îmbogățise cu un bufet cu plăci de marmură și uși cu sticlă verde, zgrunțuroasă, precum și cu o jardinieră pe care se înălța un morman de fructe înghesuite ca într-o gamelă.

— Ce frumos este, spuse el și arătă cu furculița cîmpurile înclinate în pantă, strălucitoare din pricina ploii, răspîndind o răcoare ușor depresivă, neliniștitoare, pentru că totul părea foarte bine delimitat, închis și fără orizont în valea aceea unde apa se aduna în virtejuri, fără să se reverse în torente, unde copacii încetaseră să mai crească și chiar siluetele argaților ce se vedeau trecînd cu cazmaua pe umăr păreau o imagine a solitudinii. Se spune că pămîntul înrobește, dar nu e adevărat. Ah, ce n-aș da să am și eu o palmă din acest pămînt!

Abel izbucni în rîs și profită de prilej pentru a începe o discuție zeflemitoare, cam înțepătoare și dezlînată, din acelea după care se dădea în vînt atunci cînd începea să se simtă în largul lui. Numi enoriașele care îi erau hărăzite, printre ele era poate și contesa Monteros, o fărîmă din pămîntul ăsta bun care te înrobește, dar pe care ai chef să-l semeni. Abatele se prefăcu că nu înțelege gluma, arboră o gravitate de circumstanță, zîmbind totuși din vîrful buzelor. Era un bărbat cu o oarecare experiență, transferat aici dintr-un cătun din Minho, de la malul mării, unde turma lui era formată dintr-o mînă de culegătoare de alge care se împărtășeau doar înainte de spovedanie și care, la două-

zeci de ani, erau deja femei bătrîne, cu dinții stricați și cu picioarele deformate de silitră.

— Am auzit că se va căsători, povesti. Cu cineva din afară, un bărbat cult, cu o poziție strălucitoare.

— Se va căsători ? spuse Abel uluit și rămase taciturn pentru tot restul după-amiezii. Văzîndu-l morocănos, soră-sa se apropie de el, tatonă terenul, cercetîndu-l.

— E din pricina contesei ? Nu te amărî, spuse ea, nu se va mai mărita niciodată.

Nu-și premeditase cuvintele, dar siguranța cu care le rostise o surprinse chiar și pe ea însăși ; și, în fața insistențelor lui Abel, care îi cerea lămuriri mai concludente, se enervă, se repetă, se contrazise singură, la început cu înflăcărare, apoi tot mai obosită. El se irită, o numi nebună, vrăjitoare, ființă fără minte, și plecă de-acasă înfuriat că îi dăduse ascultare. Două zile mai tîrziu, părăsea casa din Vessada.

De ziua morților, după cules, Quina o văzu pe contesă în cimitir, stînd în picioare în fața mausoleului de ușa căruia agățase o coroană de pasiflore cu o panglică lată de *moiré* violet, pe care erau imprimate, cu litere de aur, cuvinte de regret. Avea un aer funebru, îmbrăcată cu un fel de mantie de otomană de culoare închisă, cu brandemburguri prinse cu agrafe pe piept. Un smoc de pene de cocoș i se revărsa peste pălărie, ca un buchet de frunze de toamnă într-o glastră. O salută pe Quina înclinînd scurt din cap, fără să zîmbească.

— Știi, vreau să-ți vorbesc, îi spuse, trecînd pe lîngă ea.

Era o zi aspră, înnorată, vîntul răvășea șalurile femeilor și le smulgea de pe cap basmalele negre. Luminările înfipte în pămînt lîngă mormintele sărace sau în sfeșnice de sticlă și de alamă pîlpîiau, se stingeau, iar mirosul de ceară, de crizanteme mărunte, care se scuturau peste morminte, părea că plutește foarte jos, tîrîndu-se după aceea înapoi, spre locurile de unde se ridicase, purtat de rafalele de vînt. Quina se ruga, cu mîinile încrucișate pe piept în fața mormîntului modest al tatălui său și al fratelui Abîlio. O dală de piatră, cu numele gravate în alb, aproape șterse, o bucată de pămînt moale unde ploaia se aduna în băltoace, toate astea

reprezentau cel mai important agent moral al omului, al lumii — moartea. Maria se aplecă să îndrepte o floare într-o vază veche, cu marginile ciobite, care era folosită numai pentru asemenea ocazie.

— Diavolii ăştia au răsturnat-o... bombăni ea, fără să ţină seama de locul unde se afla. Resturile lui Chico al ei, al galantului risipitor, cu frumoşii lui favoriţi bălai, se aflau aici. Dar ea iubea numai viaţa şi, de aceea, numai ceea ce poate supravieţui. Iubea încă cruzimea lui iresponsabilă, pielea albă, mîinile care nu-şi pierduseră niciodată moliciunea, cutezanţa şi demnitatea lui de om cam paradoxal, fiecare din vorbele pe care le rostise, ochii lui pe care pleoapele piezişe îi făceau să pară triunghiulari. Ce rămăsese din el şi era îngropat aici merita însă mai puţină grijă, mai puţină preţuire decît vechea vază albastră ale cărei margini răsfrînte fuseseră sparte.

Cînd ieşiră din cimitir, contesa îşi trimise vizitiul cu un bilet la Quina. Vroia să-i vorbească — repeta. Şi buchetul verde întunecat de pene de cocoş al pălăriei părea că face semne prietenoase de la fereastra trăsurii.

VII

DIN ZIUA ACEEA DEVENIRĂ prietene. În timp ce-şi mînca fiertura de castane, tradiţională de ziua morţilor, Quina medita la volubilitatea insinuantă a contesei cu care stătuse de vorbă în dimineaţa aceea. Contesa se referise în treacăt la Abel cu o uşoară rezervă, distrată, apoi, după un şir de banalităţi, ceruse explicaţii asupra celei mai bune metode de a vopsi inul şi întrebase cum se face dulceaţa de vişine. Quina nu-şi venea în fire de uimire. Acea consultaţie atît de familiară o umplea de mîndrie şi se convinsese, fără greutate, că era vrednică de ea. Flecară cum era, nu lăsase ca prima efuziune a întîlnirii să se răcească şi să dea prilej pentru o despărţire pripită. Vorbise mult, cu mare risipă de cuvinte, plină de o recunoş-

tință extaziată față de femeia care o privea cu un zîmbet răbdător, în timp ce bătea cu vîrful umbrelei încet și cu insistență în covorașul de culoarea caramelei, din trăsură. Credincioșii, care se învîrteau rugîndu-se în jurul lespezilor de pe morminte, se împrăștiaseră ; vîntul grămădea pe la colțurile zidurilor petale de crizanteme murdare de țărînă. Scoțînd de sub mantie un ceas minuscul al cărui capac se deschise cu un pocnet suav, contesa spuse :

— Vino într-o dimineață pe la mine. Acum e tîrziu. Rîse jovial, înfășurînd pe degete lanțul de la ceas, ale cărui verigi de aur se agățau de plastronul de tul negru. Am mare nevoie de dumneata. Știu că ești o bună sfătuitoare...

Quina se înroși de surpriză și de uimire. Deci asta se spunea despre ea ? Harul ei straniu de virtuoasă a rugăciunii nu se răspîndise prea mult, în parte pentru că se temea să nu compromită casa din Vessada, expunînd-o unei publicități din care nu ar fi lipsit batjocura și disprețul. Era așadar mai cunoscută ca proprietăreasă destoinică a cărei istețime o făcea să se îmbogățească, decît ca un suflet care mîngîia necazurile celorlalți și care atingea, prin rugăciune, o stare de extaz inexplicabilă pentru o fire atît de obișnuită, înclinată spre intrigile cele mai meschine și spre șiretlicurile finaciare cele mai josnice. Nu-i displăcură cuvintele contesei. În cele mai ascunse meandre ale firii sale, existase întotdeauna mult zbucium ce se traducea prin pizmă și acreală, îndreptate nu numai împotriva claselor privilegiate cît și a tuturor celor ce încercau să pătrundă în rîndurile acestora. Un amestec de teamă neputincioasă și de imbold la luptă clocotise mereu în străfundul ființei sale. Nu știa să-și cultive ambițiile, știa doar să se impună pretinzînd triumful imediat. Nu avea suficientă imaginație ca să facă planuri, să aștepte. Înțelegea numai momentanul și doar aceasta își dorea să dobîndească. Tot ceea ce nu ascultă de un plan durează doar timpul înfăptuirii sale și nu are nici gloria, nici amprenta faptelor omenești, care poartă în ele un suflu de depășire și de eternitate.

Invitația contesei o lăsase perplexă. Educată aspru, printre oameni pentru care relațiile între ființe reprezintă o ecuație din care nu se extrag fantezii, Quina știa că femeia aceea, căutîndu-i intimitatea, o chema într-un fel sau altul pentru propriul ei folos. Încerca să se amăgească și să ignore gestul ca omagiu față de sine însăși, dar cînd primi o nouă invitație să o viziteze pe contesă în micul ei palat din Água-Levada, o clădire mare de culoarea garoafei, într-un peisaj oarecum arab, cu palmieri, nu șovăi să se ducă.

Elisa Aida era una din acele femei, des întîlnite în orice epocă, care ies rar din casă și cărora le place să rămînă toată ziua în capot, într-o atmosferă nesănătoasă, bînd ceai, ciugulind bunătăți, trăgînd de limbă pe femeile trimise prin casele din ținut după noutăți. Avea o natură echilibrată, dominată însă de trufia grotescă care atinge toate clasele și care iese la iveală în clipa în care individul începe să confunde uneltirile întîmplării cu propriile sale merite. Trăia înconjurată de o curte gata să-i facă pe plac, gălăgioasă, adulatoare, versatilă, miniatura unuia din acele pavilioane de concubină sau de regină arabă, care adăposteau mulțimi de sclave, de auguri, mesageri, măscărici, conjugîndu-și forțele într-un vîrtej de conjurații și de fleacuri, într-o vorbărie ametitoare, o foială constantă, trîntind uși, ițindu-se după draperii, alergînd cu o poruncă, întorcîndu-se cu o recompensă, umplînd aerul de o voie-bună întreținută de rîsete și scandaluri, de prevestiri, de dorințe și de lehamite. Tocmai pentru că iubea această existență leneșă și risipitoare în același timp, contesa nu se obișnuise niciodată cu capitala. Sindrofiile o plictiseau, eticheta îi veștejea originalitatea, locurile rafinate, unde, pentru a fi interesantă mai mult decît vrednică de interes, ar fi trebuit să se ostenească învățînd moduri noi de comportare și de simțire, o călcau pe nervi. Îi plăcea, în schimb, să se simtă o mică suverană, fără a trebui să renunțe la comoditățile ei neglijente: părul necoafat, capotul cu care rămînea peste zi, cu catifeaua nasturilor roasă de o folosire prea îndelungată, cu poalele arse de tăciunii din cămin. Chiar dacă era neîngrijită, chiar dacă talpa papucilor era scorojită din pricina cutiilor cu jă-

ratic, chiar dacă mesteca temeinic mîncărurile ce îi erau servite în dormitor pe tăviţe lăcuite, chiar dacă purta oribilul ei halat de flanelă a cărui glugă arăta ca un cort prăvălit peste cap, aici ea era unică, era stăpînă. Primea cîteodată seara, cînd organiza mici concerte de pian şi recitaluri cu notabilităţile locului, şi cîţiva artişti pe care îi angaja fără să-i cunoască, ca să dea prestigiu serateior. Atunci se îmbrăca ca o regină, cu museline negre căptuşite cu tafta, iar briliantele ei albastre erau renumite în giuvaergeriile din Porto, unde le trimitea la curăţat. Rochiile se demodau, fără să-şi piardă mirosul de nou, fără să li se şifoneze vreun pliu, fără ca vreun voal să fie găurit de broşele pe care seniorul din Lago le numea „farurile văduvei". Se simţea bine numai în adăpostul nu prea rafinat al casei sale, în alcovul unde bucătăreasa venea să propună meniul, prăjituri de cofetar, pe care le adora, cu glazuri de bomboane, de fulgi de zahăr, de creme în care se amestecau coloranţi şi pe care nu ajungea să le guste. Intimitatea, tirania asupra voinţei celorlalţi, plăcerile cu care se răsfăţa singură, constituiau argumentul cel mai puternic care o împiedica să se recăsătorească. Se temea de tutelă, de dominare, de traiul incomod alături de un bărbat care ar fi minuit-o cum ar fi vrut, i-ar fi schimbat tabieturile şi ar fi făcut-o să-şi piardă lumea de care se bucura ca o Cenuşăreasă şi ca o prinţesă în acelaşi timp. Deşi îi plăcea să fie curtată şi savura galanteriile, nu se gîndea să-şi aleagă alt soţ. Aceasta pînă cînd viaţa ei lipsită de neprevăzut primi şocul unei experienţe foarte amare care, ea singură, ar fi fost de ajuns să o facă să-şi piardă încrederea în valorile pe care i le admirau musafirii în timp ce-i digerau prînzurile.

Fiind o femeie cu poziţie înaltă, al cărui nume figura în anuare, primea o mulţime de invitaţii şi cereri de binefacere, reviste pe care nu le ceruse, jurnale la care nu era abonată, scrisori de la prieteni pe care nu-i văzuse niciodată şi de la rude pe care nu le cunoştea. Într-o zi primi prin poştă un volumaş pe care îl deschise fără să vadă ce scria pe el şi-l răsfoi neatentă. Erau versuri. Obişnuită cu omagiul autorilor săraci, se crezu din nou onorată de curtoazia vreunui bard care cîntă pentru a

cere mai eroic de pomană. Cînd, după un timp, îi ajunse în mînă hîrtia cu suma de achitat, se simți victima unei capcane. Și avea dreptate. Blazonul nu putuse să-i șlefuiască imboldurile ce o făcuseră vestită în copilărie printre ceilalți copii, care se temeau de ea și de bidonul de aluminiu cu care speria păsăretul din cring și împărțea scatoalce în capul inamicilor, seara, cînd alerga să aducă laptele de la stînă. Căută cartea, o trimise înapoi cu o tăietură cu cerneală pe ambalaj, deasupra căreia scrise cu insolență o batjocură înțepătoare: „Nu ține chestia...“ Răspunsul sosi sub forma unei scrisori. Cînd o citi, surîse, mușcîndu-și buzele, dezorientată de spiritul crud, sfredelitor și fin, de frazele lăsate în suspensie, suave, călduroase, presărate cu o ironie profundă care rănind, mîngîia. Răspunse la rîndul ei, cerîndu-și scuze pentru lipsa de eleganță. Acesta fu începutul unei lungi corespondențe din ce în ce mai înflăcărată, plină de scînteieri de vervă, de risete înăbușite, de melancolii vagi, de aluzii foarte intelectuale, cu citate din D'Annunzio și din Omar Khayyam. Erau droguri ale căror efecte le resimți în curînd. Tremura cînd un cuvînt lăsa să transpară un elan de pasiune, ochii i se încețoșau, zilele se scurgeau cufundînd-o într-o uitare de sine de care nu își dădea seama. Încerca să privească toată povestea ca pe un amuzament, pe care îl obținuse fără ca ritmul plăcerilor ei să aibă de suferit. Dar, încetul cu încetul, începură să o dezguste toate distracțiile, toate relațiile, se învîrtea neliniștită de la o fereastră la alta, privind în bezna nopții, atrasă de singurătate, în timp ce la pian doamna din Lago cînta lieduri de Schubert cu vocea ei gîlgîitoare și stridentă. Știa prea puține lucruri despre misteriosul corespondent. Presupunea că era tînăr. Deducea însă din scrisorile lui o prudență sentimentală, și, în același timp, un curaj liniștit de a-i vorbi despre dragoste, de care nici un tînăr nu ar fi fost în stare. Pînă la urmă pasiunea puse stăpînire pe ea, și Elisa Aida renunță să i se mai împotrivească, orbită de curiozitate. Îi mărturisi că îl dorea și că îl iubea. Se declară învinsă, istovită de efortul de a și-l zugrăvi în minte, de a-i conferi realitate, nerăbdătoare să vadă întrupată o fantomă care, în fiece clipă, împrumuta o formă nouă,

un chip nou și al cărei mister o atrăgea mai mult decît un zeu care și-ar fi deschis brațele să o cuprindă. Îi scrisese întotdeauna cu mîna stîngă, dar o obosise și acest artificiu. Vroia să i se înfățișeze, să-l învingă cu splendorile averii, cu farmecul ei de femeie care se cruță pentru a nu îmbătrîni, în ambianța încărcată de obiecte de preț, cam burlești, în care se ghicea mai mult intenția de a poseda ceea ce era scump decît ceea ce era frumos, denunțînd mai mult pasiunea pentru fast decît bunul gust. Îi ceru să o viziteze, arătîndu-i, cu o anume cutezanță grațioasă, că îl aștepta și că era încredințată că el va veni. Între timp, printre cumetrele, servitorii și prietenii casei, uniți ca să pîndească și să facă comentarii, iubirea aceea devenise un fapt hotărît. Nici contesa nu își refuza planurile de viitor. Bucuria logodnei o făcuse să reîntinerească, gata să își calce jurămîntul de văduvie perpetuă și să primească un nou stăpîn. Intriga romanescă cu misteriosul corespondent o zăpăcise de-a binelea. Își recăpătase convingerile virginale, cu care femeile sînt risipitoare chiar și după ce și-au dăruit, de atîtea ori, inima. Se pregăti să își primească eroul, cumpără o mulțime de rochii care, fără a fi indiscrete, sugerează intimitatea, și care se cheamă *tea-gowns*. Le probă în fața oglinzii ovale și puse în acest examen tot teribilul simț critic al unei femei care iubește. Găsi că era plină de o seducție aproape candidă, cu tunicile largi din *foulard* de culoarea nalbei, de batist rozaliu cu motive croșetate, dezvăluind cîte o rotunjime, și cu mineci prinse în pliuri de dantelă ce se deschideau ca un evantai cînd ridica brațul. O abundență de stiluri — grecesc, cu sobrietatea sa statuară, cu pliuri care cad cu o maiestate parcă întîmplătoare ; secolul al XVIII-lea, cu frufruul volanelor, cu *paniers*, cu ghirlande de păstorițe de comedie ; Thermidor, cu decolteurile „de victimă", antichitate recreată de David și transformată în muză de café-concert, cu eșarfe care flutură lăsînd în urmă un parfum dulce, escarpini de balet alunecători —, toate acestea le strîngea și le îmbrăca, le scutura cu un fel de alint, le aranja pe sofale, cu gesturi visătoare, întrevăzînd triumfuri de scenă și succese de culise.

Aici ajunseseră lucrurile cînd sosi răspunsul la invitația ei nerăbdătoare, la cuvintele pe care se străduise să le facă să sune sincere. Era o carte de vizită și spunea simplu : „Nu ține chestia". Acesta a fost sfîrșitul romanului. Quina îl prevestise deja, pe cînd la Água-Levada domnea încă o atmosferă de gală și se făceau intense preparative de primire. Cînd Abel își luase rămas bun, făcînd aluzie la rana pe care o purta în inimă, îi spusese contesei care, fără a-l lua în seamă, încerca să-și prindă podoabe în păr, ținînd cîteva agrafe în colțul gurii pe care le lăsa deoparte, ca să poată vorbi :

— Păreți o mireasă. Și totuși, chiar astăzi sora mea mi-a spus că n-o să vă mai căsătoriți niciodată !

— Așa a spus ? se miră Elisa Aida, luînd o ținută semeață în fotoliu și scoțînd piciorul după moda lui La Tour de sub volanul rochiei de flanelă liliachie, strînsă pe talie cu cordoane de mătase neagră.

După catastrofa provocată de refuzul rușinos al iubirii ei, al bibelourilor orientale aduse din călătoria la Constantinopol, al veniturilor de pe pămînturile mănoase, al farmecelor bine conservate, ea își aminti de profeție cu un soi de entuziasm duios — căci e știut faptul că femeile care suferă un afront, un eșec sînt gata să-l uite, îndată ce îl pot pune pe seama prevestirilor, vrăjilor sau predestinării. Quina căpătă atunci mare interes în ochii ei și trimise să o cheme. Cînd Quina intră în alcovul-budoar, înțesat de mobile felurite, de obiecte desperecheate și inutile, dădu peste o femeie zveltă, frumoasă, cu acea langoare care e deja un declin spre bătrînețe, începînd să mai fie o pretenție de fragilitate pentru a deveni, încetul cu încetul, un semn de decrepitudine. Contesa îi întinse mîna fără să dea drumul din dreapta lopățicii de bronz cu care răscolea tăciunii, făcînd grămăjoare de cenușă.

— Trăiască sibila ! zise cu mai multă veselie în glas decît pe buze. Îi arătă cu lopățica un scaun, apoi continuă să scobească cratere în cărbuni. Funinginea se ridica și i se lipea de păr, umedă și întunecată. Admiratorii săi, de care se lovea la tot pasul, nu ar fi recunoscut-o în clipele acelea. Purta o *matineé* aproape sordidă, gen Imperiu și al cărui guler de dantelă era pătat de cafea

și de gălbenuș de ou. Chipul ei avea paloarea pielii nespălate, încreștită de prostrație și de somn. I se adresă Quinei ca și cum ar fi fost o veche prietenă în fața căreia vorbele ceremonioase sînt de prisos.

— E o nebunie de-a mea, dar aș dori să te întreb ceva : dacă te-ar jigni cineva de moarte, ai ierta, ai plăti sau ai uita ?

— Aș ierta un copil, i-aș plăti-o unei femei ; dacă ar fi vorba de un bărbat, aș uita.

— Ah ! Contesa o privi pe Quina cu oarecare uimire. Începuse să o respecte, înainte chiar de a o fi înțeles. Așa crezi deci ?!

Flecăriră amîndouă toată dimineața, deveniră foarte intime într-un anumit plan al confidențelor casnice, fără a ajunge însă la mărturisiri personale. În fond, nenumărate și insolubile chestiuni de amor propriu, de rasă, de clasă, precum și faptul că în plus erau rude apropiate, le ținea într-un fel de alertă, le imprima o atitudine rigidă, închisă, fără posibilitate de înțelegere și pe care, de altfel, nu doreau să o limpezească. Draperiile de culoarea mușt arului, tivite cu ciucuri de pluș, făceau aerul înăbușitor, abia lăsînd să intre o lumină iernatică, aproape pieritâ. Pisici cu blană înspicată, măruntă în dreptul urechilor, exemplare scumpe de culoarea scorțișoarei sau de un ciudat albastru-cenușiu, dormeau lîngă foc, cu spinările rezemate de învelișul de aramă cu arabescuri al căminului. Săreau, cu mișcări bruște și elastice, pe labele căptușite cu pernuțe de carne rozalie și cădeau fără zgomot pe covor, mișcîndu-se cu o unduire nervoasă, ca și cum o mîngîiere subită le-ar fi trecut pe sub piele. Era un miros pestilențial de animale încarcerate. Tăvi și recipiente cu ceaiuri de plante, resturi de prăjituri se vedeau pe taburete și pe comodele ale căror sertare acoperite cu marchetării mărunte de sidef și de fildeș erau pe jumătate deschise, înțesate cu lucruri inutile, peceți și ceară aurie, teancuri de cărți de vizită în tonuri pastel, cu pete roșcate de vechime și pe care, sub numele contesei, era imprimată în relief coroana cu nouă vîrfuri de culoarea scarabeului. Contesa o trata pe Quina cu o familiaritate ușor disprețuitoare care, totuși, însemna mai mult decît toate reve-

rentele amabile adresate femeilor de același rang. Puterile ciudate pe care i le bănuia nu o făceau să o admire, ci să și-o însușească precum un bun mobil, o pasăre cîntătoare; vroia să o considere printre proprietățile casei sale, să fie generoasă, nobilă, delicată, sinceră și plină de fervoare față de ea, dar toate acestea nu ar fi putut-o niciodată determina să o considere egală sieși.

— Ah, Joaquina Augusta, spuse ea, dîndu-și osteneala să pară gînditoare, or fi mulți oameni ca dumneata pe lumea asta? Dumneata rostești o profeție ca și cum ai vorbi de un fleac.

— Cine m-ar asculta altfel?

— Poate că ai dreptate. Și contesa începu să-și contemple papucul turcesc, care apărea ca un botișor de nevăstuică de sub poalele rochiei plină de pete. Ești atît de tînără. Pari încă tînără! Nu e vorba de tinerețea trăsăturilor, de obrazul proaspăt, cu culori încă vii. E altceva. Un reflex de vitalitate care nu pare a fi doar rezultatul unei bune forme fizice. Poate că ești chiar bolnavă. Și ai aproape cincizeci de ani...

— Da' de unde, sări Quina, exultînd, dar și acră în același timp. Sora mea Estina, care e mai mare decît mine, ar putea să-și aducă aminte de dumneavoastră pentru că ați avut aceeași învățătoare. Dar eu am auzit de contesa Monteros doar cînd v-ați căsătorit. Din cînd în cînd, vă zăream în trăsură pe vremea prașilei, cînd mă duceam la nașa mea Balbina. Eram foarte mică cînd am început să mă duc pe acolo.

— Dar eu, de fapt, aveam doisprezece ani cînd m-am măritat.

— Paisprezece. Doisprezece avea verișoarea mea din Souto cînd a născut doi băieți gemeni.

Pe chipul contesei apăru o grimasă dură, de autoritate, care se risipi imediat. Apoi începu să rîdă. Nu mai știa prea bine ce vîrstă avea. O uitase din proprie voință și i se întîmpla să se bucure de un fel de liniște de moment, ca și cum ar fi întîrziat împlinirea unei legi amare, avînd impresia întrucîtva desperată că reușea să oprească timpul și că îl trăgea pe sfoară. În fiecare an, își sărbătorea aniversarea cu un ospăț în uriașul salon de la parter unde aprindea patru sute de lumînări parfumate

cu ambră. „Felicitări, felicitări", spunea seniorul din Lago, fixînd-o cu o îndrăzneală rece, pe care obișnuința o făcea să pară neglijentă și fraternă, în loc să fie cinică. Dar Elisa știa că o felicită numai pentru mantia de tul cu franjuri de aur sub care părea înfășurată ca o frumoasă mumie în fîșii de șifon și saten.

Cu toate acestea, în tonul Quinei nu fusese nici un fel de premeditare sau lipsă de respect. Sau poate că fusese ? Oricum armonia între cele două fusese ușor tulburată. Și va rămîne mereu între ele o prudență, o observație încordată, o înțelegere fină a cugetărilor prea puțin limpezi, de o parte și de cealaltă. Se înțelegeau bine, fără să se stimeze ; își împărtășeau secrete detestîndu-se, ca și cum acestea ar fi fost smulse prin violență sau înșelăciune. Cu toate acestea, aveau să se dovedească capabile de cea mai deplină admirație una pentru cealaltă, simțind chiar un curaj aproape insolent, o afecțiune vie și salvatoare care părea foarte aproape de ură.

— Te apreciez foarte mult, spuse contesa. Era semnalul de despărțire. Cu vîrful degetelor, dădea la o parte marginea perdelei, ca să vadă dacă sosiseră cei din Lago, invitați la masă. „Foarte mult", repetă. Cu un fior și un sentiment de compasiune față de sine însăși, Elisa Aida începu să-și desfacă nodurile halatului murdar, înainte de a lovi de două ori în minusculul gong care o chema pe cameristă. Ardea un foc puternic în căminul deasupra căruia erau înșirate porțelanurile de Copenhaga, ridiculizate de doamna din Lago, alături de un lighenaș vechi pentru bărbierit pe care contele îl folosise întotdeauna pentru că — spunea — era un „vas de Rato" și avea patină. Mirosul de animale în cușcă devenise mai grețos, mai acru.

— Pe mîine, Joaquina Augusta. Și contesa făcu un semn cu mîna, ieși din cameră, tîrînd după sine halatul șifonat, încălțată numai în ciorapii care i se încrețeau pe glezne. Quina mai așteptă un ultim salut, încă o vorbă. Dar contesa uitase de prezența ei.

În aceeași dimineață se duse să o vadă pe Estina. Fata ei, singura care îi rămăsese, căci, din nefericire, cei doi băieți muriseră la o vîrstă fragedă, suferea de halucinații. Fugea de acasă și hoinărea pe cîmp nemai-

știind să se întoarcă dacă nu o aducea cineva înapoi, provocînd la fiecare pas spaime de moarte. Quina o găsi așezată pe trunchiul doborît al unui eucalipt, privind cu atenție furnicile care urcau pe zid, în procesiune.

— Dă-mi binecuvîntarea, ceru ea. Și rămase în așteptarea răspunsului Quinei, cu un aer de extremă preocupare, ca și cum s-ar fi temut că nu va primi răspunsul pe care mintea ei îl socotea potrivit. Era o fată înaltă, cu bărbia proeminentă și zîmbet ambiguu, aproape ironic.

— Nu e prea sănătoasă, explicase Estina, cu un ton vag de fatalism, de pasivitate. Ea era aceeași femeie frumoasă, austeră și rece. Dobîndise cu vîrsta o maiestate ușor filosofică, un laconism mai acentuat care dădea impresia unor reacții întîrziate, nefiind, de fapt, decît o înțeleaptă economie de energie. Avea părul aproape alb, devenise corpolentă și, în general, îmbătrînea ; dar fără să pară doborîtă de viață și fără să trădeze vreo urmă de oboseală, căci nimeni nu știa mai bine decît ea să primească loviturile nenorocului fără a fi rănită în vreun fel. Inácio Lucas o chinuise întotdeauna, încercase să o nimicească fără ca, de fapt, să dorească asta cu adevărat, și faima persecuțiilor lui, a cruzimii morbide de călău, se dusese pretutindeni, fiind considerat de toată lumea un specimen diabolic. Crizele lui de mînie erau ca niște vijelii care distrug, care pustiesc totul în calea lor, și îl apucau din senin, ca și cum s-ar fi deșteptat în el un duh rău care i-ar fi insuflat toată acea chemare infernală către catastrofă. Cînd i se nășteau copiii, zăvora ușile casei, izolîndu-și nevasta de orice asistență și de orice ajutor, lăsînd-o să scape singură de suferința ei dureroasă.

Numai după ce auzea plînsetul pruncului, intra în odaie, iar Estina își întorcea fața ca să nu vadă figura demonică care o contempla cu un aer de reproș, rămînînd îndelung la căpătîiul ei, ațintind-o cu priviri disperate și sarcastice. Un atac aproape neobservat îi provocase o ușoară paralizie pe toată partea dreaptă. Cum părea el o victimă care aruncă călăului său ultima privire bătăioasă înainte de a se stinge ! Și cîtă amărăciune ascunsă se oglindea în ochii lui ostili ! Estina nu vroise

niciodată să-l lase sau să-și părăsească căminul, să fugă de intolerabila răutate a lui Inácio, care, o știa bine, nu avea un scop anume, ci se datora presiunii fatale a naturii sale. Ea nu se lăsa atinsă de suferință decît în măsura în care aceasta era actuală. Ca și durerea fizică, pe toate celelalte le uita repede și, chiar cînd le trăia, o făcea deja cu o detașare anticipată. Cu toate acestea, inima ei era mare și generoasă, numai că în înfruntarea cu viața, cu violențele ei, cu toate capcanele întinse celui slab și lipsit de apărare, această inimă căpătase o armură de pesimism care o făcea aproape invulnerabilă. Estina era o replică, încă mai stoică și mai indiferentă la această calitate, a mamei ei, Maria. Se mai asemănau și prin altceva — prin pudoarea intimității lor sentimentale. Ca și Quina, de la care nimeni nu auzise vreodată un suspin, o văicăreală față de străini, o izbucnire critică la adresa familiei, și care poate fi cu atît mai expansivă și mai spirituală, cu cît e pe cale să devină o trădare. Chiar față de bărbatul ei, Estina își păstrase mereu distanța, refuzînd să îi împărtășească probleme pe care numai descendenții direcți ai lui Francisco Teixeira aveau dreptul să le asculte și să le rezolve. Orice verișoară îndepărtată avea mai multe drepturi să participe la aceste conciliabule în care se scoteau la iveală virtutea sau greșeala, se condamna sau se lăuda, se primea sau se respingea un membru al clanului, decît acești bărbați sau femei care, ieșiți din alte case, din alte nuclee, își aduceau doar contribuția la o dinastie, fără să poată beneficia de vreun prerogativ.

Cei doi băieți ai Estinei muriseră din pricina brutalității tatălui : pe unul îl frînse în bătăi într-un acces de furie, provocîndu-i leziuni fatale, pe celălalt îl silise să se dea jos din pat abia întremat după o gripă și copilul fusese răpus de o pneumonie. Estina îi spusese mamei care, cuprinsă de revoltă, o îndemna să-l părăsească pe Inácio :

— Nu plec din casa mea. Asta n-am s-o fac niciodată.

— Ai grijă de viața ta, femeie, ai o fată de crescut, și cum poți fi aici în siguranță ?

— Peste tot e la fel. Trebuie să te aperi tot timpul, peste tot dai de primejdii, ripostă Estina. „Dacă copiii mei mor, eu sînt cea care suferă. Dar dacă fug, îmi dezonorez familia."

— O, femeie, femeie ! gemu Maria, suflîndu-şi zgomotos nasul în batista cu chenar negru. Dar cum tocmai atunci intra Adão, vizitatorul obişnuit şi sfătuitorul Quinei, schimbară discuţia, vorbiră despre recolte, piaţă, preţuri, vite, semănături. Mîngîindu-şi lungile mustăţi orientale, el îi prezentă condoleanţe Estinei pentru moartea ultimului fiu, un băieţel ca argintul viu şi atît de frumos încît era mereu rugat să figureze ca înger la procesiuni. Ea îl împodobea cu aur, îl îmbrăca cu cămaşă lungă, plisată, cu poalele brodate ivindu-se foşnitoare de sub tunica de flanelă albă, care atingea uşor cizmuliţele galbene, cu nasturi.

— O mare pierdere, zise Adão, a fost o mare pierdere...

Estina îşi întoarse brusc privirea şi rămase mult timp contemplînd gura întunecată a hornului deasupra căreia se vedea învelişul de tablă al căminului. „Înainte — gîndi ea — spuneam că şi fără să mă mişc de lîngă vatră, puteam să privesc cerul şi să văd stelele ; dar erau numai scînteile de foc care cădeau preschimbate în funingine peste mine." Cu cleştele, ridică în aer o cascadă de scîntei care zburară sinuoase, împurpurînd peretele întunecat.

VIII

LA PATRUZECI DE ANI, QUINA avea atîţia pretendenţi care îi făceau curte cîţi nu avusese cînd era tînără. Se desăvîrşise, înnobilîndu-se mulţumită spiritului care atinsese maturitatea. Încărunţise foarte mult pentru că, în familia lor, pe cît de tîrziu se iveau ridurile, pe atît de timpuriu apărea părul alb ; dar asta nu o făcea să pară bătrînă, ci respectabilă. Adora să fie respectată mai mult decît iubită. Aşa fusese întotdeauna şi chiar acum, cînd anumite partide considerabile o iscodeau cu privire la dispoziţiile ei în legă-

tură cu căsătoria, simțea mai multă plăcere pentru onorurile aduse numelui său de proprietăreasă decît pentru galanteriile adresate femeii. Nu avea intenția să se căsătorească. Totuși nu o declara deschis, nici nu refuza să primească anumite semne de curtoazie, anumite atenții insinuante pe care le savura cu o recunoștință puțin dureroasă, nostalgică, pentru că, în scurt timp, nu avea să le mai întîlnească în drumul său. Narcisa Soqueira, bătrîna și zdrențăroasa ei prietenă, cu ochii roșii de iepure albinos, nu renunțase încă la ideea de a o mărita cu fiul ei Augusto, din ce în ce mai sordid, mai respingător și mai slobod la gură. De o prostie proverbială, părea că își pune singur la cale propriile trăznăi, cu scopul de a face să rîdă pe toată lumea, care găsea că seamănă cu taică-său, un bădăran care, înrolat pentru Patuleia, fugise din tranșee alarmat că i se înfundase flinta și venise tiriș-grăpiș, prin rîpe și peste dîmburi, să ceară ajutor cumătrului Teixeira.

— Ce s-a întîmplat ? Dumneata ți-ai blocat arma. N-ai de ce să te temi...

Îi destupă archebuza încărcată pînă la gură și îl privi abia stăpînindu-și rîsul.

— Cum s-a întîmplat ?

— De încărcat încărcam eu, dar să trag, nici gînd...

Povestind întîmplarea, Francisco Teixeira rîdea pînă îi dădeau lacrimile, închipuindu-și luptătorul șezînd pe vine și tremurînd, grăbit să astupe țeava archebuzei, transpirînd de spaimă, nemișcat, cînd se auzea comanda „foc !".

Cu demnul moștenitor al acestui exemplar de rasă pură, ținea cu tot dinadinsul Narcisa Soqueira s-o mărite pe Quina. Zadarnic îi înșira toate acareturile, ogoarele ce se învecinau cu pămînturile Vessadei și care fuseseră totdeauna rîvnite de strămoșii lui Francisco Teixeira, iar acum de urmașii lui. Dar Quina nu ar fi plătit cu un asemenea preț unirea pămînturilor. Gardul de mirt care despărțea cele două țarini era tot acolo. Pe deasupra lui, reprezentanții celor două familii continuau să schimbe saluturi de buni vecini.

— Hei, Quininha, cînd o să te hotărăști să bagi *gia* aia în casă ? întrebă Augusto, într-o frumoasă dimineață

în care, cu coșul cu grăunțe în brațe, chema cu zbierete pițigăiate și stridente galinaceele împrăștiate. Căpățîna lui rotundă se ridica precum cea a unei păpuși de după gard, iar Quina, binevoitoare și jovială, se opri să-i dea bineț. El vroia să se refere la energia electrică pe care unul sau altul din tîrgurile prospere din împrejurimi își propuneau să o inaugureze. Folosea în limbajul său cele mai neașteptate mutilări, amestecate cu termeni vulgari, despre care nici măcar nu bănuia că sînt interzișî. O privea pe Quina cu ochii goi și tîmpi care denunțau o eternă perplexitate a înțelegerii.

— Pui, pui, pui..., chema el. De pe cîmpurile îndepărtate, veneau în defilare puii pestriți, măturînd solul cu aripile desfăcute, țopăind peste pietroaiele de pe coastă, urmăriți cu aviditate de cloștile care dădeau cîte un ocol înainte de a avansa, arătînd drumul puișorilor. „Pui, pui..." Îi răspundea un piuit vesel și el rîdea pălăvrăgind cu păsările, distribuind rații, împărțind dreptatea. Era un crescător faimos, purceii lui erau întotdeauna specimene fără rival, și trebuiau scăldați la ceasurile fierbinți din august ca să nu se sufoce de căldură, striviți de grăsime, uriași, legănîndu-se greoi în mers.

— M-am dus mai demult la Folgozinho, la verii dumitale, și pot să-ți spun că au acolo a brută ! Dădea pe-ndelete lămuriri, descria grota subterană cu stalactitele artificiale și băncile de ciment imitînd trunchiuri de copaci. Cu groaza tipică a țărănoiului față de cheltuieli, ponegrea un asemenea lux, rondurile unde iarba era tunsă cu foarfeca, blestemata aceea de energie electrică cu becurile ei palide care iluminau de pe scară toată curtea. Ținea bani ascunși pe după scînduri, prin saltele. Pusese odată să se scoată dușumeaua ca să recupereze un bănuț de aramă care se rostogolise într-o gaură de șoareci. Ura progresul ca izvor de cheltuieli fără compensație sigură, dar îl rodea și prosperitatea celorlalți ce se revela prin adoptarea comodității lucrurilor noi. Quina îl liniști.

— Cît sînt aici, n-o să se schimbe nimic, îi zise și, la rîndul ei, îi spuse povestea unui nobil care, la bătrînețe, refuzase să permită altă iluminare în casă în afară de gazometru și de opaiț, care se sting singure, pe cînd

lumina electrică era, spunea el, ca focul iadului care poate să ardă veșnic. Pînă și ideea de a învîrti comutatorul i se părea insuportabilă.

— Cîtă dreptatea avea, aproba Augusto, cu un rîs extaziat, pe jumătate prostesc, pe jumătate viclean. Și uite că sînt unii care chiar fac versuri despre asta...

Quina știa despre ce e vorba. Un nepot de-al doilea al vechiului său prieten Adão compusese niște versuri închinate progresului care fuseseră tipărite în *Înainte*, o foaie cu porniri reacționare, și ale cărei anunțuri de decese și căsătorii erau pline de cel mai pur umor, în genul lui Swift, de care era în stare, fără să o știe, poporul portughez. Băiatul o să ajungă departe, se spunea. Și ajunsese. Într-un seminar de benedictini pe care îl frecventa, faptul că el era produsul unui cămin în care părinții se despărțiseră cu scandal după ce își administraseră de mai multe ori lovituri cu saboții în cap, fu considerat o piedică în calea hirotonisirii sale. Îl dădură afară. Tînărul emigră și, cum se dovedi isteț în negoț, își făcu repede o situație, trimițînd mamei pachete cu zahăr prin consătenii care se întorceau acasă. Se spunea că poseda o insulă în Brazilia și, de aici, lumea își închipuia ținuturi umbroase, cu papagali verzi atîrnați de crengi și cocotieri lăsînd să cadă fructele în brațele negrilor care scuturau copacii ca să le culeagă. Se spunea, de asemenea, că plătea biletul oricui făcea pe intermediarul pentru transportul de obiecte vechi, prețioase, pe care, altfel, vama ar fi pus impozite fabuloase. Oamenii mureau de privațiuni pentru că, odată debarcați, erau lăsați în voia sorții sau rămîneau pentru totdeauna ca să-și plătească hrana din munca lor în șirul de bazare create de teribilul emigrant care, astfel, îi înrobea. Adão povestea numai despre aspectul triumfal al carierei nepotului care, spunea el, îi semăna. „Neam de evrei afaceriști !", spuneau oamenii, făcîndu-și semnul crucii și exclamînd : „Piei drace !" Aceasta era reputația lui Adão și alor săi.

În 1913, Adriana își făcu pe neașteptate apariția în casa din Folgozinho. Se instală acolo și începu s-o bată la cap pe Quina, cerîndu-i provizii pentru casă, păsări și vin, și chemînd-o insistent să stea cu ea. Un scandal

cu bărbatul, care o înșela și călătorea acum cu altă femeie de familie bună, căreia îi promisese că o va lua de soție, o făcuse să-și caute refugiul în vechea locuință din provincie, unde tatăl său murise și unde toate locurile aveau mireasma copilăriei, o amintire lăsată de fiecare dintre cele patru fete care se jucaseră aici, și aici își hrăniseră dorințele, nerăbdarea, speranțele. „Am crescut ca să mă privesc în oglinzile astea pătate și să plîng, pentru că văd în ele moartea atîtor lucruri despre care credeam că vor dăinui mereu", spunea, plină de banalitate spirituală, zguduită de o emoție puternică, fulgurantă, care îi dădea o anume originalitate. Era încă o femeie frumoasă, cu părul roșcat al mamei și cu un profil inocent și grav. Își iubea soțul și, pentru a-l reține — ceea ce putea obține doar atîțîndu-i vanitatea —, se făcea remarcată prin splendoarea îmbrăcămintii, prin tunicile de dantelă, albastrul *Nattier* al cordoanelor împodobite cu un trandafir de culoarea levănticii, prin unduirea eșarfelor, ținuta maiestuoasă, nimfa aliată cu femeia de lume, toate acestea le studia cu o silință chinuitoare și supusă. Dar obosită de permamenta înrobire a personalității, sătulă de a simula frivolitatea, un rîs mai sonor, o culoare mai strălucitoare, se retrăsese, nu înainte de a vărsa cîteva lacrimi pentru învinsa care acum era liberă.

— E o fatalitate ce ne urmărește pe noi femeile. Nu știm să trăim singure, în timp ce bărbatul caută izolarea chiar și atunci cînd se îndreaptă spre mulțime, spuse ea. Există uneori momente de clarviziune, chiar la creaturile cele mai triviale, și întotdeauna suferința este cea care le provoacă. Quina adăugă unul din aforismele sale, pe care îl sublinie cu ironie, căci femeia din fața ei, purtînd un costum de saten bleumarin și *ratine* albă de la casa Drecoll, ce îi dădea aerul unei perceptoare elegante, îi părea o prințesă care se joacă de-a nefericirea și se distrează încercînd experiențe amare pentru a sparge monotonia.

— Nimeni nu e fericit ! murmură, sentențios, socotind că astfel se achită de rolul ei de consolatoare. Așezată

într-un fotoliu îmbrăcat cu mătase verde, în dungi, Adriana surîse pe neașteptate.

În anul următor, cînd izbucni războiul, alergă să fie alături de soț. Mai tîrziu, băiatul cel mare plecă pe front și îngrijorarea comună îi împăcă definitiv. Mult după aceea îi scria Quinei : „Cît de nimerite au fost cuvintele tale, verișoară ! Nimeni nu e fericit ! Asta ne ajută să uităm multe jigniri și să ne dăruim sufletul iertării și nu ranchiunii". Quina silabisi cu greutate scrisoarea și rîse. „E un copil, spuse, același copil de odinioară..."

Casa din Vessada prospera mereu. João, a cărui nevastă împopoțonată îi disprețuia bunurile și îl hărțuia să se mute la oraș, renunță la partea lui de moștenire în schimbul unei sume de bani pe care Quina i-o înmînă jubilînd. Ceruse un împrumut care să-i permită tranzacția și spera să-și redobîndească banii vînzînd lemne și vreo două-trei recolte. Adão o lăudă foarte mult pentru manevra discretă care o făcea stăpîna unei jumătăți din patrimoniu. În sinea lui se întrebă dacă nu acționase prostește alegînd ca pe o partidă mai bună o femeie lipsită de minte, deși bogată, și care, dealtfel, îi umpluse casa de copii neputincioși, molîi și puturoși. Pe unii îi făcuse preoți, dar ei, obișnuiți cu tăiței, cu cărămizi calde în pat, nu se dădeau plecați de lîngă fusta mamei care credea că are în casă întreaga curte cerească.

— Sînt niște *tudesci*, se resemna Adão, și aceasta vroia să spună că erau niște lunatici și că nu erau buni de nimic. Nu orice filolog se încumetă să pătrundă în labirintul originilor fierbinți ale limbii populare.

Pînă la urmă Quina era cea care urca, se emancipa, care, după vorba respectuoasă a sătenilor, „făcea casă". Din veniturile fraților, sustrăgea cu abilitate comisionul datorat răspunderilor și ostenelii ei de a le administra. Numai Inácio Lucas o tulbura cîteodată, cu frenezia lui de a lămuri socoteli, de a obține un cîștig direct din partea care îi aparținea Estinei. Dar se plictisea curînd de controlul meticulos ce părea că îl interesează numai în măsura în care credea că o sîcîie pe Quina. Cît despre Abel, acesta nu se gîndea să-și ceară drepturile. Se îmbogățise și, chiar cînd își informă familia despre viitoarea lui căsătorie cu o fată de origine castiliană, nu

arătă nici un interes să lămurească fracțiunile de care sora lui profita cu zel și minuție. Doar mai tîrziu, cînd ea cumpără o mică gospodărie și începu să se ducă vestea că s-a îmbogățit, Abel se neliniști, ros de viermele invidiei. În timp ce el manipula sume mari, mizînd pe o singură carte, și zicea că a făcut o afacere bună cînd pierdea mai puțin decît s-ar fi așteptat, Quina reușea, în ritmul meschin al intereselor ei, să-și mărească veniturile și să dobîndească noi bunuri. Spiritele superficiale cred cel mai mult în reușitele de răsunet, în formele facile de a învinge, căci acestea le măgulesc incapacitatea și slăbiciunea voinței. Loviturile ingenioase prin care se ajustează morala pentru a obține un efect mai rapid, cîștigă de partea lor un numeros public. Dar viața, ale cărei legi sînt infinit mai sobre, mai pure decît cele ale oamenilor, nu le acceptă. Quina, care nu făcuse altceva în viață decît să adune firimituri, a fost numită necinstită cînd, după mulți ani, se vădi că era înstărită, fără ca totuși să fie mai puțin cumpătată decît înainte. Echilibrul era la acele femei aproape o formă de geniu și ceea ce le făcuse întotdeauna atît de originale, căci echilibrul nervilor și al rațiunii este tot ce poate fi mai puțin obișnuit la ființele omenești.

Prosperitatea era presărată și cu spini — dușmanii, cei care, de aceeași condiție, nu suportă să se vadă întrecuți sau cei care, văzînd cum le alunecă pămîntul de sub picioare, aruncau cu țărînă în ochii celor ce cucereau drepturi. Țărîna aceasta o orbea pe Quina, o tulbura, făcînd-o să se simtă inferioară, o transforma într-o ființă mizerabilă și timorată. Nu-i ajungea pentru a-și reveni răceala spirituală a mamei sale și a Estinei care, fiind solitare, ascultînd numai de ele însele, refuzînd influențele, își găseau pacea. Ele nu aveau nevoie de lume și trăiau cu o plenitudine fără egal. Dar Quina iubea lumea, manifestările ei de putere, de mărire și zorzoanele superficiale ; iubea, dacă nu mulțimea, pe cei care învingeau, vîlva și exterioritatea. Admira toate lucrurile atinse de suflul reușitei. Invidia tot ceea ce i se părea apogeu al situațiilor, al fericirii — modă, clasă, cunoaștere. Aceasta a însemnat condamnarea ei. Pasionatul ei atașament pentru momentan o ținu mereu

la nivelul efemerului. Îi crescură aripi, fără ca să poată zbura vreodată. Exista în ea o admirabilă capacitate de entuziasm care putea să o împingă către supraomenesc. Dar instinctul practic îi apăsa inima ca plumbul și subordona intereselor flacăra furată de Prometeu a cărei valoare nu a înțeles-o niciodată. Toți pașii ei sfîrșeau prin a lăsa o urmă de autosuficiență pe cît de inocentă pe atît de grotescă și toate acțiunile sale purtau pecetea vanității și a setei de a fi lăudată, ceea ce le făcea de la început inutile, ridicole și false. Ca vehicol al supranaturalului, se considera mai demnă de venerație decît forțele al căror intermediar vroia să fie, iar cînd se așeza la căpătîiul vreunui muribund, spunîndu-i „Dormi, odihnește-te, sînt aici", îi căuta, în privirea încețoșată, seninul extaz provocat de prezența ei, și lacrimi de bucurie îi curgeau pe obraji. Așa s-a întîmplat cînd a murit bărbatul bătrînei Lisa.

Era unul din acei țărani căruia vîrsta îi dă o spiritualitate foarte pură, de asceți obosiți de a-și cultiva grădina și de a se ruga. Locuia în sat, într-o casă din piatră compusă dintr-o singură odaie, cu pămînt pe jos, cu acoperișul de paie, înnegrit de fum. De mai mult timp trăia singur, căci femeia lui, o ființă fragilă și delicată, pe care anii petrecuți împreună o făcuseră aproape să se identifice cu el, murise fără să se chinuie, odată, pe cînd stătea pe marginea drumului, ocupîndu-se cu munca ei obișnuită de torcătoare. Prin pierderea ei, bătrînul își pierduse parcă rădăcinile, fără ca în aparență să fi suferit. De fapt, nu suferise. Suferința este întotdeauna legată de o emoție violentă — o surpriză, distrugerea unui obicei care ne dădea stabilitate. Și-apoi moartea unui bătrîn nu inspiră durere altui bătrîn, inspiră panică. Ceremonia înmormîntării fu singurul lucru care îl zgudui și îl făcu să privească cu uimire femeia moartă. Dacă ar fi continuat să o vadă încremenită pe băncuța de lîngă foc, ar fi fost suficient să-i simtă reazemul și să se liniștească. Rezumase lumea la acea creatură a cărei minte tocită păstra istoria amîndurora. Cînd Lisa se prăpădi viața își pierduse pentru el înțelesul și începuse să agonizeze. Quina se duse să-l vadă într-o noapte, pentru că bătrînul era pe moarte

și trimisese după ea. Era stăpîna lui, doar onorifică acum, căci acea longevitate depășise deja cadrul legilor. Pe vremuri îi fusese foarte devotat lui Francisco Teixeira.

Omul gîfîia ușor cînd ea se apropie de pat, același pat de la nunta lui, și căruia, timp de șaptezeci de ani, îi înlocuise doar scîndurile de pin.

— Ei, moșule? întrebă Quina. Dar el nu o mai auzea. Avea privirea fixă și tulbure, spunea lucruri fără înțeles în care se percepeau, din cînd în cînd, frînturi de fraze rostite în împrejurări trecute — numele unui copil sau al unui prieten, o întrebare adesată cuiva al cărui răspuns părea că-l aude și că se simte ușurat. Dintr-o dată se îngrozi, vroi să se ridice din pat tremurînd din toate încheieturile, cu nădușeala curgîndu-i abundent pe față, ca niște stropi mari de ploaie. O spaimă senilă i se citea pe față și se zbătea neputincios plîngînd și icnind. În jur erau cîțiva vecini, iar o femeie dintre acelea care îngrijesc mortul se apropie cu o lingură de tinichea înnegrită în mînă, cu care amestecase o fiertură pe foc. Toți priveau, prea fascinați de misterul morții ca să simtă milă ori groază. Bătrînul întinse brațul, parcă pipăind aerul și cerînd ajutor cu o privire sticloasă, zguduită de spaimă și de o teamă aproape înjositoare. Stăteau nemișcați în jurul lui și doar flacăra din vatră ardea domol, proiectînd umbre portocalii pe bîrnele de care se sprijinea acoperișul de paie. Cineva suspină reținut ca și cum ar fi sughițat. Quina se aplecă deasupra patului, înconjură cu brațul umerii bătrînului împinsă de un impuls pătimaș, care îi inspira cuvintele, și care făcea din ea doar un suflet care împărtășește cu altul aceeași suferință umană.

— Lasă-te pe spate, moșule, murmură ea. Încearcă să dormi. Asta e casa dumitale și aici sînt prietenii dumitale. Dormi. E foarte frig, dormi. Mîine poți să te scoli și să te așezi lîngă Lisa dumitale... Lisa dumitale e aici... Uită-te... termină de tors caierul, uită-te...

Se vedea vatra, cu cîteva pietre pe care ardea focul, pîlpîind, stingîndu-se și pocnind din nou în jurul unei surcele mai uscate. Bătrînul se lăsă pe spate, rămase liniștit, privind înainte. Își mișca buzele fără încetare

și, cînd Quina încercă să se îndepărteze, el se agită, gemînd. Și totuși nu o auzise.

— Dormi, zise ea. Odihnește-te, sînt aici...

Privea fix chipul de o candidă frumusețe al bătrînului cu obrajii supți, care îi dădea un aer de mizerie puerilă, înduioșător de tristă. Se simțea cuprinsă de exaltare. „Are nevoie de mine, se gîndea, e liniștit și nu va ști că moare doar pentru că eu nu vreau asta..." În sufletul ei, gîndul acesta avea rezonanța unui sacrilegiu triumfal și o umplea de o bucurie febrilă și crudă. Muribundul, întins pe salteaua de paie, gîfîind și murmurind fără încetare, îndurînd lupta fatală cu plînsetul îndurerat al unui copil, aluneca din conștiința Quinei, plină acum de o vanitate monstruoasă și implacabilă.

Rămase astfel toată noaptea la căpătîiul bătrînului, învelindu-i umerii, privindu-l. Cîțiva vecini ieșiseră, rămase numai bocitoarea, o femeie cocîrjată care părea că-și pusese pe umeri o pernă ca să o apere de frig și care făcea tot timpul cafea și ceai în ibrice înnegrite de lut, bînd ba una ba alta, cu un geamăt tulburat de consolare. Era țesătoare și se numea Domingas. Văduvă, își sărbătorise de curînd a doua căsătorie cu un cizmar cu ceva avere, care îi sucise mințile, fără putință de scăpare. De altfel, era iubăreață și îi plăceau toți bărbații.

— Doamne sfinte! gemea, privindu-l pe muribund. Răposatul meu s-a sfîrșit la fel. Numai că el își vărsa ficatul putred, verde ca fierea... Vai și amar!

Își ștergea cu mîneca o lacrimă rătăcită, încercînd să-și ascundă mîinile murdare de cenușă. Quina nu îi răspundea. O detesta. O găsea de o ipocrizie bătătoare la ochi pe care, de altfel, o acceptase de multe ori ca pe sinceritatea cea mai curată. O evita însă, știind-o intrigantă și mîncinoasă. Înclinarea ei amoroasă mai ales, căsătoriile, bărbații pe care îi ridica în slăvi cu un oftat languros de înțelegere o scoteau din sărite. Dintre toate femeile trecute prin viață din partea locului, dintre toate cele căsătorite, înșelate, respinse, dintre toate cele care cunoscuseră bărbatul pentru a fi disprețuite sau care, cu un ascuțit simț de independență, de orgoliu, refuzaseră propunerile de dragoste și rămăseseră fecioare și mai

puțin optimiste decît oricare altele — din toată această mulțime de femei, bătute, exploatate, chinuite de suferință și care acceptau filosofia nenorocirii cu lacrimi puține și cu multe blesteme, numai Domingas binecuvînta bărbații și se topea toată în laude, vorbind despre ei.

— Ce fericită am fost întotdeauna cu răposatul! Și nici despre ăsta nu pot să spun nimic rău, nu! exclama ea, rumegînd rugăciuni fierbinți pentru pacea veșnică a defunctului. Glasul ei avea un ton de insinuare intimă, nesățioasă, foarte nepotrivită în lumea aceea de săteni în care tandrețea este numai un privilegiu al patului și unde îndrăgostiții se înjură și se bat în public din prea multă dragoste.

În zori, bătrînul muri. Fără să se miște și fără să arăte vreo urmă de neliniște, încremeni. Quina apropie opaițul de chipul lui și văzu, sub pleoapele imobile, două lacrimi care curgeau ca niște picături domoale de glicerină lunecînd pe obrazul zbîrcit. Cînd s-au apropiat ca să-i pună giulgiul, Quina rostea cu zel o melopee improvizată, pătrunsă de o cucernicie oarecum superficială. Nu o întrerupseră și ea, simțind în spatele său ceata de vecini condusă de Domingas, ridică glasul care deveni surd și greu, cu un ecou tragic și plin de căldură. „Primește-l în brațele tale, o, Doamne, și fie ca el să găsească tot ce a căutat aici și nu a putut afla; tot timpul pe care l-a trăit, cu toate lucrurile lui bune pe care, spre slava ta, le-a avut; toate lucrurile care din iubire pentru tine mor; tot ceea ce, inspirați de tine, am dorit și nu am avut putere să dobîndim. Acum el stă sărac și gol în fața ochilor tăi divini. Primește-l. Luminează-l acum ca el să-ți spună de ce a păcătuit și să poată fi iertat. Căci noi nu știm de ce greșim, numai tu știi, Doamne, și de aceea ierți. Noi nu înțelegem mila ta, nu înțelegem nimic din noi înșine, nu avem glas să spunem, nici ochi să vedem în întuneric, nici urechi să auzim tot ce pare mut. Dar tu te afli de cealaltă parte a nopții. Acum, acesta care a fost om știe pentru ce a venit de la tine și pentru ce s-a întors la tine și nu ne mai aparține. Ajută-l pentru că acum trebuie să-l păstrezi — el

nu se mai află sub paza noastră. În moarte nu mai sînt fraţi, el nu mai e al nostru..."

Astfel se ruga Quina. Avea în suflet un soi de agonie triumfătoare, iar în spate simţea micul pîlc de oameni fremătînd la vibraţia cuvintelor ei. Auzea plînsete, apoi mici strigăte întretăiate. Femeile îngenuncheate pe pămîntul bătătorit îşi ridicau şorţurile la ochi şi plîngeau în extazul mîhnirii, răpuse parcă de vehemenţa propriilor lacrimi şi rugăciuni. Conştiinţa acestei efuziuni evlavioase făcu să amorţească vocea Quinei care căpătă un ton mai rezervat, fals. Înţelese că nu mai putea să continue fără să-şi dea de gol lipsa de sîrguinţă şi de fervoare, trădarea încrederii lor şi a evlaviei pe care exaltarea ei mistică le-o comunica. Tăcu înainte ca ei să tacă şi astfel să o renege. Apoi se îndreptă spre ieşire. Femeile se tîrau în genunchi pe pămîntul negru şi bătătorit, ca să-i facă loc, şi Quina se strecură printre ele, cu capul plecat, zorită, încercînd să nu se uite la nimeni, cuprinsă de o fericire exultantă mai neliniştită, mereu neliniştită de sine însăşi.

— A murit ? întrebă maică-sa care o aştepta înteţind focul sub ceainic.

— Cum ? făcu ea istovită, căci se concentrase adînc asupra experienţei pe care o trăise şi abia de-şi mai aducea aminte de bătrîn. Avu nevoie de cîteva clipe ca să-şi revină. Îşi dădu seama atunci că era îngheţată, iar mîinile şi nasul păreau inerte din pricina frigului. Se aşeză în faţa sobei şi, în timp ce fărîmiţa o felie de pîine în ceai, începu cu Maria o conversaţie banală despre mort, rudele lui şi puţinele bunuri pe care acestea aveau să le moştenească.

— L-am iertat de plată ani de zile. Aş putea să iau totul şi ar fi cum nu se poate mai drept.

— Ar fi urît, spuse Maria, aplecată deasupra vetrei şi căscînd, moartă de somn.

— Nici eu nu m-am gîndit la asta... Tocmai eu ?

Cuvintele mamei care nici măcar nu vroiseră să fie un avertisment, îi biciuiră orgoliul şi ea se înroşi ca para, ca şi cum într-adevăr şi-ar fi trădat o slăbiciune sau o diformitate. Nimic nu o aţîţa şi nu o mînia mai

mult decît bănuiala altcuiva cu privire la propria-i perfecțiune. De aceea, își dădu toată străduința pentru înmormîntarea bătrînului, se îngriji de cheltuielile pentru lumînări și slujbe, pe care le comandă cu o larghețe ce îi păru abatelui un semn de bun augur pentru veniturile lui. Știa foarte bine că e bogată, îl interesa însă mai mult ca femeie cucernică. Fusese întotdeauna primit în casa din Vessada cu o afabilitate ușor distantă pe care el, inteligent și obișnuit cu simularea subtilă a oamenilor din popor, o înțelegea prea bine. Femeile acelea, ortodoxe numai în măsura în care credința nu le contraria interesele, îl iritau într-o oarecare măsură. Țineа însă puțin la ele, pentru că nu îi refuzau mesele copioase cu orez și hălci de carne afumată și pentru că, lîngă ele, lăsa la o parte masca de conveniență și putea fi doar un om care cere rețete de purgative sau care e curios să cunoască un scandal în toate amănuntele lui. Le datora foarte mult, căci în primii lui ani de păstorit, părerile lor îi serviseră ca scut, fuseseră sugestii și avertismente care îl ajutaseră în predicile lui în fața credincioșilor. De la ele afla cînd rîia atingea vreo turmă, cînd dădeau tîrcoale lupii, ca și dedesubturile tuturor intrigilor ce bîntuiau parohia. Învățase mult ascultîndu-le și nu arareori, de la amvon sau din altar, țintea mulțimea chiar cu cuvintele lor, clare, succinte, brutale, și care cimentau între el și oameni o legătură mai sigură decît ar fi făcut-o latina sau parabolele ezoterice și profețiile misterioase. Cu timpul îi uni o mare prietenie, fără ca ele, femeile, să înceteze vreodată de a-l privi cu acea rezervă puțin disprețuitoare pe care, în adîncul sufletului, o simțeau față de orice bărbat. Niciodată însă nu îi vorbiseră decît pe un ton de mare politețe, plin de o supunere binevoitoare. Disciplina lor morală le făcea să accepte cu multă filosofie ordinea stabilită de bărbat după schematicele precepte impuse de viață. Părintele era o ființă demnă de veneрație, deși, pentru ele, creatura omenească era plină de mizerii. Îi admiteau drepturile, cu toate că îi refuzau încrederea — asta era tot.

IX

QUINA ÎȘI SPĂLASE PICIOARELE într-un lighean de lut și acum le așezase pe prosop, în timp ce își desfăcea ciorapii pe care trebuia să-i pună. Ușile de la bucătărie erau închise. Era o zi mohorîtă. În curte se auzea măcăitul rațelor. Ploua fără încetare și stropii cădeau pe scară, clipocind sonor, curgînd în șuvoi pe trepte. Sub căpiță se adăposteau puii de găină cu penele zburlite și gîtul răsucit, ca și cum ar fi ascultat ceva, plini de uimire. Poștașul bătu la ușă și se anunță de afară cu un glas stăruitor și vioi. Quina se duse să deschidă, nu înainte însă de a fi luat ligheanul din drum. Ascunse ciorapii și încălță papucii de piele maro, mici ca de copii, cu ciucuri mai deschiși la culoare. Mîndria ei era talia subțire și piciorul mic.

— Fă-te comod, spuse omulețului ud leoarcă, ascuns sub o umbrelă veche pe care și-o sprijnise pe cap ca să poată căuta prin tașca cu scrisori.

— Felicitările mele! Intră în bucătărie, fluturînd ușor în mînă cartea poștală înainte de a i-o înmîna. Avem așadar încă o nepoțică, o fetiță...

— E o adevărată bogăție la casa omului, spuse Quina. Cuvintele ei cuprindeau o subtilă dezaprobare, cu nuanțe de ironie, de ferocitate, de ciudă și, cu toate acestea, glasul nu îi era pe de-a-ntregul serios sau agresiv. Detesta să i se trimită cărți poștale, fie chiar cu cele mai banale complimente. I se părea îngrozitor de nedrept și, din acest punct de vedere, era mai susceptibilă decît o englezoaică cu ale ei *shockings*. Comunicarea supusă aprecierii și curiozității trîndave a intermediarului i se părea odioasă, ca atunci cînd micile secrete familiale, ascunse într-un gest de duioșie, într-un cuvînt intim pe care nimeni nu-l înțelege, sînt interceptate de un străin. Luă cartea poștală și o băgă în buzunar fără să o privească.

— Hai, bea un pahar și usucă-te lîngă foc. Îi turnă din vinul stătut din cană care abia dacă făcu o ușoară spumă ciclamen. Îi dădu o bucată de pîine, ridicînd capacul lăzii divizate în compartimente pentru fasolea ne-

cesară nevoilor zilnice sau pentru fuioarele toarse care, umede de salivă, de culoare cenușie, păstrau forma fusului, pintecoase ca niște urcioare de teracotă. Quina se mișca cu sprinteneală încercînd din pudoare să-și ascundă sub fustă călcîiele goale, nepotrivite cu condiția ei de femeie înstărită pentru care a umbla desculță, cîndva o năzdrăvănie de copil, putea însemna la vîrsta maturității o adevărată necuviință.

— Atunci să vă trăiască! zise poștașul și bău. Din hainele ude ieșeau aburi cu un miros de nădușeală și de vechituri impregnate de emanația caracteristică a epidermei. Începură apoi să vorbească în același timp, căci Quina era, din fire, vorbăreață, guralivă, neirosind nici un prilej de a sta la taclale, încît Estina, în clipele ei de asprime o numea „taca-taca", adică vorbă-lungă.

— Hai, mai bea un pahar...

— Ba nu, că mai am de colindat pe coclaurii ăștia, glumea omul dus în ispită. Bău. Ea nu se oprea din vorbă, povestea cîte o întîmplare la ordinea zilei cu multe amănunte, trecînd însă sub tăcere unele nume sau un anume înțeles, omițînd aici un aspect, ocolind dincolo o certitudine, sugerînd îndoieli și învăluind cel mai crud și mai trivial subiect într-o atmosferă profetică, reticentă. Picăturile de ploaie începuseră să se rărească și soarele de toamnă aurea stogurile de pe care apa se prelingea ca pe o suprafață uleioasă. Aprins la față de căldura focului și de vin, poștașul nu dădea semne să plece. Maria, care venise din cameră de la siesta zilelor sfinte — spunea că sfîrșitul vieții ei seamănă cu o neîntreruptă sărbătoare —, și avînd încă imprimate pe obrazul stîng pliurile pernei, îi dădu binețe de pe treapta cea veche care era un fel de lădiță stingheră pusă pe dușumea și care ajutase odinioară pe copii să ajungă mai ușor în coridor.

— Aveți încă o nepoțică! Slavă Domnului! spuse omul, lingușitor și expansiv.

— Așa s-ar părea, mulțumesc... Și, prin fereastra cu zăbrele arcuite, privi în curtea scăldată acum în soare, unde rățuștele se legănau în șir indian, măcăind.

— Hai, du-te, că aici nu e stație de poștă..

La bătrînețe, firea ei de o sinceritate aproape agresivă își pierduse simțul convenienței și era necesară prezența fiicei ca să scuze cu îndoită simpatie vorbele ei laconice, la fel de indiferente ca și cum le-ar fi pronunțat de dincolo de moarte și nu ar mai fi simțit obligația de a-și minți semenii de a căror tovărășie era, în sfîrșit, scutită.

— Mă duc... Și omul rîse, răspunzînd zîmbetului prietenos, puțin pripit, al Quinei. Și multe urări de bine.

Ah, veștile astea ne fac să ne simțim bătrîni.

Scoase umbrela de sub scaun, gonind cu ea un cățelandru pitit dedesubt, își luă tașca și ieși. Era orbit, desigur, de întunericul din bucătărie, pentru că se auzi cum dădu cu capul de unul din stîlpii de la ieșire și își continuă drumul înjurînd și scuipînd, pipăind solul cu vîrful umbrelei.

— L-ai îmbătat pe bietul om! spuse Maria. Pun rămășag că o să socotească sărmanul toate colțurile cu capul.

— Cred că acum nu o să mai poată să citească niei o carte poștală. Ori se înecă în vreun iaz, ori o să cadă într-un șanț cu apă și ajunge acasă ca o sperietoare de carnaval.

— Săracul de el! îl compătimi Maria cu un ton de dezaprobare. Dar fiică-sa schimbase deja subiectul.

Nașterea Germei nu le provocă cine știe ce entuziasm, căci ea urma să fie o mică domnișoară educată și crescută într-un mediu diferit și fără multe probabilități de a o putea recunoaște drept una de-a lor. „Copiii fetelor mele sînt nepoții mei ; copiii fiilor mei vor fi sau nu" — spunea Maria cu asprime. Nu exista în aceste vorbe vreo intenție jignitoare sau, dacă exista, se datora numai influenței și controlului Quinei, care, cu timpul, căpătese asupra mamei un mare ascendent. Iar una din caracteristicile Quinei era de a disprețui, din principiu, orice femeie. Nu că ar fi nutrit un sentiment de ură personală împotriva lor, dar, în general, le considera de o categorie inferioară și, ca element social, nu le lua în seamă. Adevărul era că toată viața luptase ca să-și depășească propria condiție și, reușind să fie considerată

cap de familie, cunoscută la tîrg și la tribunal, căutată de negustori, consultată de bătrînii proprietari care o tratau cu aceeași seacă obiectivitate, obișnuită între ei ea păstra față de celelalte femei o atitudine nu lipsită de o anume originalitate. Iubite, slujindu-și stăpînii cu o supunere casnică, uneori inconsecventă, abjectă cîteodată, pentru că li se refuza orice responsabilitate, folosind dragostea cu simț de profit, făpturi parazite, iar nu tovarășe ale bărbatului, Quina simțea față de ele un dispreț puțin înciudat și chiar timid, căci exista în condiția lor de sclave răsfățate ceva care o făcea să se simtă frustrată ca femeie. În general, admira bărbatul ca șef de trib și pentru prestigiul secular al drepturilor lui. Își rîdea însă de toți și de fiecare în parte, căci le găsea defecte pe care ea, o biată muiere, fără alte obligații decît să plîngă, să nască și să iubească viața în mod abstract, reușise să le învingă, nu atît dintr-o dorință de înfruntare, cît datorită unui impuls al caracterului său, folosindu-și cu înțelepciune atît slăbiciunile cît și calitățile.

Au văzut-o pe Germa abia după doi ani. Cu toate că erau înclinate să o privească doar ca pe un oaspete căruia i se datorează mai mult politețe decît afecțiune, găsiră că ea semăna mult cu femeile casei din Vessada numai pentru că era frumoasă. O măsurară lîngă vechea ușă a bucătăriei, plină de crestături ce marcau statura multor alți copii care acolo își rezemaseră căpșorul neatins încă de foarfece.

— Va crește pînă va ajunge de două ori mai înaltă, spuneau. Și acolo rămînea linia care profetiza statura fiecăruia dintre acești copii care, douăzeci de ani mai tîrziu, își sprijineau capul de ușa crăpată de timp și rîdeau cu o uimire plină de satisfacție de precizia calculului anticipat. Germa privi cu o anume îndoială mirată mîna care grava data măsurătorii sale cu briceagul. Exista o infinitate de lucruri extraordinare despre care credea că nici măcar adulții nu erau în stare să le înfăptuiască. Lumea misterioasă și fascinantă a oamenilor mari era deja singura țintă a curiozității sale. Nu trăia în acea stare de acceptare totală în care se crede că fluturii zboară nu pentru că ar avea aripi, ci pentru că, pur și

simplu, sînt fluturi, și nu era o fetiță atrăgătoare pentru că îi lipsea acel sentiment călduros al copilăriei — încrederea. Învățase repede că supunerea era cea mai bună apărare împotriva zdrobitoarei autorități și forței celor mari. Suavitatea ei era angelică, încît putea fi clasificată ca insignifiantă. Într-o zi însă, cînd maică-sa o plesnise numai dintr-o nevoie de violență, revărsînd asupra ei supărarea provocată de o ceartă casnică, copilul se refugie într-un colț al grădinii, sub palmierii ai căror ciorchini dulci-acrișori de curmale se înclinau spre pămînt, încărcați parcă de clopoței galbeni.

— Trimite, Doamne, un trăznet din cer s-o lovească, pentru că a păcătuit împotriva mea! spuse Germa cu fervoare, apelînd la justiția biblică. Bătu cu pumnii ei micuți în zid și plînse, pentru că se simțea jignită pînă în străfundul inimii, acolo unde, cu o pudoare stranie, își ascunsese marea ei sete de înțelegere și de pace.

Aceasta era micuța Germa pe care cele două femei de la Vessada o primiseră cu o ostilitate afabilă, contemplîndu-i, pline de ironie sceptică, pantofiorii de lac și ciorapii de lînă albă care se prindeau cu elastice deasupra genunchilor. Quina spuse :

— O femeie în toată firea! Știi să mături și să faci de mîncare ?

Germa o privi cu acel aer al său care putea fi la fel de bine socotit disprețuitor sau obtuz. Îi plăceau păpușile — asta era tot ce știa. Dar în casa aceea, nici un copil nu avusese vreodată o păpușă, frații mai mici le țineau locul cînd îi legănau în brațe sau cînd îi scăpau de-a rostogolul pe trepte. De aceea, Quina rîse cu o ușoară amărăciune pentru că ea făcuse parte dintre acele copile a căror singură joacă este să alunge păsările din arpagic, să vadă nașterea unui vițel sau să ciocănească ușor în ouă ca să audă piuitul puișorilor, ca să vadă mai repede apărînd vietățile ale căror rudimente de aripi se agită tremurătoare în timp ce puful se usucă, în ghemulețe. Cu toate acestea, în taină, ca nu cumva mama să bănuiască un moft sentimental, Quina fabrică pentru micuța Germa o mulțime de păpuși din cîrpe, cu ochii făcuți din mărgeluțe negre luate de pe gențile ei de catifea și ale căror brațe în formă de crucifix rămîneau desfăcute într-un gest de cordialitate statică. De

altfel, Germa le găsea minunate, căci păpușile nu contau pentru ea ca frumusețe, ci mai degrabă ca formă umană căreia i se poate insufla viață. Îi plăcea să aibă legiuni de figuri de acest fel, fie decupate din hîrtie, fie croite din cîrpe. Diversitatea lor o încînta, căci reprezentau gloata pe care o punea în mișcare prin intrigi create de ea, înainte de a ști că acestea existau de fapt aievea. Era o fetiță răbdătoare, nu prea afectuoasă și căreia îi plăcea să se joace de una singură. Primele ei contacte cu ambianța campestră i-au lăsat o impresie destul de rece, se obișnui greu cu casa în care noaptea opaițele desenau umbre pe pereți și unde igiena era considerată aproape un lux secundar, lipsind amănuntele de feminitate trîndavă — o floare sau o bucată de dantelă — și unde totul părea în același timp vechi, util și dezordonat. Dar, la șapte ani, Quina îi devenise la fel de familiară ca și casa din Vessada, cu vatra în care lemnele trozneau sub ceaunul de pe pirostrii, cu grămezile de știuleți și de coji de castane pe sub bănci și coșul de pîine de pe lunga masă din bucătărie, în jurul căreia se îmbulzeau servitorii, fărîmițînd pîine de mălai și fiertură și mîncînd cu spinările încovoiate ca și cum s-ar fi aplecat peste pervaz. Germa bănuia firea trădătoare a Quinei, diplomația ei admirabilă, puțin cam agasantă, felul ei de a-și bate joc cu ferocitate și de a învinui în chip abstract pe toată lumea, cu toate că o anume slăbiciune a caracterului o făcea uneori să fie atît de blîndă și lipsită de egoism în fața unei nefericiri sau a unei suferințe, încît orice judecată definitivă asupra ei trebuia să rămînă mereu în suspensie. Quina nu o iubea pe Germa, pentru că era femeie și pentru că, deși încă un copil, era uneori inaccesibilă și avea mania contrazicerii. Totuși, cu cîtă îngăduință și delicatețe se purta cu ea, cît de mult îi plăcea să se facă iubită, mai mult decît să iubească! Nu ar fi suportat ca Germa sau oricine altcineva să fi putut spune: „Ea îmi provoacă plictis și aversiune". Asta niciodată. Poate să fi existat în ea o duioșie de neînfrînt în fața apropierii umane care îi suscita darul acela miraculos, pur, fără constrîngeri, al simpatiei. Poate că, din cînd în cînd, își răzbuna impulsul de comunicabilitate cu o anume josnicie cerută de vivacita-

tea spiritului și care părea ca o lovitură de bici în timp ce sufletul îi era ca un balsam. Aceeași dualitate stranie se accentua și la Germa într-o formă mai profundă, deschizînd un abis în sufletul ei.

De fapt, Germa și Quina se înțelegeau mult prea bine, fiecare din ele văzînd în cealaltă propria ei personalitate, ca într-o oglindă care nu are jocurile de lumină ale bunăvoinței capabile să-i îndulcească unghiurile și să-i atenueze diformitățile. Fiecare vedea în cealaltă propriile-i defecte și virtuți și, pe de o parte, pentru că nu le plăcea să-și contemple defectele în altcineva în toată goliciunea lor iar, pe de alta, pentru că vroiau ca virtuțile lor să fie originale, se detestau reciproc, căci întotdeauna ni se pare jignitoare copia eului nostru. Odată, pe cînd Germa își exalta valorile farmecului său cu o egolatrie senină și copilăroasă, Quina spuse, întorcîndu-și privirea — era întotdeauna lașă cînd trebuia să pedepsească sau să certe pe cineva :

— Da, tu ești diferită de ceilalți... Pînă și transpirația ta miroase a covrigi...

Timp de două zile s-au dușmănit. Și, totuși, ce fusese viața Quinei dacă nu o continuă luptă cu obscuritatea ? Tot timpul aspirase să fie „diferită de ceilalți" ducînd pentru asta cea mai crîncenă și mai omenească bătălie.

Adevărul este că educația Germei fusese profund influențată de convietuirea ei cu oamenii și obiceiurile de la țară, mai ales cu femeile din casa din Vessada. Falsitatea pe care i-o inculcase societatea, minciunile cu care cultura îi încercuise spiritul își găseau aici contrastul care restabilea echilibrul valorilor. Provenind dintr-un cămin imponderabil de burghezi dezrădăcinați, unde banul avea acel prestigiu obsesiv, abject, dar pozitiv, pe care i-l dau cei care împart viața în mizerie și bunăstare, restul fiind doar fantezie de roman, și obișnuită, tocmai de aceea, să impună o contradicție a conștiinței și să prefere lucrurile sărăcăcioase și lipsite de frenezia comparației, Germa găsea în casa din Vessada o atmosferă oarecum lipsită de farmec, dar care i se părea demnă de a fi respirată. După cîtăva vreme, începea să se plictisească de viața liniștită în care toate zilele aveau același ritm, fără

vreo veste neașteptată, un eveniment neobișnuit care să-i provoace o emoție nouă, să-i incite imaginația. Dar ce amintiri minunate, atît de omenești și de vii, rămîneau în străfundul sufletului său, chiar și atunci cînd uita, cînd sub stratul de întîmplări mai mișcătoare totul rămînea ascuns, îngropat, adormit în cotloanele cele mai adînci ale memoriei! Și cît de înțelepte îl păreau cele două femei cînd își spuneau vorbele cu parfum de epigramă greacă, desigur din acelea pe care poeții vagabonzi și filozofii rătăcitori le rosteau la marginea drumului în timp ce desenau în țărînă, cu vîrful toiagului, un vers a cărui forță nemuritoare o dăruiau vîntului! Nimic nu o bucura mai mult pe Germa decît să le asculte, să le găsească îndeletnicindu-se cu vreo treabă gospodărească mai tihnită, dispuse întotdeauna să facă comentarii glumețe: istoria fără ascunzișuri, critica umoristică și plină de fiere, povestea ce se transmite din străbuni, țițele încurcate ale vieții atîtor familii, destine, generații care se încrucișează, se pierd și ies din nou la suprafață, ca rădăcinile subpămîntene ce par că se vlăguiesc și pier pentru ca, mai încolo, să răsară iar și să se continue în înflorescențe de viață. Tot ținutul, cu casele, ogoarele, cu oamenii și obîrșiile lor, cu gîndurile și forfota lor, se perindau prin fața vetrei, unde pisicile își pîrleau blana, iar micuța Germa, ca și Estina odinioară, desena prin aer cercuri de jar, învîrtind în mînă vătraiul. Simțea o uimire plină de neliniște în fața bunicii gîrbovite de ani care, pierzîndu-și echilibrul facultăților mintale, părea că se dezumanizează. Vorbea întruna numai despre cele petrecute în tinerețea ei și nu putea să conceapă că îi murise bărbatul. „Cînd o să vină taică-tu" — îi spunea Quinei. Sau: „Pune-i la fiert niște vin ca să-l bea cînd s-o întoarce". Iar Quina răspundea invariabil, cu multă dulceață în glas: „Da, mamă. Îndată, doamnă..." În acele clipe, Germa le țintuia cu o privire înspăimîntată și neîncrezătoare, ca și cum o întreagă epocă pe care nu o trăise i s-ar fi așternut înainte, simțindu-se izgonită din timpul acela mort și totuși inepuizabil. După ziua de Crăciun, cînd toți se adunau în jurul focului, bînd cafea și sporovăind, în timp ce trunchiul gros ce ajungea pînă pe dușumea era mistuit de flăcări și împins, puțin cîte puțin, pe grătarul

vetrei, Germa se ducea să se culce în camera unde Maria adormise deja. O înspăimînta somnul acela agitat, care era ca o retrăire fragmentară a trecutului. Bunica se zbuciuma, se ridica în capul oaselor și rostea frînturi de fraze potrivite pentru alte împrejurări, care fuseseră odată lucide și care primiseră căldura unui răspuns. Se scula, se ducea lîngă patul ei, încerca să perceapă, cu o atenție încordată, un cuvînt, un înțeles, căci buzele acelea veștede și mintea aceea ostenită aveau pentru ea farmecul mobilelor vechi în care freamătă taine, cărora le dai ocol și le contempli ca obsedat de un mister ce rămîne insolubil, dar care ar putea fi descoperit. Se înspăimînta lîngă creatura aceea zbîrcită și atît de vlăguită încît, la fiecare geamăt pe care îl scotea în somn, părea că-și dă duhul, că moare cu fiecare suspin slobozit de pieptul supt pe care păturile nu mai reușeau să-l încălzească. Și totuși, numai cu cinci ani în urmă era încă vioaie și recunoștea pe toată lumea ; conversa cu fluența ei austeră și plină de noblețe, părînd doar ceva mai indiscretă și mai lipsită de respect față de ierarhii și condiții socale. Bătrîna ei prietenă Narcisa Soqueira murise de multă vreme, cu acea supărare pe viață care este pentru oamenii de la țară semnul sfîrșitului. Încetase pur și simplu să mai iasă din casă, să coacă pîinea, și să se ducă în fiecare dimineață să dea drumul porcilor prin curte ca să-i vadă zorindu-se greoi, cu ochii lor mici, animalici, ascunși sub urechile elefantine și scormonind prin ciulinii ce li se agățau de belciugul rîtului. Zicea : „Bălțatul meu, bălțatul meu...", cu inflexiuni mieroase, evitînd să-i biciuiască cu nuiaua, căci pielea lor trandafirie cu reflexe de aur se acoperea pe dată cu dungi sîngerii. Animalele înaintau aproape tîrîș, căutînd de mîncare, devorînd tot ceea ce instinctul le indica drept comestibil — gunoaie sau chiar puișori de găină alungați de la mamă. Și Narcisa Soqueîra își revedea întreaga viață privindu-i — atît de lucioși, plesnind de grăsime, construiți fibră cu fibră de mîinile ei pricepute și binecuvîntate pentru această îndeletnicire. Ajungea să se lipsească de pîine pentru ca să le îngroașe cu făină fiertura și pentru ca porumbul cel mai curat

să le completeze hrana. Întotdeauna, înainte de Crăciun, abatele trecea prin piața unde uriașul smochin desena în juru-i o plasă de umbre și, dacă o vedea pe Narcisa în poartă, spunea :

— Pot să-ți văd animalele ? Ți-ai deschis expoziția ?

— Încă nu, că anul ăsta, săracii, n-au mîncat ce le-ar fi plăcut... răspundea ea, cu același ton modest, sperios, și văicărindu-se mereu cu aceleași cuvinte. Cu voia dumneavoastră, porcii au nevoie de o hrană foarte bună. Și, slabă de i se vedeau coastele, cu un aer de cerșetoare și șorțul peticit pe pîntec, striga : Hei, Gusto, Gusto, arată-i, te rog, porcii domnului abate...

Exemplarele ieșeau în curte, printre ele venea și Augusto; greoi, cu aceiași ochi mici, cenușii și animalici, care fixau nedeslușit toate lucrurile, fără să pară că le înțelege sau le deosebește între ele. Era din ce în ce mai inuman. Cînd Germa îl zărea prin gard, o trăgea de fustă pe Quina ca să se oprească și să intre în vorbă, căci fetița se simțea întodeauna plină de o perplexă uluire auzind glasul fonfăit și totuși strident care rostea enormități, ca și cum acestea ar fi fost stoarse din creier prin metode crude și abominabile. Cînd vorbea, zbiera. Frazele îi ieșeau de-a valma, cu intonații inegale, și fără nici un fel de altă expresie în afară de cea a unei permanențe și neîncrezătoare uluiri.

— Ei, Quininha, am auzit că ai umplut ziarele cu denunțuri ! striga el, referindu-se la anunțurile publicate de tribunalul ținutului în legătură cu ultimul proces.

— Nu-i adevărat, zise Quina, cine ți-a spus asta?

— Lumea, răcnea el, nesigur.

Ea avea un gest al mîinii, scurt și agitat, foarte personal, care vroia să însemne un dispreț timid, o luare în derîdere binevoitoare și prietenoasă. Germa se ascundea după umărul ei, ca să rîdă pe înfundate, evitînd să se uite la monstrul care, de dincolo de gard, le privea placid, fără să clipească.

— Pui, pui ! răgea dintr-o dată, convocînd orătăniile care o luau la fugă prin grădină și i se cuibăreau în brațe, în timp ce el rîdea, plin de bale, exultînd și împărțind pumni de porumb, cu efuziuni obscene de limbaj.

— La urma urmei e un om de treabă ! conchidea Germa care vedea în el o versiune a vieții la țară, folositoare la școală și căreia îi adăuga o filosofie naturalistă mai mult sau mai puțin elementară. Atunci Quina, cu plăcerea ei aproape sadică de a contrazice opinia celuilalt, îi povestea despre mizeriile intime ale vecinului, murdăria lui incalculabilă, diversele lui sodomii și despre fiii din tinerețe pe care nu-i recunoștea, ca nu cumva să le treacă prin minte să emită pretenții de moștenire. Mai trăia încă cu bătrîna lui amantă, făcînd să ridă tot satul de amorurile lui și de obiceiul de a o scoate dimineața pe fereastră, atîrnată de cerșafuri ca să nu-i trezească pe servitorii care dormeau în camera alăturată prin care, altfel, ar fi trebuit să treacă. Avea o afecțiune imundă pentru animale, o brutalitate vicleană și, pe vremuri, depusese mărturie falsă împotriva casei din Vessada într-o ceartă serioasă. Odată, scîndurile de la latrină se rupseseră ; căzuse înăuntru, se ridicase din groapă și se dusese apoi să se culce liniștit, fără măcar să-și scoată ciorapii din picioare, și fără ca simțul mirosului să-i fi fost tulburat de accident. Era batjocura satului, cu felul său bestial de a trăi, cu viciile care căpătau la el un caracter mai mult grotesc decît condamnabil, într-atît părea o imitație sordidă de om care practică în mod irațional tot ceea ce se poate înțelege prin incoerență umană, dar care nu se justifică prin coerența unei creaturi primitive.

— Dar e îngrozitor ! exclama Germa, cu un fior de repulsie, ea care fusese educată la călugărițe și învățase ca, în ceea ce privește morală, să se limiteze mai mult din prudență decît din virtute. Un asemenea om ar trebui să fie renegat de toată lumea.

— Să nu spui asta, fetițo, o prevenea foarte calmă Quina. E vecinul nostru, îl cunoaștem de mic, de cînd trecea prin fața porții noastre ducînd vitele la adăpat. Încă de pe atunci vorbea foarte urît și zicea vitelor : „O să beți atîta apă pînă o să vă pișați alb". Noi știam foarte bine că el ar fi vrut să-și pună frîu la gură cînd ne vedea, pentru că ne respecta. De altfel, nu vorbea cu răutate, era doar un necioplit, și cine l-ar fi putut învinui de asta ? Tatăl său a fost bun prieten cu al nos-

tru, iar cînd am fost ruinați și nefericiți nu ne-a cerut niciodată înapoi banii pe care i-i datoram. Fugea de noi ca să nu ne amintim de datorie, văzîndu-l. Nu trebuie niciodată să ne purtăm urît cu copiii prietenilor noștri, pentru că asta ar fi ca și cum ai pălmui morții. Lucrurile urîte sînt la fel de firești în lume ca și cele frumoase. Tu ești foarte tînără și la școală nu fac altceva decît să-ți astupe ochii, ceea ce e o înșelăciune, fetițo. A cunoaște răul este deja o formă de apărare. Unde nu este inocență, poate să existe păcatul, dar unde nu există înțelepciune, vine întotdeauna nenorocirea.

Germa rămînea tăcută, meditînd la complexitatea acestei femei care acuza și apăra cu același elan de conștiință. „Nu degeaba o respectă avocații", își spunea. Și simțea o iritare ascunsă împotriva ei, pentru că era atît de frustă, atît de eliberată de iluzii, și întotdeauna dispusă să combată utopiile, fără să ridice totuși în slăvi în mod unilateral pesimismul, căci tot ea era prima care dădea ajutor, care credea într-o minciună romanescă sau trăia cu fidelitate o fantezie. „Cît e de ciudată!", gîndea Germa. „Întotdeauna se află de cealaltă parte a zidului, făcînd salturi cu prăjina pe deasupra lui, din nevoia de a înfrunta, și strigînd : «N-o să puneți mîna pe mine!» Într-o zi o s-o oblig să scrie și să semneze una din legile sale și o să i-o arăt mai tîrziu cînd o va contrazice, cu toată pompa pe care obișnuiește să o folosească pentru asta."

Dar Germa era într-adevăr foarte tînără și nu știa că ceea ce la Quina părea contradicție și incoerență era, de fapt, profundul ei conținut uman.

X

MARIA A MURIT ÎNTR-O PRIMĂvară după ce își petrecuse iarna în fața focului torcînd ceasuri în șir, cu o gravitate blîndă și automată. Nimic nu mai rămăsese din frumusețea ei de odinioară, bătrînețea îi dăduse însă o patină caracteristică, nu mai puțin încîntătoare, cu părul-i îngălbenit, pătat parcă de fum,

și cu zbîrciturile de pe chip și de pe mîini care dădeau ființei ei o armonie nouă și tulburătoare. Ținuta ei păstra demnitatea celui care nu și-a plecat niciodată capul, decît pentru a ascunde o lacrimă sau pentru a disimula o judecată grăbită. Cu puțin timp înainte să moară, abatele veni să o spovedească, așa cum făcea în fiecare săptămînă, căci nu vroia ca moartea să surprindă pe nepregătite un suflet prins încă de viață doar printr-o verigă foarte slabă. Ah, ce spectacol ar fi fost destăinuirile unei femei atît de bătrîne în care el încă mai căuta simțăminte pămîntești ce trebuiau urmărite și pedepsite ! Nu plătise ea oare pentru revoltele și nerăbdările unei vieți întregi din moment ce le uitase ? Și inima ei pe care o adiere mai puternică ar fi putut în orice clipă s-o răpună, ce taine ar mai fi putut ascunde cu atîta sîrg ? Glasul cărnii tăcuse demult, iar sufletul abia mai pîlpîia, ca și cum ar fi revenit la starea dinainte de naștere. Abatele se înclina spre chipul ei blînd, ermetic, plin de o nehotărîre copilărească și spunea : „Ce păcate ați făcut ?" Chiar el le înșira încercînd să ghicească, o ajuta murmurînd o litanie domoală care înlocuia răspunsurile absente. În ziua cînd a văzut-o pentru ultima oară în viață a sfătuit-o :

— Spuneți trei Ave-Maria ca penitență !

— Spune-le dumneata, domnule abate, ai mai mult răgaz decît mine, i-a răspuns Maria. La cei nouăzeci și patru de ani ai săi mai avea încă din cînd în cînd cîte o licărire din umorul ei neînfricat și necuviincios.

Acum era moartă. Și ea, care atît de mult disprețuise lacrimile și atitudinile vehemente, era omagiată de cei din jur cu sentimente la fel de reținute precum cele pe care o viață întreagă le cultivase cu singulară trufie. Nu se auzeau plînsete sau izbucniri ostentative de desperare, nu se vedeau chipuri răvășite de durere. Casa se umpluse de vecini și de rude, care trebuiau să fie curtate, întrebate despre copii, familie, afaceri, nefericire și noroc. Pe foc fierbeau în permanență ibrice cu cafea, în care se arunca cîte un tăciune aprins pentru ca zațul să se lase la fund și lichidul să curgă limpede în cești. Pîinea de grîu, vinarsul, rachiul amestecat cu must și cu zahăr se găseau din belșug pentru toată lu-

mea și bărbații, rezemați de tocul ușii, tăiau cu briceagul bucăți mici de colac pe care le mestecau pe îndelete în timp ce vorbeau, cu acea concizie a gesturilor pe care o au țăranii cărora pămîntul nu le pretinde argumente, nici timpul nu le contestă gîndul. Quina se învîrtea tot timpul printre oameni, și glasul ei înăbușit, monosilabele precipitate pe care le rostea ca și cum ar fi dorit să termine de vorbit în cea mai mare grabă, o transformau în ochii Germei într-o ființă necunoscută.

— Hai cu mine, fetițo, spuse ea luînd-o de mînă. O duse în camera unde Maria zăcea în bogatul sicriu lăcuit, cu chipul acoperit de un văl de tul negru. Chiar ea, Quina, îi spălase mîinile și fața, o îmbrăcase cu rochia de lînă cu ciucuri de mătase și îi încrucișase mîinile pe piept, sărutîndu-i-le pudic, temîndu-se chiar și acum cînd își lua rămas bun pentru totdeauna, să nu se dovedească slabă de înger. În încăpere era un miros ciudat, nu de ceară sau de aer stătut, ci altceva, mai imponderabil și care, deși inexplicabil, provoca oroare. Un miros de furnicar — își spuse Germa. Simțurile abia îl puteau distinge, nu era respingător, dar impregna aerul, intrînd în nări și dînd impresia că pînă și părul îl respira, îmbibîndu-se cu el. Pe dușumea era așternută o cuvertură de pluș stacojiu, cu franjuri încrețite, care avea urzeala unui covor. Se vedeau puține flori — numai întuneric, tăcere și mirosul acela în răceala camerei, cucerind materialitatea caracteristică a obiectelor, făcîndu-le intangibile și dezgustătoare. Afară, aerul era cald, dulce, plin de mireasma merelor stivuite în jardinieră. Și acea familiaritate a sunetelor, căldura exuberantă răspîndită de ființele vii, de corpurile care se atrag, de obiectele care se țin în mînă, chiar de murdărie, de tot ceea ce face parte din viață.

Germa o văzu pe Estina care, leoarcă de transpirație în hainele de doliu, stătea lîngă o mătușă bătrînă, singura supraviețuitoare dintre toate fetele frumoase ale casei Freixo, și care era acum o creatură hidropică, ale cărei cuvinte îndurerate mai revelau încă un spirit șugubăț, cu o superficială înțelegere a vieții. Estina zîmbea din cînd în cînd, ascultînd-o. Iar Germa îi contempla chipul pe care frumusețea mai subsista încă cu acea ui-

mitoare demnitate pe care o păstrează, în tragedia vieții, frumusețile care se sting treptat, ca și cum timpul le-ar șterge cu buretele, în loc să le sfărîme cu o singură lovitură. Nu îi plăcea Estina, cu caracterul ei rigid care îi dădea o impasibilitate orgolioasă atît în plăcere cît și în suferință. Îi impunea un respect aproape revoltat ; o găsea inumană în stoicismul ei, fără căldura înțelegătoare care era trăsătura cea mai atrăgătoare a firii Quinei, fără prefăcătoria acesteia, fără evlavia subită, dușmăniile înfierbîntate și trecătoare care o făceau să fie atît de comunicativă, demnă cîteodată de dispreț, dar întotdeauna atît de omenească. Estina o încremenea cu un singur cuvînt, cu o singură privire ; era inflexibilă pînă la cruzime, de o uscăciune apăsătoare chiar atunci cînd iubea. Inácio Lucas spunea : „Ea e foc de gheață — dă lumină fără să încălzească." Și era adevărat. Poate că nebunia criminală a nefericitului se datora în mare parte conviețuirii cu această ființă atît de dragă, al cărei somn îl veghea uneori, luptînd cu o nesăbuită pornire de a o strînge de gît, și pe care violența, pasiunea, nefericirea lui nu o tulburaseră niciodată. Acum erau amîndoi bătrîni și ea îl trata ca și cum ar fi fost o umbră pe care la o anumită oră, se obișnuise să o vadă reflectată pe un perete al casei sau pe pietroaiele de la marginea țarinei. Fiica lor nebună, fără nici o sclipire de luciditate în ultima vreme, era ca un animal, gemînd de spaimă și trebuind să fie păzită îndeaproape ca să nu fugă în pădure unde rămînea ascunsă pînă cînd, după lungi căutări, o descopereau și o forțau să se întoarcă acasă. Numai prezența Quinei reușea să o mai liniștească, căci aceasta îi vorbea pe un ton infantil și asculta cu atenție cînd îi descria nălucirile care o bîntuiau.

— A fost deocheată în copilărie, într-o seară cînd băteau clopotele pentru Sfînta Fecioară, spunea Quina compătimitoare.

Germa protesta la auzul unor asemenea cuvinte, dar își dădea seama că, de fapt, era ridicolă încercînd să înlocuiască credințe provenite din însuși miezul spiritului cu convingerile ei modelate doar de niște principii diferite. De altfel, verișoara îi provoca repulsie, cu toate că o găsea de o frumusețe stranie, cu chipul mongolic și cu privirea

crudă și plină de groază. „La ce e bună? De ce nu moare?", gîndea. Privirea Estinei îi dădea însă o explicație care o înfricoșa. Ea se așeza pe prag și începea să despăducheze părul sur al nebunei, întotdeauna zburlit, cu o minuțiozitate răbdătoare. Acestea erau singurele ei mîngîieri. Punea însă în gesturi o duioșie atît de adîncă, atît de elocventă, de vie, încît Germa se întorcea cu spatele ca să nu mai vadă, căci i se părea o profanare să observe scena și să extragă din ea, în mod inevitabil, gînduri de înțelegere, amărăciune și milă, întotdeauna însă nedemne față de ceea ce le provocase.

Ziua în care nebuna a dispărut și nu a mai putut fi găsită i-a rămas întipărită în memorie ca o imagine dantescă, lipsită însă de acel horcăit spasmodic al scenelor infernale, mai degrabă ca ceva extraordinar de discret, rezervat, înăbușit ca un strigăt asurzitor ce se izbește de un perete impenetrabil și acolo rămîne prizonier, amenință și vuiește, mai cumplit decît dacă ar fi explodat în vastitatea cerului.

Vara era pe sfîrșite și Germa primise o scrisoare de la maică-sa care o chema acasă. Se afla în camera sa, aceeași pe care bunica Maria o împărțise cu Quina, cu ușa dînd spre verandă, și împodobită numai cu un cuier vopsit în albastru. O stampă cu o anumită Fecioară, a cărei apariție în ținut nu fusese confirmată de biserică, era atîrnată la capătul patului. Germa scria în picioare, în fața măsuței deasupra căreia oglinda se afla pusă în așa fel încît era cu neputință să-ți vezi chipul. Își dicta sie însăși: „Durerea pe care o simt întotdeauna cînd plec nu se datorează clipei despărțirii, ci tuturor schimbărilor pe care sînt obligată să le fac cînd îmi iau din nou pieptănul și periuța de dinți de pe polița lavoarului. Spațiile goale înseamnă mai mult decît o simplă nostalgie, îmi dau senzația că ceva s-a terminat și că eu sînt vinovată că s-a întîmplat așa." Nu era un jurnal, era doar o scrisoare pentru mama ei. Și va adăuga peste ani: „Ce înseamnă a-ți schimba locul și obiceiurile dacă nu o încercare zadarnică de a privi în față moartea?"

Auzi la ușă un ciocănit ușor prin care Quina o anunța că o căuta sau că vroia să intre. Germa nu avea să mai

întîlnească la nimeni o asemenea politețe înnăscută a sensibilității, de care sînt străine istovitele formule ale etichetei.

— Ce este ? spuse. Tonul ei era de consimțămînt și Quina intră. Avea o expresie stăpînită, în adîncul ochilor însă se zărea o flacără ușor dezorientată, ca și cum ar fi aflat ceva neașteptat și încerca acum să se ferească de o reacție precipitată.

— Plec chiar acum la Morouços, verișoara ta a fugit ieri de acasă și nu-i mai dau de urmă.

Își luă din cuier șalul de vară și își schimbă de două ori șorțul, căci, chiar în clipele cele mai grele, se arăta extrem de grijulie cu felul cum arăta.

— Să merg și eu ? făcu Germa.

— Nu, mai bine nu, fata mea, răspunse, eschivîndu-se. Exista o anumită lume în care nu vroia să o vadă pătrunzînd pe tînăra care niciodată nu va înceta să-i fie străină și care niciodată nu-i cucerise pe deplin încrederea de săteancă plină de prejudecăți de specie, de suspiciuni, de la cunoașterea propriei inferiorități culturale pînă la nevoia de a ascunde cele mai sfinte porunci ale spiritului, credințele și obiceiurile pe care le bănuia a fi cu atît mai barbare cu cît le dorea mai adevărate. Germa o intimida, precum ar fi făcut-o prezența unui neinițiat a cărui răceală tulbură ritualurile unei credințe. Cum însă în adîncul sufletului era o ființă slabă și un zîmbet ajungea pentru a o convinge, o lua în cele din urmă și pe Germa. Văzînd-o ascultătoare și tolerantă, nu îi displăcea să se gîndească că o va putea supune lumii sale și că o va conduce precum un mentor. Germa nu ghicise încă latura mistică a firii Quinei și era departe de a-și închipui că femeia intrigantă și vicleană, cu un suflet atît de meschin cînd urzea o răzbunare sau urmărea un profit, aflată mereu într-o activitate febrilă, dornică de prețuiri lumești, limitată, plină de maliție și de o șiretenie de necrezut, era o sibilă, o ființă care prin puterea unei simple rugăciuni știa să potolească un hohot de plîns și să insufle elanuri noi unui suflet secătuit și descurajat. În noaptea ciudată pe care Germa avea să o trăiască, cortina ce acoperea lumea admirabilă a Quinei avea să se dea la o parte pentru ca

ea să poată întrezări minunata splendoare ce se desprindea dintr-o ființă banală și fără geniu, vanitoasă și slabă, nu prea inteligentă, al cărui spirit însă reușea uneori să se despășească pe sine, să fie puternic și măreț.

Estina stătea lîngă colțul vetrei, după vechiul său obicei. Aceeași pălărie de pai peste basmaua cu colțurile răsfrînte neglijent deasupra capului și acoperită, ca de obicei, cu impalpabile urme de cenușă. Casa părea pustie; cu ușile larg deschise și domnea o liniște tragică în încăperile unde găinile intrau ciugulind dușumeaua și căutînd pe masa din bucătărie firimituri de pîine. Din ajun, Inácio Lucas bătea împrejurimile cu o ceată de vecini și de slujitori, cercetînd rîpele, străbătînd toate hățișurile și minele săpate în povîrnișurile nisipoase. Nu se întorsese acasă, dormise cîteva ore la niște prieteni, mutenia placidă a nevestei îi dădea fiori, se simțea cuprins de ură și de o dorință puternică să o bată pînă cînd o va auzi țipînd, să o calce în picioare și ea, în sfîrșit, să geamă, chiar dacă ar fi fost ultimul ei suspin, chiar dacă și-ar fi dat sufletul în fața lui și-ar fi rămas mută pentru totdeauna.

— Roagă-te, îi spuse ea Quinei, cu un ton aproape interogativ. Vorbea cu dificultate, ca și cum buzele i-ar fi fost paralizate. Tu poți.

Germa se simți îndurerată văzînd acea făptură invulnerabilă, cu un caracter de fier, croită parcă pentru a suporta nefericirea, cu o filosofie care o făcea să extragă optimism chiar din pesimismul ei exagerat, dușmană a ușurătății inimii și a sentimentului superfluu, inatacabilă pentru că nu se temea de nimic, părînd dintr-o dată o biată femeie neajutorată și decrepită în fața celeilalte, care o contempla cu o flăcăruie ușor dezorientată în adîncul ochilor.

— Roagă-te, porunci ea. De sub pleoapa care se înclina dînd orbitei forma unui triunghi, ea îi aruncă surorii o privire avidă, ostenită, lipsită de afecțiune.

Quina se așeză lîngă ea și începu să se roage. De pe buze i se rostogolea un torent de cuvinte pe care nu le rostea însă cu înflăcărare și ardoare mistică, ci mai degrabă ca și cum ar fi vrut să-și învingă oboseala sau să depășească o criză. Își încrucișa și își desfăcea degetele

scurte și aspre, fără să reușească să atingă cu ele dosul palmei. Nu stătea nemișcată și senină, ci părea pradă unei nervozități de nestăpînit care conținea ceva fascinant pentru Germa și o făcea să-i urmărească mișcările, să i le ghicească, concentrîndu-se asupra instabilității ei care totuși nu crea o impresie de agitație. „Ce se întîmplă aici ?", se întrebă Germa. „Există în jurul acestei femei un cerc pe care nu-l pot trece și care mă face invizibilă ochilor ei. Mi se pare nu numai că ea contemplă ceva ce eu nu văd, ci că această viziune îi este foarte familiară. Nu este surprinsă, ba chiar puțin neatentă, desigur nu la ceea ce este în afara cercului, asta e evident." Cum acest ultim cuvînt constituia încă un lux al vocabularului său, Germa se lăsă captivată de efectul lui și își uită raționamentul. Chiar spectacolele cele mai originale, întîmplările cele mai neobișnuite alunecau prin spiritul ei cu o repeziciune nefirească ; simțurile nu reținеau experiența ca să o îndure, numai creierul o fotografia pentru ca oricînd să o poată retrăi. Rămase mult timp acolo, desenînd cu un bețișor de arin litere gotice în cenușă, cuprinsă de o mare plictiseală și copleșită totodată de tragedia aceea atît de stranie, de rece și de impenetrabilă. Se înnoptă și, fără a întrerupe murmurul rugăciunilor, Quina aprinse opaițul pe care îl agăță de un cîrlig pe peretele căminului. Estina începea să-și arate tulburarea și suferința, mergea încet de colo-colo, clătinîndu-se ușor pentru că era bătrînă și greoaie, iar mersul ei fusese întotdeauna puțin legănat. Lua foile de varză cu o precizie ritmică, le privea în lumină ca să poată vedea gîzele adunate pe ele. Auzind pe drum tropăitul mărunt al catîrului și fluierul vînzătorului de gaz, ieși în prag, scrutînd întunericul și zise :

— Ai venit tîrziu astăzi...

— Catîrul și-a pierdut o potcoavă, explică omul. Noapte bună...

— Du-te cu Dumnezeu. Și ea se întoarse în casă, ținînd în mînă bidonul pe care se mai prelingea încă o lacrimă verde și aducînd parcă de afară ceva din roua aceea rece care pare a se ivi din mistuirea clarului de lună, din aburul izvoarelor, din întunericul și din respirația naturii adormite.

Pe la zece nu aflaseră încă nimic. O slujnică, plecată în tîrg după veşti, se întoarse însoţită de un arendaş de pe proprietatea de la Moinhos cu care se întîlnise pe drum.

— Umblă o grămadă de oameni prin pădure, spuse omul. Avea o privire rătăcită, ca şi cum ar fi fost beat, iar haina ce-i venea aproape pînă la genunchi îi era murdară de făină. Se numea Tibúrcio şi locuia împreună cu o mătuşă, o creatură monstruoasă, al cărei ochi stîng, atins de cataractă, părea făcut din smalţ stropit cu pete albastre, ca unele vase de bucătărie. Slinoasă şi hrăpăreaţă cu aurul ei, cu crucile şi colanele care îi zornăiau tot timpul în buzunarul de la şorţ, era descendenta sordidă a unei familii de morari, pe vremuri arendaşi ai casei Freixo şi a căror proprietate — cîteva pîlcuri de copaci pe o coastă de deal şi o moară de apă pe un mal abrupt — revenise ca zestre Mariei, iar acum, după împărţire, era a Quinei. Din milă, şi pentru că bătrîna o adula înconjurînd-o cu semnele unei admiraţii ieşite din comun, Quina o ierta de plată, ascunzîndu-şi însă generozitatea sub o mulţime de ameninţări pe care i le spunea între patru ochi cînd se întîlneau, simplu efect de carusel despotic pe care îi plăcea să îl menţină mai ales în familie. Văzîndu-l pe Tibúrcio care răsucea între degete fitilul luminării băgate într-un felinar, îl chemă de-o parte şi îi spuse în şoaptă :

— Spune-i mătuşii tale că săptămîna viitoare o să trimit băieţii să culeagă strugurii de la Moinhos. Auzi, am aflat că a vîndut aurul...

— Nu l-a vîndut, doamnă ! spuse răspicat omul. Era uriaş şi capul cu grumazul încovoiat dădea impresia că ieşea dintr-un zid de care era prins printr-un crampon sau un cîrlig precum capetele tăiate ale trădătorilor şi banditilor care se expuneau pe zidurile cetăţilor arabe. Îi crăp capul dacă vinde aurul, de asta puteţi fi sigură.

— Să ţii seama de ce ţi-am spus, îi recomandă Quina, prefăcîndu-se că nu l-a auzit, vexată însă de atitudinea feroce a omului. Cînd plecă, ea clătină de mai multe ori din cap, tăcută. Apoi, cu binecunoscutu-i gest al mîinii, repezit şi aproape ironic, pe care îl făcea dintr-o

obișnuință încăpățînată și care îi servea ca să-și exprime disprețul și mai ales ca să-și ascundă gîndurile adevărate, se adresă fetei care mînca cu capul plecat, fărîmițînd bucăți de pîine de porumb în farfuria adîncă pe fundul căreia un Santiago cu tiară de papă părea gata să se arunce de pe piedestal într-un galop glorios.

— Noaptea nu trebuie să accepți tovărășia nimănui, nici dacă ar fi el însuși Isus Cristos, spuse, sentențioasă.

— Vai, dar e văr cu mine! ripostă aținată fata. Dintr-o dată, Germa începu să rîdă.

Se trezi în mijlocul nopții și, în primul moment, simți acea teribilă dezorientare pe care întunericul o provoacă simțurilor. Era încapabilă să definească dimensiunile camerei, locul unde se aflau ușile și mobilele. Își închipui camera ei din casa din Vessada, căci se credea acolo, cu uriașa cheie vîrîtă în broască, aproape de capătul patului și întinse brațul ca să întredeschidă ușa, sa vadă dacă mai era încă vreo lumină filtrată din bucătărie pe coridor. Quina se culca întotdeuna tîrziu, căci moștenise obiceiurile noctambule ale mamei sale care, noaptea, după ce servitorii se duceau la culcare și zarva copiilor se potolea, se așeza la o măsuță cu un pachet de cărți de joo în față și începea să înșire cu sîrguință cărțile pe care le combina cu o răbdare nesfîrșită. Cocoșii cîntau, cenușa se răcea în cămin, iar fitilul de in, ars pînă la capăt, se stingea. Abia atunci, cu mîinile înțepenite de frig, Maria se ridica și punea în sertar cărțile pline de pete și de urme de degete. Avea o expresie absorbită și încordată; în ochi îi ardea o flacără ascunsă, pătimașă. La cinci dimineața era din nou în picioare, plină de vioiciune, pregătind pîinea pentru cuptor, dînd de mîncare bărbaților care plecau în pădure cu coasele și frînghia înfășurată pe fusceii căruței al cărei scîrțîit se auzea departe, pe drumurile de munte, semn că totul mergea bine. Și Quina dădea în cărți, dar îi plăcea mai mult să flecărească cu slujnicile sau cu rudele care o vizitau sau chiar cu spiritele cu care devenise intimă, în parte, desigur, din dorință de expansiune și de public. Germa înghețа de spaimă cînd se trezea noaptea și nu o auzea respirînd în patul de alături. Atunci o striga și o găsea cîteodată înfruptîndu-se discret din cîte o prăjitură

sau bînd cîte o cană de vin fiert pe care îl punea pe piatra vetrei, protejîndu-l de scîntei cu o bucată veche de carton.

— Ce este, fată ? tresărea ea. Își găsea de lucru, se învîrtea prin bucătărie, se întorcea cu spatele ca să nu se vadă că avea gura plină, cuprinsă de o ciudă naivă, aproape jignită. „N-are decît să-și mănînce biscuiții, dar de ce nu o face în fața tuturora ?“ gîndea Germa, descumpănită. Avea impresia, de altfel, că surprinsese o intimitate în fața căreia prezența ei era o violență. Și asta o făcea să se simtă rușinată. Da data asta însă nu se afla în casa din Vessada, ci la Morouços, în încăperea de deasupra magaziilor unde se orînduiau lăzile de stejar, măturile și uneltele îngrămădite unele peste altele. Auzi voci, apoi tusea aspră a unui bărbat și vorbele lui sufocate de furie și de oboseală.

— Ea a murit de multă vreme, spunea. A murit nu astăzi, ci cu mult timp în urmă. Ai născut-o moartă, pîntecul tău e blestemat. Cînd ți-ai văzut fiii întinși pe scîndură, deasupra patului, nu ai vărsat lacrimi nici cît să umpli un degetar ; pentru că și tu ești moartă și roadele tale sînt o nenorocire. Ah, dacă te-aș fi văzut într-o noapte tîrîndu-te pe locul unde s-a tăvălit un animal și prefăcîndu-te într-o cățea, o iapă sau o vulpe, aș fi fost mai puțin nefericit decît să trăiesc toată viața cu o moartă...

Tușea și răcnea și toată casa răsuna de tropăitul cizmelor lui bătute cu ținte de fier.

— Dacă fata nu apare, dacă nu se întoarce, adusă de îngeri sau de diavoli și fără ca un spin să-i fi zgîriat pielea, fac o groapă în curte și te îngrop acolo. Auzi ?

— N-o să se întoarcă, spuse Estina, încet. Glasul ei nu arăta nici spaimă, nici suferință, ci numai oboseală, o teribilă indiferență, mai tragică decît orice disperare și orice durere. Nu se mai întoarce niciodată.

— Nu ? Și el se cutremură, în ciuda furiei de care era stăpînit. Cine ți-a spus ? Vrăjitoarea asta ? Șobolanul ăsta cu aripi ? Ea ți-a spus ?

— Taci odată, Inácio Lucas. Ți-ai pierdut mințile, spuse Quina. Vrei un pic de ceai, înainte să pleci ? Cine

poate preveni nenorocirea pe care o trimite Cel de Sus? Nimeni nu are nici o vină. Cînd ciinele dumitale a trîntit un om la pămînt și i-a sfîșiat obrazul fără să miști un deget ca să-l ajuți, cine a fost de vină? Țineai dihania legată pînă noaptea și îi dădeai numai mîncare sărată pentru ca, înnebunită de sete, să fie mai feroce...

— Bine, bine. Iar începi cu cîrtelile dumitale; cine nu le știe? Haide, dă-mi niște ceai. Asta e ceai? Parcă ar fi supă, cu atîtea frunze înăuntru. Ia-l de aici...

Cana se sparse cu zgomot de piatra acoperită cu un strat de cenușă. Cele două femei nu spuseră nimic. Grupul de vecini care nu se lăsaseră păgubași veniseră să-l ia din nou pe Inácio Lucas în căutarea lor lugubră. Umbrele se aglomerau în curte. Vorbeau în șoaptă, ridicînd deasupra capului torțe de paie pe care le aprindeau, iar murmurul lor viril și stăpînit comunica încredere, dar și un soi de fatală renunțare.

— Inácio! îl strigă Estina cînd el se pregătea să plece.

— Ce mai e?

— Adu fata, spuse ea simplu.

El nu răspunse, ușa se trînti cu un zgomot surd. Uriașa cheie de fier căzu și pisicile săriră de pe cuptor și se apropiară să o adulmece conștiincios. Apoi Germa nu mai auzi nimic.

A doua zi, foarte devreme, plecă împreună cu Quina la Vessada. Nebuna nu apăruse încă. Lăsară în urma lor o casă pustiită de spaimă în care abia dacă mai subzista o fărîmă de speranță. Inácio Lucas moțăia cînd ele ieșiră și respirația lui întretăiată de gemete de om bătrîn se auzea de pe coridor. Se întorsese în zori, plin de noroi și de zgîrieturi de spini pe obrazul din care picura un sînge negru și gros. Germa nu îl văzuse. Se ferea de el, îi era teamă. Fusese totuși întotdeauna drăgăstos cu ea; îi spunea povești despre vîrcolaci sau despre loviturile lui José do Telhado, îi oferea dulciuri de la tîrg care aveau desenate pe ele, cu mărgeluțe trandafirii, o inimă sau o stea. Îi făcuse chiar o trăsurică roșie la care încercase să înhame o oaie pe vremea cînd Germa era încă mică și se minuna de toate lucrurile noi, nemaipomenit de ciudate, pe care le vedea pe cîmp sau în curte. Îi

spunea : „Piţigoiule, piţigoiul meu mic...". şi îi arăta locul unde creşteau, în tufişuri dese, violete albe sau unde bursucul îşi săpase vizuina. Odată, îi trimisese o piele de nevăstuică să-şi facă o hăinuţă. Avea faţă de ea duioşia unui bunic care întîlneşte, în zorii unei vieţi omeneşti, o clipă de răgaz în lupta lui pe marginea prăpastiei. Germa însă se temea de el din pricina cruzimii şi furiilor lui sălbatice despre care auzise, şi mai mult chiar a calmului generos cu care o tratase întotdeauna. Singură Quina nu se sfia să-i spună în faţă lucruri pe care el nu le-ar fi tolerat de la nimeni altcineva. Avea puterea să-l liniştească şi se vedea că stîngăcia şi tulburarea ei feminină îl amuzau, potolindu-l.

— Fata mea, spuse Quina, aşa cum spusese şi în alte rînduri, să nu te căsătoreşti niciodată. E cea mai mare nenorocire ce i se poate întîmpla unei femei.

— Şi dacă nu mă căsătoresc? Şi Germa rise, căci propoziţia aceasta, repetată cu obstinaţie, la început o intrigase, apoi o incitase la controversă, iar acum îi suna doar ca o banalitate acră de fată bătrînă. În clipa aceea, Domingas cea iubăreaţă, văduvă de două ori şi căsătorită din nou cu un băiat care din slujitor ajunsese, prin contractul nupţial, stăpîn pe ograda şi turma ei de capre, trecu pe lîngă ele făcînd o plecăciune adîncă.

— Lăudat fie Domnul nostru Isus Cristos. Aşa devreme pe afară? Spun asta pentru domnişoara care nu e obişnuită. Şi-apoi... Şi bărbatului meu, care nu s-a născut domn, îi place să-şi bea cafeaua în pat. Mai bine să ai o plăcere în viaţă decît o sută de mii de *réis*[1] în buzunar.

— Da, desigur, spuse Quina, binevoitoare. Profită de ocazie ca să se informeze asupra cîtorva intrigi şi suportă conversaţia mieroasă a femeii cu o atenţie politicoasă, simţindu-se însă puţin încurcată cînd Domingas îi zugrăvi seducţiile proaspătului ei soţ, firea lui prudentă, devotată, cinstită, farmece care atraseseră pe toate fetele şi care îi fuseseră destinate ei, o biată văduvă bolnăvicioasă, copleşită de nenorociri.

---

1 *Real*, pl. *réis* — veche monedă portugheză (n.t.).

— Ah, Domnul Dumnezeul nostru a avut multă grijă de mine. Toți bărbații mei au fost niște sfinți.

— Aveți copii? întrebă Germa, pe care femeia cocîrjată, cu părul rar, căzîndu-i în inele peste urechi ca niște ciorchini de struguri de Corint, o umplea de curiozitate.

— Am avut nouă. Dar, din fericire, Domnul nostru Isus Cristos mi i-a luat unul cîte unul.

— Uite, spuse Germa mai tîrziu, legănîndu-se în *rocking-chair*, adresîndu-se Quinei care lipea cu pap hîrtia de mătase pe borcanele cu dulceață de vișine. Uite pe cineva care nu blestemă căsnicia. Sînt de acord că e nevoie de o predispoziție specială..

— Ea o are. Pe primii doi bărbați ea i-a omorît, știe toată lumea...

Îi povesti istoria lui Domingas, moartea bărbaților pe care ea îi otrăvea sistematic cu terci în care punea popaz sau chiar arsenic. Îi lăsa să se chinuie desperați, cu măruntaiele sfîșiate, vomitînd bucăți de viscere, în timp ce ea se ducea la prașilă și se lăsa ciupită de toți lucrătorii cu ziua, rîzînd în hohote, prefăcîndu-se că se gîdilă, supărată, sperioasă. O salvase firea ei camaraderească, deocheată și complice. Cadavrul celui de-al doilea bărbat fusese exhumat, dar datorită neglijenței expertizelor, autopsia furniză doar niște dovezi îndoielnice. Nimeni nu se anunță ca martor, în parte pentru că omorul, amenințarea față de siguranța individuală nu provoacă ură decît atunci cînd devine o manie și poate fi o primejdie publică. Iar ea nu avea dușmani. Domingas era glumeață cu bărbații care, protejînd-o, îi asigurau un soi de contract-promisiune; pe femei le adula, le făcea servicii și încerca să pară neînsemnată pe lîngă ele. Nici o femeie nu acuză pe alta care a recunoscut odată că îi este inferioară. Astfel scăpă ea din mîinile legii și nimeni nu părea păgubit de asta, în afară poate de cel de-al treilea bărbat, un tînăr efeminat și leneș, care renunțase la prudență pentru a-și satisface lăcomia. Dar are cineva vreo vină? Joci și pierzi; lupți și ești învins. Boala care atinge un mădular se vindecă sau se tolerează; atunci cînd atinge tot organismul, omul știe că e vorba de viață sau de moarte, atacă și se apără.

Dar o ființă care piere din imprudență, din slăbiciune sau amăgire, nu este Omul — iar poporul știe prea bine aceasta.

XI

ABIA DUPĂ O LUNĂ DE ZILE, nebuna a fost găsită sau, mai bine zis, ceea ce mai rămăsese din ea, într-una din galeriile unei vechi mine. A fost recunoscută numai după haine ; cadavrul descompus zăcea pe solul nisipos pe care apa curgea în filamente ramificate. Era o mină părăsită, bîrlog de lilieci, cu intrarea astupată de o prăbușire. Niciodată nu s-a aflat cum a putut nebuna să pătrundă înăuntru, singura cale de acces rămasă, o răsuflătoare, părea intactă. Mari ferigi sălbatice creșteau în grotă alături de clopoței violeți de floarea șarpelui și de un pat de mușchi care, primăvara, se acoperea de inflorescențe aurii. Mult timp după aceea, niște copii de prin partea locului care pășteau oile au descoperit o groapă deschisă în pămînt care comunica cu vechile galerii. Nebuna coborîse poate pe acolo, se aruncase în prăpastia unde își aflase sfîrșitul după o agonie de mai multe zile, devorînd bulgări de pămînt și țipînd la fiecare atingere a aripilor liliecilor care se agățau de tavan, prinzîndu-se de rădăcinile lemnoase care străpungeau pămîntul, balansîndu-se în gol. Părăsise, așadar, această lume asistînd la un spectacol la fel de halucinant ca și viziunile din mintea ei tulburată. Tăcerea și noaptea, grămezile de pietriș ce se prăvăleso pe neașteptate în apa care curge bolborosind, porticurile galeriilor, cu pereții minerali bătînd în negru, lumina zilei care era ca o umbră vaporoasă de cenușă îmbibată de aer, cîntecul strident al păsărilor, vioi și iute, cu o notă crudă care vibrează și piere fără ecou, tot mai departe, tot mai greu de prins. Germa îndură această moarte meditînd la ea. Cînd o văzu din nou pe Estina, doi ani mai tîrziu, își dădu seama cu uimire că nu se schimbase defel. Avea aceleași trăsături gingașe, deși obosite, pe care însă suferința nu își pusese pecetea ce urîțește, schi-

monosește, zdrobește. Nu mai purta doliu și, cum era vară, purta niște bluze imprimate, peticite la coate, în culori țipătoare. Ura din suflet negrul, iar Quina, care împărtășea același sentiment, spunea de multe ori : „Dacă suferința pentru moartea cuiva ar dura mai mult decît o haină de doliu, cine ar putea să reziste ?" Germa, cu capriciul ei pentru rochiile negre, care o făceau să pară mai doamnă, mai vîrstnică, îi stîrnea în permanență protestul. Avea pe atunci aproape treisprezece ani și era în continuare o fată frumoasă. Quinei îi plăcea să o arate cunoștințelor sale și, cu toate că nu-și dădea prea mult silința, încerca să o aibă cît mai mult timp în preajmă. Ar fi iubit-o cu duioșie — și orgoliul pentru grațiile moștenite de Germa era deja un bun început pentru așa ceva —, dacă ar fi putut dispune în întregime de ea, dacă ar fi putut s-o mânevreze, să-i împrumute educația și obiceiurile proprii, să o vadă îmbrăcată după modelul pe care Quina nu-l modificase niciodată — fusta cu cordonul căptușit cu saten, baticul de mătase legat în jurul capului și care dădea chipului ei o gingășie de călugăriță, o austeritate dulce și medievală.

Cînd Quina obținu prima proprietate care venea să rotunjească patrimoniul primitiv, îmbogățind-o în mod incontestabil, în familie avu loc un mic scandal. Abel bănui că banii existenți în casa Vessada, în momentul morții mamei, fuseseră sustrași în folosul afacerilor personale ale Quinei. Împrumuturile, dobînzile ei erau toate lucruri obscure în care intervenea întotdeauna cu un sfat nemernicul de Adão, confidentul ei de-o viață întreagă, de la care ea profitase de toate avantajele unui aliat fără drepturi. João, care ducea la oraș o existență sărăcăcioasă, locuind într-o casă cu mai multe etaje și avînd ca orizont balcoanele pe care se puneau la aerisit covoare vechi și unde femeile pălăvrăgeau cu o familiaritate mai obscenă decît licențiozitatea însăși, se supără și el, căindu-se pentru vînzarea părții sale de moștenire în care vedea acum bazele unei averi.

— Lasă, că tot n-o să fie mai mult decît este... îl consola nevastă-sa, o femeie neroadă care-și făcea prietenele să rîdă în ceainării, răsturnînd pe farfurioară

ceașca ca să arate că nu mai vrea. Mare și caraghioasă, de tipul acelora care stîrnesc ilaritatea înainte de a ști pentru ce rizi, ea continua să fie un motiv de umilință pentru familia din Vessada care o respingea fără antipatie însă. Cei doi nu aveau copii și Abel, cu ochiul lui perspicace pentru prada ușoară care fusese întotdeauna expedimentul cel mai apreciat în obositoarea sa *struggle for life*, văzu în această restrîngere de succesori o predestinare fericită. O îndemna pe Germa să-i arate cît mai multă prețuire Quinei, pe care o știa foarte sensibilă la așa ceva, și încetă să mai ceară socotelile veniturilor sale, cedîndu-le complet pînă la urmă, ca beneficiu pentru procură. Quina îi întreținea hotărîrea cu aluzii fine la testamentul ei și la viitorul Germei. Făcea asta cu o plăcere provocatoare, despotică, pe care fata i-o reteza uneori cu replici seci, lipsite de diplomație.

— Vezi-ți de treabă, îi spunea agasat tatăl. Nu ești bogată... Totul e bine și frumos, dar ce te costă să minți puțin, iar dacă în schimb o să ai din ce mînca, fără să muncești o viață întreagă, e o afacere bună.

Această morală o indigna pe Germa mai mult decît aplicarea ei. Era o insultă față de buna credință, acel colțișor virginal, ascuns chiar în sufletul celui mai josnic om, și pe care acesta îl păstrează ca pe un argument de salvare, după prăbușire și în fața morții. Dacă i-ar fi mărturisit tatălui că prefera pericolul, deși se temea de el, că ura darul, deși îl rîvnea, că a accepta înseamnă să te lași înfrînt și că lupta ar fi fost pentru ea ca o fatalitate, o chemare constantă, o necesitate absurdă, fără drept de apel, el i-ar fi rîs în față și i-ar fi spus, cu filosofia lui tenebroasă de monden trecut prin multe, de bătrîn pe care viața l-a făcut să accepte legea gravitației, valoarea inerției și puterea slăbiciunii : „Să te aud peste douăzeci de ani și să-mi arăți atunci ce-ai cîștigat cu teoriile tale". Era inutil să mai spună ceva. Pentru el, virtutea era rezultatul circumstanțelor și, dacă admira vreun act nobil, vreun suflet rar, vreo ocupație dezinteresată, o făcea cu aceeași considerație pe care ar fi simțit-o în fața unui fenomen a cărui exhibiție ar fi putut fi avantajoasă și ar fi putut aduce vreo reușită.

Contrastul de caractere, inadaptarea, veșnica bătălie a spiritului cu mediul înconjurător o maturizaseră foarte repede pe Germa. Toți, inclusiv Quina, îi displăceau. Constanta ostilitate a întregii sale făpturi o datora acelui impozit de supunere pe care i-o pretindea lumea, într-un aparent acord. Quina i se revelă pînă la urmă ca posedînd în întregime pura enigmă a ființelor omenești, vîrtej de pasiuni în care subsistă ascunsă, nu întotdeauna mărturisită, uneori triumfătoare, o aspirație de depășire, de efort supraomenesc care răscumpără și transfigurează. O stima și, dacă nu o iubea, învățase în schimb de la ea întreaga istorie a omului și, amintindu-și-o, îi dăruia eternitatea din inima sa.

Data care marcă despărțirea ei pentru mai mulți ani de casa din Vessada a fost ziua în care a însoțit-o pe Quina la noua ei proprietate, unde aceasta mergea să semneze contractul de cumpărare. Ceremonia avu loc într-o curticică bucolică, plină de ghirlande de viță de vie și mobilată, dacă se poate spune așa, cu cîteva trunchiuri tăiate cu fierăstrăul și cu o masă de piatră pe care gospodina pusese vin și felii de pepene. Unul dintre martori era un nepot al lui José do Telhado, acel prieten oarecum incognito al lui Francisco Teixeira și ale cărui fapte deveniseră acum legendare. Germa se ferea să-l privească ; era un negustor cam bețiv, dar care trecea drept un om cinstit.

— Nu-i place să i se amintească cu cine e rudă, o avertiză Quina.

— Dar bunicu-său este o celebritate. Morala atinge numai pe cei neutri, spuse Germa rîzînd.

— Sîngele banditului îi curge încă prea proaspăt prin vine ca să nu se revolte auzind vorbindu-se despre el. Așa se fac nobilii.

— Zău ? exclamă Germa batjocoritor și totuși cuviincioasă. Ce sociolog a ieșit din tine.

Și văzînd-o pe Quina care își semna numele cu mîna tremurătoare, cu obrajii înroșiți din pricina atenției cu care încerca să scrie fără să i se împiedice penița și fără să împroaște cerneala pe hîrtie, Germa se cufundă în cugetări.

Intră apoi în perioada exaltată a adolescenței și mult timp nu se întoarse în casa din Vessada care i se părea apăsătoare și întunecoasă, lipsită de tinerețe, izolată, avînd calmul abandonat al caselor care se prăbușesc iremediabil în ruine, ca și cum pentru a le susține nu ar fi fost de ajuns să întărești bîrnele sau să repari streașina, ci le-ar fi trebuit căldura unei generații tinere. Serile în care incidentele cele mai banale păreau pline de revelații își pierduseră farmecul. Germa nu mai aprecia acum poveștile Quinei — istoria doamnei cu trei cămăși — și nu o mai interesau întîmplările din sat, vorbele nătînge ale vecinului Augusto, soarta bărbaților lui Domingas, cazul flăcăului care, întîrziindu-i bărbăția, fusese sfătuit să folosească excrement de porumbiță drept cremă de bărbierit sau al altuia care își ținuse opt zile haina în puț la înmuiat ca nu cumva să aibă ghinionul să-i intre la apă, dacă l-ar fi prins ploaia, și o purtase apoi timp de zece ani, scurtă ca un *spencer*, țeapănă ca o scoarță de plută, stînjenindu-i mișcările, și de o culoare roșcată bătînd în verde, ca de șobolan. Savoarea specioasă atît de bogată și de originală a acelor istorisiri încetă să o mai intereseze și, odată, cînd găsi într-un ziar știrea despre moartea îngrozitoarei femei din Moinhos, care fusese găsită strangulată și jefuită de tot aurul, avu doar un gest de repulsie și o exclamație rece de surpriză. Precum fachirii care se îngroapă de vii, ordonînd organismului un hiatus al vieții, tot așa culoarea și efervescența copilăriei sale, cu emoțiile și personajele ei, zăceau îngropate în adîncul său, nu moarte, ci suspendate, nu risipite, ci păstrate pînă în cele mai mici particularități ale lor, pe care numai timpul și experiența o vor face să le înțeleagă și să le ia în seamă.

Cam în aceeași vreme, contesa Monteros muri. Era definitiv condamnată din ziua în care, coborînd pe scara care dădea în hol, „foyer" cum spunea ea, alunecase pe marginea covorului și își rupsese, un picior. Scara aceea fusese întotdeauna locul ei de sublimare, punctul strategic de seducție. Pe ea coborîse, ducîndu-și trena, dantelele de Bruxelles și satenurile de culoarea fildeșului, cînd se măritase și era încă o fetiță slăbuță pe care strînsoarea corsetului o făcuse să pară verde de spaimă. Mai

tîrziu, în epoca de aur în care primea, etalîndu-şi milioanele care, cum spunea seniorul din Lago, clevetitor limbut şi Don Juan fără succes, „Nu erau greu de topit pentru că erau din zahăr" — făcînd astfel aluzie la plantaţiile de trestie zahăr administrate de conte în Tucumán — mai tîrziu, cum spuneam, ea se folosise de această scară ca o regină de operetă, apărînd în vîrful ei cu un aer senzaţional şi maiestuos, desfăşurîndu-şi trena de catifea stacojie a rochiilor presărate cu nasturi de mătase şi care îi dădeau aspectul unei mobile tapiţate în mişcare. Ah, graţia neglijentă cu care îşi punea mîna, cu lungi mănuşi de culoare deschisă, pe balustrada care imita marmura trandafirie din Mauritania! Şi piciorul, avansînd în strălucirea cataramei de diamante, cum atrăgea, cum subjuga, cum făcea să bată inimile şi aprindea o flacără în ochi, atunci cînd ea cobora domol, cu o cascadă de dantele căzînd treaptă după treaptă în urma sa, precum spuma clocotitoare a leagănului Venerei! Fiecare cută a rochiei părea sculptată, scoţînd în evidenţă cu o rigoare impertinentă frumoasa linie de amforă a coapselor ei, care erau perfecţiunea cea mai disecată de către nobilul din Lago, pentru care femeile erau suportabile, spunea, ca erori ale naturii, dar cărora nu le-ar fi putut niciodată ierta greşelile de ortografie. „Preferaţi pe cele cerebrale, cu multă carte?", îl întrebau. „Nu, îmi plac cele care au fundul acolo unde trebuie", explica, plin de o gravitate şireată. Contesa, coborînd scara, frumoasă şi pogorîndu-şi asupra invitaţilor, fără ca niciodată să-i fixeze, privirea surîzătoare şi surprinsă, era spectacolul lui predilect. „Ea este în acelaşi timp operă şi cancan. Dacă va coborî astfel în infern, aş vrea să mă aflu acolo jos", comenta el, cu o maliţie foarte lăudată. În sfîrşit, contesa Fattoni, rupîndu-şi piciorul pe scenă ca Sarah Bernhardt, nu mai coborî niciodată scara, înfăşurîndu-se înfrigurată în etolele foşnitoare care, la bătrîneţe, erau tot luxul ei în materie de îmbrăcăminte. Vîrstnică cum era, se resimţi foarte mult de pe urma accidentului şi, dacă pînă atunci se limitase la o viaţă sedentară, mîncînd farfurioare cu dulceaţă de dovleac pe genunchi, se resemnă acum cu invaliditatea. Se dădea

jos din pat numai ca să se întindă pe o sofa, înconjurată de pisici, de servitoare, ceainice și resturi de prăjituri pe care mișunau roiuri de muște.

Quina își avusese întotdeauna lîngă ea locul ei aparte și vizitele, odinioară numai matinale, depindeau acum de umorile contesei, care o chema lîngă ea tot timpul și ajungea chiar să expedieze pe doamnele mai suspicioase ca să nu le amestece în acea intimitate năstrușnică a încăperii supraîncălzite, cu un miros acru de cușcă și în care se ardea zahăr pe lopățica de pe foc, ca dezinfectant și pentru aromă. Dovedea acum un dispreț suveran pentru relații, podoabe, toată risipa de forță, contrarierea gusturilor celorlalți, pe care timp de atîția ani le impusese societății. Atinsese filosofia unei femei galante care iese la pensie, încetase să lupte pentru o *entente cordiale* între ea și lume și, văzînd viața cum i se scurge printre degete, o pretindea acum numai pentru propriu-i folos. Nu-și mai pierdea nici o clipă cu maniere mieroase sau surîsuri captivante, pentru că nu mai aștepta dobînzile unor astfel de cheltuieli. În ziua în care medicul o anunță că piciorul, cu femurul fisurat, nu se va mai suda niciodată complet și că, chiar pentru a putea merge șchiopătînd tot restul vieții, ar fi trebuit să se supună unui anevoios tratament, imobilizată în ghips, ea spuse :

— Prea multă bătaie de cap numai pentru a fi un cadavru arătos. O să rămîn așa cum sînt.

— Dar, doamnă contesă, s-ar putea să mai trăiți încă mulți ani. Aveți șaptezeci și trei de ani.

— Șaptezeci, spuse ea.

— Vedeți la ce vă supuneți. Nu veți mai putea umbla niciodată.

— Am umblat destul. Și Elisa Aida își ridică mîna zbîrcită și pistruiată, plină cu inele de jad și briliante de la arătător pînă la degetul cel mic. Lăsați-mă în pace ! declară. Cu un gest se dezbără de medic și de toată șleahta de paraziți care o supseseră ca lipitorile, folosindu-se de creditul, de sofalele, de bucătăria și trăsura ei și de la care nu păstra în suflet nici măcar o singură amintire recunoscătoare.

Astfel își îndepărtă treptat prietenii și renunță la anumite tabieturi. Dantelele rochiilor deveniră și mai zdrențăroase, iar capoatele păreau scoase dintr-un cufăr vechi și miroseau a camfor. Prietenia cu Quina nu o respinse însă, ba chiar o întări și mai mult, iar prezența acesteia deveni o obsesie pentru ea.

— Uite, sibilă, am visat azi-noapte niște găini — asta înseamnă necazuri. Oare ce mă mai așteaptă?

Alegea stafidele din cozonac sau își muia buzele într-un pahar de lichior de lapte, cu un aer distrat și meditativ. Ziarele se îngrămădeau alături într-un coșuleț de argint, cu benzile intacte, iar cîteva din scrisorile pe care le primea de la oraș serveau ca să comunice focul din cămin lămpii cu alcool, fără măcar să le fi deschis. Nu vorbea despre moarte, nici despre viitor. Doar o singură dată, cînd a intrat în cameră, aducînd o provizie de lemne pentru foc, un servitor pe care îl prețuia în mod deosebit și îl ținea de pe vremea cînd era copil, spuse, cu o privire rătăcită și neliniștită:

— Mi-ar plăcea să-i las ceva...

Niciodată nu mai aduse vorba despre aceasta. Lumea spunea că ea era mama băiatului pe care îl adusese în urmă cu cincisprezece ani, dintr-una din călătoriile ei în capitală. Pe atunci arăta ca un frumos mus blond, cu obrăznicia așa-numiților tigri — tinerii eleganți din Parisul anilor 1800. Îl făcuse lacheu și îi trecea cu vederea multe greșeli. Poate de aceea, clevetitorii îi atribuiau acea maternitate clandestină. Cînd, într-o zi, tînărul trîndav, de o splendoare de arhanghel și cu un zîmbet ca al tînărului Bachus al lui Rafael, o seduse pe chelăriță, făcînd-o apoi să se sinucidă, iar Elisa Aida, într-o izbucnire de furie, o pălmuise pe fata care agoniza, se auziră glasuri indignate. Pe lîngă aceasta, se spunea că îi e amant. Se țesu o legendă foarte fantezistă în care contesa apărea ca un vampir, cu claia de păr roșu și poalele șifonate ale rochiilor ei de casă, coborînd scara pe care, la miezul nopții, era o îmbulzeală de flăcăi atrași de privirile ei fosforescente. Toate acestea fură, în cele din urmă, uitate. Cînd muri, lacheul se afla încă în casă și avea pe atunci douăzeci și opt de ani sau poate ceva mai mult. Fetele se încăierau pentru el la chermezele unde

se licitau gătelí, borangicuri, săpunuri rozalii, flori de hîrtie sau perne de nuntă cu pliuri de mătase albă. Era cochet, afectat, cu un obraz aproape spîn și părul lins, de nordic, pe care îl purta lung și lipit cu briantină ce mirosea a rînced și a esență de violete. Cu moartea contesei, își văzu distrusă cariera. Nu se plînse însă. Simțea în el chemarea aventurii, pornirea de a se arunca în vîrtejul unor medii care îl vrăjeau numai pentru că și le închipuia agitate și nu se credea croit pentru viața de provincie. Sfîrșitul femeii care îl subjugase pînă atunci cu substanțiala siguranță domestică îl aruncă în mizerie, dar îi și dădu, în același timp, glorioasa senzație de libertate, atît de dragă tinerilor a căror inimă nu vrea să se lase supusă de cel mai laș dintre sentimente — prețuirea pomenii. Îndată după funeraliile contesei, îi spuse Quinei pe care o întîlnise lîngă mausoleul unde, din amabilitatea Elisei Aida, fusese înmormîntată și Maria :

— Mi s-a propus un loc în casa seniorului din Lago, dar cred că o să-mi iau lumea în cap.

— Ești prost. Bani, casă și masă la discreție, ce vrei mai mult ? Și ea își clătină capul așa cum o făcea întotdeauna cînd vroia să-și exprime disprețul, ironia, dar și timiditatea pentru că vorbise așa de limpede.

— Cred că o să plec de aici, insistă băiatul. Pe fața lui se citea un soi de suferință descurajată și Quina nu se miră. Crescuse înconjurat de același răsfăț pe care contesa îl arăta pisicilor, primise aceleași lovituri și aceleași dulciuri și avusese, ca și ele, dreptul la o anumită iresponsabilitate a hoțiilor și poznelor mărunte care, în funcție de capriciu, erau pedepsite sau iertate. Contesa lăsase o dispoziție testamentară ca pisicile să fie otrăvite, căci o amăra gîndul că lighioanele ei care aveau, ca să se joace, clopoței de argint și mingi de fetru roșu, vor ajunge să vagabondeze prin grădinile țăranilor, mieunînd de foame și primind în spate loviturile saboților grei ai femeilor, sau să piară, în vreun colț de bucătărie, între o farfurie cu oase de pește și un hîrb cu lapte acrit. În ceea ce îl privea pe frumosul lacheu, nu lăsase nimic scris. Acum el trebuia să abandoneze încîntătoarea lui uniformă verde cu galoane de argint sau tunica de mătase ușoară pe care o punea vara cînd servea invi-

tații pe veranda care dădea către păşunile şi pădurile de pini pline de luminişuri presărate cu rumeguşul roşcat al trunchiurilor proaspăt tăiate. Nu strînsese nici un ban şi avea numai un ceas pe capacul căruia se vedea o scenă în genul lui Watteau, gravată în smalţ, o bijuterie a cărei proveniență moştenitorii încercaseră să o limpezească, dar, de teama unor revelaţii prea puţin onorabile, nu merseseră prea departe. Bunurile încăpuseră pe mîinile unor rude, aproape toate sărace şi care folosiseră pentru împărţeală atît de multe forţe încît acestea, dirijate într-o direcţie productivă, în comerţ sau industrie, ar fi fost de-ajuns să-i facă pe toţi milionari. Abel încercase şi el să obţină cîteva proprietăţi anexe locuinţei din Água-Levada, însă Quina care se oferise ca intermediar, prefăcîndu-se interesată, întîrzie mult negocierile şi avu plăcerea să vadă că vînzarea se făcuse unui necunoscut.

Îl uitase pe lacheul contesei cînd acesta îşi făcu într-o zi apariţia în faţa ei şi îi ceru să îl accepte ca servitor. Avea un aer prudent şi cuviincios, însă cravata lui era de o culoare ţipătoare de lalea vărgată în negru şi portocaliu.

— Mă, băiete, ce să faci tu aici ? Nici măcar nu ştii să coseşti un braţ de iarbă, spuse ea cu o mirare amuzată.

— Cum să nu ştiu ? Punem rămăşag ?

Chipul lui avea o insolenţă aproape candidă şi Quina izbucni în rîs. În fond nu-i displăcea ideea de a deveni protectoarea sărmanului tînăr pe care nobila doamnă îl lăsase pe drumuri. Şi cum îşi dăduse de curînd toată gospodăria pe mîna arendaşilor, căci începuse să o copleşească oboseala, tînărul acesta, atît de bun cunoscător al bunelor maniere, venea tocmai la vreme ca să dea casei sale spoiala de bogăţie şi lux care îi lipsea. Îl făcu grădinar, îl plătea prost, dar îl trata ca pe un membru al familiei. El părea a-i fi destul de devotat, i se supunea cu promptitudine şi îi asculta cu deferenţă lecţiile de meteorologie care reprezentau matematica semănăturilor. Uneori însă, Quina îi surprindea cîte o privire adîncă şi malitioasă, cînd o vedea trăgîndu-şi nasul, cu nările dilatate, ceea ce îi dădea un aer nespus de plebeu. În clipele acelea, simţea că i-ar fi fost ruşine să-l dea afară

și să-și arate astfel autoritatea, atît de mult i se impunea ca aparținînd unei caste diferite de a sa, atît de frumos i se părea, cu ochii lui aurii și plini de o șăgalnică impertinență.

Trecură cîteva luni și, într-o dimineață în zori, cînd îl strigă de pe verandă, căci era un obicei ancestral ca stăpîna să trezească servitorii care dormeau lîngă vechea cămară a cuptorului de pîine, în curte, el nu-i răspunse. „A chefuit toată noaptea", gîndi Quina cu amărăciune. Ciinii ciobănești îi vesteau sosirea cînd, după o noapte albă petrecută cu vreo femeie, se întorcea și arunca cu pietre în poartă pentru ca un băiețandru, care slujea la Quina dinainte ca el să se angajeze ca grădinar, să vină să-i deschidă.

— Nu s-a întors încă, spuse băiatul cînd, la ora două, intră în bucătărie ca să-și mănînce ceapa și cele cîteva mere coapte pe o veche tavă de email. Quina se gîndi la nenumărate versiuni care ar fi putut explica dispariția lui, trecu în revistă pivnița și hambarele, numără banii pe care-i ținea în sertarul înțepenit al comodei și verifică ban cu ban monezile de aur înnegrite de atingeri în ale căror interstiții se formase o pastă moale de murdărie și de praf. Nu lipsea însă nimic. „A plecat. Era prea prostănac ca să fie slujitor de nobil, dar mie numai unul ca el îmi trebuie. Cineva care să înțeleagă că într-un contract al aptitudinilor care se sprijină reciproc, nu există nici servitori nici stăpîni, ci un schimb de forțe la fel de demne", meditâ ea, pe cît de bine se pricepea, folosindu-se de vocabularul sărac pe care îl avea și mai puțin de idei.

Seara însă avu o surpriză. Tînărul intră în casă și, după ce își agăță pălăria în cuiul de deasupra nișei pentru unelte, unde, de zeci de ani, se îngrămădeau lopeți vechi, foarfeci de grădină și seceri cu lama tocită și mîncată de rugină, se așeză lîngă vatră, cu capul plecat, ținînd mult timp cu privirea focul potolit și pisicile slăbănoage care dormeau, pîrlindu-se. Quina îl privi tăcută, rezervată, așteptînd de la el prima expansiune.

— Ai mîncat ? întrebă laconic, cu bruschețea ei orgolioasă care exprima și umilință, dorință de toleranță, apel la armonie. El își ridică ochii, îi întoarse către Quina

încet, ca și cum înțelegerea lui ar fi întîrziat să descopere direcția de unde venea glasul și sensul cuvintelor ei. Ochii îi erau stinși, morți, lipsiți de expresia lor radioasă, de maliție; păreau goi și fără culoare. Ea simți că îi îngheață inima.

— Ce s-a întîmplat? întrebă, acum alarmată și mai mult curioasă decît cu adevărat tulburată.

Ca răspuns, tînărul începu să plîngă. Un bărbat de treizeci de ani care plînge ori e un imbecil, ori e un poet. Doar dacă nu cumva vreuna din acele nenorociri care se prăvălesc ca o avalanșă asupra temperamentelor celor mai echilibrate i-a strivit sufletul, supunîndu-l celor mai îngrozitoare frămîntări — cu atît mai îngrozitoare cu cît sînt izolate și apar fără prevederea constantă, dată de experiența pesimismului, scut împotriva nenorocului pe care o cunosc mult mai bine femeile. Quina înțelese că se întîmplase ceva unic în viața bietului om și se așeză în fața lui ca să îl interogheze. Ceea ce află o lăsă perplexă, prea intimidată ca să poată judeca și profund îndurerată de sfîrșietoarea poveste.

Femeia lui murise. Nu era o soție, vreo fată de gospodar, unită printr-o legătură clandestină ca să ocolească mînia paternă și să păstreze moștenirea viitoare; nu era nici vreo logodnică, o slujnică din acelea care, pe rogojina lor de paie, adorm cu un surîs șiret și candid, după ce au prins cîte un păduche în pliurile așternutului de cilți, gîndindu-se că aceasta anunță o căsătorie apropiată; nici nu era vreo iubită simplă și cumsecade, plesnind de grăsime, care își încrețește părul cu capătul unei furculițe de fier și își pune mănuși de lînă verde ca să stea la taclale duminica. Era mai curînd un alt gen de creatură. O prostituată, nu prea tînără, nici prea frumoasă sau blîndă, și care trăia împreună cu altele de același soi în singurul bordel de la marginea satului, lîngă drumul mare, într-o căsuță de lemn, care părea făcută din șine de cale ferată, un fel de izbă, punct de întîlnire al hoților și tăinuitorilor. Frumosul lacheu găsise acolo un refugiu călduros, plin de tumultul hoinărelii, de langori proxenete, virtutea deocheată care este un romantism de mîna a doua, brutalitatea generoasă

care este noblețea drojdiei umane. Asemenea mediu îi era în sînge. Găsise acolo simulacrul a tot ceea ce îi refuzase condiția socială, lipsa de posibilități, sărăcia, inferioritatea lui morbidă. Femeia aceea cu părul vopsit și care purta coliere de perle false și papuci garnisiți cu o imitație de hermină, îl iubise. Îi dăruise un fiu și îl învățase să se teamă de viitor pentru că pasiunea îi dicta morala în numele instinctului de apărare pe care ea vroia să o insufle iubitului, din egoism, din teama de a-l vedea amestecat cu borfașii și prins într-o horă care i l-ar fi smuls din brațe poate pentru totdeauna. Nu un cămin își găsise lîngă ea, ci răzbunarea pentru abandonul lui, pentru uniforma cu galoane de argint, cojile cu miros de resturi, dărniciile pe care trebuia să le merite cu plecăciuni. Se legase de femeie, cu avîntul celui care se teme mai mult decît de foame, mai mult decît de moarte — de singurătate. Ea era josnică și lipsită de scrupule, bea foarte mult și îl primea uneori cu o stare lirică de desfrîu sau îl bătea pradă unei gelozii oarbe. Alături de ea însă, privind-o fumînd țigările din pănuși de porumb, pe care singură le netezea și le presa cu fierul cald, sau ascultînd-o cîntînd la chitară un cîntec melancolic cu ecou arab și fără melodie, simțea o senzație de siguranță, de încredere profundă care, chiar în vîrtejul unei bătălii, reprezintă pentru un bărbat adevărata pace. Femeia însă murise. Se sfîrșise doar în cîteva zile ca urmare a unei fierbințeli care îi întunecase mintea, făcînd-o să se scoale din pat ca să se ducă, tîrîndu-se pe jos, să bea urină, cu o sticlire mortală în privire, horcăind singură în cămăruța împodobită cu evantaie galbene, portrete de cîntăreți și semnul Sfîntului Soliman împotriva deochiului. El o veghease în ultima noapte, fumînd și învîrtindu-se prin încăpere, plin de nerăbdarea brutală de a o vedea murind mai repede, după agonia desperată și mută, trădată numai de o clătinare mereu egală a capului, cu protestul surprins, mai mult trist decît dureros, al unui copil care se vaită. „Mori, mori odată...", zicea el în gînd. Afară se auzeau rîsete de femei, țipete de bun venit sau de încăierare. Se auzea murmurul unei chitări, blînd și grav, oprit, apoi reluat, și, în pauză, părea că două aripi de zgomot

s-ar fi deschis și ar fi rămas agățate de pereții liniștii.

— A lăsat copilul, spuse. Dar, din glasul lui, Quina înțelese că aceasta nu avea nici o semnificație pentru el. Era un băiețel de patru ani, frumos ca un ciobănaș de la ieslea de Crăciun și care încă nu învățase să vorbească.

— Doamne Dumnezeule! exclamă Quina. Trebuie făcut ceva. Nașa lui trebuie să facă ceva.

— Nu are nașă. Și tînărul o privi cu o circumspecție exagerată pentru a evita ca ea să-i surprindă gîndul. Quina însă se hotărîse deja.

XII

IAT-O PE DOAMNA JOAQUINA Augusta de la Vessada, căreia sporirea averii cu proprietăți și venituri îi dădea acum dreptul la titlul de *dona*. Avea cincizeci și opt de ani, era suplă ca o fetișcană, deși puțin adusă de spate, și cu părul în întregime alb. Se afla la apogeul facultăților ei de gospodărire, pricepere și dibăcie. O desfătau măgulelile fără să-și uite interesele. Știa să fie prudentă fără să-și uite îndrăzneala. Știa să fie darnică fără să-și aducă sieși pagube și fără să stabilească între ea și cei nefericiți sau învinși acel soi de relații odioase, obișnuite în lumea celor care se pradă și se înjosesc unii pe alții. Era desăvîrșită în rolul ei de sibilă, căci cunoștea de-a fir a păr tainele sufletului omenesc, putea să prevadă imprevizibilul din el, fără ca totuși să reușească să-l înțeleagă. Era o fortăreață de prudență al cărei turn principal rămăsese întotdeauna vanitatea. Cu toate acestea, se dovedi a fi o femeie cît se poate de neștiutoare, de neghioabă și cu inimă vulnerabilă în ziua în care primi în casă copilul, adoptîndu-l fără condiții.

Era într-adevăr un copil frumos, cu ochi întrebători și nevinovați, plini parcă de întreaga înțelepciune a lumii. Nu știa să vorbească aproape deloc. De dragul lui, Quina se învoi să recurgă la ceremonia „copilului de foale", folosită în părțile acelea pentru copiii cu vorbirea

întîrziată și care constă într-un mic pelerinaj călăuzit de nașă. Aceasta trebuia să ceară în trei case în care ușa de la intrare este opusă ușii din dos „cîte ceva pentru copilașul care vrea să vorbească și nu poate". Copilul avea picioarele înfășurate într-o membrană uscată de placentă, păstrată de la cîte o naștere de cumetrele bătrîne și prevăzătoare care, tot pentru terapeutica lor, adună bășici de porc pentru vindecarea flegmoanelor maligne. Hotărîrea de a folosi această datină străveche putea să-i primejduiască bunul renume într-un anumit cerc al relațiilor sale. Quina însă compătimea din suflet pe copilul care părea sortit să rămînă pe jumătate mut și, de aceea, alese casele a trei femei discrete — una dintre ele era Narcisa Soqueira —, bătrîni marabu pentru care tot ce făcea ea purta pecetea înțelepciunii. După cîteva zile, băiețelul începu să vorbească. Pronunția lui nu ajunse însă niciodată să fie desăvîrșită și niciodată nu reuși să-l rostească pe *l*. Zicea „umină" și „oc". Totuși, Quina hotărî că efectul miraculos se produsese. Toate duhurile închise de Solomon în sticle nu ar fi fost în stare să o facă să recunoască că băiatul era, de fapt, gîngav.

Îl crescu în preajmă, agățat de fusta ei ca o umbră, și nu-l lăsă niciodată pe tată să considere că ar avea vreun drept asupra lui. De altfel, tatăl plecă. Într-o bună zi, o luă din loc spre alte meleaguri, se duse mai întîi în orășelul vecin, apoi mai departe pînă cînd se pierdu în vîltoarea anonimă, și Quina nu mai află nimic despre el. Se bucură de aceasta, fiindcă devenise inoportun, delăsător la treabă, cinic și prea sigur de dragostea stăpînei pentru copilul pe care îl trata cu o deferență de lacheu sigur de slujba sa. Poate fiindcă bănuia că bărbatul ar fi putut fi o piedică între ea și copilul pe care îl vroia în întregime pentru sine, Quina începuse să fie sîcîită de prezența lui, îi remarca metehnele de trîntor, îi ura deprinderile aproape galante pe care educația dată de contesă i le crease. Zîmbea cu acreală cînd îl vedea tăind carnea, folosindu-se cu îndemînare de cuțit și furculiță, sau cînd își scotea din buzunar batista cu care se ștergea delicat la gură, după ce bea un pahar. Chiar cînd înjura, o făcea cu un anume sarcasm, ca și cum, pentru a răspunde așa cum trebuie celui ce-i pro-

voca furia, ar fi trebuit să-i imite pe cei de rînd. Lacheul îi rămăsese întipărit în fire. În fiecare clipă, o scotea din sărite pe Quina, cu privirile care îi evaluau obiceiurile și bunurile, măsurînd-o din cap pînă în picioare, judecînd-o, comparînd-o, fără să-i scape un șiret descusut de la rochia de lînă lucioasă sau locul în care un ghimpe îi sfîșiase șorțul sau mîinile cu piele crăpată și tare, degetul pe care inelul din tinerețe lăsase o urmă moale și albă în timp ce mica împletitură de aur se tocise și rămăsese doar un cerc inform lipit deja de două ori. Cînd el spunea „contesa... doamna mea", „răposata mea stăpînă...", Quina tresărea întotdeauna, pentru că aceste cuvinte ascundeau un mesaj ofensator, nu întotdeauna intenționat, dar mereu plin de o onctuoasă amintire servilă, care o îndepărta, care o reducea la ceva neînsemnat și mediocru, fiind afirmarea explicită a sărăciei, a lipsei ei de distincție, de nume, de onoruri în comparație cu cealaltă femeie legendară, plină de putere care, cu o grimasă abia schițată, îl putea îndepărta și cu o singură privire știa să-și impună autoritatea și să poruncească. Aversiunea ei ajunsese atît de mare, încît pălea stingherită cînd îl vedea diminețile bîndu-și pe îndelete păhărelul de rachiu cu un calm sfidător, în timp ce-și trosnea degetele pentru a-i chema pe cei doi cățelandri lățoși, vorbindu-le ca și cum ar fi fost ființe omenești, pe un ton exagerat, provocator.

— Nemernicul, își spunea Quina. Pînă la urmă era mai bine dacă ea i-ar fi ordonat veterinarului să-ți dea aceeași doză ca și pisicilor.

Avea un fel de animozitate permanentă, dar preconștientă împotriva contesei Monteros, cînd și-o amintea amănunțit cu capoatele ei pătate de ou și colir, în camera supraîncălzită în care aurăriile se înnegriseră și unde oglinda de deasupra căminului, în care s-ar fi putut privi un uriaș, părea veșnic aburită. Quina simțea doar o durere ascuțită, o dorință aprigă de a-i răscumpăra în vreun fel decadența și dorul. Contesa murise aproape în brațele ei, perfect lucidă, îmbrăcată deja pentru înmormîntare într-o rochie somptuoasă care îi dădea aerul unei bătrîne doamne zăcînd într-un sarcofag din piatră de Anșă, pe care sînt cioplite suflete păcătoase și stîrpi-

turi care se înalță la ceruri. Părul, pe care nu renunțase să-l vopsească, semăna cu cel al mumiilor, sfărîmicios, fără viață și părea gata să i se desprindă, în șuvițe, de pe craniu. Își contempla alcovul legendar, camera nupțială, cu tavanul boltit unde mișunau cupidoni trandafirii. Privirea ei începuse să rătăcească, pierdută, fără simțire, desprinsă de semnificația lucrurilor.

— Atîta porcărie! murmurase, cu o dezamăgire care îngheța și făcea rău. Fruntea uleioasă de la ultima împărtășanie îi strălucea în penumbra baldachinului de brocart, deasupra căruia mănunchiul de pene de struț, răvășit ca întotdeauna de o adiere, putrezise și se destrăma în firișoare subțiri de praf cenușiu.

Această amintire devenise acum pentru Quina un fel de cadavru terfelit și jalnic, din pricina bărbatului care opunea supelor ei vechea magnificență și care, cînd ea îi întorcea spatele, zîmbea cu dispreț intolerant, ostil, dar și mieros în același timp. Înainte de a pleca, el îi ceru niște bani pe lîngă simbria care i se cuvenea.

— Dau cu împrumut, spuse Quina. Dar acum nu am nimic în casă.

Era argumentul ei pentru situații dificile. Hărțuită de cereri asemănătoare de cînd i se consolidase renumele de bogătașă, dădea dovadă de multă prudență în întrevederile ei cu gospodarii ruinați, cu arendașii săraci sau cu tinerii care vroiau să-și facă o stare pentru a se putea însura.

— Sigur, dau cu împrumut. Dar abia am plătit taxele și am rămas fără nici o lețcaie. Numai după o cercetare riguroasă se hotăra să facă tranzacția, transformînd-o într-un secret neliniștit, precipitat, semitic, o manevră tainică, frauduloasă, proprie tuturor țăranilor cînd au de-a face cu banii, fie că e vorba de simbrie, fie de impozite, mărfuri sau pur și simplu cînd îi plătesc preotului partea ce i se cuvine sau cînd dau de pomană.

Sub pretextul că vroia să arate băiețelului ceasul cu scena lui Watteau smălțuită pe capac, i-l luă și rămase cu el. Apoi îi împrumută banii, jumătate din suma cerută, și îi ținu un discurs care urmărea să o ferească de orice fel de acuzație de avariție și, în același timp, să o înfățișeze pe cît de înstărită pe atît de modestă. Bărba-

tul băgă banii în buzunar fără să-i numere, căci știuse să profite de toate lecțiile opulenței. După puțin timp, pe neașteptate, plecă. Quina nu avea să-l mai vadă niciodată.

Copilul rămase astfel în grija ei. În acte era înregistrat Emílio, dar, cum înainte de botez toți copiii sînt numiți Custódio, la patru ani i se spunea la fel și acesta îi rămase numele. Niciodată Quina nu reuși să-l scape de acest nume și să-l facă să fie uitat, căci avea în el o nuanță de toleranță, era depreciativ fără a ascunde vreo intenție răutăcioasă, vrînd doar să amintească limbul, catehumenul, extra-templul, extra-viața.

Cînd își luă răspunderea pentru băiat, sentimentele ei erau destul de reci. Blîndețea față de copii depindea de imensa ei sete de simpatie și de satisfacția pe care o simțea cînd era lăudată și preferată de ei. Mai avea încă ceva din vechea ei ambiție de a fi considerată o ființă aparte și adevărul e că în sinea ei credea că răspunde întotdeauna cu mai puțină duioșie, dragoste și gratitudine decît cea pe care o pretindea de la ceilalți. Era incapabilă de vreo formă de dezinteres. Cînd iubea, era pentru că recunoștința primită în schimb o compensa din plin. Cînd primea ca plată vreun semn de ingratitudine sau vreo insultă, suferea nu ca o ființă care a fost ponegrită, ci ca una care a fost jefuită de capitalul său, și nu șovăia să pună la bătaie o nouă miză încă mai generoasă și mai temerară pentru a și-l recupera. Caritatea ei nu era totuși marcată de meschinăria ce caracterizează chiar și cele mai pioase acțiuni pricinuite de mila pentru ființele inutile și neajutorate. La ea era mereu vorba de o afacere, un contract în care moneda o constituia reciprocitatea sentimentelor. Nu exista pomană, nici cerșetor, protector sau protejat. Erau numai două creaturi care se înfruntau în această lume, făcînd cu loialitate schimb de bunuri — pîine pentru bucurie, un zîmbet pentru confort, admirație pentru un lucru de valoare. Nimic nu aparține omului din ceea ce îi este dat să accepte, nici destinul, nici talentul, nici credința ori sufletul său. Dă totul semenilor și de la ei își primește conștiința. Numai că, cu instinctul de profit care îi era specific, Quina aștepta de la ceilalți mereu ceva în plus.

Și pînă la sfîrșitul vieții avea să rîște din ce în ce mai mult pentru aceasta.

Micul Custódio i se păru de la început o sarcină neliniștitoare. Îi compătimea încălțările sfîșiate, zburdălniciile, firea lui cam prostănacă de care profitau toți puștanii din sat. Se gîndea la ascendența lui dificilă și se umplea de temeri. Dar el venea să o caute, o trăgea de fustă și îi cerea, cu glasul lui împiedicat și încrezător, să meargă cu el, să-i culeagă din livadă o portocală sîngerie sau să-l învețe numele vreunei gaițe ale cărei pene de un albastru-pestriț le jinduia. Această încredere, această dăruire totală a instinctelor care înmugureau o fermecau pe Quina. Nimeni nu o considerase vreodată într-o asemenea măsură unică, necesară, supremă. Cînd învinsese ostilitatea mamei, impunîndu-și în casă ascendentul spiritual manifestat în toată forța lui ambițioasă, cînd contesa o asculta, cu o mirare credulă și pasivă, lingînd lingurița cu orez cu lapte sau dulceață de zmeură, cu aerul cuiva care aude în ropotul picăturilor de ploaie glasul unui spiriduș, cînd Estina spunea „roagă-te", cu glas poruncitor, lipsit de emoție, cînd Germa o săruta pe frunte lăudîndu-i farmecul părului alb, cînd frumoasa Adriana îi scria, copleșind-o cu laude în același timp candide și convenționale, cînd Adão, bătrînul ei confident, medita la acțiunile ei, mîngîindu-și mustățile lungi de tătar și zicîndu-și că pierduse prin ea exactul corespondent al forței și virtuții sale strîngătoare, cînd, în sfîrșit, această lume de valori capitulase în fața ei, cu totală supunere, Quina nu simțise nici măcar o fărîmă din extazul pe care i-l da copilul cînd o apuca de mînă cu mînuțele lui murdare și grăsuțe și îi spunea : „Vino... ascultă... ajută-mă...", bîlbîindu-se, implorîndu-o cu o revărsare de lacrimi care, ca și rîsul, nu izvorau din sentiment, ci numai din instinct.

Cînd veni să o vadă după cîțiva ani, Germa găsi o femeie stingherită în permanență de o anumită timiditate al cărei comportament își pierduse mult din vioiciunea ironică, din sfidarea aceea proprie unei făpturi care într-un anume sens se considera invulnerabilă. În ea se petrecuse o ciudată schimbare. Se purta ca și cum s-ar

fi plecat în fața unei acuzații pornite din propria-i ființă ; părea răpusă de remușcări și amorțită de propriu-i dispreț. Cîștigase poate în gingășie și căldură, dar, de fapt, ceva din caracterul ei se veștejise. Dragostea pentru copil devenise atît de devastatoare, de profundă, încît nu îndrăznea să-și înfrunte propria rațiune care, pe vremuri, era mîndria ei cea mai statornică și mai trufașă.

O primi pe Germa cu un sărut puțin cam descumpănit, ca și cum niciodată nu ar fi reușit să se obișnuiască cu această formă de salut, iar afabilitatea ei rezervată de altădată părea acum mai umilă, aproape tristă, incapabilă să comunice. Se vedea că vizita Germei nu îi făcea plăcere, purtarea și vorbele îi erau prefăcute, pline de o secretă îngrijorare. Cînd apăru Custódio, fata remarcă privirea Quinei, care încerca zadarnic să-și ascundă entuziasmul viu, fremătător și neliniștit în același timp, ca al celui care supune judecății altuia ceea ce sufletul său deja a absorbit și a adoptat. „Biata femeie !“ gîndi Germa, observînd extazul orb, despărțit de orice judecată, învins, izolat în pasiune și respirînd în ea, fără saț și fără pace. Apoi, contemplîndu-l pe băiat, își spuse, plină de curiozitate și de mirare : „E uluitor de frumos ! Frumos și fatal !“

Așa era. Aproape adolescent, avea grația unui efeb cam sălbatic, în așteptarea gestului, în mișcarea capului care se apleacă înainte ca să asculte, nu cu interes, ci cu o mirare ingenuă și spontană. Vulgaritatea unor buze prea groase, a frunții proeminente era atenuată de aureola roșcată a părului care nu era nici țepos, nici netezit de neglijența savantă a naturii, ci o autentică coamă, strălucitoare și aspră, tăiată în dreptul urechilor și care îi însoțea mișcările ca o mătase grea a cărei unduire ușoară, continuă provoacă o impresie poetică, muzicală, extenuantă. Ochii lui, de un albastru mediteranean, limpezi, dar fără lumină, păreau pete de guașă făcute cu pensula pe o suprafață absorbantă. Nu erau striați cu negru sau cu auriu, ci în întregime albaștri, opaci, atîntindu-se asupra tuturor lucrurilor cu o inexpresivitate profundă și părînd lipsiți de transparența receptoare pe care o au ochii ființelor vii. Niciodată Germa nu a putut înțelege de ce ochii lui erau fascinanți, de ce stîr-

neau un fior de duioșie amară ; niciodată nu a aflat de ce nu îi putea privi fără ca o nevoie desperată de lacrimi și rîs să îi stîrnească emoția și să îi comunice elanul brutal al unor lucruri cumplite, zăgăzuite în suflet, uitate sau ignorate, dar care sînt vii și în fața cărora rațiunea omului, lumile sale construite și distruse bucată cu bucată, pînă cînd redevin țărînă și fum, arta și știința, dogmele și legile sale nu sînt decît superficialitate și amăgire.

Rămase puțină vreme la Quina. Trimisă de Abel, avea misiunea să vadă care era dispoziția actuală a bătrînei proprietărese și care era locul destinat băiatului a cărui ocrotire fusese pusă la început pe seama caritații, părînd acum prea stăruitoare ca să nu deștepte neliniști în familie. Germa era acum o femeie în toată firea. Cu toate acestea, nu dobîndise încă acea maturitate care se exprimă în ființele omenești printr-o staționare mentală și o sumă de precepte despre societate și natură care le determină pînă la moarte conduita, fără ca spiritul să mai simtă vreodată un impuls de curiozitate și interes pentru observație, concluzii noi. Rămăsese copil prin facultatea de a revedea o scenă bine știută și de a extrage din ea savoarea unei experiențe ; rămăsese copil prin pofta de a rîde și de a fi violentă, prin egoismul care se manifesta chiar în generozitate, în felul în care căuta în ea însăși definițiile lumii. Abel îi spusese :

— Quina e bătrînă și are avere. Nu am renunțat la veniturile mele ca să măresc moștenirea unui străin. De cît timp nu ai mai fost la Vessada ?

— Nu știu...

Tonul ei indiferent îl scoase din sărite. Se înfruntară, înroșindu-se amîndoi, umiliți de ranchiuna adîncă, implacabilă, care uneori urca la suprafață, provocată de ciocnirea a două energii contrare. El, utilitarist, capabil de manevre josnice și apărat de anonimat, fără suficientă hotărîre ca să încerce ceva ilicit, dar lăudînd la alții un asemenea curaj ; slab, îngenuncheat de succesul altuia, plin de o aversiune burgheză în fața valorilor spiritului — simțindu-le însă forța —, în care nu reușea să vadă decît o podoabă, iar nu o necesitate. Germa în schimb își clădea curajul chiar pe aceste obstacole, ostilă, re-

barbativă, călindu-şi statornicia în umilinţă, căutîndu-şi destinul în contrast, sfidînd, rănind şi îndurînd supunerea, captivitatea propriilor sale facultăţi, dar şi imperativul luptei.

— Nu ştiu... spuse ea. Cunoscuse vreodată casa din Vessada, trăise în ea, îi călcase pragul? Acolo se afla locul pentru şoarecii condamnaţi la moarte, o ladă mare de pin în care victima aştepta intrarea călăului care avansa lent, ridicîndu-şi coada, cu un freamăt de voluptate pe şira spinării? Să fi fost Quina femeia aceea mărunţă, ironică şi blîndă care o învăţa cînd o pală de fum o atingea pe obraz: „Fumul se duce numai la frumoase...", şi care îi spunea istoria cavalerului sărac lipit pămîntului şi a slugii sale din Galiza, o poveste cam murdară şi grotescă, cu tenta aceea medievală de digestie laborioasă, de rigiit, de pace monahală şi de chicote de femeie burgheză care peste cartea de rugăciuni pune *Les Contes à Rire* sau *Récréations Françoises?* Şi, dintr-odată, Germa simţi un dor imens de casa din Vessada, de toate lucrurile adunate acolo fără concursul spiritului şi al căror farmec, originalitate, parfum şi graţie i se revelau acum aşa cum se întîmplă cu o materie fosilă, moartă, cu cărbunii îngropaţi în pămînt care într-o zi apar preschimbaţi în frumuseţi condesate, nespus de rare.

Cu toate acestea, suferi o dezamăgire apropiindu-se din nou de Quina. Aceasta nu o vroia. Niciodată nu va mai fi cu putinţă să stea de vorbă lîngă foc ca odinioară sub flacăra imobilă a luminii opaiţului sau să-şi rezeme fruntea de umărul ei, ca să aţipească, ascultînd repetiţia sentinţelor domniţei Teodora, care enumera calităţile femeii perfecte — largă în trei locuri, îngustă în trei locuri, albă în trei locuri, neagră în trei locuri, lungă în trei locuri, mică în trei locuri... Germa adormea cu năluca unei figuri bizantine în mantie de brocart, ţinută de femei cu pieptănături arcuite ca nişte gondole în faţa ochilor. Citea multe povestiri şi înţeleapta Teodora îi apărea ca pe o compoziţie rigidă de tapiserie, cu friză paralelă de cameriste ale căror priviri imobile şi mortificate par că aşteaptă dizolvarea aurului de pe tiare şi de pe botine, risipirea şi decăderea luxului pe care timpul îl decolorează şi îl toceşte, făcînd din el o copie încă şi

mai tragică a mizeriei. Ah, ciripeala aceea colorată, mai mult decît veselă, fericită! Expresiile acelea neaoşe în care gramatica este revoluţionată şi discreditată; figurile de retorică şi diftongii încăpăţînîndu-se în eroare, într-atît încît constituie un dialect; poveştile burleşti cu militari şi studenţi, poveştile melodramatice cu oameni preschimbaţi în vampiri, ale căror veşminte trebuiau arse la miezul nopţii în cuptorul de pîine şi ale căror corpuri trebuiau lovite pînă sîngerau ca să se rupă vraja. Şi tăiatul porcilor, mirosul de pîrlit intrînd pe fereastră sau cel de şoric ars în dimineaţa limpede, pinii încovoiaţi de zăpadă, şanţurile înghemţate, apa albastră curgînd sub gheaţa ciuruită de goluri pline de aer în care insectele rămîneau prizoniere ca nişte desene botanice întipărite pe sticlă. Mirosul cald de măruntaie umplea casa, pătrundea în toate ungherele, în haine, în piele, în păr, în rugina cazanelor de aramă în care, în grăsimea aurie, pluteau jumările înflorite în forme hepatice sau de ciuperci cenuşii. Pe jar se prăjea inima ciopîrţită picurînd un suc sîngeriu; în vasele mari de lut, carnea sfîşiată, cufundată în vin, lua un ton violaceu, de gangrenă. Deasupra întregului sat părea că pluteşte mirosul de măruntaie calde, încă vii, smulse cu vîrful cuţitului; era adusă de vînt, ridicată de fum, duhoarea aceasta înţepătoare, greţoasă, care atîţa entuziasmul, obosind nervii, provocînd în organism o stare febrilă, de înfiorare şi de nelinişte. Germa îl vedea aşezîndu-se în faţa unei mese copioase şi cam ceremonioase pe măcelar, domnul Zezinho din S. Sebastião, care nu era un profesionist al acestei îndeletniciri, ci doar un proprietar prieten care nu vroia să primească nimic altceva în afara generoasei porţii de carne aleasă cu grijă. Era un cavaler tipic, frumos, grav, discret, cu părul încărunţit şi cu o purtare plină de tact care, ca disimulare a nehotărîrii, ar fi putut constitui cununa de glorie a unui diplomat. Priceperea lui de a tăia şi spinteca porcii era faimoasă. O slujnică îl aştepta lîngă banca unde condamnatul era legat cu frînghii. Fata îi oferea cel mai frumos ştergar de in, cu broderii în relief, el îl mototolea uşor, după ce îşi spăla mîinile maculate de o răbufnire de sînge. Erau mîini lungi, foarte frumoase, era întotdeauna aceeaşi răbufnire de sînge

perlat, parcă unsuros. Germa se întreba : „Oare gîndește ? Cînd înfige lama în carnea care trosnește, cînd aceasta e spintecată ca o țesătură sfîșiată, moale și umflată, oare ce-o fi simțind ?“ Fruntea înaltă și nobilă, mîinile spiritualizate pe care munca le făcuse expresive fără să le deformeze, nu îi dădeau nici un răspuns. Ceea ce era enigmatic la acest om era poate imensul său gol.

A doua zi după sosirea ei la Vessada, Quina îi spuse :

— Trenul de după-amiază e cu siguranță mai bun. Mănîncă ceva înainte să pleci...

Era o formă foarte personală de a o expedia pe Germa. Aceasta încuviință cu o părere de rău insidioasă în inimă. Locul său era așadar uitat, un alt sentiment înrobitor și unic subjugase sufletul Quinei, și nu mai putea fi nicidecum alungat. Proceda și acum ca altă dată, cînd îi căuta tovărășia, rugînd-o cu un glas alintat : „Hai, povestește-mi ceva...“, dar Quina nu mai arăta aceeași plăcere candidă de odinioară care o făcea volubilă și comunicativă. După mesele la care nu lua parte niciodată, credincioasă obiceiului ei de a mînca pe ascuns, i se întîmpla să dispară din camera unde o servea pe Germa care o auzea apoi trăncănind lîngă foc cu băiatul, întors din hoinărelile lui cu mușchetarii din partea locului. Presimțindu-i sosirea, Quina dădea fuga cu pasul ei ușor, neauzit, să-i pună în farfurie cîte o delicatesă păstrată special pentru el, îl privea apoi mîncînd, cu o grijă neliniștită, puțin inoportună. Germa apărea în ușa bucătăriei și o surprindea rezemată de vatră șușotind cu Custódio care îi vorbea cu aerul distrat al tinerilor care născocesc subterfugii și șiretlicuri pentru a se descotorosi de pisălogeala bătrînilor. Și totuși, ce mult se schimbase Quina, ea care odinioară îmblînzea pe toată lumea cu marele ei farmec. Cum știa să-și impună masacrantele păreri cu privire la terapeutică, etică, metafizică ! Ah, și ce insuportabilă putea fi cu aversiunea ei față de apă ca băutură ! Predicile ei despre indispozițiile femeilor, dietele, tabuurile ei, mania de a contrazice, îndoiala perenă în legătură cu virtutea celorlalți, uscăciunea sentimentală care mai mult simula decît simțea, neîncrederea față de un sărac necunoscut, imensul ei dispreț față de funcționari, slujbași supuși orarului, această rasă extra-biblică,

crescută la o lumină care nu e cea solară, vegetînd între două ziduri mobile de buget, ridicoli pentru că nu sînt mizeria apostolică care cerșește și judecă în același timp, ci mizeria celor care trădează, mint, imită, lingușesc, pîndesc, a celor care mănîncă țărînă și excremente, a celor care zîmbesc cînd sînt insultați, nu pentru a-și salva viața, ci pentru a obține un anume confort. Această lipsă de prestigiu a bărbaților în general, pe care Quina o propovăduise tot timpul, acest dispreț particular pentru femei, a cărui împunsătură Germa o suferise adesea, erau acum izvoare secate care nu-i mai alimentau ideile egocentrice și pagîne. Era întristător să o vezi cum încerca să cucerească atenția acelui copil nerod, cu mintea slabă care, cu fruntea plecată, se prefăcea că o ascultă sau nici măcar nu mai simula politețea cînd se ridica pe neașteptate în picioare și alerga în calea unui prieten, unei vite, ciinelui, găinilor, ale căror glasuri le înțelegea. Ce expresie iluminată de mîndrie i se întipărea pe chipul bătrîn cînd băiatul, cu vocea răgușită și șovăitoare, îi încredința vreunul din micile lui secrete, iubiri și trădări, clevetiri, proiecte, o ceartă, un briceag schimbat între prieteni, fetișcana care dăruiește crema de zahăr ars primită de la maică-sa ca garanție a afecțiunii sale, titirezul care învinge alt titirez, zmeul azvîrlit în hățișuri căruia i s-a încurcat sfoara, triumful în jocul cu mingea sau cu nasturi, primul ciomag din lemn de gutui încercat, cu șuierături prelungi, asupra tulpinilor tinere de eucalipt și a tufelor de ciulini. Doar de două ori Germa reuși să se înfrunte cu el, pentru că băiatul, sperios ca un animal de pădure, cu un amestec de sfială sălbatică și de violență, fugea din calea ei. Odată, cînd o luase pe poteca dintre sorbi, care dădea în poiană, îl întîlni lîngă porumbar, o construcție aproape lacustră, a cărui încăpere inferioară adăpostise pe vremuri un alambic.

— Ce faci aici, băiete? întrebă Germa, cu un glas prudent, blînd, aproape mieros. Nu știa încă cum să se poarte cu el, dezorientată oarecum de situația băiatului îmbrăcat modest în haine de doc de culoarea plumbului, însă cu năravuri mai degrabă de moștenitor decît de rudă săracă. Ce faci? repetă ea. Custódio tresări și se întoarse

repede, viclean, cu gestul năvalnic al celui ce caută calea de retragere, înainte chiar să presimtă pericolul.

— Prind broaște... spuse. Cu glas bîlbîit și silnic, începu să explice ce făcea, modul cum, cu o furculiță, înhăța broasca pe la spate, prin surprindere, înainte ca ea să poată sări în apa verde a iazului pe care pluteau fire de mătasea-broaștei printre proptelele umbrarului. Germa îl analiza pe furiș. Înalt, plin de o elasticitate animală, se apleca deasupra pietrelor stăvilarului, cu un aer atent, exagerat de scrutător, încercînd să-și mascheze tulburarea, dorința de a se ascunde și de a fugi de femeia zîmbitoare și gravă care îi inspira neîncredere. În apa limpede, chipul lui strălucea, deformat din cînd în cînd de o insectă, de o frunză în cădere, de vîntul care adia. Germa contempla imaginea lui reflectată, nu la suprafață, ci scufundată și parcă prinsă sub greutatea apei, frumoasă și puțin tulbure, cu coama lui fluidă și bălaie încadrîndu-i chipul ca tunsoarea rectangulară a capetelor de sfinx. Cîteva clipe tăcură amîndoi. Apoi, cu un suspin de tulburare, el își întoarse capul și o privi dintr-o parte, clipind apăsat din pleoapele care păreau pene calde și aurii, umbrindu-i obrazul într-un larg semicerc.

— Nu ești prea mare pentru un asemenea joc? rise Germa. Spre surprinderea ei, avea glasul puțin sugrumat.

— Nu, doamnă, nu sînt.

Încrezătoare în liniștea relativă, o broască veni să se posteze pe o piatră, verde și roșcată, cu pielea vîscoasă umflîndu-se ca foalele în ritmul orăcăitului. Stătea nemișcată, cu pîntecul albicos la soare, în timp ce pe deasupra ei libelule mici se încrucișau în aer, cu o scînteiere de curcubeu pe aripile ce păreau că susțin un corp obscur de vierme.

— E prea departe, spuse Germa încetișor, ca și cum i-ar fi prevenit. Și poate că, fără să o dorească, glasul ei exprima ironie și sfidare. Băiatul făcu o mișcare bruscă și iute. Și căzu.

— Ce ți-am spus? strigă Germa. Pleacă repede de aici. Trebuie să te schimbi, prostuțule. De ce vrei să prinzi broaște, hai, spune-mi! Ca să le mănînci?

— Nu, doamnă, nu de asta.

Cu tonul lui supus, plin de o timiditate stîngace, el îi răspundea stînd încă în apă, orbit de șuvițele ude de păr care îi alunecau pe obraz, nedîndu-și încă seama de răceala apei, ci doar șocat de atingerea rece pe care o simțea pe piele, ca pe o furnicătură. Se sculă și, împiedicîndu-se mai întîi de temelia de piatră a umbrarului, apoi de o piatră de moară părăsită lîngă porumbarul lacustru, care adăpostise odinioară un alambic, reuși pînă la urmă să iasă din eleșteu.

— Nu-i nimic, spuse, cu o fanfaronadă neroadă și încîntătoare. Nu m-am lovit.

Cu vîrfurile degetelor Germa îi îndepărtă de pe față o șuviță de păr, cu un gest scurt și violent.

— Pleacă repede ! repetă, cu înflăcărare, cu un ton ușor jignit, aproape dojenitor.

Dintr-un salt, băiatul ajunse pe drumul mărginit de sorbi, pe care frunzele în formă de inimă ale violetelor formau un covor gros pe pămîntul negru și neted. Germa începu să arunce în apă pietricele cenușii desprinse din peretele stăvilarului. Pe chipul ei nu se zărea nici un zîmbet ; nici chiar cînd revedea în minte scena — băiatul așezat pe fundul mîlos al iazului, străduindu-se să se dezmeticească și privind-o printre șuvițele de păr din care picura tot timpul apă sau cînd el îi spusese „Nu m-am lovit", cu pronunția lui de copil greu de cap, sărindu-l pe *l* — Germa nu rîdea. Privirea ei era contrariată și aspră și nu găsea nimic nostim în tot ce se întîmplase. Plecă în aceeași seară, fără să-l revadă pe Custódio.

XIII

ABEL NU SE ARĂTĂ MULȚUMIT de veștile aduse de Germa. Rătăcirea maternă a bietei Quina, care creștea la sîn un uzurpator primejdios, provocase tulburare în familie. Se duse chiar să-l caute pe João, pe care îl surghiunea de obicei în categoria rudelor lipsite de importanță, ca să-i propună o coaliție vicleană sau chiar violentă împotriva a ceea ce el nu-

mea îndărătnicia babei. João, care trăia într-o enormă casă dărăpănată, proprietate a nevestei, coborî optzeci și patru de trepte ca să-i deschidă ușa, fiindcă locuiau numai la ultimul etaj, iar șnurul care acționa zăvorul nu funcționa.

— Bună ! spuse el, fără entuziasm. Se dădu la o parte și așteptă ca fratele să intre în micul vestibul pardosit cu faianță de un roz șters, apoi îl conduse pe scara interminabilă, pe care se revărsa lumină din încăperile pustii ai căror pereți, cu vine negre, imitînd marmura, aveau o strălucire suavă. Nu schimbară nici un cuvînt pînă sus. Apoi, cînd ajunseră în sufrageria plină cu soiul acela de mobile care prin soliditatea modestă și necesară exprimă resemnarea cinstită și grotescă a falimentelor burgheze, Abel nu găsi nimic de spus. Trecuseră doisprezece sau cincisprezece ani de cînd cei doi frați nu mai stătuseră de vorbă, îndepărtați de felul lor opus de viață. În timp ce João trăia aproape în sărăcie, înconjurat de falsa aureolă de confort a clasei de mijloc, ruinată de prea multe pretenții, Abel era, în continuare, un aventurier îndărătnic care obținea creditul ca pe un triumf, dar căruia banii i se scurgeau mereu printre degete. Creditul constituia pentru el un lux, așa cum sînt bijuteriile pentru bătrînele actrițe. Precum Quina și tatăl lor, Francisco Teixeira, el nu era un burghez, o creatură domestică, nici un domn sau un om de spirit — era un diletant al experienței. Își privi fratele așezat pe un scaun ciudat, cu niște arcuri asemenea celor folosite la circ pentru numerele cu proiectilul uman, și o anumită emoție îi voală glasul și îi încețoșă privirea. Pe chipul lui João nu se citea însă nimic care să fi putut inspira o asemenea compătimire înăbușită ; era bătrîn și atîta tot. Revelația bruscă a decăderii cuiva pe care l-am cunoscut la apogeul vieții sale, la vîrsta cea mai plină de făgăduințe, pe cînd era încă tînăr, activ și locvace, ca acum să ne apară decrepit, deformat, cu trăsăturile chipului sau culoarea ochilor de nerecunoscut, impresionează cel mai mult caracterele frivole și lumești cărora timpul li se înfățișează ca o prăpastie înspăimîntătoare.

— Ai o grădină frumoasă, se vede de aici, comentă din politețe Abel cînd ajunseră pe balconul din spate de

unde se zărea un șir de cartiere mizerabile printre ziduri dărăpănate pe care se uscau zdrențele, ieșind în evidență portocaliul și culoarea de somon a scutecelor. Dedesubt se vedea un petic de teren presărat cu araci de fasole. Era îngust și sărac, dar conștiinței de proprietar a lui João, foarte sensibil acum la îndeletnicirile de grădinar care visează pășuni și islazuri pe un răzor, grădina i se părea grandioasă. Germa o numise odată „tabloul lăncilor“ [1], sigură că el nu va înțelege.

— Oh, am neglijat-o foarte mult ! se grăbi el să spună, cu umilință. Chipul lui puhav și obosit radia un entuziasm derizoriu. Vrei să coborîm s-o vezi ?

Abel consimți. Coborîră din nou cele optzeci și patru de trepte, pășind cu mare băgare de seamă, trecură iar pe lîngă ușile deschise spre interioare goale unde plutea un miros de praf și de semințe care se usucă pe hîrtii, pe pervaz, în spatele geamurilor fără perdele.

Îi arătă fiecare arac de fasole verde ale cărei păstăi vărgate în purpuriu se confundau cu frunzișul aspru. Un puț cu peretele circular din piatră cioplită se deschidea la capătul grădinii. João aruncă o piatră înăuntru ca să arate cîte era de adînc.

— Aici îmi petrec timpul grădinărind, spuse. Învălui cu o privire încîntată procesiunea de panseluțe și de crini, cu frunze ascuțite, ai căror bulbi albicioși ieșeau din pămînt pe lîngă zid. Abel zîmbi cu șiretenie.

— Se vede că viitorul nostru nu este agricultura. Între timp, Quina a reușit să pună mîna pe ceea ce reprezintă tot trecutul nostru de oameni ai pămîntului. E bogată și am auzit că pare foarte dornică să-i pricopsească pe străini cu averea la care am contribuit și noi.

— Nu vreau să-mi vorbești despre Quina. Să nu aud de ea, îl întrerupse João. Părea teribil de jignit, desigur mai mult din pricina lipsei de tact cu care Abel vorbise despre horticultura lui, decît de pagubele pe care acesta le punea pe seama surorii sau chiar de ofensele suferite de nevastă-sa, care nu fusese niciodată recunoscută ca rudă în casa din Vessada. E o intrigantă care îmi face

---

1 *Predarea cetății Breda* sau *Lăncile* — tablou celebru al lui Velázquez, aflat la Madrid (n.t.).

silă, o ființă lipsită de sentimente... Nu sînt bogat, spuse, punîndu-și patetic mîna pe inimă. Nu sînt deloc bogat. Prefer însă bucățica aceasta de pămînt, verzele și papucii mei de rafie decît să trăiesc ca ea, cu toate poveștile alea cu vrăji și dobînzi ilegale. Pe ultima proprietate a pus mîna prin nu știu ce învîrteală foarte neclară care poate fi numită geniu al finanței, dar care pentru mine nu este decît o șarlatanie. Și mă doare sufletul că mi-e soră...

Expresia chipului nu i se modificase prea mult, nu arăta vreo exaltare ; chiar în indignare, se arăta mai mult suferind decît agresiv. Felul cum își punea mîna pe piept și spunea „Nu sînt bogat" ascundea mai multă ranchiună decît resemnare. Era un om slab, conciliator și liberal cînd o ducea bine, dar supus invidiei și clevetirii chinuitoare atunci cînd succesul altuia îi dovedea mai limpede propria neputință. El reprezenta ivirea intelectualului în familie. Rafturile lui de macacaúba [1], care nu-și pierduseră antipatica circumspecție a dulapului pentru care fuseseră tăiate, erau ticsite de acea bibliografie ingenuă și pretențioasă, adunată cu prejudecata sentimentală a explorării emoției umane care te împinge spre o supușenie imorală, falsă și demnă de dispreț. Era vorba despre răpiri, coincidențe fatale, dueluri, trădări, istorii cu favorite și spadasini, cu *grisettes* înamorate, scrisori, flori veștede, tîlhari filosofi și amazoane îndrăgostite. Erau cărți cu scări de mătase și otrăvuri în mănușă, cu măști și dominouri, un exotism inspirat de litografiile din calendar, frumuseți din Benares și Bangkok interpretate printr-o estetică europeană. Deasupra unei mese cu un singur picior, urîtă, greoaie și aproape luxoasă, se vedea, avînd ca semn un colț de ziar, *Bastardul reginei*, cu o copertă de hîrtie lucioasă stropită cu verde închis. João îi atrase atenția asupra cărții care era volumul al doilea și ale cărei pagini, de vechi ce erau, păreau afumate și fragile. Îl reținu mult timp, cu acea aviditate proprie celor care reușesc arareori să obțină un auditoriu, îi vorbi despre eroul Carambilhas și despre prințesele sfîșiate de durere, în rochiile lor largi cu gulere à la Medicis, înalte

1 *Macacaúba* — arbore brazilian, cu lemn roșu. (n. t.).

și încreștite ca pieptenii spanioli. Dedica iubirilor lui Mazarin cu Ana de Austria o atenție atît de vie, frămîntată și uluită, ca și cum ar fi fost ceva actual, evenimentul la ordinea zilei. Acest lucru nu era lipsit de haz.

— E viață, e istoria vieții, spunea. Abel tăcea înciudat, înăbușindu-și rîsul zeflemitor. Nu reușise să aducă conversația la motivul real al vizitei sale — Quina și posibila represiune a dezordinilor ei administrative. În ultima vreme, ea începuse să devină risipitoare, plătea datoriile băiatului care, crescut sub aripa ocrotitoare a unei femei slabe și vanitoase, obținuse în casă un loc privilegiat pe care ea, din mîndrie și pentru a sfida bîrfelile oamenilor, nu vroia să i-l refuze. Extravagantele lui excesive deveniseră celebre. Se înconjurase de o adunătură de haimanale. Custódio era un idiot care nu știa decît să ceară supunere de la cei pe care îi bănuia de lașitate. Mintea i se pietrificase la vîrsta de zece ani și se supunea numai memoriei unor experiențe foarte limitate. Quina îl socotea inocent, era înduioșată de ceea ce i se părea a fi o negare a lumii, a cruzimii și uneltirilor ei. Violențele lui Custódio le punea pe seama unor toane nu prea dese, și care apăreau uneori ca luna nouă, cu semne de furtună, ca atunci cînd norii se adună și pămîntul răspîndește efluvii care vibrează în atmosferă. El învățase repede să o domine — cînd cu alintări de copil, cînd cu obrăznicii de care ea se ferea cît îi stătea în putere, de teamă ca vecinilor să nu le treacă prin minte gîndul vreunui scandal. Acum, cînd se afla la sfîrșitul vieții, bogată, respectată și mîndră de succesele sale, Custódio îi căzuse ca o anatemă în inimă. Era coșmarul, călăul ei, dar și cea mai vie flacără a lumii ei aride și spiritualizate, pe cît de plină de mizerabile tertipuri ale interesului, pe atît de deschisă pentru cea mai îndrăzneață înțelegere. Acest băiat care devenise frumos în timp ce ea îi servea cartofi stropiți cu ulei și oțet sau îi făcea cărare în păr cu vechiul pieptene de os, el, cel atît de necioplit și venal din instinct, aproape inconștient atît în fața binelui cît și a răului, reprezenta, pînă la urmă, răzbunarea prejudecăților ei asupra bărbaților. Îl iubea, nu îl judeca ; îl cunoștea însă profund, cu o luciditate amară pe care încerca să o ocolească, pentru a nu-și

încununa cu spini vanitatea care era uriașă și intangibilă, chiar și atunci cînd pasiunea ar fi putut-o răpune și destrăma. Abel spunea : „Trebuie să mă împotrivesc, trebuie să fac ceva. Quina e poate o piatră tare, dar băiatul e dinamită". Germa spunea numai : „Săraca de ea !" Și, după o ușoară încruntare, schimba subiectul.

Nu se putea conta pe nici un fel de ajutor din partea lui João. Iată-l rumegîndu-și intrigile cu suverane și sfetnici după ce își etalase grădina, fasolea, panseluțele pe care le împărțea în *văduve, căsătorite* și *fete mari*. Era bătrîn, avea acea fizionomie goală și ușor impertinentă care definește egoismul pașnic al sedentarilor, maniaci ai micilor tabieturi, mărginiți la o restrîngere a dorințelor, a căror parcimonie, de atîta repetare, ajunge cu timpul să fie înfățișată ca atingerea unui ideal.

— Mă duc, declară Abel. Te las cu bastarzii tăi.

Fratele roși. Încerca o mare pudoare în legătură cu cei doi copii nelegitimi, a căror existență nevastă-sa se prefăcea că o bănuiește numai cînd vroia să-i potolească arțagul sau să obțină ceva fără prea multă tîrguială. Știa foarte bine care era servitoarea care le dăruise urmașii, o femeie plinuță, mărunțică, cu forme rotunjite ca ale unei fetișcane din calendarul în care se aglomerau invențiile veacului — mansardele înghesuite sub acoperiș. Fata încăpuse pe alte mîini și locuia acum în afara orașului, lîngă mare, măritată cu un barcagiu vîrstnic care îi oferise o relativă bunăstare. Copiii, amîndoi băieți, aveau aproape vîrsta Germei și constituiau mîndria cititorului de romane istorice care își închipuia poate că savurează aceeași senzație a intrigilor pe care noaptea, îmbrăcat cu cămașa despicată într-o parte, cu un abajur de hîrtie filtrînd lumina lămpii de pe noptieră — pe care nevasta o numea „cascada de la căpătîi" —, le devora înghițindu-și suspinele de plîns, cu un tumult de pasiuni în pieptul descărnat. „Vai de capul lui" !, se gîndea Abel. Cu toate acestea, văzînd portretul părinților, mărit după o fotografie mică și ștearsă a unui artist ambulant, și care era agățat de un șnur gros de mătase verde pe peretele unde vopseaua se decolorase și crease o floră bătînd în cenușiu, Abel se emoționă, simți din nou o toleranță fraternă față de omul, în fond cumse-

cade, nici prost, nici incapabil, dar care ajunsese un mediocru din pricina abnegației conformismului, a comodității propriilor sale aspirații.

La ușă se întîlni cu nevasta lui João care intra gătită cu un fast ce vroia să imite grandoarea, crezînd pesemne, ca multe alte burgheze, că poate da impresia de bogăție. Era o femeie corpolentă a cărei banalitate, mai cumplită decît viciul, îl contagiase pe João într-atît încît acesta își pierduse orice urmă de personalitate. Supunerea lui nu părea o simplă ascultare, ci mai degrabă un fel de recunoștință pentru inițiativa ei de a-l scuti de orice responsabilitate.

— La revedere, la revedere... Bucuros de întîlnire, spuse cu grabă Abel. Părul ei lînos, de abisinian, aerul de aroganță edulcorată cu care anumite femei par a se răzbuna pentru faptul că nu sînt curtate, vrînd în același timp să-și scoată în evidență virtutea, aproape că îl înspăimîntau. Femeia nu poate avea decît două rosturi : frumusețea sau valoarea financiară. Genul acesta de burgheze blindate în prejudecățile lor, sărace ca șoarecii, și care nu se dispensează nici de cel mai mic omagiu care se acordă celor de la care se așteaptă ceva, fie favoruri amoroase, fie bani, îl călcau pe nervi și, spunea el, îi purtau ghinion.

— Am fost la João, spuse mai tîrziu soției, una din acele femei care sînt arcă a alianței și turn de fildeș, discrete și sentimentale, și pe care oamenii de lume și frivolii știu atît de bine să le aleagă fără să le aprecieze niciodată. Sînt doborît...

— Așa deci, vorbi Germa, cu lehamite. Încă mai expune în grădină predarea cetății Breda ? Aracii lui de fasole fac cît o armată. Fac cît pădurea militară din Macbeth...

— Nu e vorba de asta. Tatăl îi aruncă o privire furișă, plină de o maliție premeditată, lipsită însă de cruzime. Fata asta de douăzeci și șase de ani care încă nu se măritase și nu părea dispusă să-și negocieze legal corpul și toată zestrea de educație și mentalitate în schimbul unei situații avantajoase pentru toată familia, i se părea insolentă și demnă de reproș. El se distra uneori nesocotindu-i darurile, cu o intenție de prefăcută

provocare, dorind să o vadă reacționînd și trecînd la o aplicare utilă a calităților ei — să se căsătorească repede, căutînd un folos indiscutabil, chiar dacă ar fi făcut-o numai din răzbunare. „Nu ești destul de frumoasă, nici destul de isteață ca să scapi de tocmeala căsniciei și să dobîndești ceea ce orice femeie mai puțin subiectivă știe să obțină", spunea privirea lui. Iar privirea Germei îi răspundea : „Am prea mult spirit ca să putem fi aliați. Sînt o valoare care nu rentează, un lux. Răbdare sau felicitări. Nu oricine are în casă un giuvaier de un asemenea preț..." Deasupra distilării acestor două priviri plutea o cordialitate sinceră, o afecțiune plină de bonomie și de înțelegere, și o lașitate reciprocă.

— Știați, spuse Abel, că Quina are de gînd să vîndă Moinhos ?

Pînă și Germa nu-și putu stăpîni o tresărire. Era cu putință ? Moinhos era singura moștenire a Mariei, partea care îi revenise de la împărțeala între frați dintre care numai unul, José de la Folgozinho reușise să facă o mare avere. Era un simbol, căci producea foarte puțin, iar ultimii morari, femeia slută care își zornăia aurul în buzunarul de la șort și nepotul Tibúrcio, nu plătiseră niciodată. Bătrîna fusese găsită strangulată într-o dimineață și corpul ei, abia prins cu cîteva cusături după autopsie, picurase sînge din coșciug pe tot drumul pînă la cimitir, ceea ce vroia să însemne, după credința poporului, că ucigașul își însoțea victima. Acesta era, bineînțeles, Tibúrcio. Beat și înnebunit de frică, fusese gata să se dea de gol dacă nu l-ar fi ajutat un fost stăpîn de-al lui, un proprietar cu faimă proastă care îi aranjă un alibi. Quina însă îl dădu afară, avînd, în sfîrșit, o justificare ca să se abată de la angajamentul ei caritabil. Acum, Moinhos avea alți arendași, o pereche bătrînă cu o fizionomie și o ținută din acelea care intimidează, căci în ele pare a se înfățișa forța indestructibilă și cam nesuferită a virtuții... Ce se putea întîmpla oare în casa din Vessada ca Moinhos, o relicvă de familie, acum productivă, să fie vîndut ?

Erau, de fapt, doar niște zvonuri. Custódio creștea, devenise un tînăr cu toane, păstrîndu-și cu încăpățînare

privilegiile care erau bunăstarea fără efort, onorurile fără merit. Nu muncise niciodată. La doisprezece ani, copia în stearină chei false ca să deschidă sertarele unde bănuia că se află lucruri de valoare, pe care le schimba în pierdere, amăgit de așa-zisa generozitate a prietenilor ale căror măguleli i se păreau o plată îndestulătoare. Devenise cunoscut bijutierilor din tîrg, tăinuitori de obiete furate ; Quina, care altădată ar fi strigat catilinare în cele patru vînturi la asemenea fapte, acum doar se muiase puțin, plin de o durere calmă, fără revoltă. Era incapabilă de o atitudine furioasă, de un gest mai aspru ; prefera concilierea, prudența, așteptarea, concesia. Cu un asemenea caracter, băiatul se semețea, precum tulpina de vie nealtoită, și își dezvolta promițătoare apucături de delincvent. Biata femeie se amăgea singură, crezînd că sfaturile ei vor da roade în spiritul lui inform, că blîndețea îi va fi pildă, că bunăvoința îi va aduce recunoștință. Custódio nu avea însă nici un fel de capacitate de adaptare la principiile cele mai elementare ale responsabilității. Quina era un excelent critic și nu îi scăpa nici una din deficiențele, din tendințele periculoase ale băiatului pe care îl iubea atît de mult și pentru a cărui perfecțiune și-ar fi dat viața. Spiritul nu exclude niciodată sentimentul. Se poate spune mai degrabă că este produsul acestuia și că întotdeauna vrea să satisfacă o sete de frumusețe. Ea însă nu îl certa. Se gîndea : „Bietul de tine, ești smintit și nătărău, sînt însă mulți alții mai răi ca tine". Rațiunea era, așadar, de acord cu inima și, din egoism și pentru a nu îl irita, ea se retrăgea în rolul de spectator al acelui destin în care refuza să se implice cu toată ființa sa. Aceasta fusese, de altfel, atitudinea ei din totdeauna. Și cum personalitatea ei era un amestec incoerent de tendințe ascetice, detașare de lume și, în același timp, o dorință neostoită de notorietate și onoruri, comportamentul față de Custódio asculta firește de toate aceste controverse ale firii ei. Nu vorbea niciodată despre el, nu îl lua nicăieri să o însoțească, nu îi dăduse nimic în stăpînire și îl îmbrăca întotdeauna ca pe un țăran mijlocaș care își pune cămașă de poplin numai cînd se însoară și care se încalță, în cel mai bun caz, cu cizme

de vițel unse cu seu. Totuși, acțiunile ei la care nu avea acces opinia publică, aveau un caracter diferit, de devoțiune oarbă, de răbdare și chiar de supunere naivă. Custódio o fura, ea își lua doar mai multe măsuri de prevedere, fără să-l dojenească; o insulta, proferînd amenințări, ea alegea tăcerea. Odată, cînd dintr-o plăcere malefică, omorî cu o lovitură de picior ciinele acum orb pe care Quina îl salvase de la înec cu multă vreme în urmă și pe care îl ținuse pe lîngă ea cu acea duioșie specială, pe jumătate orgolioasă, pe care ne-o provoacă cei pe care odată i-am protejat fără condiții, ea se închisese în cameră, fără să scoată o vorbă.

— Nu ți-e rușine? îi spuse Libória, slujnica. Un animal care ți-era prieten și care scheuna de mulțumire cînd te auzea venind!

— Nu am nici o vină. De ce s-a pus în calea mea?

Era un argument foarte personal, prostesc, obtuz, plin de încăpățînare, ca toate cele pe care le folosea ca să se apere cînd era dezorientat. Apoi, în vîrful picioarelor, se apropie de ușa camerei Quinei și rămase acolo cîtăva vreme, crestîndu-și numele cu briceagul pe una din grinzile pe care se sprijinea veranda. Cum ea nu apărea, începu să se enerveze. Apoi, gîndindu-se la ciinele mort, fu cuprins de remușcări și se ascunse într-un cotlon, plîngînd și lovind pereții cu pumnii. Quina trecu pe acolo și îl întrebă, prefăcîndu-se indiferentă:

— Ce te doare?

— Dumneata nu mai vrei să știi de mine! strigă băiatul. Ochii lui stupizi, plini de lacrimi, frumoasa lui gură umflată de emoția plînsului, implorau reconciliere și iertare. Vîna ironică a Quinei o făcu să-și uite pentru un moment amărăciunea și cu greu își ascunse un zîmbet în fața tînărului acela atît de frumos, plin de superficialitatea unor anumite statui grecești a căror perfecțiune ajunge uneori să fie exemplul unei radioase nulități. El era, așadar, specimenul anecdotic de țărănoi frumos pe care maică-sa, meșteră la șiretlicuri, îl învață cum se curtează o femeie înstărită. „Cum, dacă eu nu știu ce să spun?“ se văicărește nerodul. „Bine, atunci repetă tot ce-ți spune ea“, îl dăscălește mama, încrezătoare în pasiunea bogătanei care, cu prima ocazie, suspină

și gîngurește pretendentului său : „Ești frumos ca un soare..." Și el, ascultător : „Și domnia-ta ca o unsoare..." Biata Quina ! Toate glumele și snoavele despre imbecilul, tăntălăul, săracul cu duhul pe care, cu o nespusă agerime, oamenii din popor îl recomandă pentru a-i sluji pe domni, se potriveau de minune cu acest Custódio pe care ea îl culcase în propriul ei pat pînă la pubertate și pe care îl iubea cu conștiința desperată a ridicolului. Îi oferea o viață tihnită, îl copleșea cu privilegii nepotrivite cu poziția lui și care, în modestia și dependența în care îl ținea, căpătau caracteristicile luxului risipitor care se descoperă numai în amănunte, diferit de luxul economic al burghezilor care adună tot ceea ce dobîndesc. Îi cumpărase un mînz pe care seniorul din Lago, în decădere financiară, îl vînduse la tîrg, ceea ce reprezentase o ultimă lovitură dată grajdurilor sale, pe vremuri faimoase. Plăti un preț foarte mare, calul avea genunchii slabi și era inapt pentru povîrnișuri pietroase. Quina nu era însă persoana care să plece din piață mulțumindu-se cu un produs inferior și lăsîndu-i pe alții să obțină ceea ce își dorea pentru ea. Ca și Francisco Teixeira era extrem de încăpățînată în ispită. Nu numai că plăti o sumă exorbitantă pentru cal, dar luă și frumoasele harnașamente, încrustate cu argint și șaua de antilopă bătută în ținte care numai ea reprezenta simbria pe trei ani a unui lucrător la cîmp.

— Vreau să se vadă de ce se vorbește că aș fi bogată, se împăuna ea. Și, uneori, cînd cîte o rudă mai intimă îi spunea : „Pentru Dumnezeu, Quina ! De ce nu pui o lopată în mîinile băiatului ăstuia ? Crești în casă un pierde-vară", ea își lua un aer de mister prefăcut care, cu un ultim argument, se limpezește.

— El e, se presupune, nepot al contesei Monteros. Ce s-ar spune dacă eu i-aș da adăpost ca să mi-l fac slugă ? Zău așa ! Și dacă dau din pîinea mea, n-o fac ca să-mi fie plătită, ci ca să nu-mi fie cerută.

— Așa să fie, cum vrei tu. Dar vezi că pînă la urmă tot o să te fure.

— Lasă asta. Casa mea poate răbda furturile, doar risipa n-o poate răbda, îi tăia ea vorba, cu un orgoliu smintit, pusă pe sfadă.

Astfel ea căuta în originea lui Custódio încă un motiv care să-i mîngîie vanitatea ; şi, nemulţumindu-se cu asta, ajunse să descopere în băiat un filon oportun care îi justifica, în proprii ei ochi, interesul pentru el. Descoperi pînă la urmă că devotamentul, sugestia pe care el o exercita asupra ei se datora spiritului reincarnat al vreunei făpturi îndrăgite — poate spiritul prea iubit al tatălui, preferatul ei din totdeauna, şi care, în memoria ei, era ca un spin, o durere nesăţioasă, niciodată potolită şi aproape voioasă. Ciudată fuziune între real şi inuman ! Nici un moment însă mintea ei nu-şi uita interesele : fie cifre, fie respectabilitate şi convenţie. Pe lîngă acest avid omagiu al lumii, exista o integrare profundă în originalitatea cea mai subiectivă, dăruirea forţelor sale morale unui infinit spiritual pe care nu-l considera impenetrabil, ci la fel de accesibil ca şi lumea pămîntească. „Există mistere — spunea —, dar nu pentru mine. Există Dumnezeu, dar el e cel care mă caută". Neputîndu-i atribui lui Custódio superioritatea concretă pe care nu o poseda, îl împodobi cu măreţia abstractă a predestinării divine, căci pe aceasta nimeni nu ar fi putut să o nege. Se simţea acum imunizată împotriva tuturor greşelilor şi turbulenţei băiatului în care vedea mereu pecetea teribilă a fatalităţii de care nu-i e dat omului să fie răspunzător. El nu acţiona din propria-i voinţă ; era doar instrumentul unei forţe independente pe care nici nu o bănuia şi despre puterile căreia nu avea habar.

Într-o seară, pe cînd trecea pe veranda dinspre curte, îl surprinse pe Custódio care se oprise din meşteritul unei curse pentru cîrtiţe privind cerul care începuse să se întunece. Nu îi vorbi, nici el nu-i simţi prezenţa, căci rămăsese cu obiceiul de a umbla uşor, evitînd instinctiv să atingă chiar şi cu umărul un colţ de perete sau o uşă, gest care acum nu mai părea graţios ca odinioară, ci, dimpotrivă, ridicol. Îl observă pe Custódio şi chipul lui de arhanghel i se păru fosforescent în umbra serii, în lumina stinsă în care se mai distingea doar conturul acoperişurilor şi dantelăria de lemn dăltuit a verandei din faţa bucătăriei. Rămaseră aşa cîtăva vreme. Băiatul ţintuia cu ochii un punct ce părea să-l fascineze, căutînd poate să prindă o formă sau un sunet pe care nu îl în-

țelegea. Quina stătea lîngă el cuprinsă de o curiozitate bănuitoare, șovăind dacă să-l atingă, să-i vorbească sau să se retragă fără a fi văzută. Custódio însă se întoarse și, fără surpriză în glas, spuse :

— Vino încoace. Nu vezi acolo un om ? Îi arăta acoperișul înclinat de paie al șoproanelor deasupra cărora se înălțau coroanele portocalilor din curtea vecină, plantați pe cînd trăia Narcisa Soqueira.

— Nu e nimic. Niște crengi, vreo scară rezemată de zid... îl luă la rost Quina, căci detesta superstițiile facile și banale ale oamenilor din popor pe care o sugestie îi impresionează mai mult decît un fapt concret și pentru care raționamentul înseamnă de multe ori un mod de a falsifica adevărul. Dar Custódio, cu exaltarea proprie copiilor care, pentru a fi luați în seamă sînt în stare să stîrnească voit confuzia și tragedia, îi zugrăvi cu mai multe amănunte figura omului, sutana albă și chipul icteric, cu ochii galbeni ai abatelui. Servitoarea acestuia, care venea să ia laptele muls după ce vitele se adăpau, povesti despre boala stăpînului, un rău subit care îl doborîse, cu simptome ciudate care pentru el erau deja semne ale morții.

— Vai, nici nu-mi vine să cred ! plîngea femeia, ștergîndu-și ochii și suflîndu-și nasul în șorț. Punînd-o și pe ea la socoteală, excelentul preot lăsa patru văduve în sat, toate patru femei cumsecade, cu trupuri puternice și sănătoase ce presupun cel puțin trei generații care n-au flămînzit și opt secole fără excese. Ah, se vor termina predicile împotriva sexului fatal, a femeilor trădătoare și mincinoase, invectivele de la amvon cînd el răcnea, cu degetul acuzator îndreptat spre mulțime ! Fetișoanele încă mucoase și care își prindeau fusta la spate cu un ac de siguranță mare cît degetul gros, fetele bătrîne, neghioabe și rotofeie, care își încrucișau pe pîntec mîinile cu care prefirau mătănii, sau făpturile mucegăite, cu o veșnică răgușeală care se rezemau de grilajul din fundul naosului ori doamnele împopoțonate în rochii de duminică ale căror priviri navigau de-a lungul coloanelor romane pe capitelurile cărora își făceau cuib vrăbiile, nu-i vor mai auzi glasul puternic și mustrător : „Femeile sînt precum coarnele de berbec — tari și strîmbe".

Fraza bubuia, urca pînă la arcurile zvelte ale ogivelor, ca o amenințare batjocoritoare, totuși ironică și paternă. „E un om cumsecade!" presimțea poporul. Și exista o urmă de zimbet în acest comentariu, rîsul umoristic, tolerant, fratern cu care îi criticau amantele, predicile de bună purtare după litera evangheliei, felul cum îi învăța să-și înăbușe un strănut frecîndu-și nasul sau cum imita ținuta gravă a ateilor străini care vizitează o biserică, dîndu-o ca exemplu credincioșilor. „Ce om cumsecade!" spuse Quina. Se stimau, cu toate că, într-un anume sens, se considerau adversari. Cînd muri, ea înțelese că, deși abatele fusese departe de a constitui un exemplu, prin el oamenii pierdeau un prieten. Fusese o făptură obișnuită și slabă, însă oamenii preferă întotdeauna să poată lua în derîdere autoritatea care îi domină și îi comandă. Unde șefii sînt venali conștiința de a fi sclav e mai puțin acută.

De la această întîmplare, Quina îl investi pe Custódio cu o demnitate pe care nici sie însăși nu și-o deslușise foarte bine și care era un fel de drept de succesiune spirituală pe care acum o trecea asupra lui. Aceasta avea însă numai semnificația decorațiilor conferite pentru a evita ca rațiunea să disprețuiască pe cei pe care sîntem obligați să-i iubim dintr-o datorie de onoare sau de sentiment.

XIV

AȘA ÎȘI DUCEA BĂTRÎNEȚEA

Quina. Se însingura tot mai mult, deși era toată numai dăruire, stăpînită de imperativul generozității și al sacrificiului cotidian, care se întrezărește în toate abdicările mărunte. Egoismul îi era proporțional cu dragostea pentru viață; abnegația ei era o eliberare, mîndria celui ce reușește să supună și să învingă pasiunea. Nu părea o făptură prea înțeleaptă sau admirabilă, căci cusururile ei erau foarte evidente, iar sufletul îi era poate prea complicat pentru a fi descifrat și înțeles în ansamblul lui. Probabil că era una din acele ființe despre care se spune

că nu au caracter, înțelegîndu-se prin aceasta toată viltoarea de aspirații, dorințe, slăbiciuni, perversități, minciună, îndrăzneală, frică și nebunie ce poate fi găsită într-o inimă omenească. Fibra cea mai ascunsă a firii sale era însă duioșia — cea mai frumoasă și rară duioșie.

Pe vremuri, era de ajuns zîmbetul ambiguu și ironic cu care o întîmpina tatăl pentru ca un val de emoție să o copleșească. Pudoarea însă o oprea să vorbească cu un glas mai înflăcărat, să rostească vreunul din acele cuvinte nestăpînite, dulci și atît de banale, în care licărește simțirea. Pudoarea este poate cea mai violentă și mai grăitoare manifestare a sexualității. Sînt mari curtezane care chiar la bătrînețe se înroșesc de sfială, rușinîndu-se de parcă ar fi fecioare neprihănite. Quina, cu frumosul ei păr alb, încovoiată de bătrînețe, trezea încă în Inácio Lucas, ciudatul și cumplitul bărbat al surorii sale, o extraordinară senzație de gingășie și de consolare. În fața ei, furiile lui demonice se potoleau înfrînte ; asta îl enerva într-o oarecare măsură, rostea atunci vorbe aspre și pline de răutate, dar era deja inofensiv.

Chiar cuvintele pe care Quina le spunea la mînie aveau accentul de exasperare la care o constrîngea pudoarea căci, dacă exagerarea este arma albă a celor timizi, ea este de asemenea cea mai desperată dintre reacțiile pudorii.

Încrederea ei în celelalte creaturi fusese întotdeauna mult prea precară ca să mai îndrăznească să își dezvăluie în întregime dragostea pentru ele. Copilăria lipsită de mîngîieri, de acele imponderabile atenții ale inimii, prisos al sensibilității care sînt pîinea zilnică a unui suflet tînăr, nesigur de el însuși, îi lăsase o cicatrice profundă. În afecțiunea nestăpînită și delicată în același timp pentru Custódio se regăsea aceeași recunoștință, aceeași umilință pasionată pe care i-o dedicase tatălui. Teama că nu i se va răspunde cu o sinceritate la fel de pură, o împiedica totuși să-i poată revela vreodată întreaga intensitate a duioșiei pe care o simțea față de el și ajungea uneori să-l disprețuiască chiar atunci cînd se arăta mai îngăduitoare. Situația lui de subordonat era garanția că băiatul nu va cuteza niciodată să o creadă prea legată de ei. Și, totuși, și-ar fi dat toată avuția adunată cu

atîta trudă ca să poată strînge la piept capul adolescentului în nopțile de veghe în care vîntul vuiește pe horn și lumina opaițului se îndoaie ca o lamă de sabie și vibrează ca panașul verde-auriu al hoidelor! Să-i poată șopti cuvinte simple, pline de o elocvență primitivă și fierbinte, ca acelea pornite dintr-un suflet de mamă sau de iubită! Să-i spună că îl iubește, că lumea întreagă era doar o cupă golită și azvîrlită departe, în timp ce el era lumina, prezența mereu neliniștită și tremurătoare a fericirii, pacea și groaza de moarte și chiar solitudinea pe care omul o caută în spaima lui de a fi singur. Dar rușinea ca nu cumva să zărească în privirea lui indiferența, interesul, tirania momentului prielnic o înghețа. Într-o zi, cu o inconștientă neobrăzare, Custódio o întrebă din senin, ca un ecou al curiozității altora :

— Ce o să-mi lași cînd o să mori ?

— Ce ești tu pentru mine ? spuse Quina. Te-am crescut și îți dau de mîncare. Ce vrei mai mult ?

— Atunci ce fac eu aici ? strigă băiatul, indignat. Și ea rise cu toate că acea stîngace lovitură de pumnal avea să-i sîngereze în suflet pînă la sfîrșitul zilelor

Ingenuitatea, lipsa de dibăcie și de disimulare erau, de altfel, mai puțin dăunătoare pentru Custódio decît viclenia cea mai desăvîrșită. Chiar cînd în el răsări ambiția care se înfățișa uneori însoțită de răutăți și chiar de neașteptate sclipiri de isteține, ea îl credea a fi numai o unealtă a unor sfătuitori mai pricepuți și nu-și închipuia că este mînat de vreun impuls al naturii lui atît de simple.

După o iarnă mai aspră, Quina se simți foarte slăbită. Imperturbabilul ei confident, Adão o găsi schimbată și, cu un glas ușor îngrijorat, o sfătui, așa cum făcea de o jumătate de veac, să-și îngrijească sănătatea, să mănînce bine și să nu ia în seamă toate necazurile vieții.

— Mănîncă și bea și dă-i înainte, îi spuse, preluînd, de altfel, aforismul foarte des repetat la Vessada fie de Estina, fie de mama pentru care uzura în viață era mai mult o consecință a detaliilor decît a schemei sale generale, fie în nefericire, fie în monotonia evenimentelor.

— Nu mi-a fost prea bine în ultima vreme, se plînse Quina. Își povesti amărăciunile, ascultată cu atenție de omulețul descărnat ale cărui mustăți pleoștite ar fi putut fi înnodate sub bărbie. Chiar și în aceasta, în felul cum se îmbiau să mănînce fără să le placă cu adevărat, cei doi se asemănau. Lui Adão îi pierise definitiv pofta de mîncare, odată cînd, invitat la prînz de niște proprietari bogați, trecuse prin bucătărie și suprinsese un cîine care se ospăta lipăind cu lăcomie din oalele neacoperite de pe vatră.

— Asta mi-a fost de ajuns. De atunci, mă duc în vizită doar ca să-mi satur limba, și nu gura, spunea. Iar Quina rîdea, descria în aer cu mîna gestul ei, pe jumătate nepăsător, pe jumătate ironic, povestea despre repulsia tatălui său de a accepta o mîncare, fie chiar o delicatesă, dacă nu fusese pregătită în fața lui. La un tîrg, văzuse o vînzătoare sărmană alegînd orezul din lighean de aleasa contribuție a unui catîr priponit în apropiere. „Ajută-mă, Doamne!" se plîngea femeia. Francisco Teixeira plăti tuturor prietenilor mîncarea de care nu se atinse și spuse, despărțindu-se de femeie : „Ce îmi dai pentru că te-am ajutat ?" „O pomană cu orez de măgar", ripostă ea. Și la toate tîrgurile femeia îi oferea întotdeauna pe gratis răcoritoare cu rachiu și cafea ce bolborosea în căni de lut pe evantaiul de foc al gazometrelor.

Vara următoare se întîmplă ceva care dovedi că geniul de mijlocitoare a Quinei nu se stinsese încă. Deși părea mai indiferentă la evenimentele și oamenii lumii sale, acum cînd spiritul îi părea învăluit într-un fel de pasivitate, întors spre interior, captivat parcă mai mult de simțul lui vizionar, Quina poseda încă același sclipitor echilibru al rațiunii practice care îi dădea priceperea aceea deosebită de a rezolva certuri și nebunii.

Fiul unor arendași de-ai ei sedusese sau violase o slujnicuță, fata unor sărmani lucrători cu ziua, pentru care progenitura reprezintă o formă de venit și un patrimoniu. Băiatul era însurat și locuia departe, într-un loc pustiu unde își făcuse o prăvălie, prim pas în fuga de pămînt și modalitate mult folosită de țăranii mijlocași pentru a-și căpătui fiul mai mic. Așa cum vechea nobilime trasează dinainte soarta moștenitorilor, predesti-

nindu-le titlul, hirotonisirea sau cariera militară în ordinea vîrstelor, la fel țăranul, odată ce și-a asigurat pîinea pentru ziua următoare, își creează propriile legi. Fiul cel mai mare moștenește pămîntul, iar următorul, de obicei, se apucă de negoț.

Quina fusese invitată de onoare la căsătoria băiatului, la zestrea căruia contribuise cu șase pahare de sticlă verde împodobite cu mici adînciturl cu luciu metalic și care vroiau să reprezinte flori — dar foarte comentat, spre marea mîndrie a mirilor care primiseră toți locuitorii satului în odaia mare din casa paternă, deasupra cocinilor. Nunta se făcuse sîmbăta, așa cum se fac întotdeauna căsătoriile sătenilor pentru care duminica ce urmează reprezintă luna de miere. Quina gustă din toate felurile de mîncare : fripturi ce prinseseră gustul grătarului, carne de găină desprinsă de pe oase de atîta fiert, ied la cuptor, presărat cu mult pătrunjel verde, orez cu șofran care lăsa în gură un gust în același timp dulce și usturător, tăvi împodobite cu camelii roșii ofilite din cauza aburilor, tăiței sărați cu arabescuri de scorțișoară care le încîntau pe fete, dîndu-le o impresie de fast nemaipomenit și de fericire. Spectacolul satisfacției ingenue, femeile cu basmalele noi cu lalele de mătase galbenă brodate pe pînză subțire și rară, mireasa cu rochia de culoarea florii de piersic, deja gravidă, fugind intimidată din odaie ca să plîngă și să rîdă pe umărul prietenelor, cordialitatea vecinilor care își treceau unul altuia felii de cozonac și se ștergeau la gură cu dosul palmei, cîntărindu-și cuvintele, toate acestea o încîntau pe Quina. Știa că bătrînii se tîrguiseră cu încăpățînare asupra zestrei, încercînd fiecare să smulgă cît mai mult de la celălalt, blestemîndu-se unul pe altul și acoperind cu ocări pe fata însărcinată, în luna a treia, care plîngea și pe tînărul crai pe seama căruia puneau aventuri cu alte sirene ispititoare, în ciuda împrejurărilor, a logodnicei și a tuturor angajamentelor luate. Totul se aranjase însă pînă la urmă și doar mama băiatului mai avea încă un zîmbet acru și înciudat care se risipi însă văzînd cît de bine ieșise petrecerea.

— Încercați acum să fiți prieteni, le spunea Quina mirilor, la plecare. Ei abia o priveau, copleșiți de o emo-

ție stînjenită, rîzînd, prinzîndu-se de mîini și ciupindu-se pe furiș, într-o mîngîiere exultantă și nervoasă. După doi ani, el a fost luat de jandarmi și dus la închisoarea orașului, tremurînd de frică, în timp ce nevasta era plecată de acasă, ca să îngrijească de o soră bolnavă.

— Mi-au arestat băiatul, doamnă Quininha, îi spuse mama. Simt că îmi pierd mințile !

Pentru un țăran, închisoarea are o semnificație mai dezonorantă decît însăși crima. Crima este o jignire adusă naturii, dar pierderea libertății are mai mult înțelesul unei jigniri împotriva omului. Sărmana femeie plîngea, acoperindu-și cu șorțul fața buhăită și palidă. Se afla în curtea principală, acolo unde se înălțau stogurile și unde țeava de plumb își vărsa în bazin apa ce gîlgîia în cădere. Vitele fuseseră dezlegate și, cu o unduire lentă a crupei, vacile se îndepărtau pe drum, băgîndu-și boturile în pîriu și rupînd iarba de pe ziduri. Un vițel de rasă, cu freamăte de spaimă care îl făceau să dea din copite, alerga, se oprea brusc, fixa obiectele cu enormii lui ochi apoși încercînd să le lovească cu coarnele. Din capul scării, Quina controla totul cu privirea ei rezervată, liniștită, pătrunzătoare, remarcînd orice greșeală de administrație, cheltuiala inutilă, întîrzierea, neglijența. De cînd își lăsase moșia pe seama arendașilor, făcuse din permanentul ei sfat o adevărată tiranie. Femeia își lăsase pe pămînt, cu o anume precauție, coșul cu legume și plîngea fără să dea nici o explicație.

— O să-mi pierd mințile ! repeta cu acea ridicolă îndărătnicie care este expresia elocventă a marilor dureri.

După cîteva divagații, Quina reuși să înțeleagă toată întîmplarea, de la ispita în care căzuse băiatul din pricina bietei fetițe pînă la mînia tatălui acesteia care amenința că o alungă de acasă, cu mari răcnete profetice. Era un om nefericit cu o ceată de țînci, ale căror furii, prin forța împrejurărilor, se măsurau în funcție de rația de pîine și de uncia de tutun ! Fata care purta în pîntec o altă gură ruinătoare era ca ciulinul pe samarul catîrului. Quina trimise după el.

— Uite ce este, îi spuse, nu obții nimic dacă dai vina pe el. N-o să plătească, n-are de unde, prăvălia e amanetată, el e îndatorat pînă peste urechi, iar taică-său nici

nu vrea să audă de toată povestea asta. Dumneata îți retragi plîngerea, dai o declarație în scris în care te faci chezaș pentru cît datorează băiatul fiicei dumitale. Și te poți bizui pe o zestre pentru fată.

— Asta nu poate rămîne așa... Trebui : să meargă la judecată ! se împotrivi nefericitul. Scoase din buzunarul de la vestă un chiștoc de țigară umed de salivă, îl reaprinse și începu să sugă din el cu frenezie.

— Ce-ai zice de prețul unei perechi de boi ?

— Ah, prețul unei perechi de boi... E o mizerie, știți ? Vine copilul...

— E același lucru. Are zestre, se mărită, se așează la casa ei și o să se găsească cine s-o ia. E totuși prețul unei perechi de boi, insista Quina.

Timp de peste un ceas, reveni fără încetare la aluzia la plata unei perechi de boi cu care omul ar fi putut să ia în arendă o mică proprietate satisfăcînd astfel o ambiție pe care o avea în sînge. Parlamentă îndelung, zugrăvi tot ce era de făcut, convinse. Povestea fu pe loc înmormîntată și uitată. Omul plecă fără să fi reușit să facă să fumege țigara din care aspira cu o voluptate obsesivă, în timp ce Quina îl măsura cu aversiune, fiindcă spectacolul unui viciu o irita și o îndurera mai mult chiar decît nenorocirea și moartea.

— Bine... Așa să rămînă, mormăi omul, îndepărtîndu-se. Se opri, adună tutunul de pe foița ruptă și îl băgă din nou în buzunar, pescuind unul cîte unul firișoarele din palmă. Quina resimți un fel de nemulțumire violentă, gîndindu-se la contract și la nenorocirea copilei pe seama căreia tatăl înălța castele. Dar este vreodată cineva cu adevărat vinovat ? Trestii în vînt, frunze duse de furtună, flori strivite, nisipuri care se împrăștie... Ești învins, ți-e rușine, mori, te lași păgubaș, și este cumplit să fii învingător. Quina se așeză în *rocking-chair*, rămase nemișcată, fixînd ușa așa cum făcea pe vremuri. Nemișcată, fără rugăciuni și fără pace, privind ușa ca și cum ar fi așteptat să vadă intrînd pe cineva pe care îl așteptase întotdeauna, chiar atunci cînd ochii ei arătau orgoliu și sfidare sau cînd mîna ei făcea gestul acela grăbit care vroia să însemne ironie și aroganță.

Astfel nefericitul satir se întoarse în vizuina lui, în pustie. Cînd se născu, copilul fu sugrumat chiar de mîinile bătrînului care, în sfîrșit, avea boi și se putea numi om înstărit.

Aceasta a fost ultima intervenție a Quinei ca apărătoare a intereselor oamenilor din popor. Acum își respingea chiar faima de sibilă, căci era mult prea convinsă de propria-i putere ca să mai aibă nevoie de încrederea celorlalți, crez și convingere care ar fi trebuit să fie la fel de mari ca și ale sale pentru a nu se simți jignită. Avusese nevoie de măgulire și admirație atîta timp cît se îndoise. Dar la ce bun frenetica sete de laudă și de adulație, dacă din străfundurile sufletului său urca o certitudine care numai în tăcere își găsea plenitudinea? Falsa considerație pe care i-o arătau femeile din nobilime, pentru care era de fapt un măscărici ceva mai răsărit în mulțimea de sclavi, nu o mai putea accepta acum cu inimă deschisă, lăsîndu-se înșelată cu bunăștiință. Sărăcia de înțelegere, mizera umilire a spiritului, zîmbetul tolerant sau interpretarea superficială a celor care depindeau de ea, a prietenilor sau a cîtorva persoane credule, i se păreau acum lucruri inutile, de care se putea lipsi cu ușurință.

Se așeza uneori în sufragerie, în mijlocul casei pustii și se gîndea că triumful, bogăția, numele ei pronunțat cu respect în conciliabulele din fața bisericii între proprietari o lăsau exact în punctul de unde plecase — cea mai inaccesibilă individualitate și cea mai tristă izolare. Aripile porumbeilor băteau în geamul albastru al ferestruicii cu ghilotină, pendulul de aramă al ceasului oscila în cutia vopsită cu verde și auriu murdar, plutea un parfum de fructe coapte, iar scîndurile scîrțîiau ușor sub balansoar. Cîte voci se încrucișau în depărtare, la marginea țarinei, pe ogoare, pe drumurile de munte, albe, unduitoare, luminoase. Ea era însă singură. În aceste clipe, nu se gîndea la Custódio, nici nu regreta firea lui nenorocită care îl făcea să se arunce într-o viață dezordonată, din ce în ce mai primejdioasă. Suferea aproape cu devoțiune durerea de a rămîne singură și, în ciuda enormei cheltuieli a energiei sale morale, a interesului său uman fără limite, se simțea precum un căpitan de

vas care vede toți naufragiații îmbarcați în șalupe și totuși el rămîne pe punte, în timp ce sub picioare, cu un gîlgîit lent, se cască abisul. Atunci se cutremura, cuprinsă de o spaimă abstractă, fără nume. Simțea cum se rostogolește ca o piatră pe o întindere nesfîrșită, avînd mereu senzația lucidă de sfîrșit de neînlăturat, mereu mai aproape, de forță dezlănțuită împotriva ființei sale, de impuls monstruos în fața căruia rezistența sa nu era decît un haos de teroare. Străduindu-se să reunească acele frînturi de cuget care i se desprindeau din spirit la fiecare progres al halucinației, încerca să se recunoască pe sine însăși, să fie din nou un individ cu nervi, sînge, reacții, idei, iar nu această formă absurdă, înșfăcată de timp și de spațiu. Sudoarea îi curgea pe față, mîinile i se crispau, apoi simțea o abulie totală, nu mai vedea și nu mai auzea nimic. Cu un gînd care, dacă ar fi avut glas, ar fi fost urlet, se elibera ; sufletul i se înălța deasupra panicii incoerente și frica își abandona prada. Dacă moartea i-ar fi atins fruntea, ar fi găsit-o mai rece decît dacă ar fi fost deja împlîntată în adîncul ei. Era senină și plină de pace, nu avea gînduri. Vedea în fața ochilor doar niște forme vagi, gingașe, despre care avea conștiința profundă că sînt frumoase, fără să le înțeleagă. Și trăia cîtva timp într-o stare de fericire magnifică, lipsită însă de exaltare. Această cunoaștere omenească a fericirii nu era satisfacția simțurilor, stăpînirea dorințelor, convingerea răspunderii împlinite, rîsul de mulțumire pentru darul vieții. Era renunțarea totală la starea umană. Era disperarea cea mai glorioasă pentru că nu o însoțea nici o durere, suferință sau dor. Era, în sfîrșit, libertatea lui Prometeu.

În afară de aceste momente anevoie cîștigate într-un proces spiritual, Quina era aceeași femeie sensibilă la patimi meschine pe care, deși le cunoștea bine, le urmărea mereu cu o lacomă curiozitate.

Custódio devenise bărbat, iar atitudinea lui, odinioară stîngace și prostească, se schimbase într-o anumită măsură. Unui răstimp mai lung de ascultare și devotament aparent, îi urmau momente în care firea lui degenerată ieșea fulgerător la iveală. Atunci devenea îngro-

zitor, mai mult prin insinuarea perversității lui inconștiente decît prin faptele sau vorbele sale. Aceste accese se datorau întotdeauna dificultății de a obține bani de la Quina.

— O să vrei odată să-ți numeri banii și o să-i cauți mult și bine, îi spuse într-o zi.

Căci acum circula o poveste plină de amănunte fanteziste, care plac atît de mult oamenilor din popor, după care Quina ar fi posedat un lingou de aur ascuns într-un corn de bivol. Se spunea că e o vrăjitoare zgîrcită, prea slabă însă ca să-l țină din scurt pe Custódio ale cărui năzdrăvănii atingeau limitele banditismului.

În realitate, el își cîștigase popularitatea într-o ceată de haimanale care ascultau de ordinele unui ins de temut, izgonit de la orfelinat, poreclit Moarte a cărui viclenie și inteligență avea să-l propulseze curînd într-un mediu mai larg, cu un cîmp de acțiune mai ambițios. Pe vremea aceea, Moarte, care mai tîrziu dobîndi un fel de celebritate în rîndul răufăcătorilor și a cărui flegmă fanfaroană pe banca acuzaților avea să-i aducă admirația acelei faune estropiate pentru care vitejia înseamnă insensibilitate, era încă un ticălos în embrion, foarte *dandy*, plăcîndu-i nespus cravatele exuberante și pălăriile de fetru verde. Se îmbrăca atît de bătător la ochi încît tulbura fetele de la prima ocheadă, iar ciinii îl lătrau cu înverșunare cînd trecea pe lîngă poartă. Custódio se atașă foarte mult de el și îl urma cu o totală supunere fără ca, de altfel, să pară a fi inițiat în secretele și uneltirile grupului. Adesea, cîte unul din acoliți, fanatic al secretului, protesta în legătură cu Custódio — o excrescență inutilă, prost ca un berbec și în care ar fi fost o nebunie să te încrezi. Moarte îl apăra totuși, cu cîteva vorbe.

— Se găsește mereu un loc pentru un tip ca ăsta, spunea. Poate că o să ne fie de folos într-o bună zi.

Astfel consfințea prezența lui Custódio față de care avea o afecțiune plină de mărinimie, ferindu-l cu totul de riscurile meseriei și nevrînd să-l folosească niciodată nici măcar ca iscoadă inconștientă. Îi făcu chiar o vizită în casa din Vessada, comportîndu-se cu mult tact și stăpînire de sine și chiar cu o anumită paradă de morali-

tate, prea evidentă pentru a fi naturală. Quina îl găsi extrem de cuceritor, îl copleși cu cîteva din sentințele ei favorite, de care Moarte avu bunul simț să nu rîdă făcînd cu ochiul sau dînd coate prietenului, cum obișnuiesc să facă chiar tinerii din lumea bună în fața nerozilor bătrînilor. Nici vorbă de așa ceva. O ascultă pe Quina cu un aer pătruns și cuviincios, suportă cu mult tact exaltarea agriculturii ca fond economic, se lăsă condus pe arie unde, pe niște mici ridicături circulare de piatră destinate să primească cerealele strînse în grabă în timpul unei furtuni, erau întinse la soare prești din zdrențe, pline cu semințe. Moarte era un flăcău cu maxilare puternice și urechi clăpăuge, ascunse de buclele părului. Se așeză pe vechea piatră de moară abandonată la marginea ogorului și, în fața calmei mîhniri a cîmpurilor pustii, a stogurilor de paie în care vîntul răsuna ca un frison muzical, simți poate, timp de cîteva clipe, că predestinarea rodea înăuntrul său ca un vierme și că dorința de a fi diferit era de neconceput pentru el, ca de altfel pentru toți ceilalți muritori. Dorim să atingem sublimarea individualității noastre, nu să o schimbăm cu alta. Omul nu aspiră decît la superlativul propriei sale condiții, fără să se abată însă nici un singur pas de la stigmatul tendințelor sale imuabile.

Cînd Quina află că banda lui Moarte fusese învinuită de asasinatul unui cămătar tăinuitor, creatură vicioasă și sordidă, care iniția în tîlhării o anumită categorie de adolescenți, se simți înșelată în încrederea ei și atribui lumii perversitatea flăcăului care îi spusese: „Dumneavoastră îmi amintiți de mama" cu un ton nostalgic, plin de o abstractă dezaprobare. El nu își cunoscuse mama, în aceasta consta înșelăciunea.

În timpul confruntărilor, între cele mai abominabile declarații, își acuză complicii deja compromiși; nu suflă însă nici o vorbă despre Custódio și, fie pentru că îi știau de frică, fie pentru că îl ascultau sau îl sprijineau, ceilalți tăcură și ei. Custódio rămase, astfel, în umbră. Cînd îl văzu pe Moarte a cărui figură greoaie și sarcastică apărea în ferăstruica mașinii care îl ducea într-o colonie penală, îl strigă de la distanță și alergă cîtva timp

fără să știe prea bine pentru ce, urmărind vîrtejul alb de praf. Întors acasă, două zile nu vru să mănînce și plînse.

— Ce ai ? se mira Quina. Iar inima ei exulta, pentru că îl vedea pe băiatul, al cărui păr udat de lacrimi îi cădea pe ochi ca niște franjuri lungi de mătase, suspinînd, plin de o tristețe cutremurătoare din pricina absenței unui prieten. Îi punea mîna pe umăr și, cu blîndețe, îl conducea la masa pe care fumega o mîncare gustoasă, răspîndind încă mirosul primitiv de carne crudă sau de legumă verde și pe care străluceau bucățelele de grăsime.

Într-o zi, Custódio se duse la iaz, săpă la poalele taluzului de lîngă stăvilar și dezgropă un pachet înfășurat într-o bucată de manta cu capetele înnodate. Îl deschise și, pe pămîntul și pe ierburile pline încă de roua de o transparență fumurie, străluci aurul cîtorva piese, lanțuri cu zalele tocite de frecare, ceasuri sparte, cu arcurile sărite. Îngenuncheat pe pămîntul umed, ascuns de una din acele plante perene din ale căror nuiele descojite țăranii își împletesc funii, Custódio rămase mult timp examinînd ceasurile unul cîte unul, le întoarse, învîrti cu degetul acele pe cadran, le apropie de ureche, ascultînd, într-o completă nemișcare, cu ochii întunecați ca turcoazele ațintiți pe zidul din față. Cîteva nu mai mergeau. Le arunca în groapă, alegea alt ceas, sufla deasupra ca să-i dea strălucire, îl legăna ușor ca pe o jucărie al cărei mister l-ar fi fascinat și l-ar fi făcut să dorească să se bucure cu voluptate de forma ei intactă, înainte de a o distruge. La sfîrșit, le aruncă unul peste altul, iar capacele răsunară ciocnindu-se ca niște cochilii de moluște.

Se apropia de amiază, o lumină călduță și blîndă apăsa pămîntul. Bulgări de lut care se fărîmițau de căldură se prăvăleau brusc în apa stăvilarului. Se auzea tumultul apelor repezi țîșnind prin trifoiul mărunt. Era primăvară și lăcrămioarele se iveau albe prin grozamă, dinspre munte venea un miros de ciuperci care absorb umezeală, de mușchi pe trunchiurile bătrîne, de organisme pe care evaporarea le face să miroasă mai pătrunzător. De la moară se auzea un vuiet infernal, căci pietrele începuseră să macine încă din zori porumbul pentru pîinea din săptămîna aceea. Pe potecă, printre sorbi, trecu un servitor ducînd un coș de nuiele plin cu făină.

Custódio îl văzu dispărînd în depărtare, dincolo de acoperișul de ardezie al morii. Nu se mișcase, nu făcuse nici un gest mai zorit ca să ascundă aurul : bătea ușurel în cutiile ceasurilor ca pentru a trezi în ele mișcarea și le privea fix, pradă unei absurde contemplări. În sfîrșit, ultimul ceas fu aruncat în groapă peste manta, iar pămîntul negru și gras se așternu ca un sigiliu deasupra prăzii. Custódio se ridică în picioare. Porumbeii gîngureau pe streașina porumbarului. Aruncă cu pietre ca să-i vadă țopăind pe parapetul de la intrare și apoi luîndu-și zborul pe deasupra văii, cu gulerul verde de pene strălucind puternic în soare.

— Ah, blestematilor ! strigă, extaziat. Un fel de rîs răgușit i se rostogolea în gît, întretăiat de blesteme. Porumbeii dădură ocol peste țarină, în stol, se lăsară din nou pe parapet și rămaseră acolo răsucindu-și capetele, cu mici tresăriri pline de grație. Custódio alergă pe drum, urcă pe scăriță pînă la cuiburi, plin de bucurie pentru că furtuna de aripi a porumbițelor care cloceau îi răvășise părul. Înăuntru se simțea mirosul acru de excremente, căldura penelor desprinse și a clocitului. Penumbra era cenușie sub olanele mîncate de licheni ; cuiburile așezate pe rafturi erau țesute din firișoare pufoase, unele erau părăsite și reci, celelalte călduțe, cu ouă micuțe pitite înăuntrul lor. Custódio le privi apropiindu-și obrazul ca să le simtă căldura fără însă a le atinge. Puișorii încă golași, cu enormele lor ciocuri trandafirii prinse de căpșorul chel, care părea ceva macabru și trist, cu pelicula albicioasă abia lipită de craniu, îl ocupară multă vreme. Îi lua în mînă, îi mîngîia, rîdea pentru că ei îi tremurau în palmă și își întindeau înspăimîntați rudimentele de aripi. Le băga capetele în gura larg deschisă ca să le simtă piuitul ca și cum ar fi urcat din propriile lui măruntaie, și rîdea iar pentru că două porumbițe curajoase zburau pe deasupra capului lui încercînd să-l ciupească cu ciocul.

— Frumușeilor, frumușeilor ! murmura. Îi lipea de față cuprins de o tandrețe exaltată, un fel de furie amoroasă, aproape că îi venea să-i strivească în palme, amețit de voluptatea fragilității lor. Glasul Quinei care îl căuta se auzi din susul drumului, dinspre livadă.

— Da, doamnă! zbieră prompt Custódio. Și o nouă neliniște a aripilor, un vîrtej de pene îi însoți strigătul. Se duse în prag și o căuta pe Quina cu privirea. Au mai ieșit doi pui, declară. Ea cobora pe potecă, ducînd în mînă un mănunchi de pătrunjel și de izmă pe care le culesese pe margini pentru că simțea nevoia să dea un sens utilitar chiar plimbărilor sau momentelor sale de răgaz. Surîsul ei tulburat care nu ajungea niciodată să i se citească pe buze i se reflectă pe chip. Custódio stătea pe scara de scînduri, cu pletele blonde căzîndu-i solemn pe ceafă, pline de penumbra cenușie a cuiburilor.

— Nu m-am atins de ouă, spuse și coborî.

Dincolo de gard, vecinul Augusto își striga cantilena „Pui, pui...", aruncînd împrejur grăunțe cu pumnul în timp ce cocoșeii îi săreau pe umăr de pe crengile de portocal. Profilul lui de monstru, enorma lui căpățînă cu fața spînă de un plumburiu pătat ca pielea de porc, se desena pe cer cu acel realism patetic și încremenit al anumitor picturi chinezești sau al tablourilor lui Breughel cel Bătrîn.

XV

QUINA SE ÎMBOLNĂVI. ÎN CASA aceea în care viața răsărea, se desfășura și era secerată fără întreruperile sau pauzele sănătății, care sînt ca niște semne ale restabilirii drepturilor naturii, și unde sîngele unei tăieturi făcute de coasă se oprea cu cataplasme de pînză de păianjen, flegmoanele erau făcute să supureze cu lapte fierbinte cu amestec de ouă crude iar vinul dezinfecta orice rană, intră pentru prima dată un medic. La începutul iernii, o pneumonie o făcu să cadă la pat. Quina se retrase în suferință fără să îi anunțe pe cei din familie, hotărîtă să aștepte. Totuși, cum simptomele deveneau din ce în ce mai alarmante, Libória, slujnica, sau Sancha, pentru că aceasta era porecla dată în popor anumitor figuri carnavalești de femei grase, dădu alarma în casa din Morouços, iar Inácio Lucas, acum foarte bătrîn și greoi îl aduse pe medic.

Quina scăpă, dar convalescența o exasperă mai mult decît zilele cele mai grele ale bolii. Trebuia să rămînă nemișcată în camera ei cu veranda acoperită de ardezie, prea neliniștită ca să se poată ruga, bănuind mereu că e furată, că i se jefuiesc cuferele cu țesături de in, hambarele de grîne. Libória, care părea că trăiește într-o permanentă stare de beție euforică, îi aducea cafeaua cu un tăciune plutind pe spuma galbenă. În bucătărie se auzea trosnetul unui foc încropit cu neîndemînare care amenința să se întindă arzînd șipcile căminului.

— Femeie, ai grijă de foc! o certa Quina. Cealaltă pleca, legănîndu-și fustele, zorită și năucă, răspunzînd cu obrăznicie observațiilor, fiindcă, deși nu era decît o servitoare urîtă, făcîndu-și veacul printre coșurile cu sardele sărate, își ținea la mare preț meritele, influențată de făgăduielile logodnicului care urma să primească, ca dar de nuntă, un pat franțuzesc și niște socluri sculptate, cu furnir de culoarea mahonului.

— Proaspeți, vii! ripostă ea. Era refrenul lui taicăsău care fusese vînzător de pește și pe care Libória îl folosea ca să arate o insolență șăgalnică.

Quina nu vroia să o țină în casă peste orele de muncă și fata dormea în sat, în cocioaba afumată în care locuise întotdeauna. Chiar și așa, comitea furtișaguri mărunte, cîte un pumn de făină, cîte un aliment pe care Quina se prefăcea că le consideră pierderi scandaloase pentru ca Libória să nu se încumete la mai mult. Altfel, fata se credea bolnavă, predispusă la spaime, leșinuri, metehne pentru care doctorul o trimitea la biserică. Seara se posta la căpătîiul Quinei și îi povestea cu lux de amănunte cazuri încîlcite de jecmăneală între rude, invidii între prietene, isprăvi ale pretendenților săi, căci se credea foarte dorită, pricină de sfadă între flăcăii care pentru ea scotoceau tîrgurile și se duceau să ceară sfaturi la vrăjitoare. Se trata cu leacuri băbești, bînd din cînd în cînd cîte o jumătate de litru de apă amară, „pentru curățenie", adusă de la vraci, un om isteț și discret, foarte dibaci și care cunoștea aversiunea țăranilor de a plăti, ca și dărnicia lor la pomană. Nu primea bani pentru consultații, le dădea numai posibilitatea să-și procure de la

el produsele sale panaceu. Odată, Libória se întorsese dezolată pentru că vraciul o privise doar în ochi și îi spusese că nu se pricepuse „să tragă sforile" și că îi lipsea credința. Sărmana Libória, care tot timpul cît își așteptase rîndul în odaia întunecată, făcuse pe surda la toate întrebările de agenți secreți în care ea vedea tot atîția seducători și meșteri în ademenire! Adusese sticla de apă cu gust de tulichină din care dădea pe gît pahare întregi cu o devoțiune pe care felul ei nătîng de a fi o făcea parcă mai puțin patetică. Quina, care fusese oracolul generației anterioare, dădea doar din cînd în cînd cîte un sfat moralizator fetei cu pîntecul supt, căreia îi plăcea să umble desculță și să zbiere cît o ținea gura cîntece care nu aveau nimic melodios, ci erau strigăt și chemare, exuberanță sau satisfacție sexuală.

— Du-te la culcare, spunea Quina, după lungi destăinuiri de secrete și înșiruiri de sfaturi, în timp ce în opaiț fitilul începea să absoarbă apă și să trosnească împrăștiind scîntei livide. Mîine trebuie să speli rufele. Și cine o să fiarbă secara?

— Nu e grabă... Și Libória cu degetele răschirate pe șort căsca zgomotos. Umbra ei dansa o sarabandă, lățindu-se pe tavan cînd se mișca. Un crucifix într-o cutie neagră cu fire aurite și o ușită căreia dintotdeauna îi lipsise geamul, lăsa să se vadă silueta palidă cu înfloriturile cărnii, ca niște lacrimi de ceară care picură. Cuiele de lemn pictate cu purpură străluceau slab; mătănii sfințite, cu mărgele albe și albastre, atîrnau pe brațele lui Cristos. Comoda, arhivă cu acte, ascunzătoare a aurului cu oglinjoara ei, răsucită în așa fel încît să nu reflecte chipul nimănui, se afla în fața patului sub ochii Quinei. Totul era cam murdar, uzat, cu acea patină melancolică, familiară și simpatică a obiectelor care traversează diverse generații, fără a fi înlocuite — lucruri pe care omul și le-a înrobit, dîndu-le numai un drept la durată, mai puțin la confort sau eleganță. Acolo unde toate obiectele dau certitudinea că servesc la ceva, poate exista spirit; acolo însă unde lucrurile poartă doar pecetea venerației și a valorii materiale, există numai vițelul de aur.

Custódio se întorcea acasă foarte tîrziu, ieșea întotdeauna după cină și uneori dispărea două sau trei zile. Cu vîrsta, obiceiurile lui deveniseră de-a dreptul libertine. Fuma mult, îi plăcea jocul de cărți, se întorcea acasă cu frumosul lui chip desfigurat de oboseală, cu privirea în pămînt, plin de o iritare anticipată, temîndu-se de întîlniri, explicații. Părea chinuit de o obsesie, o dorință permanentă, o aviditate surdă care îl făcea să fie superficial față de tot ce nu era lava intimă care îl purta. Chiar cînd era vorbăreț și amabil, rîsetele lui aveau un anumit timbru insultător, propriu celor care, obișnuiți cu un mediu de patimi încîlcite, consideră ca infantilă și ridicolă viața de familie cu ordinea ei pașnică și strîmtă. Quina însă nu îl credea definitiv pierdut. Își amintea de o veche prietenă a mamei sale care o căutase plîngînd în hohote la cîtăva vreme după ce se căsătorise.

— Vai, bărbatul meu joacă cărți, ce să mă fac ?!

— Lasă, asta trece... îi spuse Maria.

După cîțiva ani o întîlni din nou pe biata făptură care mîna un purcel la tîrg și o întrebă cu ironia ei sceptică și orgolioasă :

— Ei, bărbatul tău mai joacă ?

— Vai, acum umblă după femei ! se văită cealaltă.

— Lasă că trece și asta.

Se văzură a treia oară la înmormîntarea unei rude și sărmana femeie, cu trupul împuținat în veșmîntul cenușiu, cu jacheta cu mîneci ca niște jamboane și guler militar, după moda din tinerețe, suspină obosită :

— Nici joc, nici femei... Acum bea.

— Ei da, acum te-ai nenorocit ! Asta nu mai trece niciodată ! exclamase Maria. Și cealaltă începuse să-și clatine capul cu un fatalism descurajat, căutînd în buzunar tutunul de prizat pe care îl lua din tinerețe, de pe vremea cînd lucrase pentru seniorul din Lago, a cărui soție avea mănuși de mătase mov și cutiuțe de fildeș pentru tutun, cu imagini din viața lui Cristos în basorelief.

Custódio nu bea. Vinul îi repugna. Obiceiul încetățenit în casele de moșieri, unde servitorul cel mai vechi în slujbă era cel care cobora în pivniță ca să umple ur-

ciorul pentru masă, era sarcina lui. Quina știa că el nu va profita niciodată de dreptul aproape oficial la o înghițiură de vin în plus direct din butoi. Totuși, șterpelea adeseori cîteva căni pentru Libória a cărei bunăvoință vroia să o cucerească pentru că avea o nevoie absolută să-și cîștige protecția celorlalți și, prin constringerea complicității, să și-i facă aliați, mai ales cînd îi simțea dușmănoși. Libória îl ura în parte poate pentru că el nu îi făcuse niciodată curte. Se arăta mofturoasă și pudică, făcea nazuri cînd trebuia să intre în camera lui, refuza să-i facă patul. În plus, îi punea în spinare toate furtișagurile ei. Se plîngea de el cu o frenezie țîfnoasă, care o făcea pe Quina să zîmbească. Îndată după aceea, se ducea să-l aștepte pe Custódio în încăperea strîmtă de unde se cobora în pivniță, ocupată aproape în întregime de borcane cu măsline în saramură și cu cîrnați conservați în ulei. Acolo își primea porția de vin pe care o dădea imediat pe gît, cu sorbituri sufocate.

De vreme ce Custódio nu o băga în seamă ca femeie, în fața lui nu-și înfrîna nici una din pornirile care îi puteau primejdui reputația și pe care fetele știu să le ascundă instinctiv ca să nu le scadă prețul darurilor cu care au fost înzestrate. În realitate, era pofticioasă și lacomă, dar, dacă accepta o prăjitură cu zahăr, într-o după-amiază de sărbătoare, nu o mînca, ci doar gusta din ea, răsfățîndu-se că nu îi e foame. Golea o cană întreagă de vin ca să braveze, „sugînd-o" — cum spunea ea —, după probă, gîfîia și bătea din călcîie, plină de mîndrie, învîrtindu-se roată, cuprinsă de un ris exaltat. Aceasta însă era un exces al intimității, fiindcă atunci cînd mergea în alte locuri bea puțin, își muia doar buzele în pahar și își întorcea pe dată privirea ca și cum ar fi fost atrasă de cu totul altceva. „Mare timpită !" gîndea Quina. O respecta însă destul de mult. Descoperea la ea avantaje și calități care o puteau opune altora mai frumoase și mai înzestrate. Hohotele ei aspre, bluzele stridente, brutalitatea naivă cu care își închipuia tot felul de iogodne, felul indiscret de a-și băga nasul unde nu-i fierbea oala sau urzelile ei nehotărîte de care era oricînd gata să se dezică, cîntecele pe care le azvîrlea în jur ca pe niște pietre și care erau întotdeauna senti-

mentale și pasionate, toate acestea erau pe placul inimii Quinei. Ea poseda în cel mai înalt grad facultatea de a iubi dincolo de orice înțelegere. Iubea la toți oamenii nu capacitatea de a deveni mai buni, aceasta ar fi fost banal, ci aspirația neputincioasă care se află în fiecare, glasul care se stinge fără a se exprima, originalitatea care nu se înalță, dar care dă vieții o culoare caldă, ce nu există la marmurile grecești, nici în monotonia perfecțiunii.

În nesfîrșitele ceasuri de boală, Quina trăise cu o plenitudine spirituală rară, dacă nu chiar unică în viața sa. Nu prin gîndire, fiindcă gîndirea este o creație artificială a spiritului. Starea ei de armonie morală, trăirea intimă, asemănătoare cu adîncul tăcut al apelor în care curente subtile provoacă vibrații înlănțuite și interminabile care ajung pentru a le împrospăta, era mai mult decît o stare a minții — era o pîlpîire a unor înțelesuri atît de delicate, încît concretizarea celei mai simple și mai trecătoare idei era de-ajuns să le tulbure. Și atunci ea înțelegea viața, nu în particularitățile și amintirile ei, ci vitalitatea grea și caldă a venelor, a sîngelui și a țesuturilor conjugate într-o împlinire ritmică și totuși imperceptibilă, ca pe ceva total străin sieși, indiferent, inuman — ar fi putut spune. Propriile-i mîini, pe care avea obiceiul să le țină în poale, frecîndu-și-le nervos, ca și cum ar fi încercat să le încălzească, fără să fie însă conștientă de acest gest, i se păreau inexplicabile, aproape respingătoare, pentru că nu le găsea decît un rost relativ și imediat. Reușea să se situeze într-un punct exterior al vieții și, privind-o de acolo, i se părea discordantă pentru că încetase comunicarea umană, iar făptura sa nu mai era decît un mănunchi de organe care reacționează, un creier care asimilează fapte și imprimă experiențe. Era, mai degrabă, un absolut.

Cînd Custódio intra în casă, îl striga încetișor din cameră, dar fără să insiste dacă el nu o auzea.

— Emilio ! zicea, căci îi spusese întotdeauna pe adevăratul lui nume de botez, și părea să simtă o plăcere vanitoasă pentru că era singura care avea dreptul să-i spună așa.

Băiatul se oprea în fața ușii, înclinîndu-și ușor capul ca să asculte, nemișcat, purificînd vorbele Quinei de toate zgomotele nopții.

— Ce dorești de la mine? Și duioșia care se simțea în întrebarea lui tărăgănată și grijulie însenina sufletul Quinei. „Cît e ceasul?" sau „Somn ușor..." erau invariabilele puncte culminante ale scurtei lor corversații. Îl auzea intrînd în camera de alături, trăgînd zăvorul după ce atîrnase opaițul pe peretele din afară. Adormea curînd, avea un somn greu, de copil, suspinînd și mormăind cu o intonație de protest și de vagă surpriză, somn care dădea impresia de luptă și nu de odihnă și a cărui veghe era extenuantă. Apoi se liniștea, și numai un sforăit slab și rar îl făcea din cînd în cînd să se înfioare și să se răsucească pe saltcaua de paie de secară proaspătă și tare care troznea ușor.

Erau numai ei doi în casă. Slujitorii, a căror odaie fusese întotdeauna magazia de cartofi de lîngă grădină și al căror pat era o vechitură de pe vremea lui D. José, cu căpătîiul tapițat, de unde rumegușul se mai scurgea încă printre zdrențele de damasc, fuseseră instalați acum lîngă cealaltă aripă a casei, în curte. Stăteau într-o încăpere cu tavanul de căpriori care susțineau nutrețul de proastă calitate pe care vitele îl apucau de dedesubt. O masă care se desfăcea, o piesă de preț autentică, provenind ca și patul din rămășițele averii vreunui nobil, completa mobila, considerată acum fără valoare. Mirosul călduț al grajdurilor învăluia totul; se auzeau izbindu-se înfundat de paiele ieslei coarnele plumburii ale boilor frecate cu ulei pentru a fi admirate la tîrg.

Slujitorii se culcau tîrziu, ieșeau în sat ca să-și petreacă seara, sau rămîneau pe loc improvizînd cîntecele la chitară, ori jucînd cărți la lumina unui ciot de luminare pe care îl lipeau cu un strop de stearină pe masă. Povesteau întîmplări, își încercau forța brațului sforțîndu-se să nu-și miște cotul. Glasurile lor făceau să latre ciinii din apropiere care goneau neliniștiți pe drumul dintre ogoare.

Casa era astfel izolată. Cînd Quina se simți foarte rău, sora ei veni să o vadă și rămase o săptămînă. În fiecare zi însă, Inácio Lucas îi cerea să se întoarcă, si-

ciind-o cu reproşurile lui egoiste. Devenise foarte greoaie, iar firea ei sedentară îi interzicea orice activitate mai dinamică. Nu ieşea niciodată, iar bluzele ei, identice cu ale Quinei, căci, chiar bătrîne şi despărţite una de cealaltă, le plăcea să se îmbrace la fel, se păstrau de două ori mai mult. Cu toate că sufletele lor erau atît de strîns unite, Estina îndură ca pe un exil perioada în care fu îndepărtată de obiceiurile sale, fiindcă, spunea ea, chiar şi nefericirea prinde rădăcini, iar casa din Morouços era întreaga ei lume. În timp ce Quina moţăia, se aşeza pe scăunelul scund care avea pe margine o dungă păstoasă de săpun verde şi tricota ciorapi, mişcînd cele patru andrele de sîrmă cu o iuţeală cadenţată. Îi era de ajuns o zi să termine o pereche de ciorapi cenuşii de lînă aspră în care se mai găsea cîte un ciulin şi pe care îi purta o iarnă întreagă. Germa remarcase odată că nici măcar ghetele grosolane cu care era încălţată nu reuşeau să-i ascundă liniile perfect rotunjite ale picioarelor mici care încă păreau graţioase şi încîntătoare.

Cînd Quina a fost considerată în afară de orice pericol, Estina plecă şi nu se mai întoarse niciodată. Trimitea multe mesaje şi nu se întîmpla să se nască vreun puişor sub capacul coşului vechi din bucătărie fără să-şi înştiinţeze sora. Toate treburile casei păreau că izvorăsc din fiinţa ei, fără ca ea să pară că se mişcă mai mult decît pînă la focul pe care îl întreţea cu cleştele, desenînd cercuri de lumină în aer.

Quina se dădu jos din pat într-o zi însorită şi, aflînd vestea, vechiul ei prieten Adão se grăbi să vină să o vadă. Pentru prima oară îl privi intimidată pentru că i se părea că arată foarte îmbătrînită, răpusă de boală şi lipsită de vlagă chiar şi pentru a-şi aranja părul alb pe tîmple. Împodobită cu un mic ac de briliante, părea totuşi o făptură demnă cînd se aşeză pe bancă, punîndu-şi călciiele pe papucii de antilopă. Chiar dacă Adão descoperi pe chipul ei vestigii profunde ale decrepitudinii, nu se trădă şi o felicită pentru cît arăta de bine. Aceasta o făcu să roşească ca o fetişcană. Ea aparţinea, de fapt, acelei categorii de oameni care trec prin viaţă suferind minime alterări spirituale şi care, de aceea, par a nu fi sensibili la vîrstă. Mor copii, după ce în ei s-a copt întreaga înţe-

lepciune a adulților. Gîndul înmugurește, se metamorfozează, se stinge ; spiritul însă este o formă atemporală, nu cunoaște esența sentimentelor pe care timpul o întipărește în mintea oamenilor ; are suavitatea candidă a copilăriei alături de scepticismul cel mai crud al experienței — și ceea ce numim vîrstă la asemenea ființe este numai obișnuința și bogăția expresiei care se dobîndește doar prin dezinvoltura minții.

— Frații tăi au venit să te vadă, Quininha ? întrebă Adão.

Ea încuviință cu atîta gravitate, încît era ușor de văzut că mințea, încercînd să o scuze pe Germa care făcea o călătorie și de aceea nu a putut să o viziteze. Nu era adevărat. În parte pentru că nu le dezvăluise gravitatea bolii și, în parte, desigur, pentru că, cu excepția Estinei, ceilalți deveniseră destul de indiferenți, roși de ciudă. Cu toate că în general o respectau, ei nu veniseră la Vessada. Quina suferise din această pricină, dar nu ar fi mărturisit-o niciodată, mai ales sie însăși. Astfel mințea, cu toată seninătatea, și era păcat că omulețul intrigant și răzbunător nu avea darul să ghicească aceasta. Ar fi înțeles poate lecția, el a cărui avariție și instinct de șicană îl făceau să-și dea în judecată proprii frați, smulgîndu-le moștenirile, declarîndu-i risipitori sau demenți, prins tot timpul într-o luptă tenace de persecuții și revendicări.

— Ascultă, Quininha, spuse el, netezindu-și mustățile lungi, și încrucișîndu-și picioarele cu o mișcare convulsivă, ca și cum ar fi fost acționat de un resort. Ți-ai făcut testamentul ?

— Da, bineînțeles. Și Quina luă un aer între contrariat și mîndru. Cine moare fără testament moare ca prostul...

Aceste vorbe au fost preludiul unui lung sfat, unul din acele curioase dialoguri de săteni, genuine și cabalistice, în care cordialitatea ia o formă sinuoasă, întretăiată, cuvintele-cheie nu sînt nicodată rostite și totul se lasă ghicit, fără a fi vreodată confirmat, pare a fi uitat după aceea și nimeni nu se trădează că ar fi înțeles ceva. Se aflau în acest conciliabul de experți cînd, de afară, un glas strident ca un schelălăit, strigă :

— Olé ! Înjurăturile care urmară îi făcură să-l identifice îndată pe Augusto care intră răsuflînd zgomotos, ca și cum și-ar fi cărat cu greu uriașul lui greabăn zbîrcit. Fața pătată și plină parcă de aderențe de licheni părea modelul unor garguie de la Notre-Dame. Era îmbrăcat cu jiletca de molton ecosez, tăiată rotund în jurul gîtului, și cu nasturi de culoarea seminței de coconar pe piept. Venise să o vadă pe Quina. Am făcut un omor, spuse el, fără alt preambul, încă de la ușă. Și vreau ca dumneata să-mi fii martoră.

Glasul, omul, declarația sinistră, păreau înfiorătoare. Era însă vorba pur și simplu de o invitație să mănînce niște mușchi de la porcul care fusese tăiat în ajun. Așa vorbea Augusto întotdeauna.

Înaintă prin bucătărie, cu mare risipă de scheunături și mugete. Cuvintele ieșeau ca și cum ar fi fost împinse de un mecanism care se înțepenea și scîrțiia, iar apoi, în sfîrșit, le azvîrlea ca o catapultă. Adão nu spunea nimic, își clătina doar capul cu o comică insistență, mult prea absorbit și închis în cumplitele sale litigii frățești, ca să-și permită frivolitatea de a fi ironic. Confruntarea între cei doi bărbați ar ocupa un volum întreg asupra filosofiei originilor.

Augusto tuna înfipt în mijlocul bucătăriei, pe care o curățenie neașteptată o făcea să pară încă și mai tristă. Intrase ca bun vecin, pentru a se interesa cavalerește de sănătatea Quinei. Acum încerca să se tîrguiască cu ea pentru șuncile încă crude ale purcelului masacrat.

— Îl iei sau îl lași ! Dar să n-aud că-l înțepi !

Spunea „începi", spumega întărîtat la culme. Proba cerută pentru a verifica dacă e sănătoasă carnea îl scotea din minți și o refuza, căci pe cît se temea de descoperirea vreunei boli, pe atît i se părea de jignitor ca cineva să se îndoiască de produsele sale.

— O să vedem asta mai tîrziu, îl potoli Quina. Vorbea mai încet decît era firesc, acesta fiind singurul mijloc de a-l forța să fie atent și să asculte. Într-adevăr, Augusto tăcu și pe dată uită care era motivul furiei sale. Tot atît de intempestiv pe cît apăruse, făcu stînga-mprejur și plecă. Își răcni de afară salutul de despărțire, se

întoarse de patru ori ca să spună cîteva vorbe vane, meticuloase, obsedate, de cumătră care amînă momentul cînd va ajunge din nou în singurătatea grădinii sale, în casa umbroasă și rece, printre purcelușii care își mînjesc rîturile în gamelele cu zer. Pînă la urmă plecă.

— Asta e... spuse Quina, cu un suris vag, de scuză, însoțit de gestul ei scurt din mînă, timid și ironic. Dar Adão nu o auzea. Cu fața lui ascuțită de vulpoi, întoarsă către flăcări și cenușa care, la fiecare mișcare a aerului, se desprindea de pe lemnele aprinse ca un mucegai zburînd în toate părțile, stătea adînc cufundat în cugetare. Mustățile rărite tremurau cînd i se mișcau fălcile, ca și cum ar fi savurat o mîncare gustoasă. Quina își întoarse privirile, cuprinsă de o aversiune rece și insuportabilă. „Amîndoi sînt bărbați, nu e nici o deosebire", gîndi, plină de o intensă plictiseală și de un dezgust ucigător. În spatele frunții lui frămîntate, presimțea palpitația unei vieți întregi dedicate interesului mărunt, calomniei, minciunii, seraficei decențe care ascunde limba care înveninează, dintele care sfarmă, roade și zdrobește. Quina își trase basmaua peste gură, începu să vorbească despre altceva, cu un glas puțin emfatic și autoritar. Totuși, nici ea nu știa de ce, avea lacrimi în ochi.

Niciodată nu-și mai recăpătă în întregime sănătatea. Cînd Abel veni pe neașteptate la Vessada, ascunzîndu-și dorința de a o vedea sub pretextul unei călătorii prin apropiere, se simți vinovat.

— Vino cu mine, îi spuse. În oraș te poți trata. Sînt mai multe posibilități.

— Am fost bolnavă, dar acum e de vină bătrînețea! Nu ne-am văzut de nouă ani...

— Nouă ani! E adevărat, nouă ani, spuse el preocupat. Și amîndoi tăcură un timp. Abel revăzînd în tumult anumite scene de demult, pantalonașii scurți de pușlan, prost încheiați, din care ieșeau poalele cămășii ca o pînză de corabie, spaima pe care o trăsese odată zărind chipul Narcisei Soqueira care îi făcea semne de la fereastră la căderea serii. Quina însăși, o fetișcană cu coc legat cu o panglică roșie, apărîndu-l de niște tauri ce veneau în goană pe drum și care, castrați de curînd, împungeau în toate părțile cu coarnele. Nouă ani, va să zică? Și ea

care avusese impudoarea — la ea era impudoare — să spună că e bătrînă! Ceva se întîmplase în mintea ei ca să se arate astfel și să apară acum simplă, aproape sarcastică în simplitatea ei. Abel își simți ochii umezi pentru că, spre deosebire de femeile casei, se emoționa ușor fiind tocmai de aceea mai superficial. A ceda sentimentului cu prea multă repeziciune este indiciul unui caracter adaptabil oricărui țel, în funcție de mediu și de circumstanțe.

— Vii cu mine! exclamă el, cu felul lui precipitat și generos de a rezolva lucrurile. Quina însă zîmbi la hotărîrea lui înflăcărată, evită să răspundă, precum cel care nu prea vrea să intre în discuție cu un copil. Se auzea glasul lui Custódio în curte. Ea își ridică fruntea, păru dintr-o dată că se luminează, fericită și nerăbdătoare, dorind să-i transmită un vîrtej de sentimente : alintare, grijă. Era pe vremea arăturilor de toamnă. O căldură umedă și înmiresmată se ridica din pămînt, livada de meri bătrîni se încărca de umbre, florile perilor de iarnă își desfăceau aureola, viespile se cufundau în gineceul tainic, apoi se retrăgeau, acoperite cu praf de aur. Putreziseră deja violetele pe drumul de sorbi care tăia cîmpurile, pe brazde fumegau grămăjoarele de bălegar, treceau băieții mînînd vacile care slăbiseră și făcuseră buboaie în care se mișcau larve albicioase.

Lui Custódio îi plăcea să are și o făcea cu pricepere. Îi plăcea să mîne boii, strigîndu-i pe nume, cu un glas lenes sau însuflețit. Ostenea însă repede, se întindea la umbră sub privirea batjocoritoare a argaților să moduleze variațiuni la fluier, în timp ce furnicile i se cățărau pe picioare, iar soarele făcea să troznească lemnăria vechiului alambic care acum era porumbar. Mici valuri negre erau ridicate succesiv de plug, oțelul fulgera în pămînt, iar femeile soseau cu merinde, pîine de porumb din care părea că picură o apă uleioasă, castraveți cu sare și măsline cu gust de nămol. Custódio împărțea țigări și, din cînd în cînd, se lua la harță cu lucrătorii pentru că protecția Quinei îl făcuse foarte îngîmfat, stîrnind pizma celorlalți.

De cînd sosise Abel, el nu se apropiase de casă, din timiditate sau poate dintr-un spirit grosolan de independență. Abel care plănuise să cîștige grațiile Quinei prin intermediul băiatului, arătîndu-se binevoitor și chiar sugerînd o dispoziție testamentară care să-l apere de privațiuni viitoare, se simți foarte iritat de atitudinea lui sălbatică.

— Ce-o să faci cu el? întrebă. De ce nu muncește?

Și, nemaiputîndu-și stăpîni ranchiuna acumulată de ani de zile, își revărsă toate plîngerile, o acuză că îl ruinează, că îl trage pe sfoară întreținînd pe cheltuiala lui un pierde-vară cu mîini mai albe decît mîinile unei ducese, care avea o mulțime de vicii și care o maltrata. Îi reproșă banii și eforturile pe care le făcuse ca să-l scutească de serviciul militar, căluțul cumpărat de la seniorul din Lago, cu harnașamente brodate cu argint. Îi dovedi că avea cunoștință de fiecare pas al ei, de fiecare întîmplare, zvonuri ticăloase de pe islaz, cleveteli infamante. Quina îl asculta, roșie ca focul, într-o tăcere dușmănoasă. Lăsa să-și descarce mînia și să rămînă golit și jignit în fața ruinelor rațiunii sale și atît de rușinat, încît să-și nege literalmente propriile cuvinte, să revină asupra lor sau să le caute o nouă interpretare. Așa s-a și întîmplat. Însă în ziua aceea nu s-au mai privit în ochi.

Vizitînd-o pe Estina, complotînd împotriva surorii lor care — spunea — îl sărăcea și risipea cu mînă largă patrimoniul ca să satisfacă toanele băiatului, se arătă îndurerat și plin de temeri generoase. Surprinzînd însă privirea Estinei, o privire de o ironie aproape afectuoasă, rece și jucăușă, se enervă din nou, o acuză și pe ea că-și uită interesele, că renunțase aproape pe degeaba la bunurile ei pe care le va sustrage un străin.

— Ei, și tu! spuse ea. Lucrurile nu stau așa cum crezi!

Era maternă și zîmbitoare. Acest frate frumos, mincinos, aventurier, la fel de ușuratic în scrupule ca și în pasiune, ridicol cînd devenea serios, încîntător cînd aplana discordii sau cînd vedea viața în roz, avînd perspective de a cîștiga bani, fusese întotdeauna preferatul ei. Nici-

odată nu i se păruse că ar fi crescut. Era același băiat care, într-o bună zi, intra în casă încărcat de daruri luxoase și poruncea să li se dea servitorilor lapte cu zahăr, iar apoi, nu mult după aceea, apărea cu o mutră posacă, cu un aer ofensat impunînd restricții, cerînd socoteli scrise și vorbind cu convingere despre foame și mizerie. Ceea ce face suportabile marile lovituri este gradarea cu care se fac simțite consecințele lor. În timpul în care urmau să se resimtă efectele ruinei, se obișnuia cu ea, adaptîndu-se pe nesimțite. Butonii de briliante erau înlocuiți de alții de aur fals sau de sidef, iar economia devenea o obișnuință. Dacă i s-ar fi spus că cheltuielile actuale ale Quinei, pe care le numea nebunii, reprezentau mai puțin decît ceea ce el considera pe vremuri gratificație, distracții și pomană, ar fi rămas extrem de surprins.

Estina îl lăsă să vorbească și îi servi o cină substanțială, burtă umplută cu făină de porumb, fel de mîncare tradițional în meniul casei din Vessada, căci numele caselor se transmit prin bărbați, pe cînd obiceiurile lor sînt moștenirea femeilor. În monotonia prînzului, tulburată doar din cînd în cînd de ciinii care se încăierau sub masă, Abel fu izbit de înfățișarea celor doi bătrîni care mestecau încet, fără să se privească niciodată, lovind ușor bucatele cu furculița înainte să le ducă la gură. Inácio Lucas, pricăjit, cu pîntecul supt și pantalonii alunecîndu-i pe șolduri, i se părea vrednic de milă ; nu mai avea nici un dinte, iar maxilarele, cînd se ciocneau, produceau un zgomot cartilaginos, de încheieturi. Estina, în schimb, era uriașă, părea că se revarsă în toate părțile ; pe fața flască, acoperită de o delicată pigmentație roșiatică, abia dacă se mai bănuia vechea ei frumusețe. Cît erau de bătrîni ! Între ei nu reușise să se țească acea legătură prin care o lungă viață în comun ajunge să unească ființele cele mai disparate ; dădeau astfel o îngrozitoare impresie de singurătate. Erau ca două statui înălțate pe un mormînt — simboluri inaccesibile ale unei vieți stinse.

Întors la Quina, a doua zi, pentru a-și lua rămas bun, arătă și mai multă atenție față de sănătatea ei și o rugă să vină la oraș să se îngrijească. De astă dată, spre surprinderea lui, ea acceptă. Împotriva a ceea ce s-ar putea crede, hotărirea ei îi provocă lui Abel o surdă contrarietate și o mulțime de inconveniente îi trecură prin minte.

XVI

O SĂPTĂMÎNĂ MAI TÎRZIU, Quina sosea în casa fratelui. De la început dădu de înțeles că vizita ei nu avea alt scop decît cel de a-și dovedi interesul față de familie. Nu adusese alte haine decît cele de pe ea și această aparență de călătorie întîmplătoare, de peregrinare care nu poate fi prelungită prea mult, fu pretextul anticipat pentru a se întoarce curînd acasă. Știa că ambianța de confort și tabieturi inutile — scrisorile oferite pe o tavă de argint, florile în glastre de cristal, covoarele decupate împrejurul mobilelor, bonetele apretate ale servitoarelor, mîncărurile prea picante, repetate prea des — toate astea aveau s-o intimideze și aveau să-i provoace un sentiment de jignire amară. Dintr-un spirit de revanșă, luase cu sine mulți bani pe care, cu subtila trufie a celor care pun mare preț pe ei, nu îi cruța de fel. Insista să plătească orice, să ofere cadouri tuturora, fără să dea totuși acestei liberalități aspectul cinstit de dar absolut. Gesturile ei, cînd dădea o bancnotă, cînd făcea o surpriză, erau precaute, neliniștite parcă. Iar mulțumirile păreau în același timp că o incomodează și că le consideră puține și insuficiente.

— Generozitatea parcimoniei și curajul anumitor criminali sînt echivalente, comentă Germa, cam la întîmtîmplare. Avea treizeci și trei de ani, era o intelectuală inactivă, așa cum se cuvine pentru o femeie și începea să simtă interes nu pentru tratamentele cosmetice, ca în

urmă cu cincisprezece ani poate, ci un interes sectar pentru teoriile lui Carrel [1] și Bogomoletz [2].

Tatăl îi aruncă o privire supărată, dar nu zise nimic. Conceptul popularizat de Revoluția Franceză i se părea că se aplică fiicei sale. Aparenta trîndăvie, această stare care la ea, de altfel, nu era niciodată creatoare, ci doar o incubare neputincioasă a unei opere în permanență schematice și vagi, Abel o confunda cu lenea cea mai nesuferită. Nu îi ierta Germei aristocrația spiritului, nici disprețul față de profesiunile care își sprijină succesul pe venalitatea caracterului ; considera că independența ei sufletească ascundea o poftă permanentă de bani care, credea el, era o ciudă înăbușită pentru că nu îi putea obține. „Soluția unei asemenea vieți este întotdeauna o moștenire", își spunea. Citea în ochii Germei prevestirea rece a morții sale, vorbea mult despre imaginea lui Rousseau, magicul clopoțel care îl suprima pe acel mandarin care, în aceeași clipă, ne face stăpîni pe fabuloasele sale bogății. În adîncul sufletului probabil că suferea, căci presimțea lipsa de dragoste a Germei. Înjosind-o în conștiința sa, se credea răzbunat și își închipuia că erau chit. Germa știa toate acestea. Ea poseda, în parte, temperamentul Estinei și al bunicii sale, Maria, o fire neînduplecată care, dacă atrăgea respectul, nu permitea totuși simpatia. Între ea și Quina nu existase niciodată o adevărată alianță și se tolerau numai la suprafață. Dar, de fapt, cît de mult se asemănau ! Da, de fapt, amîndouă erau contradictorii, nu aveau altă credință în afara celei care reprezenta un individualism impertinent putînd să se opună majorității, fiind o aversiune și o neliniște sinceră.

— Trebuie să fie foarte bolnavă, spuse Germa tatălui, ai văzut cît de rar vorbește ca să poată respira ? Niciodată nu mi-am închipuit că ar putea să îmbătrînească sau, cel puțin, să-și piardă acel aspect staționar

---

1 *Alexis Carrel (1873—1944)* — chirurg și biolog francez. Autor al unor importante descoperiri asupra țesuturilor și supraviețuirii acestora în afara corpului. (Premiul Nobel — 1912) Autor al cărții *L'Homme, cet inconnu* în care descrie un sistem de guvernare a lumii (n.t.).

2 *A. Bogomoletz (1881—1946)* — profesor și fizio-patolog rus. Autor al unor importante lucrări de patologie generală (n.t.).

care îi era atît de caracteristic. Era precum sfintele care rămîn neatinse de moarte, cu pielea netedă și înnegrită ca și cum ar fi trecut prin foc. Acum însă este o ființă sfîrșită.

— Oh, nu... Încă e zdravănă, spuse Abel, amînîndu-și preocuparea. Planul ca să pună mîna pe ferma lui Augusto nu e al unei persoane care simte că moare.

Începu să se plimbe cu pași largi prin salon, călcînd apăsat și făcînd să tremure ciucurii candelabrului. Se înfierbîntase și, în adîncul ochilor, i se citea febra lăcomiei pe cînd descria în amănunt intriga care va alipi moșiei Vessada cîmpurile și stejărișurile învecinate, pe care Narcisa Soqueira, bărbații și feciorii ei, în ciuda înțelegerii lor generoase pentru nenorocirile casei lui Francisco Teixeira, nu vroiseră niciodată să le cedeze. Augusto, pe care sumedenia lui de feciori nelegitimi îl făcea să tremure pentru siguranța patrimoniului, dacă acesta ar fi fost dat pe mîna lor, își vînduse în mod fictiv toată averea unei rude care avea prețiosul merit de a detesta de foarte multă vreme casa din Vessada. Quina se hotărîse ca după moartea lui Augusto să dovedească ilegalitatea vînzării și să-i repună în drepturi pe fiii care, primind moștenirea, ar fi devenit cel mult săraci din cerșetori cum erau. Atunci, cîmpurile care de două sute de ani erau ca o parcelă independentă a moșiei Vessada ar fi fost, în sfîrșit, anexate acesteia. Poate că amenințarea cu un asemenea litigiu ar fi fost de ajuns ca să-l sperie pe moștenitorul actual și să-l convingă să își vîndă averea chiar Quinei, înainte de a-și vedea ciopîrțite ogoarele și livezile.

— Dacă Augusto află asta, plesnește! rîse Abel. Și recomanda păstrarea secretului. Ochii lui scînteiau cu o bucurie băiețească, fericită, țopăia prin casă, răsucindu-se cu lovituri de călcîie ca dansatorii andaluzi. Germa își mușca degetul, cuprinsă de un mare dezgust. Ea avea toate inconvenientele morale ale celui care se naște bogat și dezgheţat la minte, ceea ce reprezintă o incompatibilitate care duce la sterilitate mintală și la atonia sufletului. Epoca de aur a vieții sale fusese copilăria, atunci cînd ignorarea propriei importanțe și valori sociale îi permisese să fie o interpretă a vieții, originală și foarte

pură. Cuvîntul de ordine în casă era restricția, convingerea era sărăcia. Și astfel ajungea să simtă o senzație de adevărată concordanță cu ea însăși atunci cînd, așezată pe pragul casei din Vessada, mușca pielița ruginie a unui măr sau mînca fîșii crude de moruă sau cînd își petrecea diminețile pe deal, înșirînd margarete pe un fir de in ca să facă încîntătoare șiraguri. Profitase de lux, dar acesta rămăsese mereu pentru ea un tabu. Folosea lucruri scumpe, totuși nu se bucura de ele. Simțea că o înmuiau, că cele mai valoroase calități ale personalității sale își pierdeau strălucirea precum perlele care, nepurtate, îmbătrînesc. Și atunci spiritul completa opera, făcea speculații cu o înțelepciune sceptică, deducea sentințe pline de un fatalism epicureic, subtilități egoiste, trăind în lumea debilă a celor care nu se reînnoiesc, netrebuind să se nege și să se distrugă. Quina o fixă cîteva clipe. Nu găseau ce să-și spună. Dintr-o privire, se înțeleseseră și își dăduseră seama că între ele se ridicase o barieră și că numai dacă nu încercau să o depășească puteau să-și păstreze bunele relații. Se evitau și ori de cîte ori se despărțeau, se arătau de o cordialitate de fiecare dată mai generoasă.

— De ce nu stai mai mult cu Quina? întrebă Abel, sugerîndu-i ce ar fi fost convenabil să facă.

— Nu vrea. Pașii noștri nu se potrivesc... E o nenorocire!

— Să n-aud că te plîngi mai tîrziu, fata mea, mormăia tatăl. Era o atmosferă încordată, de luptă surdă.

Singurul loc unde Quina găsea o ambianță care o satisfăcea, într-o anumită măsură, era casa lui João. Mediocritatea resemnată, ridicolul însuși al caliciei, plîngerile de familie și tînguirile creștine cu care fratele o răsfăța în particular, adulînd-o din instinct fără a-i pretinde favoruri, o îndemnară să îl protejeze într-o oarecare măsură și să-și afirme astfel superioritatea. Cumnata ei, foarte îmbătrînită acum, părea mai puțin urîtă decît în tinerețe, poate pentru că urîțenia ni se pare mai firească la bătrînețe. Părul ei despărțit în șuvițe turtite ca niște crochete, rămăsese negru și lînos. Aparținea unui anumit soi de burghezie ale cărei obiceiuri-

parolă se pot defini prin deprinderea de a minca plăcintele cu cuțitul, de a-și ridica haina la spate înainte de a se așeza și de a trata coaforii ca pe niște adevărați prinți. Uitîndu-și ostilitatea de odinioară, cele două femei se arătau de o afabilitate puțin nervoasă, ca și cum ar fi vrut să-și răscumpere criticile din trecut, de a căror justețe acum se îndoiau. Căci creatura cu bust maiestuos care tăia bucăți de cozonac, acționîndu-și brațul ca pe o pîrghie, arătîndu-se atît de sinceră în mediocritatea ei, îi părea Quinei aproape încîntătoare. Ea fusese întotdeauna foarte sensibilă la sinceritate, cînd, la urma urmei, sinceritatea e o neputință a spiritului și virtutea cea mai lipsită de eleganță. Cutreieră casa, etaj după etaj, recunoscu, nu fără o urmă de neplăcere, că era una din acele locuințe de negustori unde tot ceea ce nu este fațadă dă într-o scară lugubră. Instalația electrică era o încîlceală de fire care atîrnau în golul palierelor, avînd aerul de etern provizorat al lucrurilor care sînt de folos fără a satisface și își dădu seama că de la curtea unde în micul bazin de ciment se îngrămădeau haine ale căror culori țipătoare serveau să ascundă murdăria și pînă la grădina folosită palmă cu palmă, cu răbdarea mizeriei se respira acea frustrare a burgheziei care, de atîta simulare, ajunge să facă din sărăcie o impertinență. Prefăcătoria nu era menită aici să ascundă o zdreanță, o economie, ci să le facă să pară voluntare. Și această absență a constrîngerii, declararea deficiențelor, exhibiția simplității impuneau în cele din urmă respect. Quina plecă foarte impresionată și cu remușcarea că își judecase cam superficial cumnata. „Face mai mult ce arunc eu acasă, decît ce folosesc ei aici, își spuse în sinea ei, nu fără mîndrie. Și asta o făcu să se umple de sentimente fraterne, perfect altruiste.

Cealaltă o folosise ca sursă de informații, o bombardase cu întrebări în legătură cu casa lui Abel al cărui lux îl credea fabulos, reconstituindu-l după operațiile lui financiare și chiar după o anumită legendă despre cultura Germei pe care o punea în legătură nu cu o propensiune naturală, ci cu consecințele trîndăviei și bunăstării. Îi fusese dat încă o dată să cunoască mediul acela care, din pricina permanentelor schimbări de domici-

liu, instabilității spiritului de aventură materială și constantei speranțe în viitor, părea dezintegrat și fără armonie. Mobile bogate alături de boarfe fără valoare, obiecte sporadice a căror frumusețe pălea între lucrurile nefolositoare, de o mediocritate uzată, o anumită aură de confort care părea a fi o amintire veche persistînd chiar în timpul iernilor fără încălzire, hainele spălăcite, rafinamentele abandonate fără să li se recunoască sfîrșitul. Și, dintr-o dată, o scurtă epocă de cheltuieli fără venit, pe seama unei posibilități, un suflu de bogăție care aducea în casă un nou transport de lucruri veștede și luxoase, damascuri de ocazie, mobile de la licitație, faianțe cehești de la împărțiri litigioase, bijuterii de contrabandă. Căci luxul nu era niciodată căutat la sursă, era considerat un chilipir și se plătea de două ori mai scump. După aceea, se reîntorcea morala franciscană, restricția ridicolă, avariția mărunțișului, măsurile draconice care le priveau numai pe femei, relațiile care se evită din lene și care, ca justificare a unei nesociabilități înnăscute, sînt considerate ca fiind îngrozitor de scumpe. Mama Germei, o femeie orgolioasă prin chiar faptul că se credea umilă, era una din acele figuri din fundalul anumitor tablouri în care privirile experților descoperă pînă la urmă o capodoperă primitivă peste care artistul a suprapus alte trăsături mai deliberate de penel. Se născuse cu o rară vocație a spiritului, înecată, în lipsă de altceva, în romantism care este mocirla sufletelor slabe. Capacitatea ei de resemnare semăna cu insensibilitatea. Obișnuința era religia ei și, pînă la majorat, Germa luptase cu toată colecția de obiceiuri a mamei sale pentru care tradiția era confirmarea absolută a unui adevăr. Conviețuirea cu ea era istovitoare pentru că, în forul ei intim, nu ceda niciodată și era gata să subordoneze toate legile cosmice autorității minții sale, moștenire a altor minți. Quina o detesta din adîncul sufletului pentru că ea era cea mai impecabilă, dreaptă, prudentă și credincioasă dintre toate femeile pe care le cunoștea și pentru că arăta toate acestea cu ostentație. Cît timp rămase acolo, de la ea primi Quina atențiile cele mai stăruitoare, o simpatie fără rezerve, o generozitate sinceră, care însă nu poseda acea subtilitate

de a ghici și satisface în primul rînd slăbiciunile celuilalt, înainte de a lua cunoștință cu nevoile lui adevărate. Aspectul individual al umanului este mai prețios decît caracterul lui general. Mama Germei atingea culmile cele mai înalte ale altruismului ca să potolească foamea cuiva, să-l ajute pe cel gol, să-l salveze pe păcătos. Totuși ea nu știa să presimtă urgența unei banalități oportune, zîmbetul în fața unei victorii mărunte, o cheltuială inutilă care dă senzația originalității sau minciuna care este, de fapt, o exaltare a eului. Ea practica din belșug caritatea și justiția. Nu înțelegea însă profunda adeziune umană, sensibilă mai mult la aspirație decît la realitate, de aceea toți se arătau ingrați față de ea și în mîinile ei intenția filantropică cea mai pură se otrăvea și devenea parcă un împrumut condiționat. Quina, care dintr-o pomană știa întotdeauna să facă o răsplată, era opusul acestui caracter.

A treia zi după sosire, Quina primi o scrisoare de la Libória, așternută pe hîrtie cu acea spontaneitate care pare materia brută a tuturor sentimentelor, înfățișîndu-le, de aceea, desfigurate : Custódio se îmbolnăvise în casa Estinei unde rămăsese. Venise noaptea de acolo, ca un fugar și își făcuse culcuș în hambarul de lîngă arie așteptînd-o pe Quina. Ușile zăvorîte pentru prima dată de cînd se zidise casa din Vessada nu îi dădeau nici o posibilitate să intre. Nu se arăta nici belicos, nici arogant ; părea că suferă atît de mult, încît Libória îi oferise un pat în coliba ei, iar argații îl înconjuraseră, clătinînd din cap, oscilînd între compătimire și mîrșavă solidaritate ipocrită. Quina coborî pe furiș în bucătărie și aruncă scrisoarea în foc.

— Trebuie să mă întorc acasă, soră, îi spuse cumnatei.

Scripetele micului ascensor de mîncare scîrțîi îndelung și numai după ce el își lăsă maldărele de farfurii cu o smucitură care produse în veselă un fel de murmur de protest, Quina explică motivele plecării în cuvinte scurte, puțin năucită de forfoteala acestei case care i se părea atît de inutil de zgomotoasă.

— Dar radiografiile ? Consultația de la ora cinci ? se opuse Germa, care stătea pe pragul între ușa bucătăriei și pivniță, scuipînd în curte sîmburi de cireșe. Din pedunculi făcea mănunchiuri cu plăcerea puerilă de a se supune unui vechi obicei fiindcă, odinioară, o bătrînă slujnică din Zamora [1] o învățase să păstreze provizii de cozi de cireșe pentru farmocopeea casnică și care, după ce prindeau mucegai la sfîrșitul iernii, erau aruncate. „M-a învățat de asemenea să mănînc salată de portocale cu oțet și ulei de măsline", se gîndi ea cu satisfacție căci, uneori, anumite amintiri neașteptate îi provocau nespus de multă bucurie. Se simțea ca și cum s-ar fi delectat cu un amănunt al unei trăiri anterioare, aparținînd unei împărății dispărute a fanteziei. Nu observă semnul liniștit, timid și ironic, cu care Quina răspunsese întrebării puse de ea. Și seara, cînd nu o văzu la cină, spuse : „Ah, va să zică a plecat !", în timp ce căuta prin vertiginoase asociații de idei care era genul de terapeutică la care se potriveau ridichile. „Madame Curie leșina de foame cu regimul ei forțat de ridichi", își spuse. Și începu să reflecteze la pantofii de saten ai tinerei Sklodowska pe care aceasta îi distrusese definitiv într-o singură noapte de bal. Și ea ar fi trebuit să-și arunce pantofii de saten. Și toată sufrageria cu tăvile ei de lemn de cedru cu peisaje pictate, prinse cu lanțuri subțiri pe pereți, paharele triunghiulare ale serviciului de lichior care străluceau ca și cum ar fi fost pline cu borax, ca și țintele în formă de floare de crin ale spătarelor, toate păreau obiecte de împrumut, întîmplătoare, pe care nu le-ar putea folosi, decît poate pentru o noapte sau o zi, închiriate pentru scurt timp. Chiar și atunci cînd confirmarea unui merit de-al său îi dădea impresia unei recompense, în ea rămînea ceva impasibil și ostil, ca și cum înlăuntrul ei s-ar fi ascuns pentru totdeauna o ființă infinit de valoroasă, dar pe care sărăcia, singurătatea și urîțenia o făceau să se refugieze în umbră, victimă astfel a unei eterne nedreptăți. Tot ceea ce Germa datora lumii era gloria pantofilor ei de saten — această aureolă măgulitoare pentru comunicabilitatea ușuratică, ceea ce

1 *Zamora* — oraș din Spania (León) (n.t.).

oamenii adoptă necondiționat ca pe o participare a propriei lor ființe, zîmbetul, frumusețea, amabilitatea, confortul, independența, eleganța. Cine caută, cine va găsi și cine va înțelege ceea ce este foarte rar, straniu, dificil, profund și pe cel care are negi pe nas și membre anchilozate, e sărac și lipsit de grație, își roade unghiile pînă la carne ca să-și înșele foamea succesivă, mereu nouă, pe cel care este ridicol în nefericire și care murmură o melopee grotescă și doarme în timp ce pantofii de saten dansează ? Germa simțea că pentru ea nu exista diviziune posibilă între lucrurile prea omenești. Nu accepta o vorbă bună fără ca aceasta să nu devină un motiv de remușcare, pentru că cealaltă formă proscrisă în adîncul ființei sale era, de fapt, cea legitimă, iar ea, cea sărbătorită, cea inteligibilă, cea posibilă era o uzurpatoare. Toate bogățiile o apăsau, toate distracțiile i se păreau nemeritate, toate laudele insuportabile. Iar unicul loc unde ar fi putut să-și găsească pacea, era în obscuritate, în unirea strînsă cu viața, doar cu acea retribuire indispensabilă care să corespundă dreptului ei de a subzista. Tot restul ar fi fost un furt de la oameni, așa cum întotdeauna existența ei fusese un furt de la propriul ei tată, ale cărui nume și bunuri le folosise, fără ca să se identifice vreodată unul cu celălalt și fără să înceteze să se înfrunte din două lumi opuse.

Mult timp, Germa se gîndise la casa din Vessada ca la o redută, fiindcă semiabandonul care îi dădea a aparență nefamiliară, timpul care curgea acolo după norme laxe, prea puțin riguroase, atmosfera imobilă și viața aceea parcă independentă a tuturor lucrurilor — picurul apei, cîntecul mierlei, pașii Libóriei, behăitul unei oi sau zgomotul unei copite înfundîndu-se în nisipul pîriului răsunau simultan, închise în involucrul propriei lor tăceri — totul o chema, îi șoptea și îi promitea un fel de înspăimîntată, tristă, glorioasă fericire. Dar ea nu o iubea pe Quina, prezența ei zgomotoasă sau furtivă o enerva și știa că împreună ar fi ca două animale care, închise în aceeași cușcă, aleargă vertiginos împrejur sau se ghemuiesc într-un colț ca să se evite și o duc așa pînă la moarte, într-o fugă neliniștită, fără să afle nici-

odată dacă aparțin unor specii inamice sau prietene. Cu toate acestea, se simți foarte mîhnită cînd taică-său, la cîtva timp după plecarea precipitată a Quinei, aduse diagnosticul pus de medici, pe care îl comunică cu seriozitatea aceea puțin ostilă care caută doar un motiv ca să se contrazică și să facă loc unui optimism tot așa de nestatornic. Sănătatea Quinei intrase într-un iremediabil declin. Nu mai avea mult de trăit. Fuseseră găsite în plămîni urmele bine cicatrizate ale unei vechi afecțiuni. Acum însă era doborîtă de o slăbire totală a organismului, o prăbușire a acelei armonii vitale pe care rezistența ei spirituală o ținuse atîta timp în echilibru.

— Ah, mai are încă mult de trăit. O cunosc, spuse Abel pe un ton de glumă. Expresia întristată a Germei nu dispăru însă.

Ideea le deveni apoi familiară și toți adoptară un fel de aer de doliu care le îmblînzea cuvintele cînd vorbeau de Quina, făcîndu-i chiar să li se pară tolerabile defectele și obrăzniciile ei. Începură s-o uite. Iar dacă uneori, cuprinsă parcă de o alarmă neașteptată, mama Germei spunea : „Trebuie să aflăm cum merg lucrurile la Vessada...", Abel se uita pe deasupra ochelarilor, cu o privire veninoasă sau neglijentă, în funcție de dispoziția lui de moment, divaga despre oportunitatea unei apropieri sau se lansa din nou în catilinare împotriva firii și faptelor surorii sale. Fiindcă ea, care altădată le trimitea prin cărăuși scrisori și bunătăți de la țară, care sînt ca o amintire a unui trecut comun, nu le mai dăduse nici o știre.

Quina plecase de la ei, sufocîndu-se de rușine și de ciudă împotriva lui Custódio, despre a cărui atitudine începuse să se vorbească în tot ținutul. Scandalul i se părea mai puțin demn de iertare decît crima — aceasta este, de altfel, un principiu al oricărei conștiințe provinciale. Ajunsese pe seară și, deși coborîse din tren într-o haltă vecină, mai trebui să traverseze o miriște destul de largă înainte să intre în văioaga unde se afla casa. Era o noapte blîndă ; se auzea șuieratul felin al bufnițelor în scorburi, lumina albă a lunii dădea întregului peisaj un aer părăsit și cast. Din nebulozitatea verde răsăreau formele cocioabelor cu lumina dinăuntru care părea că spu-

megă în ferăstruicile tăiate strîmb, în piatră. Vessada, cu țarina ei luminoasă și căpițele rotunjite, cu veranda ei veche și ornamentele de argilă la colțurile acoperișului, era cufundată în întuneric, fără un strop de lumină dincolo de geamurile stropite cu albastru. Pentru prima dată, Quina vedea casa închisă și goală, strivită parcă de beznă și transformată în ruină, amintire, trecut. I se păru că asistă la un eveniment deja consumat și care se îndepărta de ea în mod iremediabil ; pașii ei parcă nu mai atingeau pămîntul, nu-și mai auzea alunecarea încălțărilor pe sticla acelor de pin, iar micul platou de la poalele muntelui i se păru aproape cu neputință de trecut. Vedea, în lumina lunii, cupele liliachii ale florilor care, fără pedunculi, țîșneau direct din pămînt ca niște mici trompete. Pietre marmorate străluceau, un mărăcine care se agita ușor rămase dintr-o dată încremenit, dar, de atîta nemișcare, ramurile lui creau iluzia că își schimbă forma, palpitînd. În imensa tăcere vibră un clopoțel al cărui ecou, mai pătrunzător decît sunetul originar, fu multiplicat de alte ecouri care se rostogoliră mai departe într-un vîrtej de rumoare argintie extraordinar de puternică, dar care nu părea că poate fi captată de auz. Volumul acestui sunet care părea provocat de nenumărați zurgălăi de argint ciocnindu-se între ei prin efectul propriei lor vibrații umplea întreaga vale, ocupa tot spațiul, ca un corp solid. Se simțea fără a fi auzit. Nu era totuși amintirea unui sunet ; făptura lui răsărea în fiecare nerv și putea fi descoperită în orice loc, pe coasta muntelui, în atmosfera liniștită și albastră, pe cîmpurile unde creșteau holdele de grîu, cu frunzele lor aspre, acum cenușii în întuneric și arcuite ca niște coase. Quina coborî repede povîrnișul al cărui pietriș părea o dîră de făină și ajunse pe cărarea dintre sorbi care traversa proprietatea. Vedea acum acoperișul de ardezie al morii pe care șerpuia iedera și, mai departe, spre margine, porumbarul și frunzișul bogat al merilor din livadă. Vîrtejul dangătelor de clopoței se auzea înăbușit, în urmă. În scurt timp, ajunse lîngă zidurile de la grajduri în spatele cărora se simțea răsuflarea caldă a vitelor. Îl găsi pe Custódio în curte, pocnind din degete pentru a face cîinii

să se zbenguie în fața lui. Stătea sprijinit de peretele casei. Din cînd în cînd, își rezema bărbia pe genunchi, ca și cum ar fi meditat sau ar fi dormit. În lumina lunii, părul lui părea alb.

— Ce faci aici, copile? spuse Quina, încet.

El se ridică prompt în picioare și începu să-și scuture pantalonii lovindu-se cu palmele peste șolduri cu o violență care urmărea să-i alunge tulburarea.

— Am venit și eu... bîigui el. Cu toate acestea, avea o privire fericită.

Auzindu-i glasul șovăitor ca de copil, Quina simți cum toată mînia i se topește ca un bulgăre de gheață rostogolit peste foc. El încerca acum să-i fie pe plac. Alergă descotorosindu-se cu strigăte amenințătoare de ciinii care îi săreau înainte și se apucă să caute surcele și praf de cărbune uscat ca să aprindă focul în vatră. Și cum Quina observă că strădania lui era incompatibilă cu boala de care spusese tuturora că suferă, entuziasmul i se potoli pe dată și el rămase cu capul în jos, într-un colț, și toată seara nu mai scoase o vorbă. Quina îl pîndea fără să se lase însă surprinsă. Se simțea cuprinsă de o bucurie secretă, văzînd din nou obiectele atît de familiare, greblele, vechile secere cu tăișul tocit în nișa scobită în peretele masiv, focul cu ceainicul care fierbea și șuiera acompaniind parcă torsul pisicilor. Privea printre gene atitudinea îmbufnată, de un orgoliu pueril, a băiatului care își încrunta fruntea îngustă într-un efort mișcător de a se arăta amărît de o insultă. În sinea ei rîdea, lacrimile îi înăbușeau rîsul, iar mîinile îi tremurau atingînd capacul ceainicului care se clătina fierbînd în clocote. Lumina lunii și aerul albăstrui al nopții pătrundeau prin fereastra cu zăbrele arcuite. Ciinii lătrau stîrniți de foșnetele nopții, apa cădea în bazin cu un zgomot sonor, desenînd cercuri ca niște zbîrcituri de sticlă. Quina își întindea picioarele mici, rezemîndu-și călcîiele pe papuci. Baticul, tras pînă la gură, îi dădea un aer misterios, aproape tineresc.

— Nu vrei să mănînci? spuse ea cu asprime, în timp ce turna ceai într-o farfurioară în care pluteau bucăți de pîine prăjită care se umflau îmbibîndu-se cu lichid. Custódio ridică capul, cu o oarecare surpriză; refuză.

Cum Quina însă îi vorbea cu indiferență despre ultimele întîmplări din sat, își uită supărarea, căută de mîncare în despărțiturile lăzii. Găsi numai cîteva coji de pîine de grîu pe care începu să le rontăie cu lăcomie, strîngînd firimiturile în palmă și sorbindu-le dintr-o dată, ca și cum ar fi înghițit un pahar cu apă.

De cînd plecase Quina, el nu mîncase nimic. Acasă la Estina stătuse mestecînd în mîncarea de fasole pestriță pînă cînd se răcise de tot și furculița de fier se acoperise de grăsime. Ajuns în cameră, își privise cîteva clipe patul, perna umplută cu paie și cuvertura țesută din petice. Se culcă pînă la urmă pe podeaua pe sub care șobolanii din hambare alergau, lovindu-se de scînduri. Le simțea mirosul de mosc, iar printre crăpăturile lemnului venea o mireasmă de grăunțe uscate și de cartofi înmuguriți care îi mîngîia fața. Rămase așa pînă a doua zi, indiferent, aproape nemișcat, clipind doar din ochi pentru că înțepăturile de sub pleoape nu îl lăsau nici să doarmă, nici să-și țină ochii deschiși. Văzîndu-l a doua zi de dimineață, Inácio Lucas îi spuse :

— Oho, somnorosule ! E multă apă la rîu, spală-te pe față ! și aproape că îl scuipase.

Acum, chiar în tăcerea lui se întrezărea bucuria nerăbdătoare a unui cîine care și-a regăsit stăpînul și caută din nou adulmecînd cotloanele familiare. Quina îl lăsa în pace, prefăcîndu-se că nu observă că era flămînd și că obrajii lui imberbi erau scobiți și palizi de oboseală. Îl urmărea pe furiș cum se uita în cîte un dulap, folosindu-se de întuneric ca să pipăie resturile care, în vechi farfurii de lut, se acoperiseră de un mucegai albastru-argintiu, delicat ca un strat de pudră. Îl strigă și Custódio se întoarse cu expresia exagerat de inocentă a celui care ascunde o vină. Un fir arămiu de dulceață i se scurgea încet pe bărbie. Quina își acoperi gura cu batista și tuși ca să-și ascundă rîsul. Iată-l pe băiatul nerod, frumos, credincios și egoist, cu nimic mai responsabil de actele sale ca aracul de viță de vie care, lăsat în voia lui, trăiește impetuos. Cît de mult îi iubea ochii opaci care păreau că străpung toate lucrurile, fără însă să le atingă ; cît de mult îi iubea părul căruia mișcările îi imprimau o unduire permanentă de mătase destră-

mată și care chiar cînd stătea nemișcat părea cuprins de o veșnică vibrație epuizantă! Cît de mult îi iubea glasul, bîlbîiala aceea indiscretă, vagă, atît de umană, care întotdeauna răsuna ca un strigăt de ajutor, de surpriză înspăimîntată.

Quina rămase mult timp zîmbind cu chipul ascuns în batistă și împingînd cu piciorul jeraticul care cădea lîngă oala mare de fier strălucind de funingine unsuroasă. Custódio, acum sătul, se distra să pîrlească cu un clește încins blana pisicilor, urmărindu-le cu o privire rea, excitată, cînd ele, pufnind și arcuindu-și spinarea, săreau fugind din calea lui. Apoi, dintr-o dată, adormi, capul îi alunecă pe spătarul scaunului, o picătură de salivă se scurse încetișor din colțul buzelor pe bărbie, iar lungile lui gene aurii palpitau fără întrerupere ca niște aripi în lumina ce șerpuia în jurul unei linii de fum negru care împrăștia un miros puternic de petrol.

Înainte de culcare, Quina controlă toate ascunzătorile și își numără, una cîte una, toate bijuteriile, lănțișoarele, verighetele, dublonii, cerceii de argint cu bordură în formă de odgon în stil manuelin, pe care le păstra într-o cutie veche de țigări de foi ale căror capete aurite, reproduse pe capac, îi dădeau impresia unui obiect onorabil, de lux. Nu lipsea nimic, toate sertarele și toate încuietorile erau neatinse. Atunci intră în camera ei, se așeză pe acel *siège-percé* care aparținuse mamei sale și, senină, începu să se roage. Șuieratul trenurilor, zăngănitul șinelor de pe podul de dincolo de muntele din față îi spuneau cît e ceasul, îi arătau direcția vîntului și timpul probabil pentru a doua zi.

XVII

QUINA A MAI UMBLAT ÎNCĂ PE propriile-i picioare o vară întreagă, destul de indiferentă la slăbirea treptată a întregului organism, păstrîndu-și încă interesul răbdător și plin de o intimă blîndețe în fața tuturor întîmplărilor vieții, repetițiilor și formelor acesteia care nu par niciodată pierdute sau epuizate, de-

cît atunci cînd spiritul adoarme și începe să se stingă. Chiar cînd a căzut la pat, mintea ei plină de prudență și previziune a rămas neschimbată. Libória o credea atinsă doar de o indispoziție fără importanță. Ca și înainte, tropăia prin toată casa, făcînd să se cutremure dușumeaua, îi povestea cu glas sonor toate evenimentele interne sau externe ale vieții ei personale sau ale politicii satului. Se înzorzona acum cu tot felul de giuvaiericale și nici cînd se ducea la culcare nu-și scotea de la gît colierul de aur care fusese ambiția ei supremă. Avea o dungă de murdărie în jurul gîtului și își atîrnase în urechile acoperite de firișoare de păr zburlite ca niște smocuri de lînă o pereche de cercei enormi pe care îi clătina cu eleganță.

— Eh, acum ești bine utilată! spunea Quina, cu rîsul ei care părea că se naște dincolo de buzele închise. Iar cealaltă striga șăgalnic, rotindu-și fustele în evantai :

— Proaspeți, vii! și slobozea în văzduh una din ariile ei preferate, pline de pasiune, care vorbeau despre chinurile dragostei și iluzii pierdute. Se ducea să caute verdețuri printre tulpinile uscate de varză și se purta cu o cochetărie arogantă cu argații care treceau pe acolo, tîrîndu-și picioarele goale prin praf și căutînd pretexte să mai întîrzie, cu cămașa fără guler, murdară de pămînt și sudoare.

— O să moară fată mare, spunea Quina, amintindu-și de o femeie din generația mamei sale, a cărei virtute devenise legendară. La bătrînețe, cînd fusese odată lăudată pentru purtarea sa, aceasta exclamase, cu un surîs amărît : „Nu mi-a fost greu ; nimeni nu m-a vrut...“

Cu siguranță că și Libória, în ciuda fandoselilor ei, va rămîne veșnic fecioară nu pentru că nu ar fi putut niciodată să întruchipeze o ispită — resursele speciei sînt nesfîrșite —, ci pentru că în dragoste era sperioasă ca o cîrtiță și orice compliment i se părea o insultă. Cînd era încă o fetișcană, strigase odată după ajutor numai pentru că un bătrîn păstor de capre se uitase la ea fix, fără să-i dea binețe, din mijlocul unor tufe. Poveștile cu siluiri și înșelăciuni ticăloase povestite cu nesaț de cumetrele satului, brutalități obscure care în creierul ei de copil luau înfățișarea scîrboaselor jocuri cu animale,

acele oribile glume ale copilăriei — broaștele jupuite de vii sau care sînt silite să fumeze o țigară pînă plesnesc, pisoii nou-născuți care sînt înecați în iazuri după ce li se înfige un cui în pîntecul moale — șoaptele crude ale băieților la pubertate care fac paradă de o depravare pe cît de fantezistă, pe atît de nevinovată, toate acestea îi ținuseră simțurile într-o permanentă stare de alarmă și de aversiune, făcînd-o incapabilă de dragoste. Seara se instala în camera Quinei, pe scăunelul scund, care avea pe margine o eternă dungă de săpun verde, și începea să povestească istorioare sentimentale, pline de o delicată pudoare sufletească pe care le atribuia presupușilor ei pretendenți. Era aproape mișcător faptul că sub înfățișarea ei pocită, cu pielea tăbăcită, cu ochii injectați, cu pupila ca un sîmbure uscat de măslină, se ascundea un suflet de fată care își închipuia idile asexuate și se înroșea toată cînd spunea minciuni romantice pe care le improviza cu o uimitoare ușurință. „Mi-ar fi plăcut să fiu ca păpușile", spunea uneori cu un aer prostesc, făcînd în realitate o aluzie fină la faptul că păpușile nu aveau sex, dîndu-i, de aceea, o impresie de inviolabilitate și neprihănire. Evocarea sexuală atît de prezentă și de liberă în viața de la țară și care se insinuează ca o nenorocire în relațiile umane, îi crea Libóriei o senzație inconștientă de durere, de refuz și păcat. S-ar fi măritat totuși, numai pentru a-și pune năframa albă și buchetul de panglici de mătase pe care l-ar fi așezat pe altarul Sfintei Fecioare, înainte de a ieși din biserică. Îi plăcea să colecționeze bluze de mătase strălucitoare, pline de dantele și broderii ; își închipuia cum i-ar sta cu bijuteriile ei sclipitoare, cu pieptenii smălțuiți din imitații de baga, crezînd cu tărie că flăcăii se încăierau pentru atențiile ei, în timp ce ea, năzuroasă, se lăsa rugată sau le întorcea spatele. O fascinau țigăncile. Uita de sine făcînd pariuri la jocurile acestora, primind ca răsplată ace de siguranță și cutii de scobitori. Și, în timp ce femeile acelea cu sînii uscați, atîrnînd sub șalul îngust cu ciucuri de culoarea mierii, îi citeau în palmă, pălăvrăgind în spaniolă cu glasul lor răgușit, ea înțepenea de uimire, fără un zîmbet, fără un gest.

— Am să trec marea. Și mulți au ciudă pe mine... Și e unul oacheș care mă vrea, repeta ea, visătoare, mimînd o falsă neîncredere. Piei, drace! Sînt destul de neagră și fără tine... Enormii ei cercei zdrăngăneau, sărea în picioare, înșfăca sfeșnicul smălțuit cu albastru și cutia de chibrituri pe care o ducea la ureche, făcînd-o să zornăie ca un ghioc.

— Du-te acasă, femeie... Și mîine este o zi, îi spunea Quina.

Atunci pleca. Trecea prin cămara unde erau stivuite pîinile de porumb, emanînd un parfum de drojdie prin largile crăpături ale cojii. Șterpelea mereu cîte ceva, o porție de moruă, o lingură de măsline din vasul de lut care părea plin cu un mil negru, apoi pleca, după o ultimă dușcă de rachiu pe care o bea sugînd cu voluptate gîtul sticlei. Casa rămînea cufundată în liniște și în această tăcere vie și neliniștită trăia Quina.

Nu dormea. Acum nu dormea aproape niciodată. Repulsia ei de a o lăsa pe Libória să-i țină de urît sau chiar numai de a-i permite să rămînă sub același acoperiș după căderea nopții, devenise aproape o manie. O îndemna tot timpul să plece mai repede și credea că se poate odihni în sfîrșit numai cînd îi auzea glasul pe drum, vorbind cu vecinii care încă mai culegeau spice de pe cîmp. Stringeau recolta, ogrăzile caselor erau pline cu unelte și coșuri pentru culesul viei; se zăreau ca niște umbre negre, decupate de lumină, argații cocoțați în sorbi, tăind ciorchinii de struguri mici și negri, acoperiți de pînze de păianjen și mucegai și care aveau un miros acru de cerneală chimică. Pe măsură ce noaptea se lăsa tot mai întunecată și toate zgomotele se stingeau ca niște lumînări, rămînînd numai un zumzăit care părea freamătul vieții stinse pentru scurtă vreme, simțurile Quinei se trezeau dureroase, epuizarea o excita și, străbătînd întregul haos de amintiri inconștiente, deschise ca niște alveole în adîncul memoriei, se gîndea la moarte. Nu o dorea, ființa ei însă se obișnuia treptat să împlinească moartea. În casa pustie, ea, femeia bolnavă, nu se temea de nimic. Era invulnerabilă pentru că nu se educase într-atît încît să înțeleagă frica. La picioarele

patului se desena speteaza acelui *siège-percé,* lăcuit în culoarea mahonului și care fusese cumpărat pentru ultimii ani de viață ai mamei sale. Era ca și cum însăși Maria s-ar fi aflat în încăpere, în jacheta ei de lînă de Pirinei sau în frumoasa bluză de catifea neagră pe care scînteia o broșă de aur și ar fi povestit, cu un glas incoerent, dar la fel de ironic ca și odinioară, năzdrăvăniile lui Chico al ei, atît de îndrăgit de femei și care nu avusese nici o vină că era frumos. În patul de alături, a cărui saltea era acoperită de o învelitoare mai nouă, zăcuse pe o scîndură de brad fratele mort, cu costumul lui de flanelă în dungi ca al unui filfizon elegant de la Ostende sau de la Baden, iar Estina, cu chipul ei de nepătruns, rece și aspră, tot aici se culcase, urmărind cu degetul crăpăturile de pe perete, desprinzînd bucățele de var, în timp ce femeile celelalte se rugau, iar ea păstra în inimă cuvintele de adio ale lui Luís Romão care se îndepărtase pe drum, cu pălăria lăsată pe o ureche, făcînd din piață un ultim gest galant și banal de salut, ca și cum ar fi trebuit să se întoarcă duminica următoare și ea ar fi fost încă o posibilă mireasă cu zestre, demnă de luat în seamă.

Auzea foșnetul portocalilor plantați de bătrîna Narcisa Soqueira și părea că și ea se află în apropiere, vie, în fustele ei înnegrite de murdărie, slinoase de grăsimea care dădea pînzei reflexe strălucitoare de *moiré.* Ea și înstăritul ei fiu din prima căsătorie, cel care avea nasturi de aur la jiletcile de barchet sau de mătase groasă cu broderie violetă și care o dusese să vadă lumea, prin hoteluri unde ea se îngrețoșa numai privind maionezele sau budincile, și unde folosea ca oale de noapte scuipătoarele de porțelan. Sau fiica ei vitregă, albă ca o zeiță de marmură de Paros, pe care o punea să învețe versuri pentru a putea simula un spirit șăgalnic și poetic, ca al fetelor care, uneori, cu o replică de geniu, pot să cucerească o partidă. Era pe cît de frumoasă, pe atît de proastă. Odată, cînd îi făcea curte un moștenitor de soi, îi răspunsese la salut cu un catren licențios și jignitor, la sfatul înșelător al altor fete care o învățaseră că așa se procedează în dragoste, neutralizînd astfel cu istețime efectul frumuseții ei. Murise de-

mult, dar Quina îi vedea încă pletele bălaie aureolîndu-i chipul ca o petală, delicatul desen al sînului scos în evidență de cutele cămășii de in și nodul panglicii roșii de la pieptarul descheiat, cu marginile pline de arabescuri.

Citeodată, în nopțile cu vînt, auzea scîrțîind portița de la verandă dînd spre scara acoperită de mușchi. I se părea atunci că João mai era încă adolescentul înconjurat de prepelicarii tărcați pe care îi alunga pe scări, în timp ce măsura și cîntărea pe balanțe din foi de hîrtie pulberea și plumbul din cartușe. Cîinii schelălăiau și zgîriau ușa, vîrîndu-și labele printre șipci, întărîtați, pînă cînd João îi lăsa să intre. Atunci săreau în jurul lui, îl însoțeau pe drum, adulmecînd, întorcîndu-se lîngă el, plecînd din nou la trap ușor, tîrîndu-și pe pămînt urechile mari de care se agățau căpușele din iarbă. Mantaua cu guler de vulpe rămăsese mult timp atîrnată în fosta lui odaie în care acum se coceau încet perele iernatice. Acolo se mai aflau încă obiectele prolixe cu care se înconjurase, tot felul de unelte, un calapod de cizmar pentru lărgirea încălțămintei, truse de bărbierit căptușite cu saten purpuriu, un box, armă pe care Abílio o adusese din Brazilia, o colecție de ciomege cu vîrf de fier și cu măciulii făcute din metalul galben al cartușelor sau din argint. Erau din lemn de gutui, de eucalipt și de frasin. Un baston de bambus din India, altul cu măciulie de fildeș aparținuseră fratelui mort, tot ale lui erau flacoanele minuscule care, deși goale, răspîndeau încă un parfum de ambră și de nard. Iar fotografia lui, un băiat cu urechi clăpăuge și gît lung cu un proeminent măr al lui Adam, era pusă într-o ramă de mahon, acoperită toată de praf. În fizionomia ușor surprinsă, cu o conștiință precoce în ochii sticloși, aproape suferinzi, se ghiceau trăsăturile tatălui, dar parcă deformate, strivite de ceva funest și pasionant de trist, care se întrezărea pînă și în mîinile osoase, lungi și totuși infantile care țineau o vargă din os de balenă.

Pentru Quina, întreaga casă era o dulce evocare a tatălui, a vocii lui calde, pline de o răbdare expresivă, ușor batjocoritoare, a siluetei scunde, uscățive și agile; o atitudine de felină care se odihnește, pupilele în care

i se citea mereu un vicleşug, o dorinţă de apărare şi duioşia generoasă pe care o dăruia ca pe o recompensă, lipsită însă de intenţia de a jigni sau de a stimula. Sufletul ei îşi mai aducea încă aminte de mîngîierea ascunsă, amoroasă, neliniştită pe care i-o dădea prezenţa tatălui. El sosea şi pe dată atmosfera aridă şi practică a casei se transfigura, devenea masculină, inconsecventă, aventuroasă, toate lucrurile cîştigau parcă în vitalitate şi orice muncă devenea un vertij fericit. Geniul justiţiar şi prudent al Mariei pălea, mustrările ei îşi pierdeau autoritatea în faţa prezenţei calme, aproape indolente, care dădea impresia unei forţe stăpînite şi periculoase, a bărbatului care prezida cina ca un patriarh, primind cele mai bune bucate pe o farfurie aparte, ca într-un ritual, şi pe care el le respingea întotdeauna, cu un fel de ruşine de a se şti privilegiat. Îi plăcea să împartă cu copiii porţia lui specială, dar numai după ce arăta tuturor că o refuză.

Quina nu îl privea niciodată în faţă. Dragostea pentru el era compusă din teamă şi dintr-o cutezanţă infinită şi secretă care se manifesta uneori în revoltele ei împotriva străinilor sau fraţilor săi. Îşi hrănea sufletul din sprijinul atît de puternic pe care îl găsise în înţelegerea tatălui, înţelegere care nu fusese niciodată confirmată nici măcar de un cuvînt de preferinţă sau de un favoritism declarat, dar care ei îi dădea temeiuri adînci de superioritate şi de mîndrie.

— Pe fata asta nimic nu o învinge. Ce fire nesupusă şi păcătoasă poate avea ! spunea Maria.

— E bine să asculţi în particular, dar să fii nesupus în general, intervenea tatăl. Quina se înroşea de plăcere şi îşi dădea şi mai multă osteneală la treabă ca să-şi ascundă triumful şi trufia din privire.

Acum rămăsese numai casa pe care el o reconstruise şi poate o ruinase din nou. Cu toate acestea, uneori, Quina simţea că timpul încremeneşte şi îi venea să se dea jos din pat şi să se uite în curte, fiindcă ştia că tatăl era acolo, pregătind căruţa care urma să plece la pădure, trecînd funia printre fuscei şi înjugînd boii care ieşiseră din grajdurile umede de aburii respiraţiei lor. Şi, ca pe vremea cînd era tînără, simţea acea do-

rință năvalnică care o făcea să se repeadă afară din vechea bucătărie cu pămînt pe jos unde se cocea pîinea, cu mîinile încă pline de aluat și cu părul mirosind acrișor a pîine necoaptă, și să rămînă nemișcată lîngă poartă, încercînd să deslușească glasul pe care îl presimțise încă din depărtare. Cînd tatăl sosea, Quina nu îi ieșea în cale cîtăva vreme. Amîna clipa cînd avea să-l vadă și să-l privească fără nici o efuziune, ca pe o simplă cunoștință a cărei absență nici nu a fost băgată în seamă. Privirea lui părea indiferentă, dar Quina pricepea dintr-o aruncătură de ochi ceea ce el vroia să-i dăruiască — blîndețe, mîngîiere, încurajare și o nesfîrșită duioșie. Îi săruta mîna cu un fel de teamă șovăitoare și o lua la fugă.

Cînd tatăl murise, i se păruse că durerea nu era pe potriva iubirii care dăinuia în sufletul ei cu o intensitate care ajungea chiar să diminueze senzația de pierdere și de sfîrșit. Departe de a-și plînge amarul, o mare pace îi cuprinsese sufletul. Peste puțină vreme, deveni din nou șăgalnică și veselă, iar caracterul ei își pierdu agresivitatea care îi făcuse atîta sînge rău Mariei. Mai mult ca niciodată însă, spiritul ei trăia într-un devotament absolut față de tatăl cu care, după ce murise, se unise cu toată ființa ei. Nu mai era omul care se risipea în nenumărate plăceri, împărtășind iubirile și grijile altora, aparținînd lumii și iubind-o mai presus de orice cu o teribilă pasiune egoistă. Acum era numai al ei și numai în sufletul ei ; cu privirea lui pătrunzătoare și blîndă, el va depinde veșnic de ea, de flacăra vie a amintirii Quinei.

Și iată că în timpul acelor nopți în care boala și îngrozitoarea sensibilitate a celor ce sînt sortiți pieirii o țineau trează, pașii lui Custódio, care se întorcea din hoinărelile lui nocturne, o făceau să se cutremure. Era ca în copilărie cînd, cuibărită la picioarele Mariei, între trupurile fraților adormiți, presimțea venirea lui Francisco Teixeira, îl vedea apropiindu-se, acoperind cu palma flacăra opaițului ca să-l ferească de vînt, și îi observa chipul rece, plictisit, cu gîndul aiurea, uitîndu-se prin cameră și răspunzînd cu un laconism crud femeii care, în șoaptă, îl dojenea cu asprime. Ah, nu uitase niciodată

dialogurile lor discrete, pline de o surdă violență! Închidea ochii, strigîndu-i în minte mamei să fie umilă, să alunge din glas înfruntarea și disprețul, poate chiar să plîngă, să verse lacrimi multe și arzătoare care cerșesc pacea și cărora bărbații le cedează întotdeauna. Dar ea nu plîngea și tăcerea era unica ei măsură de pedeapsă. Quina ajungea să-și compătimească tatăl care, ca o pasăre captivă, se rotea prin casă inventînd pretexte pentru împăcare, rănit în orgoliul lui și dispus să-l uite, dacă acesta ar fi fost prețul cu care și-ar fi putut dobîndi din nou o conștiință liberă, dreptul la evadare, la chefuri, la femei. Trecea pe lîngă Quina, schimba cu ea un surîs aproape complice și amîndoi știau că erau aliați pînă și în felul cum concepeau dreptatea.

Caracterul lui inconstant, risipitor, vulnerabil în fața viciului, dispus mereu să judece lumea ca pe un loc util de supraviețuire, și din pricina căruia suferise atît de mult în toate împrejurările casnice, tiraniile impuse cu un zîmbet binevoitor, ruina care se abătuse asupra casei și care era proclamată cu un aer de reproș autoritar, toate acestea formaseră și întăriseră la Quina aversiunea față de bărbați, de drepturile și puterile lor intrinsece. Dar același om, tandru și teribil, prudent și șiret, sarcastic chiar atunci cînd trăia un moment de dramă și de primejdie, fusese cel pe care îl admirase cel mai mult, cu sufletul subjugat, plin de o pasiune fanatică.

Acum cînd Custódio îi apărea ca un biet nenorocit, marcat de tare care o umpleau de presimțirea degradării, ea îl accepta așa cum era, nu mai lupta să îzgonească predestinarea, greșeala și nebunia pe care, fără să știe, ajunsese să le iubească la Francisco Teixeira. Atitudinea de responsabilitate orgolioasă, chiar în fața brutalității și crimei, era lucrul pentru care îi pizmuia cel mai mult pe bărbați, neputîndu-i ierta pentru aceasta.

Într-o noapte, după plecarea Libóriei, se simți dintr-o dată rău. Nu chemă pe nimeni, nu se mișcă din pat. Totuși, cînd Custódio veni să se culce, ea bătu cu nodurile degetelor în peretele despărțitor ca să îi dea de veste. Trebui să repete bătăile de mai multe ori înainte ca el să le audă.

— Ce vrei de la mine ? spuse el, morocănos, de dincolo de ușă. Umbla în șosete și își îndoia cu sîrg labele picioarelor ca să nu simtă frigul. Devenise foarte năzuros. Îi plăcea să mănînce bunătăți în fiecare zi. Dacă nu le găsea pe masă, se înfuria și plîngea de necaz. Avea totuși douăzeci și patru de ani, era înalt, viguros în aparență, și își purta de grijă ca o femeie. Surprinzătoarea lui frumusețe părea în declin, chipul îi devenise colțuros din pricina pielii întinse pe maxilarele exagerat de dezvoltate. Cîteva fete, în majoritate sărace și îndemnate cu perfidie de părinți, îi dădeau întîlnire în locuri ferite, la marginea crîngului. Custódio le disprețuia însă, spre marea bucurie a Quinei. Ducea o viață de pierde-vară, hoinară, puțin melancolică. Nu se distra. Plăcerea lui cea mai mare era încă să viseze aplecat peste apa stăvilarului și să vîneze broaște pe care le închidea într-un borcan cu gură largă, analizîndu-le apoi rezistența la asfixie. Amicii se plictiseau cu el, provocau frecușuri, certuri, îl băteau și, cînd îl vedeau că plînge, zguduit de suspine, cu mucii curgîndu-i din nas, se uitau unul la altul, supărați și plini de tulburare. După Moarte, care își ispășea pedeapsa mult ușurată datorită geniului său perfid și precaut care știa să creeze o relație matematică între crimă și lege, Custódio nu mai avusese alți prieteni.

— Ascultă, îi spuse Quina, cheamă argații, trimite pe unul dintre ei să-l aducă pe doctor...

Se lăsă încet pe spate, încercînd să-și potolească spaima care-i răscolea măruntaiele. Basmaua care i se agățase de un ornament de fier de la capătul patului îi trase pe spate capul care părea desprins de trup, cu chipul lipsit de sînge, acoperit de mici pete violacee. Custódio se precipită, îi dezveli fața ; ochii Quinei îl umplură de teroare. Ea vroia poate să-l liniștească, dar privirea îi era goală și rătăcită.

— Ce ai ? gemu el. Lacrimi mari începură să-i curgă pe obraz, în timp ce-i atingea părul și trăgea de basmaua pe care nu reușea să o desprindă. Ea îl privea în continuare, cu gura ușor schimonosită. Zbîrciturile care porneau de la baza nasului pînă la bărbie se întinseseră, iar expresia ei era acum întinerită și dulce. Lumînarea

de pe comoda veche ilumina bucata de oglindă plină de dungi și pete, ca niște urme de degete negre.

— Nu muri, să nu mori ! strigă Custódio. Și se lipea cu umerii de pat, o striga pe Quina, vroia ca ea să-i răspundă și să îl privească cu obișnuita ei duioșie rezervată și timidă, să îl îmbărbăteze încă o dată, fiindcă el se zbuciuma de amărăciune, blestemînd-o și dorind chiar să o rănească pentru ca să o facă să-și revină. Pînă la urmă, Quina reuși să-l îndepărteze, rugîndu-l cu glas istovit să se ducă după ajutoare. El ieși în goană din casă, lăsînd deschise ușile care, în bătaia vîntului, se izbeau de pereți.

Astfel începu agonia Quinei. Medicul, un bărbat uriaș, cu fruntea joasă, înrudit de departe cu contesa de Monteros, ai cărei moștenitori ajunseseră cu timpul să aparțină acelei rase de proletari intelectuali, care numai ei și sînt de ajuns să definească o epocă, se pronunță fără multe menajamente.

— Ar trebui să vină și cineva din familie, spuse, în timp ce își ștergea mîinile cu prosopul pe care i-l dăduse Libória și își freca încet fiecare deget, cu un aer de neplăcere resemnată. Privea pereții decorați numai cu cuierul vechi, pictat în albastru-cenușiu, pătat de muște. În casetă se vedea Cristos răstignit pe crucea subțire, împovărat de mătănii de sticlă, cu rănile stacojii distincte pe carnația lividă și cu capul încoronat de spini adevărați, cu vîrfurile uscate, tocite sau rupte. Așadar Quina, cu cămașa ei de lînă deformată la coate, cu sărmanul ei chip acoperit cu basma și care mai încerca încă să adopte o expresie de curtoazie, era prietena aceea atît de respectată de bătrîna contesă, cea pe care, chiar în momentul morții, o chemase lîngă ea, spunîndu-i : „În sfîrșit o voi lăsa în pace pe sibila mea..." Prestigiul fastuoasei Elisa Fattoni mai acționa încă asupra rudei sale, căci el catadicsi să surîdă, arătîndu-i dinții de lup care fulgerară pe fața lui de o frumusețe cumplită de arhanghel atletic, și care ar fi putut fi admirabilă, dacă n-ar fi purtat o anacronică și îmbelșugată mustață ce îi dădea un aer ridicol. Trăia împreună cu o sumedenie de frați și de veri în palatul de la Água-Levada pe care nu reușiseră niciodată să-l vîndă și să

împartă banii. Obiectele de preț, porțelanurile de Sèvres, ceasurile Boule, chiar scăunelul de rugăciune al contesei care, se spunea, avea încrustată în el o așchie din Sfîntul Lemn, vazele renascentiste din capelă, ca și farfurioarele subțiri precum coaja de ou de pe vremea dinastiei Ming, din care își beau laptele pisicile, fuseseră lăsate de izbeliște și dispăruseră toate. În casă locuiau diverși medici, ingineri, doctori în drept și unul sau doi licențiați în filosofie care trăiau cu toții mai mult sau mai puțin din expedientele profesiunii lor, cumpărau haine în rate cu drept de tragere la sorți, considerau ca semn al unui spirit superior a nu ține, de fapt, cu nici un partid și își linișteau sentimentul deprimant de a avea o patrie săracă proclamîndu-se cetățeni ai lumii și avînd, în realitate, ca ideal o poziție mulțumitoare, stabilă și fără prea multe responsabilități în birocrație. Quina îi cunoștea pe toți, cu toate că ei nu se interesau de ea și nu îi dăduseră niciodată atenție. Avea facultatea de a nu trăi limitată numai la propria-i generație; aproape muribundă, simțea încă un viu interes să-l observe pe tînărul care mizgălea rețeta, după ce suflase cu grijă praful de pe măsuță și abia după aceea îndrăznise să-și rezeme brațul pe ea. El o trata ca pe o țărancă și i se citea în ochi convingerea fatalistă că recomandările și diagnosticul lui nu erau înțelese.

— Ticălosul! explodă Quina, după ce el ieși. Ce bine știe să sufle! Și taică-său a suflat moștenirea contesei ca să-l facă pe el doctor!

Și în fața Libóriei, interzisă și zeflemitoare, ea își exprimă disprețul pentru nobilimea aceasta calică trăind din banii dezgropați din mormanul de gunoaie pe care timpul l-a ridicat peste toate onorurile omenești. Cu o ale firii ei —, Quina accepta puterea numai dacă era încasmul aproape meschin față de cei care muncesc nu pentru a scăpa de mizerie, ci pentru a simula demnitatea. Ca și cei din pleava societății — conștiința prosperității scotea la iveală anumite caracteristici rușinoase ale firii ei —, Quina accepta puterea numai dacă era înconjurată de un decor teatral, fie el superstiție, fast sau grandoare, cu neputință de depășit în vreun fel sau

altul. Combătea din instinct încercarea de a ieși în evidență, de a arăta superioritate și care este însoțită de toate fleacurile umane : eforturi, suferință, ridicol. Cei care învingeau, făcuți din același aluat ca și ea, i se păreau mai mult delincvenți decît eroi. Cei care îi continuau pe învingători deveneau o tradiție și îi respecta. Concepția populară asupra lui Dumnezeu pe asemenea baze se sprijină !

Agresivul său comentariu în legătură cu tînărul înrudit cu contesa Monteros fu ultimul de acest gen pe care îl mai făcu. Cu fiecare zi își pierdea tot mai mult forțele și părea tot mai aproape de sfîrșit. Libória începu să-și petreacă nopțile în casa din Vessada, cu instrucțiuni precise de a o anunța pe Estina dacă starea surorii ei s-ar fi agravat. Restul familiei nu a fost prevenit.

După prima alarmă și spaima pătimașă pe care o arătase, Custódio deveni aproape indiferent, se apropia de Quina numai pentru a-i adresa cîteva cuvinte, foarte puține, o formulă mereu aceeași cu privire la sănătatea ei, în timp ce privirea îi rătăcea intimidată prin odaia îngustă care mirosea a ceai de plante și sudoare de bolnav.

Într-o zi cînd Quina se arătă mai agitată, zbătîndu-se ca și cum ar fi fost țintuită în pat, Libória veni bucătărie, ștergîndu-se la ochi și la nas cu poalele șorțului murdar de funingine.

— Se simte rău ? întrebă Custódio care, așezat la masă, mînca ouă moi cu linguriță. Fusese puțin necăjit în dimineața aceea pentru că mînzul lui lansat în galop pe un povîrniș abrupt își rupsese picioarele din față și trebuise să fie omorît. Chiar el îl lichidase golindu-i amîndoi ochii cu pușca lui de vînătoare, „Ca să nu-i văd privirea", spusese.

— Într-una din zile o să te pomenești în drum doar cu o rogojină drept acoperiș și adăpost. Ea moare și doar Dumnezeu știe ce o să-ți lase, spuse Libória cu un glas compătimitor.

— Ce-mi lasă ! Știi ceva, nu te băga dacă nu vrei să te trezești în troaca de porci ! strigă el, mai mult înspăimîntat decît furios.

Ea rîse batjocoritor și plecă legănîndu-și șoldurile, satisfăcută pentru că reușise să-l scoată din sărite. Îndărătnicia lui, pretențiile, acuzațiile permanente cu care o copleșea, vigilența cu care se înconjura acum refuzînd să-i mai dea pe mînă vreo cheie, uitînd de vechea lor alianță care îi ușura accesul la băutură, o umpleau de gînduri de răzbunare. Se bucura deja de deznodămîntul care îi va zdrobi, cu siguranță, viața, făcînd din favoritul răsfățat de acum un nenorocit expus indiferenței lumii care este ca o fiară pîndind toate căderile și toate abandonurile. Libória credea de asemenea, ca toată lumea din sat de altfel, că Quina va avea grijă de viitorul tînărului și că astfel el va sustrage niște venituri de la adevărații moștenitori, primind probabil una din micile proprietăți independente de Vessada. Dar aceasta nu o împiedica să înțeleagă cu mirare, observînd tresărirea lui Custódio, că el nu se gîndise niciodată la consecințele morții Quinei, nu-și închipuise că va fi privat de drepturi și această idee, impunîndu-i-se dintr-o dată, îl cufundase în acel soi de uluire împietrită care precede alarma. „Acum știu cum să te sîcîi, copilașule", își spuse Libória-Sancha. Începu atunci o campanie mîrșavă, mici sugestii, cuvinte întîmplătoare, vorbe care îl făceau să tremure pe Custódio, care îl otrăveau transformîndu-se în obsesie. Îi zugrăvea viața lucrătorului cu ziua care aleargă dintr-o parohie într-alta ca să mănînce merindele fără vin ale țăranilor săraci, să lingă străchinile cu fiertură de dovleac, pe care el o numea mîncarea porcilor cînd o vedea pe masa argaților, udată de mari cantități de oțet, sau viața tăietorilor de lemne care duc în gamelă o amestecătură de pîine uscată de mălai și cartofi, cu gust de rumeguș, pe care o înfulecă așezați pe trunchiurile ude, în timp ce cade burnița de toamnă, udîndu-le hainele vechi ale căror petice au fiecare o poveste greoaie, răbdătoare și tristă. Sau viața cerșetorilor, cei care trăiesc în voia sorții prin cătune, ca un flagel iremediabil și lent, ca Lídio, cu gîtlejul lui de troglodit, care cerșește chiar și după ce a primit pomana și s-a săturat, cerșește cu glasul lui monoton și tînguitor pe care creierul, nervii, mărunțaiele lui l-au asimilat pentru totdeauna și îl vor trece în sîngele copiilor lui ; sau ca Rato,

căruia îi plăcea să aibă mereu un ziar la el, ca oamenii să-l întrebe despre noutățile din lume și să se mire văzîndu-l parcurgînd cu un aer distins foile îngălbenite pe care, cu multă grijă, le îndoia apoi ca să-și căptușească cu ele șapca. „Citește-le pe alea albe și lasă negrele, mă, Rato!". Iar el serios, fără să răspundă, pleca.

Mai era *Fraldas*[1] care se îmbrăca cu fuste de femeie pentru că nu reținea urina și care plîngea în locurile singuratice de pe munte, fiindcă fetele îl batjocoreau și îi azvîrleau rămurele de mirt ca să-l vadă cum le adună, cu o privire amoroasă și convinsă. Generalul *Loison*[2], numit la fel ca invadatorul francez, pentru că era ciung și îi speria pe copii. Îi plăcea să îi alunge din locurile unde se jucau cu sfîrleze, strigînd: „Vă omor, vă omor!", agitîndu-și în aer ciotul brațului îngrozitor de zbîrcit la extremitatea unde fusese făcută oribila cusătură. Mai era *Sfîntul Iosif* care, călare pe un catîr, străbătea ținutul în lung și-n lat, o figură tipică, suavă, cu o barbă enormă care dădea fizionomiei lui un aer cast. Saluta pe toată lumea pe numele de botez și împrumuta sărăciei un aer nobil. Era demn, fără a fi trufaș, generos chiar atunci cînd întindea mîna ca să primească pomana, fără să pară că o cere, ci doar că acceptă o rentă care nu era scrisă în acte, ci era poruncită de inimă și de cuvînt. Și cel care rămăsese în tradiție, *Tiranul* care, într-o zi de carnaval, dăduse roată întregii parohii, cărînd de la o casă înstărită la alta un sac de sare pe care toți îl refuzaseră, trimițîndu-l la vecini. Trebuise să se întoarcă, cocoșat de povară, huiduit de grupurile de mascați care, cu fața mînjită de funingine și acoperită de șervete croșetate, în travesti, terorizau femeile și aruncau în iaz pe toți cei pe care, în timpul anului, se hotăriseră să-i pedepsească pentru o jignire personală, o vrajbă secretă, o trădare, o datorie, o rivalitate sau pentru o încălcare a legii comunității — un incest, o calomnie sau un furt. Mascații carnavalului înfățișau atunci toată justiția umană. Cînd îi vedeau mergînd în

---

1 *fraldas* — scutece (port.) (n.t.).

2 *Loison* — general francez din timpul lui Napoleon care a intrat în Portugalia cu armata comandată de Junot (n.t.).

zig-zag pe mijlocul drumului, oamenii se bucurau sau țipau de frică dacă se apropiau, pentru că în siluetele acelea încotoșmănate, și care tropăiau desfăcînd brațele ca să pipăie aerul în fața lor, era ceva care îi făcea să pară niște făpturi suspecte, stranii, cu mințile parcă rătăcite, niște forțe care se puteau ocoli, dar nu stăpini.

Mai era și „Nerodul cu pătura". Era un om zburlit, cu fire molcomă, care saluta, cu o ironie poate întîmplătoare, pe contopiști: „Bună colega! Cum merge treaba?" Cerea numai atît cît îi ajungea să mănînoe, apoi se retrăgea imediat în bîrlogul lui de pe coastă unde trăia cu pătura lui și o veche cratiță smălțuită în care păstra o mică provizie de orez alb și înflorit pentru a-l împărți păsărilor în poiană. Își omorîse un frate din greșeală, se spunea. Deși tribunalul îl achitase, el se condamnase singur la pedeapsa maximă pe care o ispășea în mizerie și singurătate. Niciodată nu vorbea despre sine. Anii treceau și el rămînea în vizuina lui stîncoasă în care uneori păstorii de capre îl auzeau gemînd din greu. Murmura „Suflete, suflete...", cu o insistență resemnată, scormonea ceasuri în șir pămîntul cu degete tremurătoare. Se răspîndise o legendă după care, în defileul abrupt al rîului — e vorba de Douro —, se auzeau glasuri repetînd „Suflete, suflete..." în anumite nopți moarte, în care apa părea un brocart sfîșiat de ascuțișul stîncilor.

Astfel, evocînd figuri pe care mizeria le făcuse să pară informe sau le alungase dintre oameni, Libória îl îngrozea și îl uluia pe Custódio care, de la o zi la alta, se transforma într-o făptură cu adevărat necunoscută, tragică. Părea că îmbătrînește pe zi ce trece, ochii i se adînciseră în orbite, frumoasa lui gură se veștejise, ca și cum clocotul sîngelui ar fi părăsit-o. Cînd intră în odaia Quinei, rămase lîngă pat, privind-o mult timp cu o expresie dură.

— Dumneata ții la mine? întrebă.

Ea surîse, încercînd să-și ascundă zîmbetul în basma, bucuroasă și mulțumită de devotamentul acela candid, de întrebarea care dovedea o îndoială rebelă, dar și o mare și îndărătnică credință. Custódio o mai contemplă cîteva clipe și ieși încet din odaie.

XVIII

REVENI DE MULTE ORI. VIAȚA lui suferise o cotitură bruscă. Îi pierise dorința de a fi lăsat în pace să trîndăvească, nu mai ieșea, părea că-și uitase apetiturile lacome de copil. Părea gînditor, devenise taciturn. Uneori Libória îl surprindea reparînd piciorul unei mobile care se clătina, roasă de carii. Cînd îi vorbea de pagubele pe care le putea aduce o proptea prăvălită de vînt sau un butoi cu doagele slăbite, el devenea grav, dădea fuga să verifice dezastrul, se certa toată ziua cu argații care rîdeau de el numindu-l pungaș, așa cum oamenii din popor obișnuiesc să-i numească pe copii, cu o intuiție mai mult prietenoasă decît peiorativă. „Pungășii", spuneau, calificînd astfel subitul său zel administrativ. Custódio era cu adevărat posedat de conștiința proprietății. Credea că îi aparține fiecare palmă de pămînt, fiecare butuc de viță de vie, chiar și fiarele vechi și uneltele nefolositoare împrăștiate prin casă și prin șopron. Îi intrase în măduva oaselor febra posesiei și era cumplită brusca luciditate a celui care, pentru prima dată, se vedea sărac și gol între bogății care, de la o clipă la alta, se puteau preface în pulbere.

Se învîrtea tot timpul în jurul Quinei, nu o lăsa nici o clipă singură. Stătea ceasuri întregi lîngă ușă, pîndind-o, fără să-i pese de Libória și de argații care se opreau în curte, privindu-se surprinși să îl vadă la fel de nemișcat ca un ciine pironit lîngă vînat.

— Dumneata ții la mine? o întreba cu bruschețe, după ce stătuse mult timp lîngă ea, jucîndu-se distrat cu globulețele de faianță albă care împodobeau barele de fier de la căpătîiul patului. Quina nu mai zîmbea. Se mulțumea să-l privească cu ochii care păreau acoperiți de o peliculă gelatinoasă. Chiar și efortul de a ridica pleoapele o obosea peste măsură. Nu mai putea ține cum trebuie lingura în mînă și, cu un gest de enervare, împingea la o parte fierturile pe care Libória i le aducea pe tăvița de lemn. Rușinea pentru starea ei o făcea iritabilă, orice vizită o călca pe nervi. Pentru prima oară în lunga ei viață refuză să-l primească pe Adão care, neștiind cît

era de bolnavă, venise să-i mărturisească una din urzelile lui și să se plîngă de prădăciunile și violențele fraților.

— Ce are ? o întrebă pe Libória, pentru care fiecare durere de măruntaie era o prevestire a morții, avînd ca toți oamenii din popor acea propensiune spre tragic a celor care, prin pesimismul lor, sfidează nenorocirea.

— E bolnavă, spuse ea, ca de obicei, cu un ton aproape mîndru. Adão mai rămase cîtva timp în bucătărie, îi dădu sfaturi cu un glas tărăgănat și șoviielnic, ca și cum nu ar fi fost sigur că îl aude. Cu bărbia lui ascuțită, sub care se încrucișau aproape vîrfurile pleoștite ale mustății, cu ochii rezervați și calmi în care se concentrase puțina viață care mai rămăsese în el, Adão era un bătrînel în care începea să iasă la iveală ridicolul mișcător al decrepitudinii, puerilitatea tristă și acel efort de a se impune, care trezește celor tineri un zîmbet condescendent și o grimasă de nerăbdare. Pînă la urmă plecă, biciuind cu nuiaua, cu un fel de vioiciune grațioasă, păpădiile care creșteau pe lîngă ziduri. Quina o întrebă din pat pe Libória care strîngea rufele uscate, agățate pe sîrmele întinse pe toată lungimea verandei :

— S-a dus ? și, după o mică pauză în care se auzi numai vibrația sîrmei pe care se legănau cîrligele înnegrite, spuse : Lasă-l să se ducă... Că și așa, vine mereu să-mi ceară cîte ceva !...

Numai asupra lui Custodio își revărsa acum torentul de duioșie atîta timp zăgăzuit. Nu se mai rușina să-i spună : „Așează-te lîngă mine... Cît ești de ars de soare ! Ai mîncat ? Ai mîinile foarte mici.“ Vocabularul limitat al afecțiunii i se părea o comoară inepuizabilă ale cărei daruri sînt ca apa și pîinea care niciodată nu te obosesc, avînd de fiecare dată un gust nou și neobișnuit.

El nu o mai părăsea nici o clipă, trăia numai în preajma ei, înconjurînd-o cu tot felul de atenții rustice. Rămînea cît mai mult timp în odaia ei reparînd peretele verandei care dădea spre ogor, stătea în genunchi fluierînd încetișor și bătea cu ciocanul bucăți de piatră cu care astupa crăpăturile. Noaptea, stătea mult timp de veghe la căpătîiul ei, moțăind pînă cînd Quina îl alunga cu vorbe aspre. Atunci ieșea ca un automat, iar Libória îi

deschidea ușile ca el să nu se învinețească izbindu-se de ele. Între fată și el exista din nou un pact ciudat de care numai ea părea să profite. Custódio îi dădea voie să se ducă în pivniță și chiar o urmărea cînd cobora scara lugubră deasupra căreia unduiau pînze groase de paianjen de culoare verzuie și care se prindeau de păr, ca și cum ar fi avut tentacule. Rămînea în capul scării ascultînd pașii fetei răsunînd pe pămîntul bătătorit, plin de denivelări. Se auzea țîșnind jetul ciclamen de vin și troznetul cepurilor din lemn de scoruș — apoi liniște. Libória bea. Peste lăzile cu sare în care se aflau hălcile de carne de porc și băsicile umplute cu untură picura o umezeală de silitră. Pereții de rocă păreau ușor fosforescenți, ca și cum ar fi fost traversați de nenumărate urme de limacși. Un curent ușor de aer agita continuu zdrențele de pînză de păianjen care se clătinau pe căpriori. Se auzeau zgomote prudente în surdină de șobolani, de arcade care pîrîie inexplicabil, un picur neașteptat care se oprește la fel de brusc cum a început, forme moi care se tîrăsc abia bănuite și se scufundă în bălțile de vin risipit pe jos, în care plutesc mucegaiuri albăstrui. Custódio se dădea încet înapoi și se întorcea la postul său de lîngă Quina.

Acum îi vorbea despre sine, se considera nefericit. Și cum, în starea ei de sfîrșeală, melancolia lui era într-un fel binevenită, Quina dorea să-l liniștească și să-l mîngîie, îi făcea promisiuni misterioase, referindu-se poate la o aventură oarecum mistică și nemuritoare. Tînărul însă înțelegea altceva. Într-o zi, cînd se arătă neliniștită și își aminti rînd pe rînd toate obiectele de valoare din casă, pe care le neglijase atîta vreme, vrînd acum să le aibă din nou sub control, Custódio îi aduse, înșirate pe un șnur unsuros toate cheile de la magazii, de la pivniță, chiar și de la șopronul unde cartofii, cu mirosul lor de humus gras și proaspăt, rămîneau pînă la viitorul semănat. Rușinată de exaltarea ei, dar tot așa de neliniștită, Quina rămase tăcută. Palmele, cu degete scurte și plebee erau încrucișate pe pîntec și se vedea pe încheietura mîinii drepte, pe care mîneca o dezvelea puțin, pata roșiatică care era un semn de la naștere.

— Ce e asta ? întrebă Custódio, aproape atingîndu-i pielea. Parcă e o arsură.

Quina trase mîneca peste pata despre care spunea că anunță schimbările vremii, devenind mai intensă sau mai palidă, în funcție de cît de umed sau de uscat era aerul.

— E chiar o arsură, rosti ea, fără să-și miște buzele. Cîteva clipe dădu impresia că uitase că mai era cineva prezent. Avea un aer chinuit care mai mult decît o ucigătoare oboseală, însemna o înfrîngere. Privirea ei rătăci un timp prin odaie, apoi se lăsă înseninată asupra lui Custódio cu un fel de ironie simulată și, tocmai de aceea, mișcătoare. Mîna ei încercă să schițeze încă o dată gestul atît de personal de nepăsare și batjocură, gest pe care de multe ori îl termina cu un ușor bobîrnac peste nas, care îi dădea pe moment un aer necioplit și ridicol. Acum însă ridică brațul și îl lăsă pe dată să cadă, neputincios. Rămase înțepenit pe cuvertură, independent de restul trupului, de toracele unde plămînii respirau cu greutate, iar inima pulsa scufundată parcă la o adîncime imensă în care izvorul vieții curgea din ce în ce mai departe de suprafață.

— Sărăcuțul... murmură Quina. Glasul și privirea ei erau pline de neliniștea celui care nu a acceptat încă iremediabilul, care nu e nici revoltă, nici luptă, ci exprimă doar tulburare, exclamă, simte fără să vibreze, plînge fără să verse lacrimi. Custódio îngenunche, își sprijini fruntea pe marginea patului și începu să geamă ușor, cu o durere insuportabilă.

— Ajută-mă, spuse el. Ce se va alege de mine ? Dumneata m-ai crescut și nu mai am pe nimeni. Uite că nimeni nu se oprește la ușă ca să te întrebe de sănătate ! Doar cînd vin să ia laptele întreabă cum te mai simți sau cînd o întîlnesc pe Libória îi cer favoruri care sînt ca niște furturi din casa asta. Numai eu stau lîngă dumneata și nu mănînc și nu dorm, știind că te simți rău.

— Ce vrei tu ? spuse Quina. Glasul ei suna ca un vuiet încordat și dezagreabil. Își întorsese puțin obrazul ca să îl poată observa pe Custódio care părea că-și freacă fruntea de cuvertură, căutînd o poziție comodă, cu un aer dezorientat și amărît. „Copile !“, șopti ea în-

durerată, „Copile!" Uimirea, mînia și dragostea i se împleteau în adîncul sufletului. Ah, și el o veghea ca un corb, așteptînd să moară, și el se apropia cu gînduri ascunse! Dar nu o trăda, aceasta nu era trădare — bietul de el! Se mărginea s-o roage să-l protejeze, să o înduplece cu tînguirile lui, tîrîndu-se la picioarele ei, implorînd-o cu glasul lui șovăielnic de copil să-i lase tot ce i se părea indispensabil: proprietățile, aurul. La urma urmei, el vroia să ia drepturile familiei, poate chiar să beneficieze în continuare de aureola de moștenitor, vroia ca ea să-și calce în picioare datoriile și rațiunea. Nu spunea: „Nu muri, mai stai cu mine, nu mă părăsi...", ci pur și simplu îi cerea avuțiile și, îngenuncheat lîngă pat, își izbea fruntea de rogojina de paie, plin de o tristețe enervată, ca și cum tărăgănarea obținerii acestei averi i-ar fi provocat o oboseală imposibil de compensat.

— Pleacă de aici! Quina îi îndepărtă de pe față o șuviță de păr care părea formată din fire de sticlă ce scoteau un clinchet ușor cînd erau atinse. N-o să fii sărac...

— Dar casa asta, casa asta? strigă el. Va rămîne goală, se va prăbuși fără ca să mai pot pune piciorul în ea. O să năvălească pădurea înăuntru fără să am voie s-o tai. Și eu? Eu nu pot să trăiesc decît aici, am fost slujitorul dumitale, copilul dumitale, întotdeauna... Acum îi scînteiau ochii și lovea cu pumnii în saltea, înfierbîntîndu-se tot mai mult și vorbind tot mai neinteligibil. Perplexă, Quina încetă să-l mai privească și amuți, palidă, încruntîndu-se cu îndărătnicie. Vechea ei fire contradictorie și combativă ieșea iar la iveală, redevenea o creatură sarcastică și ostilă. Ce vroia el? Era un copil din flori, nu era al ei, nici din sîngele ei. Își amintea acum de fraza lui Francisco Teixeira pe care o băgase cu subtilitate în capul copiilor, făcîndu-i să accepte inconștient poziția lui de *monstre gai*: „Mai bine un tată rău, decît un prieten bun". Fidelitatea față de cei de același sînge era o lege pentru toată familia, iar Quina

o respectase întotdeauna. Casa din Vessada, ogoarele, iazurile și stejarii de plută, care fuseseră proprietatea a mai mult de zece generații din aceeași ramură, ar fi încăput pe mîinile celui mai nefast dușman ale averii sale, dacă el ar fi fost urmașul și moștenitorul de drept. Erau revoltătoare și ridicole pretențiile acestui flăcău pe jumătate neghiob căreia ea îi sărise în ajutor la ananghie. Quina însă nu se revolta, nici nu-i venea să rîdă. Îl iubea pe Custódio. Pentru prima oară i se întîmpla ca în fața unei manifestări de interes și lăcomie care îi viza avuția să reacționeze cu un fel de slăbiciune, deși cuvintele ei erau autoritate și aspre.

— O să primești ceea ce ți se cuvine, nimic altceva. Destul ca să nu trebuiască să muncești, dacă vei ști să te gospodărești, spuse ea cu glas tăios. Dar sufletul i se crispa, asprimea ei nemiloasă i se părea o crimă față de băiatul care se tulburase și mai mult auzind-o și care rămăsese mut, clipind des, parcă golit de putere.

— Dumneata nu-mi lași totul? întrebă iarăși.

— Nu, spuse ea. Nu se poate.

Îi răspundea ca unui cerșetor. Conștiința că, de fapt, chiar era un cerșetor, care nu va putea ocupa alt loc în lume, că era o ființă care atrăgea mizeria așa cum în natură sînt lucruri care atrag distrugerea și focul din cer, deșteptă în ea o durere foarte intensă pe care și-o înăbuși în suflet fără să o poată stinge. Custódio o lăsă singură, ieși din odaie. Dar Quinei i se părea că el se află încă acolo, cu șuvița de păr alunecîndu-i peste chipul acum mai puțin frumos, care începea să devină flasc, ca și cum țesătura de vase din epidermă s-ar fi uscat și sîngele s-ar fi oprit, făcînd să dispară transparența roză și zvîcnetul pielii. Nu înceta să-l vadă în fața ochilor, neîndemînatec și nerăbdător, uitîndu-se la ea cu ochii aceia extraordinari, care erau ca niște bucăți de faianță ce reflectau imagini imprecise din afară. Acum nu mai vroia să-l strivească cu orgoliul, nici să-i arate cu grosolănie că depindea de generozitatea ei, sau să-i dea a înțelege că afecțiunea era un dar care trebuia economisit.

îl iubea și atît. I-ar fi fost rușine dacă el ar fi lingușit-o pentru a obține bani și favoruri. Prefera de departe felul lui direct de a-i impune pomana, nu mai vroia să-l vadă la căpătîiul ei, privind-o neatent, ca și cum nu ar fi găsit firul exact al unui plan de atac și ca și cum orice expresie ori atitudine i s-ar fi părut precipitată.

Și Custódio își dădu seama că nu adulația era mijlocul cel mai eficace pentru a-și atinge scopul. Un om ca el, lipsit de orice judecată, descoperea uneori cu o precizie uimitoare rana care trebuia zgîndărită sau febra malignă care trebuia întreținută. Nu se înșelă nici o singură clipă, nu dădu deloo greș și acționă numai în sensul care pînă la urmă îi era favorabil și aceasta fără ca să fi fost niciodată ajutat în vreun fel de inteligență. Cînd un om, oricît de simplu ar fi, urmărește cu obstinație o ambiție, facultăți ciudate, lumi de valori stranii răsar cu vitalitatea uimitoare și efemeră a plantelor tropicale care înfloresc și mor în doar cîteva ore. Quinei i se păru de nerecunoscut băiatul care a doua zi se aplecă deasupra ei, sărutîndu-i cu blîndețe mîna. Îl binecuvîntă cu jumătate de gură, enervată la ideea de a fi amabilă după ce îl respinsese atît de categoric în ajun. Custódio surîse.

— Nu te supăra pe mine, spuse el cu nevinovăție.

Aceste cuvinte o dezarmară pe Quina. De acum înainte, va vedea în el numai ceea ce o tulburase întotdeauna într-atît încît îi iertase toate nesupunerile și chiar infamiile. Îl va vedea ca pe un copil căruia i se cuvine o nesfîrșită și răbdătoare îngăduință, un germen de creatură, poate valoroasă, poate perfectă într-o bună zi, speranță ce înseamnă o înrobire perpetuă, viitor care nu va fi niciodată cunoscut, dar de sensul căruia oamenii nu se pot elibera niciodată.

La vizita următoare, medicul îl chemă de o parte pe Custódio și îi spuse, în timp ce-și închidea trusa, plimbîndu-și privirea prin curtea plină de soare și unde bălțoacele străluceau printre tufele de culoarea mierii :

— E naşa dumitale ? Nu apucă ziua de luni, cum se spune pe aici... Şi, ceva mai amabil, observîndu-l pe băiatul care îl privea nemişcat, cu gura căscată de uimire, nu foarte îndurerat, dar izbit parcă de o lovitură îndelung aşteptată care pare dintr-o dată mai mult neverosimilă decît înspăimîntătoare : Nu mai ai pe altcineva ?

— Nu, aşa cred, nu... Şi adulmecînd o urmă de slăbiciune, de milă, instinctul lui de cerşetor îl făcu să se văicărească, să-şi descrie cu lux de amănunte situaţia peste scurtă vreme precară şi să insinueze că ar fi putut fi de folos în casa de la Água-Levada, în care tatăl său servise cu neabătută fidelitate timp de atîţia ani.

— Bine, bine, bine... îl repezi medicul, dezgustat. Cunoştea povestea mătuşii sale, contesa Monteros pe care, în sinea lui, o analiza cu o anumită curiozitate cinică şi amuzată. Ieşiseră la iveală nişte scrisori care o compromiteau într-o oarecare măsură pe impunătoarea Elisa Aida — scrisori care erau ca nişte rafale de pasiune întrerupte de ironii adînci ce răneau fără să jignească cu adevărat, dînd impresia că era vorba de o tactică de fascinaţie. Pe lîngă cîteva noutăţi relatate pe un ton plictisit şi răbdător, scrisorile erau, în general, idilice, înflăcărate ca nişte imnuri şi de o admirabilă frumuseţe. Reputaţia contesei şchiopăta în mintea familiei, mai mult datorită acestei dovezi, decît a logicii limbute a sătenilor. Medicul îl privi gînditor pe Custódio, încercînd parcă să zărească pe faţa lui străfulgerări ale chipului femeii excentrice, puţin cam dubioasă, al cărei portret fusese mult timp atîrnat într-unul din saloanele casei, pînă ce o nouă generaţie de femei, găsindu-l lugubru, îl surghiuniseră în pod. El îşi amintea numai expresia ei puţin surprinsă în care subsista o demnitate pompoasă. Deşi neclare, trăsăturile erau pline de ingenuitate şi de un fel de tinereţe acrită. Imaginea aceea veche a femeii încorsetate feciorelnic într-o jachetă tivită cu blană, care îi dădea aerul de maiestate burgheză a *Femeii în verde*

a lui Monet, provoca simpatie și un fel de tristețe vagă. Nimic lumesc nu se întrezărea în figura ei, nimic nu se bănuia din îndrăzneața mondenă care părea că răsare aproape goală din spatele unui paravan de volane și panglici. Rochiile ei, umflate ca niște crupe, iscau scandal cînd ea se dădea jos din tren în orășel și, rotind în mînă mînerul umbrelei de batist, se plimba prin gară în așteptarea trăsurii care întîrzia pentru că i se rupsese o osie. Să fi curs ceva din sîngele ei în acest bărbat al cărui păr tăiat de curînd fremăta ca niște pene umede, dîndu-i o aparență de o gravitate ridicolă?

— Mă întorc mîine, spuse medicul. Și păru dintr-o dată mînios și grăbit.

Uită repede de Custódio și de bătrîna contesă a cărei legendă îi plăcea s-o dezvăluie cu un aer dezabuzat, ca să strălucească în conversațiile amicale. Noblețea și exaltarea rasei cu o efervescență nulă erau acum la modă și ruda lui, cu un titlu inspirat de un oraș din Tucumán, care o viață întreagă își purtase briliantele albastre fără să-i treacă prin minte să le repare monturile de aur, așa cum războinicii și satrapii barbari își purtau hainele din blănuri prețioase fără să le schimbe niciodată, ca pe un simbol de supremație, i se părea de o valoare inestimabilă. Povestea mult despre ea, îi relata vorbele și obiceiurile, acel mediu de bunăstare provincială, subordonat personalității iar nu modei, și care dau originalitate și individualitate nobilă unei case. Fiindcă noblețea, fie ea a unui popor, fie a unui individ, degenerează cînd cedează terenul elegantei. Elisa Aida Fattoni nu fusese niciodată atît de respectabilă și de expresivă ca atunci cînd, așezată în fotoliul ei de catifea ros de contactul cu ceafa, înconjurată de pisici, de cutii de aramă în care ardea zahăr, se dăruia conversațiilor cu arendașii, servitorii și sibilele ei, în timp ce în ceștile pictate în interior cu aur obținut din lire topite se răceau unguente pentru bătături, pentru răceli, grăsime de șarpe, lapte de lăuză, esență de cuișoare pentru durerile

de dinți. De această femeie care poruncea să fie închisă o șopîrlă într-o cutie cu cenușă de trabuc, crezînd că oribila vietate va scrie cu coada numărul care va ieși la loterie, Quina își amintea cu lux de amănunte, cu un fel de devoțiune familiară. „Eram bune prietene", spunea ea, încercînd să se consoleze. Cîteodată, observînd la Custódio un gest, un anumit timbru al vocii se gîndea cu un orgoliu josnic că alimenta și îmbrăca pe descendentul direct al contesei. Iar dragostea pentru ea devenea atunci vanitoasă și sfidătoare.

Declarația medicului acționa acum cu un fel de frenezie în sufletul lui Custódio. Primul lui impuls fusese de a se arunca la picioarele Quinei și de a-i striga din nou să nu-l lase în voia sorții, să aibă milă, să nu-l gonească din casa, cîmpurile și locurile unde crescuse și pe care le iubea. Ea avea să moară, poate chiar în noaptea aceasta trupul ei se va răci pentru totdeauna, chiar acolo lîngă celălalt pat, unde uneori se culca Libória, gîfîind de beție. Se apropie cu pași repezi de pat, se așeză lîngă bolnavă și începu să-și frîngă mîinile și să mototolească cearșafurile cu degete tremurătoare.

— Lasă-mi totul, spuse el, bîlbîindu-se, înecîndu-se, cu glasul întretăiat de suspine. Lasă-mi... Acuși o să mori, nu-ți pasă, dar eu rămîn așa de năpăstuit! Fie-ți milă de mine, întotdeauna ți-am fost prieten, am fost cu dumneata la rugăciunea pentru Sfînta Fecioară, ți-am făcut o cutie de lemn ca să pui ghemurile de in și odată l-am pocnit peste nas pe un ins care ți-a spus „vrăjitoare bătrînă". Eu sînt prietenul dumitale. Aș avea grijă de toate astea, uite... Gestul lui îmbrățișă comoda cu mînere de os încrustat, veranda și tot peisajul care se putea zări de acolo, priveliștea liniștitoare a cîmpurilor, drumul mărginit de sorbii acum desfrunziți, melancolici, cu petalele lor alburii care îi făceau să semene cu niște șerpi pestriți și groși.

Quina îl asculta în liniște, chinuită în adînc de dureri ascuțite. Un fior de neliniște îi pătrunse în inimă și două lacrimi începură să alunece ca niște picături opace și uleioase pe pielea îngălbenită a feței.

— Plîngi ! Dar cu mine cum rămîne ? spuse abrupt Custódio. Apoi strigă plin de o durere neghioabă și desperată : Cu mine cum rămîne ? Vai, bătrînica mea, porumbița mea albă, îți datorez piinea și numele, dar toți vor spune cînd o să fii moartă că eu nu am fost decît un cățel pe care l-ai scăpat de la înec, nimic altceva. Cine te iubește în afară de mine ? Cine stă lîngă dumneata și îți răcește fiertura și cine îți încălzește cărămizi pentru picioare și pune cheile de la casă și hambar la capul dumitale ? Vai, mămica mea scumpă, aș rămîne aici toată viața, aș vopsi în albastru cercevelele de la ferestre care sînt putrede, vechi. Nu m-aș însura niciodată — la ce-mi trebuie femeie ? M-aș împărtăși în fiecare an, așa cum faci dumneata, și aș lăsa crucea în odaia unde ți-a murit tatăl...

— Hai, taci, taci odată ! spuse Quina. Vorbele lui o torturau și în același timp o desfătau, îi înfrîngeau voința. Era muribundă și fiecare cuvînt al tînărului îi intra în suflet, incandescent, cu strălucirea adevărului. Fiindcă tot ce spunea el era adevărat. Nimeni nu o iubea în afară de el, deși cu o patimă bîlbîită, plină de lacune, așa cum erau glasul și mintea lui. Nimeni altcineva nu va ști să păstreze vie flacăra din cămin sau să deschidă ușile camerelor, ca soarele împreună cu spicele de cereale și mirosul fragilor sălbatici să intre în casă, dîndu-i un aer dens, cald, omenesc. Bietul copil, bietul nerod ! Era o crimă să-l azvîrle pe drumuri, dar casa aceasta nu era nici măcar a ei, a Quinei, care îi era stăpînă. Era a unui nume, a unei rase. Ar păcătui, ar comite un furt dacă, din pricina unor sentimente sau sofisme, ar permite să domnească aici un străin. Își întredeschise pleoapele zbîrcite care, pe zi ce trecea, desenau tot mai distinct globul sinistru al ochilor. Bietul copil, bietul om ! Își întoarse chipul care nu mai exprima acum repulsie, îndărătnicie, răceală și îngrijorare timidă. Încerca nu-

mai să se închidă în sine însăşi, să nu-l vadă, să nu-l audă, aşteptînd cu o cumplită nerăbdare, să o răpească moartea, să se petreacă în sfîrşit suprema fugă.

Custódio nu se lăsa însă păgubaş. O pîndea cu un fel de furie, vrînd să profite de toate ceasurile, de toate momentele oportune. Nu mînca, chinuit de dorinţa pătimaşă de a o învinge pe Quina, de a-i smulge, odată cu ultimul suspin, mărturia abnegaţiei totale, înfrîngerea moştenirii memoriei sale, a echilibrului ei exemplar, a raţiunii de care se zdrobeau sentimentele, chiar şi cele tragice, sfîşietoare, cum era iubirea pentru Custódio. Ea îi simţea paşii şi tremura precum condamnatul legat de stîlpul infamiei şi care şi-a petrecut toată noaptea încercînd să-şi închipuie zgomotul acelor paşi, auzindu-i fără încetare. Iar ea era, de fapt, doar o biată femeie care găsise curaj şi bărbăţie numai într-o vanitate exacerbată. Era suficientă privirea lui Custódio care stătea lîngă patul ei ca un spectru în care împietrise orice expresie a vieţii — nervi, organe, spirit, ca ea să simtă o nemăsurată dorinţă de a-l chema la pieptul ei, ca să moară cu obrazul lipit de gura lui şi să pecetluiască cu un zîmbet de-al lui soarta întregii ei moşteniri, a onoarei şi chiar a continuităţii ei, să dobîndească puţină pace în sărmana ei nemurire.

— Du-te de aici, pleacă... îi spunea, ca şi cum ar fi rostit un exorcism. El se aşeza pe marginea patului şi vorbea. Viaţa casei, tot rostul prezenţei omeneşti păreau condensate în această odaie unde amîndoi se zbuciumau şi scoteau strigăte infernale, fără însă ca pereţii să filtreze vreun sunet mai vibrant sau mai straniu.

— Lasă-mă, nu mai veni, şoptea Quina.

— Dumneata eşti mămica mea, porumbiţa mea albă şi o să mă vinzi lumii. Fie-ţi milă de mine! Făgăduieso să mă rog pentru dumneata, să ţin toată viaţa o lumî-

nare aprinsă lîngă pat pe un altar cu o șuviță din părul dumitale. Făgăduiesc. Și plîngea, fără să se poată opri.

Odată, cînd rămăsese liniștită mai mult timp, fără ca răsuflarea ei să ridice marginea cuverturii, Custódio se neliniști, o apucă de umeri și o zgîlții cu o anumită brutalitate. Apucată de o teroare instinctivă, Quina se refugie într-un colț al patului, se priviră țintă cîteva clipe, el părînd fascinat de propriul său gest, ea descoperindu-i pe chip ceva fatal, o sete obsedată ca a celui care a încălcat o normă a conștiinței și, trecînd pragul crimei, o înfruntă extaziat.

De atunci ea se gîndea numai la moarte cu lașitate și nesaț. Era spre sfîrșitul săptămînii și medicul care venise crezînd că o va găsi pe Quina în agonie, rămase surprins de energia din glasul ei cînd, încercînd să-și ridice capul de pe perna umplută cu paie, ea îl întrebă cu demnitate :

— Cînd mor ? Spuneți-mi.

— Nu vă gîndiți la asta, încercă el s-o păcălească, schițînd un zîmbet superficial.

Quina îi mai aruncă o privire de dispreț, apoi se lăsă pe spate cu toată greutatea membrelor, într-o tăcere de moarte. Medicul plecă crezînd că ea va mai rezista cîteva zile sau poate toată iarna. Libória trimise vești liniștitoare la Morouços unde Estina era aproape paralizată din pricina reumatismului. În noaptea aceea, pînă și Custódio stătu mult timp în bucătărie ospătîndu-se pe îndelete, cum nu făcuse de mulă vreme. Devoră un iepure, rozîndu-i oasele unul cîte unul, sugînd măduva crudă. Supărarea lui pe Libória păru că se deșteaptă din nou fiindcă, cînd o văzu beată trîntind cu zgomot pe masă vasele pe care le clătise, o insultă amenințînd-o cu un băț. Ea i-o întoarse : „Lua-te-ar toți dracii, copil de pripas ce ești...“ Și boei tare, ștergîndu-și chipul

roșu de băutură cu cîrpa de cîlți cu care ștergea strachinile pe fundul cărora, pe un bidiviu ridicat pe picioarele dinapoi, se vedea un călăreț verde, cu o tiară asiriană pe cap.

— Taci din gură, plîngăcioaso, nu ți-am făcut nimic... se întristă Custódio.

Cum Quina părea liniștită, se așezară amîndoi la masa din bucătărie jucînd cărți ca doi buni prieteni. Noaptea era caldă, cu averse torențiale care se opreau repede. Mici rafale de vînt băteau ca o răsuflare fierbinte făcînd să vibreze ferestruicile astupate cu vechi cărți poștale. Libória căsca de plictiseală, pe jumătate amorțită de somn, se uita la evantaiul de cărți, nepricepînd nimic, tresărind cînd Custódio o lovea peste palmele nesigure obligînd-o să dea cărțile din nou, să-și ascundă jocul. Pînă la urmă, nu mai putu să reziste și, profitînd de un moment de bună dispoziție triumfătoare a partenerului care cîștiga tot timpul, se duse să se culce în micul alcov al slujitorilor ocupat pe toată lățimea lui de un pat de fier în care se putea trînti de cum deschidea ușa. Era ca un fel de cavitate săpată chiar în zidul casei. Funii de usturoi, punguțe de mac și de anason erau atîrnate pe pereți. Pe un raft care dădea ocol nișei zăceau, golite de conținut, sticle mari, albe, cu leacuri vrăjitorești, printre vase cu resturi de substanțe uleioase în care mai pluteau încă pene pe care unsoarea se uscase. Erau cataplasme cu sulf și ulei pentru cobea puicuțelor, unsoare pentru osiile căruțelor. Printr-o ferestruică zăbrelită pătrundea mirosul de ogradă, de pădure și de bălegar, uneori de rachiu distilat în alambic care le neutraliza pe toate celelalte. Libória se aruncă cu toată greutatea pe pat și adormi făcîndu-și cruce. Custódio o strigă. Văzîndu-i însă din locul unde stătea, lîngă foc, picioarele care atîrnau pe coridor, își dădu seama că ea căzuse într-una din letargiile ei bestiale care dădeau impresia

că hibernează și că se va trezi numai peste cîteva luni. Mai stătu un timp amestecînd cărțile metodic, oarecum încîntat de iscusința de care făcuse dovadă. După aceea adormi și el, cum i se întîmpla de atîtea ori, alunecînd pe spătarul băncii, rămînînd nemișcat, cu fața în sus, cu corneea albă a ochilor strălucind între genele lungi care, în lumina opaițului, păreau că freamătă.

În casă, acum, numai Quina veghea. Lumînarea ardea în suportul de email albastru și balonașul ei de lumină se întindea pieziș prin odaie pînă la ușă. Cristos, cu cătușele lui de mătănii, care mai mult decît plăgile și cuiele impuneau o impresie de supliciu, era întunecat în fundul cutiei înnegrite căreia din totdeauna îi lipsea geamul. Quina zăcea fără să se miște, concentrată numai asupra senzației că se apropiau niște pași. Auzea tot timpul pași, auzea cum se opreau și își reluau înaintarea, iar podeaua gemea sub apăsarea lor, cînd prudentă, cînd mai îndrăzneață și mai perceptibilă. Spiritul ei era ca o foaie de hîrtie care se încrețește și arde sub acțiunea unui cumplit foc intim. Uneori, distingea un fel de respirație ușoară, lîngă căpătîiul ei, ca atunci cînd Custódio se întorcea la ceas tîrziu și se înclina peste încuietoarea ușii întrebînd : „M-ai chemat ? Ascultă, ai nevoie de ceva ?" Curînd însă se lăsa din nou liniștea, o pauză densă, obositoare, între pașii aceia. Cu cîtă nerăbdare înfocată îi aștepta Quina, cu cîtă teroare își cerea sie însăși să nu îi asculte, să îi respingă cu o răsuflare a voinței ! Vîntul zgîlțiia balamalele slăbite de la verandă și, printre șuierăturile ușoare ale aerului răvășit, se auzea zgomotul pașilor.

Astfel trecu noaptea, lumînarea se consumă pînă la capăt, arse marginea hîrtiei pe care fusese lipită și continuă apoi să strălucească, imobilă, ovală, ca flacăra Sfîntului Duh. Quina deschise ochii și rosti cu voce audibilă cîteva cuvinte care nu erau delir, nici rugăciune,

căci timpul rugăciunii era pe sfîrșite, iar sufletul ei era proiectat într-un abis inefabil, se dispersa ca să poată intra în alcătuirea magnifică a cosmosului. Un sentiment rămăsese însă în ea scînteietor și dureros — dragostea, inepuizabila ei duioșie pe care mereu o îndepărtase cu timiditate de pămînt, ca să o dăruiască tainei care nu este nici măcar speranță și care nicicînd nu trădează și nu înșeală. Auzea acum pașii cu mai multă claritate, ei veneau și toate ușile se deschideau în fața lor. Cum să-i respingi și cum să nu-i iubești ? Simți cum genunchii i se răceau și o baie de gheață o învălui pînă la mijloc continuînd să urce ; doar mîinile mai păstrau puțină căldură, dar ea nu le mai mișca. O suflare mai violentă de vînt întredeschise ușile verandei și, cu o ultimă privire, Quina cuprinse imensul cer verzui al zorilor, care se întindea în talazuri de spațiu dincolo de lumi, de stelele vii sau stinse. Buzele amuțiră și pașii se opriră, în sfîrșit, pe pieptul ei. După o clipă, brațul alunecă pe marginea patului, cu palma întoarsă în sus, într-o atitudine încrezătoare în propriul ei abandon, scăldată de șuvoiul de lumină care se revărsa încă, senin, spre ușă. Pe încheietura mîinii se vedea pata roșiatică pe care, în adîncul cel mai tainic și mai inviolabil al minții ei, Quina o crezuse întotdeauna a fi un semn de predestinare.

XIX

GERMA SOSI ÎNDATĂ DUPĂ ESTINA pe care o găsi pe scăunelul ei obișnuit, ca și cum în cei șaptezeci de ani nu s-ar fi mișcat de acolo. Inaccesibilă în răceala ei, nu se putea ști dacă suferă. Avea aceleași veșminte de doliu pe care le purtase la moartea fiilor și la care renunța de îndată ce se scurgea timpul pre-

scris. Doliul nu o făcea să pară lugubră, nu sugera chin, ci, dimpotrivă, îi scotea și mai mult în evidență splendoarea pielii, dînd bătrîneții sale un aer de resemnare candidă, puțin artificială. Într-un impuls de afecțiune, Germa o sărută, simțindu-se mișcată de optimismul profund al sufletului care îi pîlpîia în ochi ca o flacără. „Și totuși, cît e de antipatică!", gîndi. În fața Quinei, nu simți decît o curiozitate mai mult sau mai puțin intensă. Îi cercetă pe îndelete chipul fără zbîrcituri, ars parcă de o vîlvătaie, precum cel al sfintelor neschimbate de moarte. Avea brațele legate peste piept pentru că fusese îmbrăcată cînd era deja rece. Îi fuseseră tăiate inelele de pe degetele umflate și urmele de pe piele îți tulburau inima, sugerînd o goliciune eternă. În fața micii femei moarte, în casa plină de lumină și de vacarmul oamenilor care soseau fără încetare, permanența lucrurilor care continuau să existe imuabile părea o ofensă de necrezut. Totuși, pînă și Germa o părăsi și se duse să se instaleze în bucătărie unde Libória lucra de zor, răcînd și mestecînd mari cantități de cafea pe care o împărțea noilor sosiți în cești mari în care muia colaci. Germa simți o bucurie triumfătoare și lacomă recunoscînd o mulțime de figuri pierdute în uitare, care reînviau parcă acum miraculos în fața ei. Iată-l pe Adão, un bătrînel fragil ale cărui mustăți tremurau cînd își mișca maxilarele fără dinți, ca și cum ar fi mestecat fără să mănînce, o mișcare tipică pentru bătrîni și pe care Germa o mai văzuse la bunica Maria și la Inácio Lucas. Prezența lui Augusto era uluitoare, prin felul lui de a ocări printre țipete nearticulate care aduceau cu un scheunat, lăsîndu-i pe cei care îl ascultau nedumeriți dacă să se indigneze sau să rîdă.

— Eu am fost prieten cu ticăloasa asta! bodogănea el, într-o expansiune elegiacă. A trebuit să fie dat afară cu blîndețe, fiindcă avalanșa de grosolănii pe care le spunea fără înoetare începuseră să provoace scandal. Ieși cu

un aer de mirare tulbure, ametit de argumente care nu îl lăsau să-şi înţeleagă prea bine înfrîngerea. Cînd însă cortegiul funebru traversă piaţa, trecînd pe sub ferestrele lui, aruncă peste oameni cîteva braţe de camelii roşii, din cele din care Quina îi ceruse de atîtea ori pentru a le pune în gura mieilor fripţi în zilele de sărbătoare. Florile erau uriaşe, de un roşu aprins, cu nuanţe trandafirii, mănunchiul staminelor părea că îşi scutură polenul peste petale, acoperindu-le cu un praf de aur. Erau foarte frumoase. Augusto ţinea enorm la ele. Cu greu se despărţea de vreuna şi, cînd o făcea, o privea îndelung, extaziat, întorcînd floarea între degete, punîndu-şi darul în valoare şi descoperindu-i mereu farmece noi, fie petalele care se încreţiseră languroase, fie petele lor trandafirii şi simetrice — minune supremă, fiindcă simetria i se părea cel mai mare miracol al naturii. Făcu aşadar un gest de desăvîrşit cavaler, atunci cînd azvîrli peste sicriu coşul de camelii tăiate, scuturîndu-l pînă la ultima petală, lovind cu mîna împletitura de nuiele, ca şi cum ar fi bătut într-o tobă.

— Eu am fost prieten cu diavoliţa aia! răcni şi se întoarse cu spatele, cu un geamăt adînc care sună ca un muget. Îşi şterse cu latul palmei o lacrimă purulentă şi, zărind de la fereastra opusă găinile care ciuguleau arpagicul prin bucata de năvod pe care o întinsese peste răsadniţă, se aprinse de mînie şi începu să caute proiectile în jurul lui, strigînd „Pui, pui, pui...", cu tunătorul lui glas de falset.

Se lăsase noaptea şi bărbaţii se întorseseră deja de la cimitir, cînd Germa ieşi pe cîmp. Se plimbă agale un timp, apoi se rezemă de bătrîna piatră de moară, cu un sentiment sfîşietor şi desperat de despărţire definitivă, privind casa pe streaşina căreia poposise un stol de porumbei care îşi înfoiau cozile în evantai, gîngurind cioc

în cioc. Începea să simtă golul care urmează abolirii unei obișnuințe. Era frig și o ceață albastră se ridica din pămînt plutind în jurul acoperișurilor. În aer era un miros parfumat de conuri arse. Un cîntecel întrerupt, improvizat la fluier, căruia la început nu îi dădu prea multă atenție, deveni mai vioi, mai ritmic, apropiindu-se. În casa aceea unde sfeșnicele ca niște acante de ghips aurit, accesorii de cult cedate de preot, nu fuseseră încă înapoiate, cineva cînta o melodie veselă. Germa se îndreptă spre șopronul cu uși largi, prinse nesigur în balamale. Acolo se afla Custódio, așezat pe fundul unui coș răsturnat. Mătura cu piciorul stratul de ace de pin și scotea o serie de note acute și grave înainte de a alege o linie melodică definitivă. O văzu pe Germa și sări în picioare servil, fără să pară surprins, ca și cum ar fi așteptat-o.

— Ce faci aici? Nu poți să cînți acum, spuse. Începuse să dovedească o autoritate detașată, dar era în întregime absorbită de lumea de impresii ciudate care proveneau de la băiat. El emitea acea stranie și incoerentă spiritualitate care se întîlnește mai mult în ceea ce este inconștient, înform, static decît în spiritul omenesc care și-a creat deja o infinitate de reacții proprii, deci și gîndirea. Îl privi pe furiș. Purta niște pantaloni de bumbac negru ,așa cum era obiceiul la oamenii de rînd. De cînd îl văzuse ultima oară, era încă un copil pe vremea aceea, el se schimbase, părul i se întunecase puțin la culoare și era urîțit de cenușă, de praf și de briantina pe care o punea în cantități mari și care se solidifica la frig ca o cască de celofan. Frumoși îi erau ochii, privirea aceea moartă, aproape extaziată de mirare, gata parcă să strălucească la flacăra înțelegerii. Germa rosti rar, fără să-și audă propriul glas, ca un cum și-ar fi amintit o poruncă îndepărtată a minții:

— Îți pare rău că nu mai e?

El dădu din cap în tăcere ; și exista o anumită înfumurare în afirmația lui, fiindcă durerea i se părea prețioasă, ea îl onora și îi făcea pe ceilalți să-i dea atenție. Chipul lui umflat de plîns era încă plin de pete roșiatice. În timp ce Domingas, boeitoarea de profesie, își dădea osteneala ca să pregătească moarta — o spăla cu apă caldă, orbită de părul care îi cădea peste ochi —, Custódio plîngea în odaia lui, strîngînd și răsucind batista, chinuit de durere.

— Să nu o luați de aici, spunea și lovea pereții cu pumnii care începuseră să-i singereze. Ascultați-mă, ascultați-mă ! Nu mi-o luați ! Mămica mea, porumbița mea albă !

Libória încercase să-l potolească, însă, molipsită de durerea lui dezlănțuită, cutremurătoare, se lăsă la pămînt, zbuciumîndu-se, cu vaiete prelungi. Își reveni puțin cîte puțin cu înghițituri de rachiu îndulcit, făcut pe din două cu bătrîna Domingas, al cărei ultim bărbat își dăduse sufletul grație exploziei unei lădițe cu pulbere de artificii pe care o pusese lîngă foc, la uscat. Prezența lui Inácio Lucas restabili ordinea. Era zbircit ca o frunză gata să se descompună, dar era, în continuare, de temut.

— Șterge-te la nas, îi ordonă lui Custódio. Și du-te pe drumul spre tîrg să-l aștepți pe cioclul care vine cu ceara. Mișcă-te !

Nu se uită la moartă. Un văl negru era lăsat peste față, iar tulul avea cutele frînte, parcă veștejite. Le potrivi cu delicatețe, dar nu încercă să deslușească sub acea mască chipul timid și ironic care, de multe ori, fusese un balsam pentru ferocitatea și nefericirea lui. El va fi singurul din familie care va refuza, fără explicații, să-și arunce pumnul de țărînă peste mormîntul Quinei.

Testamentul o indică pe Germa ca moștenitoare absolută, cu excepția uzufructului a două proprietăți cumpărate după moartea Mariei și care erau destinate lui

Custódio. Germa găsi în cutia de țigări de foi legată în cruce cu un șnur de rafie toate bijuteriile, lanțurile acoperite de murdărie, cerceii cu peruzele și chiar micul ceas al cărui capac avea o gravură cu o scenă galantă în genul lui Watteau, și care aparținuse contesei Monteros iar mai apoi, poate prin mijloace nu prea legale, frumosului ei lacheu. Așa cum era de așteptat din partea Quinei, ea îl inclusese în micul ei tezaur, fără să-i treacă prin minte să i-l restituie lui Custódio. În realitate, nu dădea niciodată în dar, ci numai cu împrumut. Germa trebuie să-i fi părut cu siguranță o moștenitoare ideală, pentru că fiind bogată se putea presupune că va ști să păstreze cum se cuvine avuția altora. „Îți face plăcere să-i dai bani, pentru că știi că nu îi va cheltui", spusese de multe ori Quina. În gura ei, aceste cuvinte erau o laudă supremă. În sfîrșit, partea lui Custódio constituia un venit de invidiat pentru un țăran ; ar fi putut fi considerată o avere, însă băiatul se arătă foarte indiferent la aceasta.

În primul an cînd își primi în bani veniturile ce i se cuveneau, păru că le acceptă cu un anumit dispreț. Un timp nu cheltui o centimă, lăsă teancul de bani pe cufărul din odaie pînă cînd șoarecii zdrențuiră marginea cîtorva bancnote, iar ploaia, intrînd printr-o spărtură din geam, le făcu inutilizabile pe celelalte. Apoi risipi toți banii dintr-o dată. Puse să fie vopsite cu lac albastru toate ușile și chiar grilajul interior al verandei, începu niște lucrări nebunești în porumbar, comandă o giruetă care era atît de grea încît se mișca numai pe furtună. Locuia încă în casa din Vessada, în parte pentru că o păzea, în parte pentru că Germa șovăia să-l dea afară. Aflînd despre ciudatele lui opere de binefacere, sosi într-o zi în sat, hotărîtă să pună lucrurile la punct, o dată pentru totdeauna, să-l sfătuiască pe Custódio să-și caute alt adăpost, sau chiar să se însoare cu una din multele fete care îi dădeau tîrcoale. „Căminul mi se pare o soluție

potrivită pentru iresponsabili", spusese, cu aceeași aroganță ca și bunica sa, Maria. În fața lui Custódio își pierdu însă curajul, fiindcă el îi dădea impresia unei rădăcini care supraviețuiește într-un pământ arid și secătuit, dar care, răsădită într-un sol proaspăt, ar putea să piară.

— Nu vreau îmbunătățiri aici. Folosește-te altfel de banii pe care îi ai, îi spuse.

— Casa, va să zică, poate să se prăbușească...

— Las-o să se prăbușească, e asigurată, replică Germa, cu asprime.

Custódio cugetă îndelung la cuvintele ei și înainte de plecarea Germei, îi vorbi despre planul lui de a da foc casei și de a construi apoi una nouă. Tibúrcio, morarul făcuse o asemenea vitejie din ordinul stăpînilor, cum spunea. Mucuri de lumînare fuseseră văzute lipite pe o bucată intactă de dușumea, iar noua locuință, cu acoperișul ascuțit ca un con de brad fusese ridicată pe ruine în mare grabă. Germa se înfioră. Peste puțină vreme, îi trimise lui Custódio o scrisoare prin care îl anunța că trebuie să părăsească Vessada. Fu nevoie însă de multe amenințări ca să-l convingă s-o facă.

Nu își căută o locuință proprie, căci simțea o adevărată panică de a sta singur. Numai ambianța unde se repercutau toate obiceiurile Quinei și unde pe vechea comodă se mai afla încă ultima ei farfurioară cu pomadă verde pentru păr, iar pantofii ei mai aveau încă urme de noroi uscat, de cînd ieșise din casă pentru ultima dată, îi dădea un sentiment de protecție, ca și cum acolo s-ar mai fi aflat încă cineva care îi arăta aceeași grijă și aceeași duioșie stăpînită și timidă. Libória fusese concediată. Nimeni nu îl mai slujea, și el singur mătura acum prin bucătărie, în timp ce pe vatră fasolea tresălta în apa clocotită. Cîteodată se oprea în mijlocul vreunei trebi sau în timp ce mînca și lua un aer atent, imobilizîndu-se, ca și cum ar fi împărtășit trăirea inanimată a beznei adînci

din cotloane, din dulapul închis în care resturile împietreau, secătuite de umezeală. Simțea vibrația aerului, ca și cum dintr-un adînc de necuprins ar fi urcat spre el clinchetul a mii de clopoței de argint. Aceasta dura numai cîteva clipe, apoi reîncepea să audă, zgomotos și limpede, trosnetul focului, sfîrîitul rășinei care curgea în picături aprinse, deasupra cenușei. Se auzea de asemenea vechea pendulă, cu scîrțiitul scripeților în spatele cadranului de aramă care preceda bătaia orelor. Custódio privea năucit dalta sau burghiul pe care îl ținea în mînă, apoi, încet, își continua lucrul. Îi plăcea tîmplăria și fabrica tot felul de mecanisme destul de nefolositoare, însă nu lipsite de imaginație : capcane de vînătoare, cutii pe care își grava invariabil numele și data, sub o cruce a Sfîntului Soliman, scrijelită grosolan, sipete cu încuietori secrete, pe care le vopsea cu lacuri strălucitoare ca oglinda. Cînd Germa îi porunci pentru a treia oară să plece din casă, el se supuse în sfîrșit și se duse la Morouços unde Estina îi oferise un adăpost. După două zile însă, intră în curte, se cățără pe ușa cu grilaj de la verandă și se instală în vechea lui odaie, după ce sparse broasca. Se ascunse aici cîtăva vreme ca un fugar, făcînd foame. Denunțat de țărani, fu izgonit definitiv. Toată lumea comentă întîmplarea cu repulsie și milă.

Nu se mai întoarse la Morouços. În vara aceea, Estina muri. Cu puțin timp înainte însă, îl rugase pe Inácio Lucas să-i poarte de grijă lui Custódio, mînată de un ultim elan de afecțiune pentru sora ei, a cărei dispariție părea că o afectase mai mult decît întreaga tragedie a vieții sale. Cu toate că nu se întîlneau decît foarte rar, între cele două femei existase o comuniune spirituală care era mai mult decît o legătură de sînge, mai mult decît o dragoste frățească, mai mult decît o solidaritate de rasă. Germa se întoarse din nou în provincie. În casa răvășită din Morouços întîlni un bătrînel cu privirea ră-

tăcită, aproape rugătoare. Era Inácio Lucas. Mintea lui era acum ca o lumînare stinsă al cărei fitil mai ardea încă, azvîrlind scîntei, făcînd parcă mai întunecată bezna înconjurătoare. „Niciodată nu m-a iubit, dar îmi umplea viața", îi spuse lui Abel al cărui chip era scăldat de lacrimile acelea facile, generoase, impulsive, care nu lasă urme și care întăresc sufletul. Un an mai tîrziu, Inácio se căsători cu o rudă bătrînă de care — se spunea — își bătuse joc în tinerețe. Fie că fusese un fel de reparație *in extremis*, fie o restabilire a ordinii domestice, faptul în sine păru încă una din extravagațele sale. Mai tîrziu, circumstanțele morții lui nu au părut întru totul naturale și se răspîndi zvonul după care era deja a șaptea oară „că el își lua viața", fiindcă în tinerețe fusese, se pare, atras în permanență de gîndul sinuciderii.

La Morouços apăru și un trimis al acelei Adriana de la Folgozinho, pentru care Estina fusese în adolescență verișoara preferată. Era singurul ei nepot. Germa se pomeni în fața unui anume Bernardo Sanches, un *dandy* intelectual care cita din Paul Éluard, accentuînd silabele cu o exaltare mai degrabă dogmatică decît poetică. Purta ochelari dintr-un capriciu pedant și o haină crăpată la spate după moda anilor 1900, din acelea pe care poporul le numește cu haz „alungă-zgomote". „Familia și-a atins deci apogeul — acum trebuie să piară", își spuse Germa. Din casta care, timp de două secole, dăduse exemplare din ce în ce mai complexe și mai curioase, în care încolțise și înflorise virusul burghezului, al mondenului, al artistului, rămăsese numai ea și acest filfizon ofilit, complet chel, afectat, incapabil să discearnă măreția vieții altfel decît prin copierea discernămîntului altora. Tot ceea ce fusese voință, vlagă și suflet original devenise sterp și trebuia să dispară. Dar ea, Germa — ea ?

Custódio se instalase în micul palat de la Água-Levada ca un fel de om la toate. Nu îi dădeau simbrie și, de multe ori, se gîndiseră să-l alunge, fiindcă stîrnea tot timpul certuri între servitori, arogîndu-și drepturi de intendent și făcînd cu sîrg pe iscoada. În casa aceea foarte populată, în care era dificil să distingi cine era șeful, cine plătea socotelile, cine angaja și concedia, el se simțea dezorientat, știind că trebuie să ia partea celui mai însemnat împotriva celorlalți și să se atașeze cîinește de cel mai puternic. Avea două proprietăți unde ar fi putut să trăiască aproape în bogăție, lucrînd pămîntul sau pur și simplu cheltuindu-și renta fără altă trudă. Dar el avea nevoie de un stăpîn. Prefera să doarmă într-o dependință a vechilor grajduri și să aibă ca sarcină spionarea și denunțul, desfătîndu-se cu ura femeilor care, surprinse păcătuind, îl împroșcau cu blesteme care altuia i-ar fi înghețat sîngele în vine, dar care pentru Custódio nu erau decît o confesiune binevenită și nimic mai mult. „A făcut parte din ceata lui Moarte", spuneau, explicîndu-i faptele, cei care îi urmăriseră scurta și stearsa lui carieră din adolescență în banda faimosului ucigaș.

Pentru patroni era un sclav perfect. În tranzacțiile de alimente sau de unelte agricole, îi jecmănea pe cei mai săraci, pentru ca, după aceea, cu o înfumurare respingătoare să se mîndrească cu profiturile obținute pe seama josnicelor tîrguieli în care cele mai mari enormități rostite cu disperarea aceea care e deja o renunțare, îi ieșeau din gură fără să se cutremure nici măcar o clipă.

Mai tîrziu, firea lui vicioasă îl îndemnă să urzească intrigi chiar în familie. Descoperi scandaluri, ilegalități, gînduri care adastă în suflet ca niște fiare și care, de îndată ce și-au arătat ghearele, sînt obligate să le ascundă, ca să se ferească de domesticirea pe care omul o

practică asupra lui însuși. Țesu suspiciuni de la alcov la alcov. Se aplecă deasupra abisurilor din suflet ca să le denunțe secretele, sluji toate infamiile, disprețuit ca un vierme tocmai de cei care se foloseau mai mult de el. Prezența lui deveni un flagel pentru servitorii pe care îi persecuta, pentru stăpînii despre care știa atîtea secrete și cu ale căror acte de nemărturisit pactizase.

Într-o zi, după cină, medicul îl chemă în uriașul salon-sufragerie, mobilat încă cu piese maiestuoase din lemn de culoarea fildeșului și pentru care ar fi fost necesară vesela unui vicerege ca să le umple și să le decoreze. Restul familiei își luase deja tălpășița. Prin draperiile groase de catifea, odinioară de un magnific roșu intens, se filtra fumul țigărilor bărbaților care vorbeau în surdină în sala de joc — încăpere care conținea ca inovație cîteva fețe de masă verzi, cu cărți și zaruri pictate la colțuri, așternute pe gheridoanele lăcuite care purtau încă urmele sfeșnicelor de bronz, iluminația preferată a contesei Monteros. Aveau musafiri — doi descendenți ai seniorilor din Lago, un băiat și o fată. El, care se prezenta costumat ca un modern Marialva și care spunea printre chicoteli „Ce gafă !", ridicînd batista la gură, languros ca Joséphine de Beauharnais era considerat, pe bună dreptate, un cretin. O criză de convulsii din copilărie îl lăsase cu gura puțin strîmbă, care îi dădea o expresie de permanentă îndoială și zeflemea. Glasul lui pus pe ceartă se ridica deasupra tuturor celorlalte. Juca, cîștiga și nervozitatea partenerilor părea că îl stimulează.

— Vino aici, prietene Custódio sau Emílio sau cum te numești dumneata, spunea în acest timp medicul. Ai de gînd să rămîi pe veci aici ? Ești bogat din cîte am auzit... În glasul lui răsună un ton mai aspru, de revanșă. Asta nu e viață pentru dumneata.

— Nu... spuse Custódio.

— Vezi ? Asta e bună pentru nevoiași. Și ei ți-o iau în nume de rău. Îi umilești pe toți disprețuind astfel bogăția. Sînt împrejurări în care virtutea este considerată de oameni drept cea mai gravă insultă.

Rise, bine dispus de propria-i subtilitate. Își împinse scaunul cu spetează grea care, dezechilibrîndu-se pe marginea covorului, căzu cu mare zgomot. Custódio se repezi și, gîfîind de-ți făcea milă, aranjă totul la loc, iute și grijuliu.

— Lasă... spuse medicul, puțin cam încurcat. Domnișoara din Lago își scoase capul printre faldurile perdelei, ca și cum ar fi privit dinăuntrul unui cort. Părul ei scurt și inelat părea o căciulă de cazac.

— Ți-a căzut inima pe jos ! strigă. Maliția din privire îi provocă medicului un hohot de rîs satisfăcut și puțin servil. Cînd se întoarse spre Custódio, nu-l mai văzu.

Ajuns în cămăruța lui, acesta se așeză pe patul tare, acoperit cu o cuvertură de pînză groasă de in și începu să-și pipăie degetele, numărîndu-le. Grajdurile fuseseră transformate în șopron. Acolo se afla o masă înaltă, cu un cuțit cu ghilotină la capăt, care servea la tocatul paielor pentru furajul de iarnă al vitelor. Custódio își vîri capul în cercul de lemn și lăsă să cadă cuțitul. Tăișul dințat scrîșni sfîșiindu-i carnea. La a doua lovitură, sîngele țîșni, curgînd încet, în șiroaie moi care fumegau, exalînd un miros dulce și atîțător. Totuși Custódio nu murise. Rămase mult timp viu și resemnat, întins pe masă, cu picioarele atîrnînd pe pămîntul răscolit de copitele cailor. Între stănoage, alergau șobolani enormi, cu boturi ascuțite ca de nevăstuică. Se auzeau strigătele prietenoase ale servitoarelor care luau masa. Un zilier traversa curtea unde palmierii cu trunchiuri fibroase desenau pe pămînt umbre apăsate pe care poporul le numește „morminte de domni". Omul ciupea ușor corzile chitarei și se auzea me-

reu același ritm primitiv și sărăcăcios. Dintr-o dată, slobozi în aer un cîntec deșucheat, care era ca o grimasă a sufletului, o fatalitate jucăușă și oarbă al cărei ecou se adăpostea parcă în miezul de umbră al pădurilor de pini. Custódio își pierduse cunoștința. Sîngele, curgîndu-i pe linia concavă a spinării, picura pe jos.

— A fost îngrozitor ! spuse Germa. Se zice că el a încercat încă o dată să ridice cuțitul ca să-și grăbească sfîrșitul, dar lama s-a înțepenit și nu a mai căzut. Ce oroare ! Cum trebuie să fi așteptat el ultima lovitură care nu mai venea !

Trecuseră doi ani de atunci și ea se afla în sufrageria din casa din Vessada, balansîndu-se în *rocking-chair* și făcînd să scîrțîie scîndurile dușumelei. Sprijinit de parapetul ferestruicii cu geam albastru, stătea Bernardo Sanches, actualul proprietar de la Folgozinho. Cei doi se vizitau cu schimbul de Sfîntul Mihail cînd veneau să-și sîcîie arendașii cu noutăți agricole și sugestii științifice cu privire la fabricarea vinului. Lumea îi credea logoditi, pentru că altfel înțelegerea ezoterică dintre cei doi ar fi părut o ciudată pantomimă.

— O poveste foarte macabră, suspină Germa.

— De genul cuțit și lighean, spuse vărul său, fără nici cea mai ușoară intonație zeflemitoare, ci pur și simplu frivol. Și mai macabră încă este speculația pe care o faci despre ultimele emoții ale unui condamnat.

Ea nu răspunse. Începu brusc să se legene mai tare, cu neîndemînarea unui copil care explorează pericolele unui joc nou. Scaunul schia pe podea, lovindu-se de șipcile care susțineau grămezile de mere dulci, ionatanele enorme cu pieliță ruginie sau merele crețești stropite cu roșu, care emanau un parfum puternic, proaspăt și sălbatic.

— Faci speculații, continuă Bernardo. Din răposata noastră Sibila, o creatură mediocră al cărei simț de pre-

viziune și profeție depindea de un bondar care bîzîia prin casă sau de pisicile care își spălau botul cu laba, dumneata faci un fel de posesoare a unor puteri secrete care depășesc umanul. Schimbă tonul și spuse : Fii atentă că poți să cazi !

— Am geniul echilibrului, îl informă Germa. Se opri însă dintr-o dată și începu să povestească, din simpla plăcere de a exprima în cuvinte o amintire care o incita făcînd-o să rîdă și să se emoționeze, o întîmplare cu un servitor care îi chemase pe ceilalți în aceeași încăpere în care se aflau ei acum, pe cînd stăpînii lipseau de acasă : „Uitați-vă cum se distrează domnii !“ Și imprimînd scaunului un puternic balans, se dăduse peste cap într-o acrobație spectaculoasă. Germa rîdea, rîdea, căci îi semăna Estinei pe care o impresie netransmisibilă, fină, de ridicol, o făcea să rîdă toată viața cu aceeași senzație de haz autentic și de inedit. Numai după cîteva minute, își întoarse către Bernardo ochii plini de lacrimi și îi răspunse, cu un glas întretăiat, încercînd să-și revină :

— Quina ? În fond, misticismul ei era umanist. Era tot o revoltă, o rebeliune îndrăzneață și admirabilă a ignorantei. Ea reprezenta, de altfel, cea mai profundă și mai indiscutabilă expresie a omenescului. Vocația de a trece dincolo de omenesc se află în noi toți, ca și tentația mediocrității. Își lăsase capul puțin pe spate ca și cum ar fi cîntat. Dintr-o dată își dădu seama că era emfatică și teatrală. Vru să se corecteze, se înroși. Noi toți sîntem într-o oarecare măsură niște burghezi care încearcă să se depășească, spuse, de astă dată, ca și cum ar fi recitat o lecție.

— A, nu ! Nu, niciodată ! exclamă, cu o falsă atîtare, Bernardo. Eu, burghez ? Mă consider insultat.

Cu toate acestea, Germa nu era atentă la vorbele lui. Se gîndea la Quina. Aceasta devenea tot mai absentă și se îndepărta de casa în care nimic sau aproape nimic nu se

schimbase, unde tavanul avea aceeași zugrăveală albastră-cenușie de pe vremea cînd, după incendiu, totul fusese reconstruit, căci morții se hrănesc din cei vii, depinzînd numai de amintirile acestora. Trecuseră trei ani de la moartea ei, și Germa se surprindea foarte adesea meditînd la Quina. Nu locuiseră împreună și chiar se crezuseră incompatibile una cu cealaltă, separate de o mare nepotrivire de obiceiuri, educație și chiar de anumite asemănări de temperament. Totuși, încetul cu încetul, Germa descoperise revelații strălucitoare în toate fragmentele vieții Quinei pe care încerca să le reconstituie, iar ea i se dezvăluise pînă la urmă ca o ființă rară și pasionantă. În timp ce Bernardo își expunea teza lui plină de prejudecăți, romantică, banală, împotriva burghezului, ceea ce îl îndemna să rostească versuri din Verlaine, nici el nu știa prea bine din ce motiv și în legătură cu ce anume, Germa se balansa în vechiul scaun, cu smucituri violente care făceau ca arcurile de nuc să trosnească și să geamă. Nu acest intelectual mărunt, pentru care valorile omului sînt o chestiune de oportunitate, avea s-o înțeleagă pe femeia pe care Germa o surprinsese uneori așezată pe marginea înfățată a saltelei, neliniștită parcă de propria ei ființă, rostind rugăciuni care nu aveau nimic de-a face cu ritul, ci erau o efuziune a sufletului în care punea o autoritate naivă, poate neînsemnată, dar care insufla credință.

Chiar retrasă în cămăruța de la capătul verandei sub a cărei ferestruică foșneau portocalii Narcisei Soqueira, la „secret", cum spuneau oamenii casei și a cărei instalație consta dintr-un soi de ladă spartă deasupra unui abis de murdării, ea era capabilă să se roage cu tot atîta demnitate, ca și cum ar fi fost închisă într-un paraclis plin de îngeri trandafirii și de fecioare strălucind de aur. Își odihnea picioarele pe un strat de pănușe de porumb,

iar pînzele de păianjen erau ca niște triunghiuri de ceață, suprapunîndu-se la colțuri. Din curțile vecine venea plînsetul subit, care înceta repede, al copiilor. Se auzea chemarea blîndă a vacilor pe care întîrziaseră să le ducă la muls. Catifelații clopoței viorii urcau pînă la ferestruică, cu ajutorul nenumăratelor crampoane născute din tulpini. Altă dată era noapte și opaițul atîrna în cîrligul bătut în ușa cu arc care se închidea singură. Quina își ascundea mîinile sub șorț și se ruga. Cine ar fi putut să rîdă, cine ar fi crezut-o grotescă sau cine ar fi găsit motive de indignare? Ea nu spunea: „Înfăptuiesc un moment excepțional și suprem al vieții mele, mă îngrijesc de suflet, izgonesc din el ceea ce aparține țărînei, îl hrănesc cu rugăciuni". Nu. I se întîmpla să se roage pentru că aceasta era o inevitabilă funcție umană. Dacă s-ar fi străduit vreodată să exploateze diferența între forța ei arzătoare și incapacitatea tuturor celorlalți, s-ar fi întrecut cu adevărat pe sine însăși, ar fi fost ca un meteorit care, eliberat de legile ce îl înlănțuie într-o închisoare de spațiu și de timp, se lansează în aventura eternă a infinitului. „Da", își spunea Germa, în timp ce simțea nenumărate și succesive emoții amestecate cu alte gînduri, — propriul ei cămin în care trăia luptînd și evadînd ca să ajungă în alte cămine implacabile, străzile, creaturile, viața, și de care se îndepărta întotdeauna cu un nou elan leonin, nesupus, „Da, Quina a fost numai un mănunchi obscur de aspirații care doar au înmugurit sau abia au reușit să înflorească."

Aceasta este cea mai grandioasă istorie a oamenilor, a tuturor celor care freamătă, visează, speră și încearcă — sub carapacea conștiinței, sub piele, sub nervi, sub zilele fericite și monotone, dorințele concrete, banalitatea ce se scurge din viețile lor, crimele și ispășirile, victimele și călăii — să-și pună în concordanță simțurile cu morala. Tot ceea ce trăim ne transformă în dușmani, în

străini incapabili de fraternitate. Dar ceea ce rămîne nerealizat, umbrit, învins, în sufletul cel mai meschin și mai uscat, este destul ca să facă să încolțească acea sămînță omenească ale cărei miraculoase triumfuri nu vor fi niciodată egalate de ceea ce în noi va însemna întotdeauna renunțare, deznădejde și nedeslușită tulburare. Învingătorul cel mai curajos și cerșetorul care se sprijină de o rază de soare pentru a mai trăi încă o zi sînt, la urma urmei, același lucru, nu ca valoare a talentului sau a minții, nu în sens metafizic sau al dreptului abstract, ci prin ceea ce este în ei frămîntata continuitate a omului, ceea ce, fără un impuls, nu ar ajunge în inimă, rămînînd doar o speranță fără nume.

Iat-o pe Quina, exemplu de energii umane care s-au devorat între ele și și-au dat viață. Vanitatea și magnificul miez spiritual au fost cei doi poli ai ființei sale. Căutîndu-și echilibrul, a străbătut limitele extreme ale lumii, a învins și a fost învinsă, fără ca totuși aspirațiile ei cele mai neliniștitoare să înceteze să fie, în adîncul ei, aceleași forme incomplete, cheie a transfigurării pe care oamenii încearcă etern s-o modeleze și și-o încredințează, din mînă în mînă, ca pe un secret și ca pe o îndoială.

Iat-o pe Germa care, legănîndu-se în vechiul *rocking-chair*, gîndește și presimte, știindu-se actuala păstrătoare a acestei cumplite, extenuante moșteniri de aspirație umană. Prin vene i se perindă toate infinitele stări ale trecutului, în creier i s-au condensat nenumărate experiențe pe care nu le-a trăit, negațiile și afirmațiile ocupă vaste întinderi ale sufletului său. Ea se mișcă ritmic, balansîndu-se în încăperea unde se adună în grămezi merele. Tot aerul miroase a măr care suge din propria-i pieliță prospețimea și stoarce din ea sucul pe care îl va adăuga rezervei de fruct viu, pentru toată iarna.

Iat-o pe Germa, este rîndul ei acum, și iată că a venit vremea să tălmăcească glasul sibilei sale. Poate că totuși timpul ei va fi neproductiv și nefast, și va păstra pînă la urmă tăcerea, căci cine e ea să fie mai presus decît Quina și să spere că timpurile noi vor fi mai capabile să lumineze omul și să-i dea soluția propriului său eu ? Poate că va rămîne de fapt imobilă, în constantul ei balans, lent sau vertiginos, în casa unde locuiește din întîmplare, iar istoria ei va rămîne închisă ermetic în cercul de aspirații pe care nu a reușit să le deslușească și să le împlinească pentru că s-a întîmplat să fie devreme sau tîrziu, pentru că nu se înțelege sau nu se crede destul, pentru că se dorește prea mult și acesta-i destinul, pentru că... pentru că...

16 ianuarie 1953